

Sm. N. 206.

Amstelred.

2013

2013
xxviii-6

3.384

Fig. 1
The figure shows a diagram of a mechanical part, possibly a gear or a pulley, with various dimensions and labels. The drawing is oriented vertically on the page.

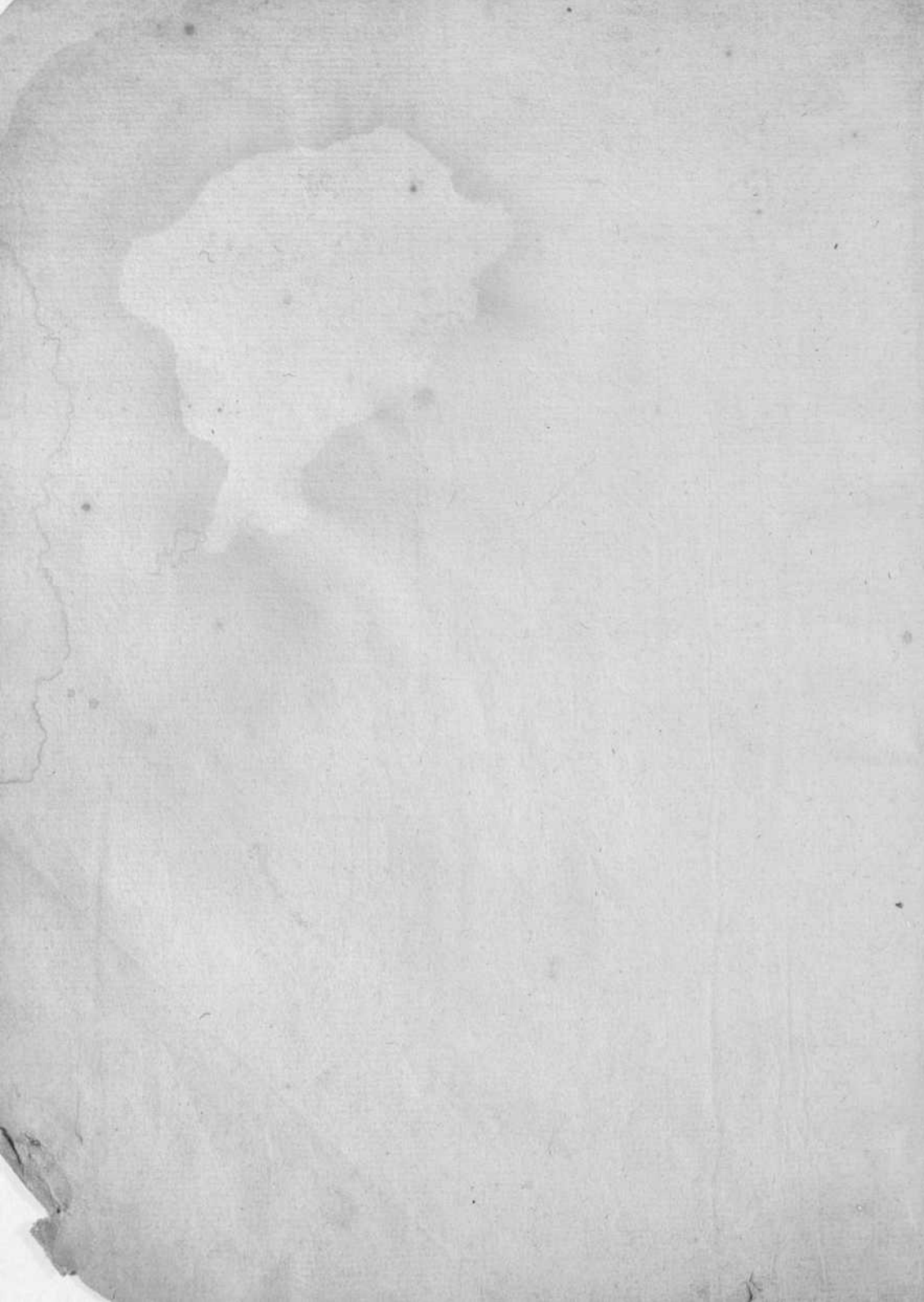
Fig. 2
The figure shows a diagram of a mechanical part, possibly a gear or a pulley, with various dimensions and labels. The drawing is oriented vertically on the page.

Handwritten text, possibly a date or reference number, located on the top edge of the paper strip.

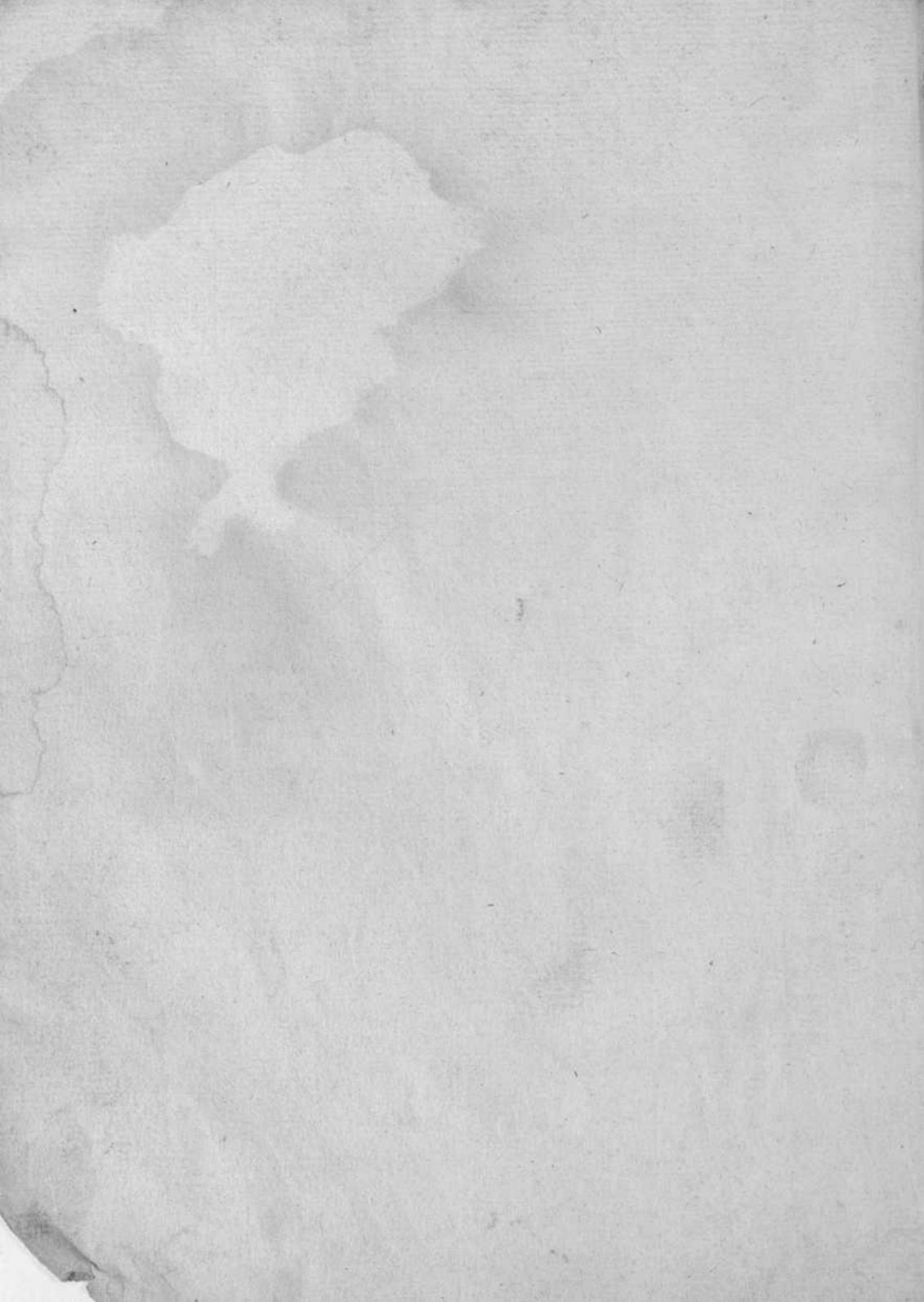
Handwritten text, possibly a name or title, located on the middle edge of the paper strip.

Handwritten text, possibly a date or reference number, located on the bottom edge of the paper strip.

ARISTOTELIS

AD NICOMACHUM FI-

lium de Moribus, quæ Ethica nominantur,
Libri decem, Ioachimo Perionio Bene-
dictino Cormœriaceno interprete.

*Ad reuerendum in Christo Patrem D. Franciscum Boherum.
Episcopum Maclouiensem.*

COMMENTARII EIVSDEM IN
eosdem libros, in quibus de conuertendis coniungen-
disque Græcis cum Latinis præcepta traduntur.

*Reservada Nicopurjapora
Catalogo g salo nuevo El
ano de 1937*

PARISIIS,
Apud Thomam Richardum, sub Bibliis aureis,
è regione Collegij Remensis.
M. D. XLIX.

ARISTOTELIS

ET NICOMACHEM

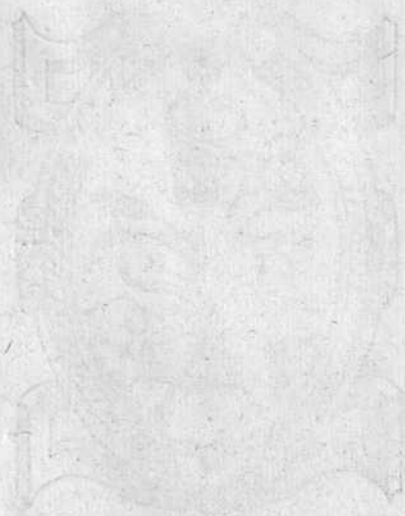
libri de Moribus, Ethicorum, Politicorum, Rhetoricorum, Poeticorum, Genesios, de Interpretatione, de Anima, de Sensibus, de Memoria, de Somno et Vigilia, de Divinatione per Somnum, de Meteoris, de Generatione Animalium, de Partibus Animalium, de Animalibus, de Plantis, de Vegetabilibus, de Meteoris, de Generatione Animalium, de Partibus Animalium, de Animalibus, de Plantis, de Vegetabilibus

libri de Moribus, Ethicorum, Politicorum, Rhetoricorum, Poeticorum, Genesios, de Interpretatione, de Anima, de Sensibus, de Memoria, de Somno et Vigilia, de Divinatione per Somnum, de Meteoris, de Generatione Animalium, de Partibus Animalium, de Animalibus, de Plantis, de Vegetabilibus

libri de Moribus, Ethicorum, Politicorum, Rhetoricorum, Poeticorum, Genesios, de Interpretatione, de Anima, de Sensibus, de Memoria, de Somno et Vigilia, de Divinatione per Somnum, de Meteoris, de Generatione Animalium, de Partibus Animalium, de Animalibus, de Plantis, de Vegetabilibus

COMMENTARII

libri de Moribus, Ethicorum, Politicorum, Rhetoricorum, Poeticorum, Genesios, de Interpretatione, de Anima, de Sensibus, de Memoria, de Somno et Vigilia, de Divinatione per Somnum, de Meteoris, de Generatione Animalium, de Partibus Animalium, de Animalibus, de Plantis, de Vegetabilibus

1512

1512

1512

REVERENDO IN CHRISTO
PATRI D. FRANCISCO BONERO,
Episcopo Maclouienſi, Ioachimus Perionius Benedictinus
Cormæriacenus S. P. D.

AE PENVMERO mirari ſoleo, Pontifex ſapientiffime, quid ſit quòd libri ſcripti à Græcis de iis rebus, quæ Grammaticorum & Rhetorum artibus continètur, à noſtris hominibus qui noſtra patrùmq; memoria in laude Græcarum literarum excelluerūt, cōmodè cōuerſi adhuc ſint: Philoſophia, quæ vitæ dux, virtutis indagatrix, expultrix vitiorum, morūque magiſtra & diſciplina rectè appellata eſt à Cicerone, quaque nullū maius neque melius hominū generi Dei cōceſſu datum munus eſt, tam inculto, & vt verè dicam, ſordido ſermone tractata ſit, vt ferè neglecta ſine vlllo ſplendore & lumine literarum Latinarū iacere videatur. Nā à Laurétio Valla Thucydidiſ ac Herodoti, à Poggio Florétino Diodori Siculi, à Politiano Herodiani hiſtoria ſic expreſſa eſt Latinis literis, vt ſplèdidam eorum illuſtremque animaduertamus orationem. At verò in libris Ariſtoteliſ, qui vnus ex omnibus cōſenſu ferè bonorū omniū proximè ad inſtitutū noſtræ religionis acceſſit, ob eamq; cauſam probatur omnibus, tanta repète ſententiarū ac rerum obſcuritas nobis legentibus occurrit, tanta etiam verborum inſolètia & ariditas, vt pueri vix primis literis eruditi, aptius & loquantur & ſcribant. Quæ rerū obſcuritas & confuſio tanta, innumerabiles non ſolū à Philoſophiæ ſtudio abduxit ſemper, verū etiā inimicos ei reddidit. Ac mihi quidem huius rei cauſam diu multumque requirenti non alia occurrit, quàm quòd videntur ij qui eloquentia valebāt, cū à Philoſophia ea, quam dixi, rerum obſcuritate deterrerētur, in illis maluiſſe artibus, quātū interpretādo poſſent experiri, in quibus quoniā peruulgatæ eſſent, amplior ornamētis orationis eſſet futurus locus. Illi autem qui etſi Latinè ſcīrēt, tamen interpretari aliena ſenſa diſertè nō poſſent, cūm totos

se ad Philosophiæ studium contulissent, qui eò lucem quã habebant afferre non potuerunt, tenebras maximas attulisse. In quo neutrorum equidem cõtemnere consilium & factum possum, præsertim cum liberum sit eum studiorum cursum, quem quisque velit, tenere: in eoque excolendo, quantum cuique videatur temporis consumere. Nisi fortè illos reprehendendos putamus, quod Philosophia deserta & neglecta, idem fecisse videntur, quod ij solent, qui terra, quæ bene culta fructus vberimos ferat, relicta, mandare semen iis agris malunt, qui per eam fructuosi esse non possunt: hos verò quod similiter fecerunt, ut si qui agrum suapte natura fertilem non probis instrumentis colentes, spinosum redderent. Quid enim Philosophia vel vberius ad fructum, vel iucundius ad oblectationem, vel melius ad vitam, vel aptius ad dignitatem? Ceteræ verò artes quid habent simile? quæ huius administræ ut sunt, sic verè & iure dici solent. Quo maiore quadam ratione, Pontifex, nõ iam ut initio feci, miror, sed vehementer etiam doleo, eam artem à nemine adhuc illustratam esse Latinis literis, qua reliquæ artes omnesque bonæ res continentur. Hinc meus ille ex Philosophiæ amore & natus & susceptus dolor, me noctes diesque agitans, nõ antè passus est conquietescere, quàm ad hanc partem ægram, quam ceteri negligenter, accederem: efficeremque quatum consequi labore & diligentia possem, ut Philosophia iterum Latine loqueretur. Audax negotium, impudens etiam, invidiaque plenum. Sed nemo invidiæ metu à rectè factis, quibus præsertim communis omnium utilitas, tantæ etiam rei dignitas continetur, abduci deterrerique debet. Quanquam mihi ipse tantum neque sumo, neque arrego. Quicquid enim feci quod aliqua laude sit dignum, si modo est, id velim Ciceroni tribui, non mihi. Nihil est enim tam deforme, quàm si quod ab altero vel didiceris, vel acceperis, ei laudem & gloriam præripias illi, tibi assumes. Id autem quale sit ut intelligatur, tibi rationem studiorum meorum breviter aperiendam putavi. Ego cum incunte adolescètia me ad Ciceronis imitationem contulissem, eumque semper cum Gre-

si in hanc

cis Latina coniunxiffe animaduertentem, ex quo tantum se fructum studiorum cepiffe sentiret, vt idem filio faciendum censeret: quod ille filio confilium dediffet, mihi quoque ac omnibus qui studiosis discendi adiuuētum aliquod ad discendum afferre vellent, datum cenfui. Itaque quum paucis annis pōft studio Græcarū literarum me penitus dedidiffem, illud eius confilium fequutus fum: idque nō in Philofophia folū, fed in cæteris etiam difciplinis feci. Hinc mirificos fructus studiorū confequebar. Coniungendis enim his studiis, non modō id aflequebar, vt Græca melius intelligerē, fed vt quæ Latina Græcis refponderent, notarem, ac difertius de Græcis Latina conuerterem. Iam verò & innumerabiles locos Græcorum, vt Platonis, vt Aristotelis, Demofthenis, Aefchinis, aliorumque nonnullorum & in Philofophia, & in arte dicendi non tractatos folū, fed etiam conuerfos de Græcis à Cicero ne obferuauit: & librum totum de Vniuerfitate ex Timæo Platonis translatum, cum Græco noftris commentariis eò adieci mus, vt studiosi Græcarum literarum eum fibi tanquā exemplar conuertendis è Græco libris proponant ad imitandum. Has ergo Latini fermonis diuitias & opes fi vel celarem, vel mihi vendicarem, quis me iure non reprehenderet? An non neceffe effet me alterutrum crimen subire, vel inuidiæ, fi occultarem: vel ingrati animi, fi vendicarem? Non eft igitur iam quod inuidiæ meta de studiosis discendi bene mereri, prætermittam iis præfertim rebus, quas Cicero tribuam, mihi non vendicem. Quinetiam omnes mihi potius gratiam habituros fpero, quòd laudem alteri debitam referuans, vtilitatem ad fe volui peruenire. Sed quum multos multorū libros ab initio studiorum conuertiffem, ab eo potiffimū initium edēdi fumpfi, qui ei studiorum generi quod delegi, vifus eft aptiffimus. Libri decem funt Aristotelis ad filiū fcripti de Moribus, qui grauiſſimis ab bene beatèque viuendum ſententiis referti, eo gratiores ad omnes venient, quòd lumina illa quę in iis quos cæteri tranftulerunt, minus apparebant, in his noftris ſe omni ex parte oftendunt. In quibus conuertendis non ſemper id

quod & fieri nõ potest, & Cicero ait facere indifertos interpretes, verbũ ex verbo exprimendum putavi. Nec verò in eo solùm laboravi vt Latina, verũ vt apta etiam & numerosa esset oratio. Quòd si nonnullis locis aliquorum aures nimium capaces offendentur, ij cogitare debebũt, aliud esse animi sui cogitationes eloqui, aliud aliena sensa interpretari: quod cùm fecerint, eos fortè habebõ æquiores iudices: quanquam multis locis de industria lumen quod potui non attuli: idque eo feci libentius, quòd omnium rerum sua initia esse debet, quæ suis progressibus vsa, augeri constituique possint. Atque id totum quale sit (ne de me dicere videar) cùm alij plerique, tum verò tu pro ea doctrina & sapientia qua vales plurimũ, iudicare poteris. Hunc autem laborem sic à me deberi tuis immortalibus in me meritis putavi, vt eũ alteri te præterito sine scelere non potuerim dedicare. Ecquando enim partem vllam tuorum erga me beneficiorũ consequar? aut vbi vsus erit mei tibi, si in ea facultate non fuerit, quam tua tuique auunculi D. Dionysij Briconeti clarissimi optimique viri benignitate sum consequutus? Quapropter hoc tam debitum officium vt tibi gratum sit, eiusque patrocinium suscipias, etiam atque etiam rogo. Sic enim summa tua autoritate fretus, facile omnium & odium vitare potero, & invidiam sustinere. Vale Antistes amplissime.

Lutetiæ Parisiorum, pridie Non.

Maias. M. D. XL.

INDEX RERUM INSIGNIO-
rum, in decem libros Ethicorum Aristotelis.

- Cerbas res difficiliter ferre, quàm abstinere à voluptate. 26,b,c
 Acerbi ægrè placantur. 36,d
 Actiones virtutum re-
 Ætæ rationi cõueniẽter fieri debẽt. 11,d
 Actiones in singulis rebus versari. 14,h
 Actiones voluntarias esse eas quæ à cõ-
 filio & electione proficiscãtur. 21,g
 Actiones & habitus non esse in nostra
 potestate, eodem modo. 23,b,c
 Actionis finis ex animi habitu ponde-
 randus. 24,c
 Actionis omnis principium propo-
 situm. 51,d
 Actio & effectio quid differant. 52,b
 Actionis & officii finis ipsum officium.
 52,g
 Actionem perficiunt prudentia & vir-
 tus moralis. 56,h
 Actionis principium finis. 65,a
 Actio quæ perfecta, quæ optima, quæ
 iucundissima & perfectissima. 91,g
 Actio & virtus cuiusque partis opti-
 mæ, optima. 99,f
 Actiones aliæ expetendæ, aliæ fugien-
 dæ, aliæ indifferentes. 93,b
 Actiones quæ per se expetendæ. 94,a
 Actio animi excellit cæteris omnibus,
 & quare. 95,d
 Actiones quod maiores, eodè plura deside-
 rant. 96,c
 Adolescentes cito amicitiam instituunt,
 & cito dirimunt, & quare. 71,d
 Adolescentes vnà versari totos dies vo-
 lunt, & quare. ibidem.
- Adolescentum amicitia voluptatibus
 colitur. 71,a
 Adolescentes mutata ætate alia sequun-
 tur. 71,b
 AEdificare domum magnifici & ho-
 norati. 32,c
 In ædificando modus ad diuitias accõ-
 modandus. 32,f
 AEquale quid. 13,h
 AEquum & bonum vnde profectum,
 aut comparatum. 49,d
 AEquum & bonum aliquo iure perfe-
 ctius. 49,f
 AEqui & boni vis in quo consistat.
 49,f
 AEquis & bonus quis. 49,g
 AEquitas. 49,g
 AEternis de rebus nemo consultat.
 20,c
 AEternum, quod sub scientiam cadit.
 51,h
 Affabilis quis. 37,d
 Affectiones quæ ex morbis & furia.
 62,c
 Affectiones partim ex morbo, partim
 ex consuetudine nasci. ibidem.
 Affectiones belluarum. ibidem.
 Agere quæ possumus, eadem possumus
 non agere & contrà. 21,h
 Agendarum rerum principium, finis.
 52,g
 Agendi principium, ratio. 62,c
 Agrestes qui. 38,c
 Alcmaeon Euripidis reprehenditur qui
 matrem interfecerit. 18,c
 Amabile quid cuique. 76,c
 Amentia omnis insignis ex feritate vel

I N D E X.

- ex morbo. 62,c
 Amicitia virtus est, aut cum virtute copulata. 69,d
 Amicitia ad vitam maxime necessaria. ibidem.
 Sine amicis nemo velit circumfluere omnibus copiis. ibidem.
 Amicitiam expetunt maxime omnes, qui minime alterius videntur indigere. 69,c
 Sine amicis res prosperæ & opes non possunt custodiri. ibidem.
 Amicus in asperis rebus perfugium commune omnium. 69,f
 Amici omni ætati necessarii. ibidem.
 Amicitia inter natos & parentes naturalis. ibidem.
 Amicus homo homini. 69,g
 Amicitia remp. continet. 69,g
 Amicitia melior iustitia, vel magis necessaria. ibidem.
 Amicitiam iusti maxime expetunt. 69,h
 Amicitia honesta res est. 69,g
 De amicitia inter philosophos dissensio quæ sit. ibidem.
 Amicitia non est homini cum rebus inanimis, & quare. 70,d
 Amicitia & benevolentia quid differant. 70,e
 Amicitia tria genera ex rebus amabilibus orta. 70,f
 Amicitia quæ delectationis & utilitatis causa coluntur fucata ac fortuita. ibidem,g
 Amicitia quæ iucunditate ac utilitate coluntur non permanent. ibidem.
 Amicitia dissoluitur eo sublato quod eam constituerat. 70,h
 Amicitia quæ utilitatibus colitur, in senibus vigere solet. ibidem.
 Amicitia adolescentum voluptatibus colitur. 71,a
 Amicitia adolescentum vt cito instituitur, ita cito dirimitur. 71,b
 Amicitia perfecta inter bonos & maxime stabilis. 71,b,c,d
 Amicitia certa & stabilis possessio. 71,c
 Amicitia perfecta & honesta rara maxime, & quare. 71,c
 Amicitiam, quæ utilitatis causa & voluptatis constituitur, boni cum malis, & mali inter se instituere possunt. 71,h
 Amicitia vera & perfecta in solis bonis esse potest. 71,h
 Amicitia bonorum sola reprehensione & criminationibus caret. 72,a
 Amicitia plura genera. ibidem,b
 Amicitia bonorum proprie amicitia dicitur, cæteræ similitudine. ibidem.
 Amici alii animo & habitu, alii vsu. ibidem.
 Amici sunt, qui disuncti sunt interuallo locorum. ibidem,d
 Amicitiam locorum interualla non tollunt sed vsu. ibidem.
 Amicitiam dirimit diuturna absentia. 72,d
 Item silentium. ibidem.
 Ad amicitiam non sunt idonei fenēs & feueri. 72,d
 Amicorum nihil tam proprium, quam vitæ societas. 72,c
 Amicitia habitui similis. ibidem,f
 Amicitia æqualitas. ibidem,g
 Amici quibus chari sunt, sua bona diligunt. 72,f
 Amicus in bonis eius à quo diligitur. ibidem,g

- Amicitia raro inter feueros & ſenes. 79,b
 72,g
 Amicitia perfecta inter multos eſſe nō
 poteſt, & quare. 22,h
 Amicitia quæ iucunditatis cauſa inſti-
 tuitur, magis amicitia nomen obti-
 net, quàm quæ vtilitatis. 73,a
 Amicitia quæ fructibus colitur, pro-
 pria eorum qui in foro iudiciis que
 verſantur. ibidem,b
 Amicis diſtinctis vtūtur qui ſunt in im-
 perio. ibidē,c
 Qui ſunt in imperio quos amicos ſibi
 deligant. ibidem.
 Amicitia quæ virtute, vtilitate, & iu-
 cunditate coluntur, in æqualitate &
 parilitate conſiſtunt. 73,d
 Amicitia genus quod in excellētia cer-
 nitur. 73,e
 An nō eadem patri amicitia cum libe-
 ris, & liberis cum patre, & quare.
 73,f
 Par ratio & æqualitas non eadem in a-
 micitia & iuſtitia. ibidem,h
 Amicitia in eo magis eſt vt diligamus,
 quàm vt diligamur. 74,d
 Amicorum & amicitia vis omnis in a-
 more. 74,e
 Amicitias ad tempus colūt mali. ibid.f
 Amicitia & ius in ſocietate cernitur.
 74,h
 Amicitia iura alia atque alia. 75,a
 Iura & iniuria in amicitias vnde cre-
 ſcunt. ibidē
 Amicitia fratrum ſimilis ſociorū. 76,h
 Amicitia nullus locus in tyrannis.
 16,e,f
 Amicitia fraternæ ſodalitæ maior.
 77,d
 Amicitia inter virum & vxorem natu-
 ralis. 77,e,f
 In amicitia quæ emolumentis colitur,
 maxime exiſtunt querelæ & crimi-
 nationes. 79,b
 In amicitia quæ virtutis cauſa inſtitui-
 tur, cur non exiſtūt querelæ. ibidem,a
 Amicitia hoc ſolum patitur, vt reddat
 quod quiſque poſſit 79,d
 Amicorum quādo fiunt diſidia, 79,h
 Ab amicis vtrum diſcedendum. 81,d
 Ab amicis improbis diſcedendum. 81,g
 Amicitia veteri aliquid tribuendum.
 ibidem,h
 Amicus quis. 82,a
 Amici in quibus eadem ſunt ſtudia &
 eadem voluntates. 82,e
 Amicis an beato opus ſit. 85,g
 Amici beneficia dare potius quàm ac-
 cipere. ibidem,h
 Amicis præclarius ſubuenire quàm ex-
 teris. ibidem,h
 In amicitias quæ vtilitate coluntur,
 plus reddendum quàm acceptum ſit. 78,h
 In amicitias quas virtus communica-
 uit, officium remunerationis æſtimā-
 dum ex animo eius qui contulit.
 ibidem.
 In amicitias quæ in excellētia cernun-
 tur, querelæ exiſtūt, & quādo. ibidē.
 In amicitias in quibus excellētia ſunt,
 ſuperiori plus honoris tribuendum,
 inopi plus emolumenti. 79,b
 Amicus non eſt qui vtilitatis cauſa ob-
 ſeruat quempiam. 83,c
 Amicus alter idem. 82,d,e,86,h
 Amici multi an parandi. 87,e
 Amicis multis non eſſe opus iis qui v-
 tilitatis cauſa ſingunt amicitias.
 ibidem,d
 Amici pauci ſatis ſunt iis qui delecta-
 tionis cauſa inſtituunt amicitiam.
 ibidem,e
 Amicis quot opus eſt iis, qui virtutis
 cauſa amicitia præſidia quærūt. ibi.e
 Amicitia excellens, qua vnus cum vno
 coniungitur. 87,f

INDEX.

- Amicitia quæ efferuntur laudibus inter duos iunctæ fuerunt. ibidē
- Amicis vtrum rebus secundis an aduersis potius sit opus. ibidem, g
- Amicorum præsentia suauius in vtraque fortuna. ibidem, h
- Amicitia luctus facit leuiores communicans & patiens. ibidem
- Amici aspectus suauius ei qui versatur in miseris. 88, a
- In amico ad depellendum dolorem præsidium paratum. ibidem
- Amici forti animo præditi nolunt amicos venire in partem doloris. 88, c
- Amici vocandi vltro ad societate prosperitatum, calamitatum vero timide & raro, & quando. ibidem, d
- Amici debent inuocati & vltro ad eos venire, qui calamitate premuntur. ibidem
- Ad amicum quando in prosperitate eundum vel non eundum. ibidem, f
- In quo vult quisque vitam consumere cum amico. 88, f
- Amor perturbationi similis. 72, f
- Animalium nullum præter hominem beatum, & quare. 7, c, d
- Animal aliud alii præstat petulantia & edacitate. 63, d
- Animi vis duplex. 51, d
- Animi pars rationis particeps duplex, 5, d. 51, d
- Animis multitudinis à voluptate tenduntur insidia. 21, f
- Animo alto quis dicitur. 37, c
- Quis pusillo demissoque. ibidem, & 37, b, c
- Animo demisso vir se spoliatur bonis, qui bus dignus est, & se ignorat. 35, c
- Animo elato viri stulti sunt, & se ignorant. ibidem
- Animo alto viri de se ipsi prædicant. 72, e
- Animi abiectio magis repugnat magnitudini animi quàm elatio. ibidem
- Animi duæ sunt partes rationis participes. 51, a
- In animo tria quæ in actione & veritate dominantur. ibidem, b
- Animum suum & mentem quisque maxime diligit. 85, c
- Animi hominum incerti. 96, b
- Appetimus tria. 12, d
- Appetitus castigandi & continendi. 28, e
- Arrogans quis. 37, c
- Ars & scientia quomodo præclare suum munus exequitur. 14, a
- Ars quid. 52, c
- Ars in quo versatur, & quid spectat. ibidem.
- Arti subiecta effectio. 52, d
- Ars & fortuna vicinæ. ibidem.
- Qui ab arte sponte aberrat, præstantior. 53, a
- Artis virtus est, non prudentiæ. ibidem
- Artificibus ad agendum aptiores cur infcii. 54, b
- Ars in rebus vniuersis. ibidem
- In omnibus artibus & scientiis iidem artem ipsam tradunt, & eadem ducem munere funguntur. 90, h
- Assentator quis. 36, d
- Auaritia quibus tribuitur. 29, a
- Auaritia in quo cernitur. 30, e
- Auari? nemini prodest, ne sibi quidem. 30, g
- Auarum prodigo esse deteriorem. 30, f
- Auaritia insanabilis. 31, a
- Auaros efficit senectus & imbecillitas. 31, a
- Auaritia magis à natura insita quàm prodigalitas. 31, b

I N D E X.

- Auaritiæ genera multa. *ibidem.*
 Auari cur aleatores & raptores. 31,c
 Auari non sunt, qui fana diripiunt, & ciuitates oppugnant, sed impii. 31,d
 Audax quis. 24,d. 25,a
 Audaces quales se præbent in aduendis periculis. 24,f
Beatitudo in actione quæ propter se expetenda est 94,a
 Beatitudine excepta, omnia propter aliud expetimus. 94,c
 Beatitudo, actio virtuti optime congruens. *ibidem.*,f
 Beatitudo sita in parte optima. *ibidem.*
 Beatitudo sola propter se expetenda. 95,b
 Beatam vitam bonis externis non indigere. 6,g
 Beatæ vitæ quæ causa efficiens, seu quibus rebus comparatur. 6,h
 Beatus semper gerit & cogitat quæ virtuti congruunt. 8,a,b
 Beatus omnem casum fert decore. *ibidem.*
 Beatus nemo miser esse potest. 8,c
 Beatum quæ calamitates miserum efficere possunt. 8,d
 Beatus quis. 8,e
 Beatum sapiëntia efficit, & quomodo. 56,h
 Beatus eget externis bonis & corporis. 67,h
 Beatus non desiderat immoderatas opes. 68,a. & quantum sufficiant. 96,h
 Beato amicis opus sit necne. 85,g
 Beatus quis Solonis sententia. 99,a
 Beatus quis Anaxagoræ. *ibidem.*
 Beatus quatenus fortunæ bona desiderat. 96,c
 Beatioram vitam efficiunt, quæ prospere eueniunt. 8,b
 Beatam vitam non esse laudabilem. 9,b
 Beatam vitam in honorabilibus esse. 9,d
 In beata vita certus modus retinendus est prosperitatis. 68,a
 Beata vita in cognitione & contemplatione consistit. 94,g
 Beatam vitam non attribuere sibi debet homo. 95,c
 Beata vita in ocio. 95,b
 Beata vita minus quam humana desiderat fortunæ bona in officiis tuendis. 96,b
 Beata vita dei in contemplatione. 96,f
 Beatæ vitæ cur cætera animantia expertia sunt. *ibidem.*,g
 Beata vita hominis in contemplatione. *ib.*,g
 Bene viuendi studia non sunt molesta, si consuetudo adhibeatur. 97,h
 Bellicosus quis maxime in bello. 25,c
 Belluæ prudentes quæ. 53,f
 Belluæ quare non sunt impotentes. 60,h
 Belluarum affectiones. 62,c
 Belluarum nullum iudicium. 63,d
 Benefactorum recordatio iucundissima. 84,d
 Beneficia quis dederit videndum, & quæ de causa. 78,f
 Benefici cur vehementius eos diligant, de quibus bene meriti sunt quam contra. 83,g,h
 Beneuoli qui. 70,e
 beneuolentia quod ab amicitia distet. *ibi.* f
 Beneuolentia non esse idem quod amicitia & amor. 82,h. & 83,a
 Beneuolentia fons & principium amicitia. 83,c
 Beneuolus non est in quempiam qui ei dat beneficia spe auxiliij. *ibidem.*
 Beneuolentiam contrahit virtus. 83,d
 Bestiarum nullum vitium nec virtus. 58,c
 Biliofi facillime ad iracundiam concitantur quauis de causa. 36,d
 Boni vel mali ut simus, in nostra situm

I N D E X.

potestate.	21, h	per ei qui commodarit.	81, a
viri Boni officium opitulari.	85, h	Commune quod est aliquorum, eos omne coniungit.	77, g
Bonis solis honos debetur.	33, e	Conclusiones fallaces sophistarū, quid efficiant.	59, d
Bonorum dno genera.	3, h	Concordes quando ciuitates dicuntur.	83, d, e
Bona per se quæ.	ibidem, h	Cōcordia quibus in rebus cōsistit. ibi.	
Bonorum incrementum vnde oritur.	5, a	Concordia & eadem sententia non idem valent.	ibidem, c
Bonorum tria genera.	6, a, 8, h	Confugere ad iudicē, ad ius proficisci.	43, a
Bonorum externorum maximum, gloria & honor.	33, e	Coniecturam non esse.	55, a
Bonis iis lætamur, quæ recordamur, & iis erigimur quæ expetimus.	82, d	Cōiectura recte & cito colligitur.	55, a
Bonus vir iisdem semper rebus mouetur & offenditur.	82, d	Ad cōiugium cur homo magis natus quàm ad ciuilem societatem.	77, f
Bonus vir sibi charus debet esse.	85, d	Cōiugii vinculum, liberi.	ibidem.
Bonum & æquum, & ius quam rationē habeant inter se.	49, b	Consilium capi de iis quæ sunt in nostra potestate vt eueniant.	20, d
C alamitates quæ beatum efficere miserum possunt.	8, e	Consilium cernitur in iis quæ plerunque eueniūt, & quæ incerta sunt.	20, f
Causa cur afferenda cur quicque falsum sit.	68, c, f	Cōstantia & cōtinētia in bonis.	58, f
Cessatione cur nobis opus est.	94, f	Constans & patiens quis.	63, g
Chariora labore parta.	84, d	Constantia & patientia in resistendo.	ibidem.
Charus sibi maxime vir bonus.	84, c, d	Consuetudinem facilius mutare quàm naturam.	66, d
Charus est sibi quisque maxime.	84, b	Consultationem prudentem non esse solertiam.	55, a
Cibi cupiditas naturalis.	27, d	Consultatio prudens in malis hominibus esse non potest.	55, c
Circumstantiarum enumeratio.	18, h	Consulto quæ facimus.	47, a
Neminem posse omnis generis ignorare circumstantias.	18, h	Contemplatio sola deo cōuenit.	96, e
Ciuilis scientiæ cur non est idoneus auditor iuuenis.	2, a	Contemplatio quo maior in aliquo, eo est beatior.	96, f
Ciuilem scientiam & sapientiam non esse idem.	53, g	Contentum seipso quid.	4, h
Ciuilis sciētia & prudētia quid similitudinis habeant & discriminis.	54, b	Continens quis.	58, f, g, 65, g
Ciuitates quando concordēs dicuntur.	83, d, e	Contententem à sententia nulla perturbatio dimouere potest.	65, e
Clemens non vult vlcersi, sed ignoscere.	36, a	Continens vnde nominatur.	85, b
Clemens & mansuetus quis.	36, a	Continens in sententia.	65, e
Comes & affabiles qui.	36, b	Cōtinēs & tēperans quid differāt.	65, g
Commodandum non est vicissim sem			

I N D E X.

- Continentia magis expetenda & melior constantia & patientia. 63, f
 Continentia & impotentia in quo consistant. 66, d
 Continentia & cōstantia in bonis sunt 58, e, f
 Contractus ab indigētia profectōs esse 44, g
 Contractus societatem cōtinet. 44, h
 Contraria quæ. 16, f
 Contrarium vnum si multis modis dicitur, dici etiam fere alterum. 39, h
 Contraria non expetunt contraria, nisi temere & casu. 74, h
 Corporis vitia voluntaria quæ. 22, f
 Culpa sua ignorans quid, punietur. 23, c
 Cupiditates aliæ propriæ, aliæ cōmunes. 27, d
 Cupiditas huius vel illius cibi, non naturalis. 27, d
 In cupiditatibus naturalibus pauci peccant, idque vno modo: in propriis, multi, & modis multis. 27, e, f
 Cupiditas omni dolori cōiūcta. 77, d
 Cupiditas nullo modo sequitur rationem. 62, h
 Cupiditas rationi contraria, non opinio, nisi casu. 60, h
 Cupiditas & libido fraude agit. 63, c
 Cupiditatum diuisio. ibidem.
 Qui nulla aut leui cupiditate incitatus aliquid facit, deterior eo qui firmis. 63, d
 A cupiditatibus firmis & immensis si quis vincatur, nil mirum: sed venia danda est, si oblistens vincatur. 63, h
 A cupiditatibus aliqui nunquam vincuntur. 64, e
 Cupiditates rerum honestarum laudandæ, & contrā. 8, c
 D Amni & lucri nomina vnde profecta. 43, f
 Decoro paulum aliquid egredi, non esse vitiosum. 17, d
 Decorum vt conseruetur, habenda ratio personæ, temporis & rerum. 31, g
 Deformitates natura tributæ, nō sunt vituperandæ, contrā, quæ negligentia comparantur. 22, f
 Cur non delectat eadem nos res semper. 67, b
 Quid quod sub delectum cadit. 20, c
 Non iisdem rebus delectari homines cum expleta natura est rebus bonis, & contrariis. 67, b
 In deliberationem quæ cadant vel non cadant. 20, c. & e, & quæ seq.
 Deliberatio & quæstio nō idem valent 20, h
 In deliberationem nō cadūt res singulæ. 21, b
 Deliberationem rectam non esse scientiam. 54, h
 Ad deliberandū tēpus sumendū. 55, a
 Deliberatio prudens quæ. 55, b
 Delicatus & mollis quis. 64, a. & seq.
 Dei nulla virtus, quod virtute sit præstantior. 58, c
 Deus cur vna semper eaq; simplici voluntate afficitur. 69, b, c
 Deo & parentibus nemo parem gratiam referre potest. 79, d
 Deo sola cōtemplatio conuenit. 96, e
 Deus curat res humanas. 94, b
 Deo charissimus qui rationē vitæ ducem maxime sequitur. 77, b
 Deus mente hominis maxime delectatur. ibidem, c
 Deus quos homines diligit, & quibus reddit beneficia. ibidem, c
 Dicere bene aliud, aliud bene viuere. 60, e, f

I N D E X.

- Difficile quid cui præponendum sit iudicare, sed multo difficilius in eo stare quod sit iudicatum. 18, c
- Difficiles & seditiosi qui 36, h
- Dignitas ex domo quaerenda. 32, f
- Dignitas in externis bonis. 33, c
- Dignitiam singulis rebus adhibenda. 98, g
- Diligendi causæ tres. 70, b, c
- Diligunt quidam quos nunquam videntur probitatis opinione aut utilitatis. 70, c
- Diligi cur aliqui malunt quam diligere. 74, b
- Diligendi alios principium natum à principio diligendi sui. 82, a
- Diligere maxime an se quisque debet, disputatio in vtramque partem. 89, h
- Diligentes sui qui reprehenduntur. ibidem, h
- Disciplina recta publice facienda. 98, d
- Discipulus in percipiendis artibus qualem se præstare debet. 1, h
- Disputatio de quaque re, pro rerum de quibus agetur natura, quaerenda. 1, g
- Dissimulator quis. 37, e
- Docendi exordium à rebus notis ducendum. 3, e
- Doctrina omnis ex anteceptis animo rei informationibus gignitur. 52, a
- Doctrina alia inductione, alia ratiocinatione traditur. ibidem.
- Doctus esse qui vult, res vniuersas debet tenere. 98, h
- Dolor malum. 67, f
- Doloris duo genera. ibidem.
- Dolens nemo libidini paret. 63, c
- Dolens facit, qui per iram facit. ibidē.
- Domini in seruos tyrannicum imperium. 76, a
- Ex domo quaerenda dignitas. 72, f
- E** Briosi & iracundi non faciunt imprudentia. 18, f
- Educatio recta quæ sit. 12, b
- Legibus præscribi debet. 97, h
- Effectio arti subiecta. 52, d
- Quid ab actione differat. ibidem.
- Elaborat in eo quisque, quod maxime amat. 92, d
- Electio non esse idem quod voluntarium, non cupiditatem, non iram, non opinionem, non eorum quæ fieri nequeunt, 19, d, c, f
- Electio eorum est quæ ad finem pertinent, & quæ in nostra potestate. 19, g
- Electiois diuisio. 19, h
- Electio & institutum cur laudetur. 20, a
- Electio quæ, ibidem.
- Emolumentum alterum amore, alterum à lege: & lege concessum in certis verbis cernitur. 78, c
- Encomium & laus differunt. 9, c
- Enunciationum duo genera. 60, c
- Enunciatio vniuersa duplex. 68, a
- Esse & viuere quid. 86, h
- Eudoxi de voluptate sententia. 89, d
- Eueni poetæ carmen de consuetudinis vi. 76, d
- Euripidis carmina de miseria eorum qui in Repub. versantur. 54, d, e
- Excellere in quaque re, difficile. 16, h
- Exercitatio non parum adiuvat & experientia. 99, b
- Exercitati vere de officiis & factis iudicant. 99, d
- Exordium à rebus notis ducendum in docendo. 2, c
- Expetimus omnia propter aliud excepta beatitudine. 94, e
- Expletio eius quod deest, cupiditatis est naturalis. 27, e
- Extrema magis inter se contraria esse

I N D E X.

- quàm media. 16.e
- Extremum aliud alio ad medium propius accedit. ibidem
- F** Actum, non potest non factum esse. 20.c
- Facultas & scientiæ ab habitibus differunt. 39.g
- Facultates. 13.d
- Feritati heroica virtus contraria. 58.e
- Feri & immanes qui, & vnde appellati. 58.a
- Feritas minus malum quàm vitiũ, sed terribilior malitia. 63.d
- Fides quare adhibenda sententiis vsuperitorum & maiorum natu. 56.a
- Filius nunquam vllam partem videatur affectus meritorum patris erga se. 79.e
- Finium duo genera. 1.b
- Finis quis alio melior & præstãtiõr. i. c
- Finium multitudo ex officiorum multitudine nota est. 1.c
- Fines imperfecti. 4.e
- Fines non cadunt in deliberationem. 20.g
- Sed res & rationes quibus ad finẽ perueniri queat. ibidem
- Formidolosa nõ eadem omnibus. 24.a
- Fortis, audax, & ignauus, in iisdem rebus versantur, non eodẽ modo. 24.f
- Fortitudo quid. 24.f
- Fortes quales in periculis. ibidem
- Fortis in quo mortis genere cernitur. 23.h
- Fortis quis. 23.h. 24.c
- Fortis in mari & morbis vacat metu. 23.h
- Fortitudinis quinq; genera alia. 24.g
- Fortitudo ciuilis. ibidẽ
- Fortis non in vi & necessitate, sed honestate consistit. ibidem, h
- Fortitudo exercitatorum. 24.b
- Fortitudo eorum qui fidẽti animo gerunt aliquid. 25.g
- Fortis officium. 25.h
- Fortis magis cernitur in repentinis periculis quàm in prouisis. ibidem
- Fortitudo eorum qui errore ducuntur ad agendum. 26.a
- Fortitudinem magis versari in rebus formidolosis. quàm iis quæ fiduciam afferunt. 26.b
- Fortitudo res est molesta. ibidẽ
- Fortitudinis finis iucundus. 26.c
- Fortis quatenus mortem fert moleste, 26.d
- Fortitudo & temperantia in quibus animi partibus sitæ sunt. 26.c
- Fortuna & ars vicinæ. 52.a
- Fortuna secunda si immensa sit, nocet beatæ vitæ. 68.a
- Fortuitæ res non cadunt in deliberationem. 20.d
- Fratri grauius est non opitulari, quàm extero. 75.b
- Fratrum coniunctio similis censu potestati. 76.b
- Fratrum amicitia similis sociorum. 76.c
- Fratres inter se cur diligunt. 77.b
- Fraterna amicitia arctior & maior quàm familiaritas multis de causis. 77.f
- Fugimus tria. 12.d
- Fugere quæ laborem desiderant, molli animi. 24.g
- G**loria & honor maximum bonorum externorum. 33.e
- Gloria maiore eo quisque dignior, quo melior. 33.f
- Gloria, virtutis merces. ibidem
- Ad immortalem gloriam debemus omnes non humana spectare. 95.f
- 27.e

I N D E X.

- Gratia par referenda si possis, idque
 vltro. 87,e
 Gratia referenda officium vtrum ex
 fructu eius qui accepit ponderandū,
 an ex beneficio. 78,f
 Gratiam parem nemo deo & parenti-
 bus referre potest. 79,d
H Abitus tales, quales actiões. 11,c
 Habitus. 13,d
 Habitus contrarius ex contra-
 rio saepe intelligitur. 39,g
 Habitus à facultate & scientiis diffe-
 runt. ibidem
 Heroica virtus contraria feritati. 58,c
 Hesiodi versus de tribus hominum ge-
 neribus. 2,f,g
 Honestas, virtutis finis. 24,g
 Honos potius in eo est qui colit, quàm
 in eo qui colitur. 3,a
 Honorem, voluptatem, mentem, & o-
 mnes virtutes propter se expetendas.
 4,f
 Hominem non finemus imperare, sed
 rationem. 45,g
 Homo homini amicus. 69,g
 Homo magis natus ad coniugium,
 quàm ad ciuilem societatem, & qua-
 re. 77,f
 Homo ad ciuilem congregationem, cō
 iunctionemque vitæ natus. 86,a
 Hominum inter ipsos in quo consistit
 coniunctio. 87,a
 Hominum genera tria triplici via tra-
 ctanda. 98,b
 Humani qui. 38,c
 Humana in specie raro aliquis imma-
 nis. 58,d
 Humanæ res laborem sempiternum fer-
 re non possunt. 92,e
 Humana non debemus spectare, sed ni-
 ti ad immortalē gloriam. 95,f
I Deas non esse proponendas tanquā
 exemplaria. 4,c
 Ideas platonis labefactat Aristoteles.
 5,d
 Ignauus quis. 15,a
 Ignauus & timidus quis. 24,c
 Ignorans aliquid eorum quæ legibus cō-
 tinentur, punietur. 22,c
 Ignorantia iuris vindicatur. ibidem
 Ignorantia crassa vindicatur legibus.
 ibidem.
 Ignorantia, quam vocant affectatam,
 non excusat, sed accusat. 18,g
 Ignorantia rerum vniuersarum, quam
 vocant iuris, non excusat. ibidē
 Ignorantia sola rerum singularum, quā
 vocant facti, excusat. 18,g
 Immanis raro aliquis in specie huma-
 na. 58,a
 Immanes qui & feri, & vnde appellati.
 58,d
 Imitari optimum quemque omni in re
 par est. 88,d
 Imperia & opes gloriæ & honoris cau-
 sa expetuntur. 34,b
 Qui sunt in imperio, quibus amicis
 vtuntur. 73,b
 Imperitis & inexercitatis quæ satis sit
 scire. 99,d
 Impii qui sint. 3,e
 Impotentia in vitio. 58,f
 Impotens quis. ibidem
 Impotentia Socrates esse negauit. 58,h
 De impotentibus nonnullorum senten-
 tiæ, quas Aristoteles firmissimis ra-
 tionibus refellit. ibidem
 Impotens in quibus voluptatibus ver-
 satur. 60,a
 Impotens & intemperans in iisdem vo-
 luptatibus cernuntur, sed alio & alio
 modo. ibidem
 Impotens an quis absolute. 61,b
 Impotētes cū adiunctione qui. 61,c,d

I N D E X.

- Impotens absolute. 61, d
 Impotentiam animi minus malum esse
 quàm cupiditatem. 62, g
 Impotens quis. 63, g
 Impotentia alia ex temeritate, alia ex
 imbecillitate gignitur. 64, d
 Impotentium & eorum qui vincuntur
 à cupiditatibus, duo genera. 64, f
 Impotentia similis morbo comitali, &
 quare. 64, f
 Impotens quibus hominib. similis. ibi.
 Impotentiã nõ esse idẽ quod vitiũ. ibid. g
 Impotens facile desistit de sententiã. ib.
 Impotens quis. 65, b
 Impotens melior intemperatẽ. ibidem
 impotens à quavis sententiã abducitur.
 65, b
 Impotẽs quomodo affectus est animo.
 66, a
 Impotens non est improbus. 66, b
 Impotens cui similis ciuitati. ibidem
 Impotens vnde nominatus. 85, b
 Improbus cui similis ciuitati. 66, b
 Improb^o nõ debet sibi esse char^o. 85, d
 Improbi ignorant quæ faciendã sunt,
 & quæ fugiendã. 18, g
 Imprudentia nõ omne quod fit, est vo-
 luntarium. 18, e
 Imprudentem facere quid aliud, impru-
 dentia aliud. 18, f
 Incõmodũ aliquis spõte accepit. 48, b
 Incommodorum tria genera in vitã so-
 cietate versantur. 47, a, b
 Incommodis suis lugere alterum senti-
 re molestum. 88, d
 Inconsulto quæ facimus. 47, a
 Indigentia reuera mensura rerum om-
 nium. 44, e
 Indignatio mediocritas inuidiã & ma-
 levolentia. 16, b
 Inertia & inscitia quid. 52, e
 Inensi homines qui appellantur. 36, e
 Infortunium & casus quando est. 47, b
 Ingenium quæ vis animi, quidque ha-
 bet propositum ad efficiendum. 57, b
 Ingenium laudandum, si finis sit bonus
 ibidem
 Ingenium & prudentia quid differant.
 ibidem
 Ingenium quam habeat rationem ad
 prudentiam. 57, d
 Ingeniosus & acutus potest esse impo-
 tens. 66, a
 Ingenium & prudentia quid distet. ibid.
 Iniuriam qui nõ propulsat, omnis sen-
 sus doloris est expers. 36, b
 Iniuriã & æquum facit aliquis, si spon-
 te faciat. 46, f
 Iniuria quid. 47, c
 Iniuriis quæ à voluntate proficiscun-
 tur, aliis ignoscẽdũ, aliis nõ est. 47, e
 Iniuriam facere quid. 48, a
 Iniuriam sponte sua neminem accipe-
 re. 48, b
 Iniuriam vtrũ facit qui sibi sumit plus
 cõtra dignitatẽ, an qui obtinet. 48, d
 Iniuriã nec sibi nec alteri facit, sibi ta-
 mẽ nocet, qui minus sibi retinet quã
 meritis est, aliis plus tribuit. 48, d
 Iniuriam non facit qui accipit ab alio
 plus quàm ceteri, sed is qui res diui-
 dit. 48, e
 Iniuriam sibi ipsi inferre neminem pos-
 se. 49, h
 Iniuriam infert reipublicæ qui se ipse
 interimit. 49. h. 50, a
 Iniuriam inferre grauius quàm accipe-
 re. 50, c
 Iniusti omnes & intemperantes volunt
 effici tales. 22, d, e
 Iniusti voluntate nostra efficimur, nec
 desinimus esse tũ cũ volumus. 22, e

INDEX.

Iniustitia quid.	36,f	Irae modum apponit vltio & suppliciu.	
Iniustus quis multis modis.	40,a		36,c
Iniustus quando quis habendus.	47,c	Ira & libido animos perturbât & cor-	
Iniustitia particularis in quibus.	41,c	pora, & ad infaniã adigunt.	60,c
Iniustæ res, duplices,	41,d	Ira dominãte nullus loc ^o libidini.	63,a
Iniustum aliud q̃ iniuria.	46,e, 48,e	Ira quodammodo paret rationi.	62,g
Inscii artificibus ad agendum cur sint		Iratorum fortitudo	25,d
aptiores.	54,b	Iram nõ ex voluntate ponderari	47,d
Inscius recte curari potest.	98,g	Iraisci qui nesciunt, ii sensus doloris ex-	
Inscitia & inertia quid.	52,e	pertes.	36,b
Institutum quid.	21,b,c	Iracundi & ebriosi non faciunt impru-	
Intelligentia quid, & in quo versatur.		dentes.	ibidẽ
~ 53,c		Iracundi vt cito irascuntur, ita cito de-	
Intelligentia quorum est.	56,b	finunt.	36,c
Intelligentia duplex, vt principiorum		Iracũdia maximus ad pericula subeun-	
duo sunt genera.	66,b	da aculeus	25,e
Intelligentia principium & finis.	56,d	Habitus est, vt ira perturbatio.	35,h
Intelligentia inest à natura	56,c	Iracundiam ad mitigandam, tempore	
Intemperans in omnibus modũ tranf-		opus est.	36,d
it, 27,h		Iracundia & ira magis à natura quàm	
Intemperans fruens voluptatibus angit-		cupiditate non necessaria	63,a
ur.	27,h	ad Iudicem confugere quid.	43,c
Intemperantia omnis vnde nascatur.		Iudex, lex loquens.	ibidem
62,e		Iucunda quæ sunt, quæ non.	90,g
Intemperans cur insanabilis.	63,h	Ius quid Pythagoricis	43,g
Intemperans deterior impotente.	63,d	Ius iustitiæ commutatiuæ quid.	43,c
64,a,f		Iuris & legis cõmunio inter quos.	45,f
Intemperantia magis voluntaria quàm		Iuris æquabilitatisque custos princeps.	
ignauia.	28,c		45,g
Intemperantiam minus malam esse im-		Ius ciuile naturale legitimũ.	45,f, 46,b
potentia, disputatur in vtranque par-		Iura humana similia mensuris.	46,d
tem.	59,e,f	Ius æquo & bono adhibito effici me-	
Intemperans qui ad ludum propensior.		lius.	49,d
64,c		Ius scriptum & non scriptum.	78,c
Intemperantia similis aquæ intercuti.		Iustitia, princeps omniũ virtutũ.	40,f
64,e		Iustitia perfecta virtus.	ibidem
Intemperans non desistit de sententia.		Iustitia vna virtutum omnes virtutes	
ibidem		in se continet.	40,f
Intemperans & impotens quid distet		Iustitia sola virtutum in bonis est alie-	
61,f, 65,h		nis.	40,h
Inuidus quis.	16,b	Iustitia quid.	39,f
Inuitus quis quid facit.	18,f, 46,a,b	Iustitia vniuersa virtus, esse tamẽ iusti-	
Ira & iracundia differunt.	55,h	tiam quæ pars est generalis.	40,g,h

Iustitia distributiua in proportione geometrica. 42, f. commutatiua in arithmetica consistit. 42, h
 Iustitiæ particularis gen^o duplex. 41, g
 Iustitia non est mediocritas quo modo aliæ virtutes. 45, b
 Iustæ res aliæ legitime, aliæ æquæ. 41, h
 Iustū quid est, id mediū est & equabile, & in minimis quatuor cōsistit. 42, a
 Iusti aliqui non sunt dum res iustas faciunt. 55, h
 Iustum virum effici difficile. 48, g
 Iustum aliud, quàm rectè factum. 46, e
 Iustus quis. 40, a
 Iustum quid. ibidem.
 Iudicium esse in eorum potestate, qui sequūtur quod cuiq; visum sit. 22, h
 Iudicium peruertitur à vitio. 57, a
 Iudicium nullum belluarum. 63, e
 Iudicat verè de quaq; re vir bonus. 21, f
 Iuuenis non est idoneus auditor ciuili scientiæ, & quare. 2, a
Labor cur non est molestus. 68, h
 Laborem parta chariora. 84, d
 Laborem sempiternum humanæ res ferre non possunt. 92, c
 Laborem ferre vt ludas, stultum & puerile. 94, e
 Lætatur iis bonis quæ recordamur, & iis erigimur quæ expectamus. 82, d
 Laus & encomium quid differunt. 9, c
 Laudanda quædam non esse, quibus tamen ignoscendum. 18, b
 Laudabile cur aliquid. 9, a
 Lentitudo vituperanda. 36, b
 Legibus quis finis propositus. 40, d
 Lex suū cuiq; officiū præscribit. 40, c
 Lex salutaria & perniciofa quæ. ibidē.
 Lex oīs generalis & vniuersalis. 49, e
 Lex de quibusdā ferri nō potest. 49, f
 Legis vtilitas. 98, b

Lex vim habet ad cogēdum idoneam. ibidem, c
 Lex non est inuisa, & cur. ibidem, d
 Leges similes rebus quas tractat scientia ciuili. 99, d
 Legū ac rerū pub. collecta instituta ab Aristotele quid exercitatis, in exercitatis & in ciuis prodesse possint. 99, e
 Liberalis in quo cernitur. 28, h
 Liberalis est dare potius quàm accipere & ex oībus maximè diligitur. 29, c, d
 Liberalis non est qui dat quibus nō est largiendum: qui grauatè, qui passim & cuiuis. 29, f, g
 Liberalis vix potest esse diues. 29, h
 Liberalis qs 61, a. iniuriæ est opportunus. ibid. qd à magnifico distet. 30, b, d
 Liberalitas ex facultatibus ponderanda. 29, g
 Liberalitas non ex multitudine beneficiorum, sed ex animo eius qui dat, spectanda. ibidem, d
 Liberi nati in cōiugio vinculum. 77, g
 Liberi cur matribus chariores. 84, e
 Libido & intemperantia cur maximè reprehendantur. 27, c
 Libidini nemo dolens pareat. 63, c
 Locorum interualla non tollunt amicitiam, sed vsus. 72, d
 Lucri & damni nomina vnde profecta. 43, e
 Ludere quatenus concessum. 94, e
 Ludere vt res serias geras, concessum. 94, e
M *Μαγίστρος ἀπὸ τῶ χρῑστων.* 66, e
 Magistratus virū ostēdit. 40, g
 Magnitudo animi in magnis rebus cernitur. 33, a
 Magnitudo animi, ornamentum aliarum virtutum. 33, g
 Magnanimus quis. 33, b. In decore &

INDEX.

- dedecore versatur. 33, h
- Magnanimus qualis in prosperis & aduersis. 34, a
- Magnanimus accepto beneficio crubescit. 34, c. Nullo eget, opitulatur vltro. 34, f. Apertè odit & diligit, quietus & cunctator est, & magis ex veritate pendet, quàm ex opinione. 34, g
- Magnanimus non recordatur iniurias & res honestas, quamuis inutiles fructuosas anteponeat. 34, h. & 35, a
- Magnanimi incessus, vox, oratio. 35, b
- Magnificus & liberalis in quo differunt 31, g
- Magnificus in quarum rerum sumptibus cernitur. 32, b, c
- Magnificus non potest esse pauper. 32, d ad Magnificum quæ res priuatæ pertinent. 32, c
- Magnificus maius reddit quàm accepit. 34, c
- Magnificus non est memor eorum qui beneficia contulerunt, sed eorum de quibus bene meritus est. 34, g
- Magnificus libenter commemorat beneficia quæ contulit. ibidem.
- Magnifici & honorati viri ædificare domum. 31, e
- Magnificus quicquid facit, splendide facit. 37, g
- Magnificus pecunias profundit in res diu duraturas. 31, f
- Maleuolus quis. 16, b
- Malum & beatum neminem effici nisi sponte. 22, a
- Magnificentia quid. 31, f, g
- Magnitudo an in magnis rebus cernitur. 33, a
- Minus malum speciem fert boni quodammodo. 40, c. 42, h
- Mali nulla vi orationis à peruersa vita deduci possunt. 97, f
- Malus in eo cernitur, quod voluptatibus corporis præter modum perfruitur. 68, e
- Mali metu parent, & poena à facinorosa vita deterrentur. 97, e
- in Malis nihil stabile. 74, f
- Mali amicitias ad tempus colunt. ibidem.
- Mansuetus & clemens quis. 36, a
- Medico quid propositum. 4, d
- Medici qui habendi, qui non. 99, d, e
- Medium rei & rationis. 13, h
- Medium quid. ibidem.
- Medium rei duci à proportionem arithmetica: rationis, à geometrica. ibidem.
- Medio repugnare parum magis in aliquibus virtutibus, in aliquibus nimium, idque duabus de causis. 16, f
- Medium sunt magis contrariæ res ad quas procliuiores sumus. 16, g
- Mediocritatè inter duo vitia esse. 14, e
- Mediocritatem non in omni actione & perturbatione versari. 14, f
- Mediocritatem arduum seruare. 17, d
- Mediocritatem nimium & parum contraria inter se. 16, e
- Mediocritatem seu modum quomodo facile assequemur. 17, a
- Melancholici cur voluptatè quasi medicinam requirant. 68, h
- Melior quo quisque, eo maiore dignus gloria. 33, g
- Mentis, quæ in contemplando, in veri falsique cognitione versatur, præstantia & vitiositas. 51, d
- Mentis quæ in agendo est, propria est veritas appetitioni recte congruens. ibidem.
- Mens sua quisque est maximè. 82, c
- Mensura rerum omnium virtus & vir bonus. 82, b

I N D E X.

Metus quid.	23,c	Natura aliquod quod inſitum eſt , mu- tabile eſſe poteſt.	46,c
Metuendum id ſolum, quod culpa no- ſtra accidit.	23,f	Nefarii homines à ſe ipſi diſſidēt.	82,f
Mixtæ actiones quæ, caſque volūtariis eſſe ſimiles.	17,h	Nefariorum & malorum conditio mi- ſerabilis.	ibidem.
Moderatus quis.	33,b	Nimium & parum corrumpere virtu- tem.	11,f
Mollis animi, fugere quæ laborem de- ſiderant.	24,h	Nimium quicquid eſt, moleſtum.	37,h
Mollities in vitio.	54,f	Notarum rerum duo genera.	2,c
Mollis & delicatus quis.	63,g,h	Nouæ res cur placent primū , & in po- ſterum non item.	92,d
Morboſi qui habendi.	62,e	Numus cur cōparatus & vnde dictus.	44,d,e
Moralis philoſophiæ finis quis.	11,c	Numus fideiuſſoris loco eſt futuri con- tractus.	44,g
in Moribus fugienda tria, vitium, im- potentiæ, & feritas.	58,b	O fficium hominis.	5,d
Mores excoli debent vt virtuti ſit lo- cus.	97,h	Exquiritur ex aliorum officiis.	ibidem,b
Morales virtutes in voluptatibus & do- loribus verſari.	12,a	Officii & actionis finis ipſum officiū.	52,g
ad Mortuos quatenus ſpectant res po- ſteriorum & amicorum.	8,f	Officia non eidem omnia tribuenda.	80,g
Mortis in quo genere fortis cernitur.	23,g	Alia parentibus, fratribus, propinquis beneficis.	81,b
Morte nihil terribilius.	ibidem.	Officium virtutis.	29,c
Mortem ſibi conſciſcere, inopiæ, amo- ris, vel moleſtiæ cauſa anguſti eſſe a- nimi.	24,g	Officium ciuile in negotio.	95,c
Mortem oppetit vir bonus amicorum & reip. cauſa.	85,e	Officio ciuili quid propoſitū. ibidem.	ibidem.
Motus omnis in tēpore cernitur.	91,c	Officia omnia ex vſu & coniunctione quæ nobis erunt cum aliquibus, ſunt iudicanda.	81,c
Moueri nihil niſi in tēpore poteſt.	91,f	Officia vrbara & bellica præſtant of- ficiis virtutum.	95,d
Mulierculæ quorū cōſuetudine amico- rum delectantur, & ſimiles viri.	88,d	Opinionis diuiſio.	19,h
Multitudo in deligendo vitæ genere principes imitatur.	2,h	in Opinione nonnulli non pendēt ani- mi, ſed certo ſe ſcire exiſtimāt.	60.b
Multitudo cur ex bonis externis homi- nes iudicat.	97,b	Opinio rationi niſi caſu non cōtraria.	24,c
Mutuum reddendum potius quàm dā- dum beneficium ſodali.	80,g	Optimus quis habendus.	40,g
N aturam & artē efficere aliquid quàm poſſunt optimē.	7,b	Opum quo maior poſſeſſio, eo plus re- quirit ad ſe tuendam.	69,e
Natura & virtus certior dux quæ ars.	14,b	Oratio hominis ſimulachrum.	37,f

I N D E X.

- Oratio quæ de officiis & perturbatio-
nibus instituitur, minorem habet
quàm vita & facta auctoritatem. 89,c
- Oratio & verba si vera sint, ad viuendū
valent. ibidem, d
- Oratio tum denique comprobatur, si
factis & vitæ congruat. ibidem.
- P** Arci & tenaces in quo cernuntur. 31,b,c
- Parentes natos cur diligant, & na-
ti parentes. 77,a
- Patrem verberare grauius quàm alium
quemlibet. 75,b
- Patri potius consulendum, quàm red-
dendum beneficium. 80,h
- Patri non sunt tribuēda officia omnia. 81,a
- Patri qui honos tribuendus. 81,c
- Patrium imperium in excellentia bene-
ficii. 76,d
- Pater is est qui procreauit, is qui aluit,
is qui erudiuit. ibidem.
- Patris mores & instituta domi priua-
tim valent. 98,e
- Patiens & constans quis. 63,g
- Patruales & propinqui cur se inter se
diligunt. 77,d
- Pauper nō potest esse magnificus. 32,d
- Paupertas non est metuenda. 23,f
- Peccatum quid. 47,b
- Peccare multis modis licere. 14,d
- Peccet quatenus quisque non facile ex-
plicare. 36,f
- Qui peccat, se accusare debet nō ex-
terna. 18,e
- Peccata quis imprudēs admittit. 47,b
- Pecuniæ nomine quid comprehendit-
tur. 28,h
- in Peculiarum vsu duo vitia, prodiga-
litas & auaritia. ibidem.
- Peculiarum possessio in accipiendo &
custodiendo, 29,c
- peculiarum vsus in sumptu & largitio-
ne. ibidem.
- Perfectius quid alio. 4,f
- Perfectissimum quid. ibidem.
- Pertinaces qui. 65,c,d
- Perturbationes. 13,c. non esse virtutes,
nec vitia. 13,d
- Perturbationibus mouemur. 13,e
- Philosophiæ moralis auditor qualis. 2,f
- Philosophiæ moralis finis quis. 11,c
- Philosophia pecunia æstimari non po-
test. 80,c
- Philoxeni insignis intemperantia. 27,c
- politica Aristotelis quid doceant, quis
scopus & institutum. 99,f
- possessio quo maior eo plus requirit ad
se tuendam. 69,e
- posterorum & amicorum res aduersæ,
non possunt mortuos ex beatis mise-
ros efficere, nec contra. 8,g,h
- In potestate nostra quæ sunt. 22,b
- Præclara omnia rara. 17,a
- Præterita non cadere sub delectum. 51,f
- Precium rei vtrius est præscribere, an
eius qui dat, an eius qui accipit. ,b
- Precia certa esse debent rerum omniū,
vt sit contractui locus. 44,h
- Princeps, custos, conseruatôrque iuris
& æquabilitatis. 45,g
- Princeps quæcunque agit, ad aliorum
commoda referat. 45,h
- Principi merces debetur honos & glo-
ria. ibidem.
- Principia quot modis cognoscūtur. 5,h
- Principium rei plus quàm dimidium.
ibidem.
- Principia quarum rerum in quoq; sunt

INDEX.

fitæ, eas vt agat & non agat, in eo fitum esse.	18, a	Prudentes qui.	52, f, 53, f
Principia concludi ratiocinatione non possunt.	52, a	Prudentes in re aliqua qui.	52, e, f
Principium quarum rerum in nobis fitum est & causæ sunt in nostra potestate.	22, a	Prudentes consilio valent.	52, f
Principia inductione discuntur, & notiora debent esse conclusionem.	52, a	Prudentia quid à scientia & arte differat.	52, f
Principiorum duo sunt genera.	56, c	Prudentia quid.	52, g, 53, a
Principio quod caret aliquid agendi, eius prauitas infirmior.	63, e	Prudentiæ cõseruatrix tẽperantia.	52, h
Priuari homines magis Virtuti dant operam quàm ii qui potestate & principatu excellunt.	96, h	Prudentia qua parte animi sita.	53, b
Priuatæ res tractantur accuratius, si priuata sit disciplina.	98, f	Prudens quis.	53, f
Probus nemo qui non prudens.	57, g	Prudentes belluæ quæ.	53, f
Probi fiunt tribus modis	47, f	Prudentia quibus in rebus cernitur.	54, a
Prodigalitas quibus ascribitur.	29, a	Prudentia in rebus singulis & vniuersis versatur	54, a
Prodigus sibi ipsi causa est interitus, & suo iudicio perit.	29, b	Prudentiæ genera.	54, c
Prodigi non appellantur reges.	30, e	Ex multis prudentiæ generibus, quæ propriè prudentia vocatur.	ibidem
Prodigalitas in quo consistat.	30, c	Prudens quis.	ibidem, d
Prodigorum opes non fere augeri solent.	30, e	Prudentia quid ab intelligentia distet.	54, g
Prodigus non est correptis moribus.	30, f, g	Prudentia & virtus moralis perficiunt actionem.	56, h
Prodigi coguntur offerre manus alienis bonis.	30, h	Prudentia recta efficit ea quæ ad finem pertinent.	ibidem
Prodigorum largitio non est liberalis aut honesta.	ibidem	Prudentia quid ab ingenio distet.	57, b
Prodigi quibus largiri solent.	ibidem	Prudens nemo qui nõ sit bonus.	56, c, g
Prodigi fere libidinosi.	31, a	Prudens nemo & impotens simul.	84, g
Prodigi propensi ad voluptates.	ibidẽ.	Prudentiæ initia manant à virtutibus moralibus.	96, b
Proportio quid.	42, d	Prudentiæ delectus	99, c
Propositum principium omnis actionis.	51, a	Pueri geometræ & mathematici fiunt, non prudentes, & quare.	54, f
Propositum quid.	21, b, c	Pueri cur sapientes & phisici effici non possunt.	ibidem
Propositum rectum efficit virtus moralis.	56, h	Pulchritudo in magno corpore.	33, c
		Punitur qui sua culpa nescit aliquid.	22, b
		Q uestio & deliberatio non idem valent.	20, h
		Qualis quisque est, talia eius facta & verba.	37, f

I N D E X.

Quinque quæ verum affirmando & negando spectant.	51, g	lent.	ibidem
R Ara quæ præclara.	17, b	Sagacitas est in iudicando.	55, g
Rationem imperare non hominem sinimus.	45, g	Sagacitas & bona sagacitas idē.	ibidem
Ratio præcipere, parere appetitus debet.	51, c	Sagacitas quid.	ibidem
Ratio recta quæ.	57, f	Sagacitas inest à natura.	56, c
Ratio principium agendi.	63, e	Sapientia quibus tribuitur.	53, d
Ratio vitæ dux.	97, b	Sapientia artis virtus & præstantia.	ibidem
Ratiocinatio ex quibus cõficitur.	52, a	Sapiens nemo natura.	56, c
Recte facere vno modo licere.	14, d	Sapientia & prudentia sua vi & per se expetendæ.	56, g
Recte aliqua fieri non posse.	14, f	Sapientia efficit beatum & quomodo.	56, h
Recte quicquid fit, id virtute geri.	32, d	Sapientia & prudentia an vtilis.	56, c
Regia potestas optima resp.	75, e	Sapientia melior prudentia.	58, a
in Rep. qui versantur. variis negotiis implicantur.	54, d	Saporum iudicium est in gustatu.	26, f
Reipub. tria genera.	75, e	Satietas & officium non est in immensis opibus.	97, a
Rerumpub. tres euerfiones.	ibidem	Sceleratissimus quis habendus.	40, g
Rerumpub. similitudines & exempla in familiis.	75, h	Scelestus homo plus infinitis partibus nocere potest quàm belua, quòd ratione vtatur.	63, e
Rempu. qui gerunt, res ciuili scientiæ subiectas præstant vsu potius quàm ratione.	99, a	Sub scientiam quod cadit, id æternum est.	51, h
Res eadem alios delectat, alios offendit.	93, f	Scientia.	52, b
Rerum agendarum principium finis.	52, h	Scire quid.	ibidem
Rex quis.	75, f	Scientiam habemus dupliciter.	60, d
Reges non appellantur prodigi, & quã ovrem.	30, b	Quæ scimus, secus euenire non possunt.	51, h
Regis cum iis quibus præest amicitia, in excellentia beneficii cernitur.	75, h	Scire aliquid dicitur modis duobus.	60, b, c
Rex vim habet ad cogendum.	98, c	Scurræ qui.	38, d, e
S Aritetas & officium non est in immensis opibus.	96, h	Scitione quod extremum, id primum origine in deliberando.	20, h
Sagacitatem non esse scientiam nec opinionem.	55, f	Seditiosi & difficiles qui.	37, d
Sagacitas quibus in rebus versatur. ib.		Seni tribuendus honos quis.	81, a
Sagacitas & prudentia non idem va-		Sensus nullius initium actionis.	51, b, c
		Sensus in quo probe munus suum tuetur.	91, g
		Sententia quid.	55, h
		Sententia inest à natura.	ibidem

I N D E X.

- Sententiis vsu peritorum cur fides adhibenda. 6.d
- Sententiæ suæ defensores quid sequuntur. 65.c
- Sentire vnum & idem quid. 83.e.f.
- Id improbi non possunt. ibidem g
- Cum seruo quia seruus nulla nobis societas, sed quia homo. 76.g
- Societates vtilitatē sibi pponūt. 75.c
- Societates nonnullæ voluptatis causa. 75.d
- Societas ciuilis constituta spe vtilitatis perpetuæ. 75.d
- Societas patris cum liberis, regalis potestatis formam obtinet, 76.a
- Socio grauius adimere pecuniam, quā ciui. 75.b
- Solertiam non esse sapientiam, 55.a
- Solonis sententia de beato expenditur. 7.d.e
- Sophistæ iure reprehenduntur, quod nō exoluant quod promiserint. 80.b
- Stabile nihil in malis. 74.f
- Status suus cuique oprabilis est & charus. 84.b.86.f.87.a
- Studia bene viuendi non esse molesta si consuetudo adhibeatur. 97.h
- Summum bonū quid, & in quo. 1.a,b
- Summi boni cognitio ad vitam degendam vtilis. 1.e
- Summum bonum propositum est ciuili scienciæ. 1.c. De eo variæ sententiæ. 2.c,d
- Summum bonum non esse in honore, virtute, diuitiis. 3.a,b
- Summū bonū vnde inuestigetur. 4, d
- Summum hominis bonum. 5, c. Et in quo ponatur, variæ sententiæ. 6,a,b
- Summum bonum in actione. 6,c
- Sumptus quomodo magnus futurus est, & ad rem aptus. 31,h
- Summa in solitudine nemo velit summis opibus abundare. 85,f
- Summum bonum in quo. 1,d
- Summum bonum cur exquiratur. 4.g
- Syllogismi practici vniuersalē maiore qui cognoscit, & minore, nisi impediatur, aget quod concluditur. 60,f,g
- T** Actus omnium sensu patet latissime, in eoque sita intemperantia. 27,c
- Talionis legem iustam esse. 43,g
- Talionis lex quatenus iusta. 44,b
- Temperantia quid, & in quibus animi partibus sita. 26,c
- Temperantia quibus in voluptatibus versetur. 26,c
- Temperans & intemperans quales in dolore & voluptate. 27,g. & 28,a
- Temperantia conseruatrix prudentiæ. 52.h.d
- Temperans quis. 66,f
- Tenaces et parci i quo cernuntur. 31,b,e
- Timemus quæ. 23,d
- Timiditas omnis vnde gignatur. 62,c
- Timocratia deterrima resp. 75,e
- Tyrannus & rex quid differunt, ibidē.
- Tyrannis deterrima. 75,g
- In tyrānis nullus locus amicitiae. 76,e
- ad Turpia nulla ratione impelli quis debet, sed oppetendā potius esse mortem. 18,b
- V** Enia quid. 55,h
- Venus insidias nescit. 63,b
- Verba quantum valent ad virtutem. 97,c
- Verecundia quid. 39, b. pueros decet, senē & bonū virū dedecet. ibid.c.
- Verecundia voluntaria est. 39,d
- Veritas apud omnes plus videre debet quā amicitia. 3,d
- Veritas materia vtriusque mentis. 51,g
- Veteratores qui. 58,c
- Vim non afferre neque cogere ea, quæ iucunda & molesta sunt. 18,d
- V1 quid fit. 16,d
- in Violentos cur pœna duplex. 22,c

INDEX.

- Viro cum vxore eius quod est. 76, a, b
 Viri & vxoris societas quid differat à be-
 ftiarum coniunctione. 77, f
 Verax quis. 37, f
 Vir bon^o vere de qua; re iudicat. 21, f
 Vir bonus mensura reru^m omniu^m. 82, b
 Vir bonus sibi charus maxime. 85, d
 Vir bonus amicorum & reipub. caussa
 mortem oppetit. 85, e
 Vir bonus omnia que^m præclara videtur
 cõtenet, dũ sibi decus retineat. ibidem
 Vir bonus rebus omnibus antefert ho-
 nestatem. 85, f
 Vir bonus, quia bonus, honestis actio-
 nibus delectatur, & turpibus offendi-
 tur. 86, d
 Vir bon^o debet esse amicus beato. ibi. e
 Cum bonis virtutis exercitatio compa-
 ratur, ex vita viuũque communi.
 ibidem.
 Vir bonus quemadmodum in se, sic in
 amicum animatus est. 86, h
 Virtutes omnes propter se expetendas.
 4, g
 Virtus maxime in aduersis apparet.
 15, d
 Virtute que^m geruntur, stabilia. 8, a, &
 in eo requiri tria. 25, c
 Virtus proprie laudatur. 9, e
 Virtus & ars in re difficili. 12, f
 Virtutum partitio. 10, d
 ad Virtutem homines nati. 10, g
 Virtutis & artis officii differentia. 12, h
 Virtutibus afficimur. 13, e
 Virtutes non esse facultates. 13, f
 Virtutes esse habitus. 13, f
 Virtutis duplex officium. ibidẽ
 Vir^o oculi, equi, hominis, que^m. ibi. f. g
 Virtus, mediocritas. 14, d
 Virtutum & vitiorum descriptio. 15, a
 Virtutis officium. 30, c, d
 Virtutem & vitium in nostra esse pote-
 state. 21, g
 Virtute geri, quicquid recte fit. 32, d
 Virtus quid, 14, d, e
 Virtutis finis honestas. 24, a, b
 Virtutis merces, gloria. 33, g
 Virtuti vndique perfectæ nullus satis
 magnus honos tribui potest. 33, h
 Virtute qui carent, nullo honore digni.
 34, c
 Virtutes à natura tributæ quodammo-
 do. 57, d. Hæ obesse solent sine pru-
 dentia. 57, d, e
 Virtus moralis non est sine prudentia.
 57, e
 Virtus moralis propositum rectum ef-
 ficat. 56, h
 Virtutes an separari possint. 57, h
 Virtutes connexæ sunt cum prudentia.
 57, g, 57, h
 Virtus moralis vt finem propositum
 agamus impellit: prudentia, vt ea,
 que^m ad finem propositum condu-
 cunt. 58, a
 Virtus ingenita vel more perfecta bene
 existimare docet de principio agen-
 di. 132, g
 Virtutis actiones non sunt qualitates.
 8, a
 Virtus, mensura rerum omnium. 82, b
 Virtutis exercitatio cum quibus com-
 paratur. 86, e
 Virtutes morales in toto & concreto a
 nimo & corpore sitæ sunt. 96, b
 ex Virtute viuere potest vir præditus
 modicis opibus. 96, h
 Virtus non solum cognoscenda, sed ha-
 benda & colenda. 97, d
 Vita principũ imitatur multitudo. 4, b
 Vita genera tria. 2, h
 Vita, actio quædam. 92, d
 Vita cupiditate omnes ducuntur, & bo-
 ni maxime 86, f, 92, d
 Vita menti congruens diuina est ad hu-
 manam. 95, f

I N D E X.

- Vita spectanda cum agitur de actionibus 97,b
- Vita quæ reliquis virtutibus congruit, secundum locum obtinet. 95,g
- Vitæ necessaria præsidia parētibus maxime tribuenda. 81,b
- Vita hominis vi sensus & cogitationis definita. 86,e
- Vita in rebus iucundis & quæ per se bonæ. ibidem,f
- Viuere & esse quid. ibidem
- Viuere bene, aliud, quàm bene dicere. 60,e
- Viuere se quemque sentire, iucundum. 86,h
- ad quæ Vicia sumus procliuiiores videndum esse, vt ea vitare possimus. 17,b
- Vicia virtutibus vicina. 17,d
- Vitium omne voluntarium, & in nostra potestate. 23,a. Peruertit iudicium, & errorem inducit finis. 57,c
- Vituperandus quatenus quisque sit, nō esse facile explicare. 17,c
- Vituperandi quatenus ii qui ea expetunt quæ efficiunt voluptates, & sunt in bonis. 17,c
- Vltio & supplicium, iræ modus. 36,d
- Vniuersarum rerum cognitio à singularum cognitione ducitur. 56,c
- Voluntarium non omne quod fit imprudentia. 18,e
- Voluntarium quid. 19,b. 46,g
- Voluntaria non esse quæ ira vel cupiditate fiant. 19,b
- Non Voluntaria quæ. 17,g
- Voluntas eorum non est quæ fieri nequeunt. 19,f
- Voluntas finis est. 19,g
- Voluntas vtrum in vero bono, an in eo quod videatur, duplex opinio. 21,d
- Voluntas in eo quod absolute bonum. 21,e
- Voluntatem non versari in bono apparenti quod vocant. 21,c
- Voluntas singulorum hominum in id fertur quod cuique videatur. ibidem.
- Voluntate nostra quæ facimus, alias cōsulto, aliàs inconsulto. 47,a
- Voluptatibus quod careas angi, nihil scædus. 24,h
- voluptatem vitandam esse. 17,c
- erga Voluptatem quo animo esse debemus. ibidem.
- Voluptas animis multitudinis tendit insidias. 21,f
- Voluptas & dolor quas opiniones peruertant & non peruertant. 52,h
- à Voluptate deprauat⁹ animus aut dolore, non videt finem. 52,a
- Voluptatē quæ efficiūt, alia necessaria, alia propter se expetenda. 61,b,c
- Voluptatem parientium varia genera. 61,b
- in quibus voluptatibus temperatīa & intemperantia cernantur. 63,d
- Voluptas quid sit, philosophi ciuilis est scire, & quare. 66,d
- in Voluptate nihil rationis. 66,f
- de Voluptate sententias omnes refellit Aristoteles. 66,h
- de voluptate variæ sententiæ, an sint in bonis omnes, an contrā, an etiam in ea non sit summum bonum. 66,f
- Voluptatem non esse summum bonum 66,c
- Voluptas quid. 67,c
- Voluptates quæ mentis consilium impediunt. 67,d
- Voluptates per se honestæ aliqua, non honestæ aliæ. 67,f
- Voluptas in bonis esse ostenditur ex contrario. 67,g

INDEX.

- Voluptatem cur eandē non omnes con-
sententur, & quatenus eandem. 68, b
- Voluptates corporis cur solæ volupta-
tes, & de corporis voluptatibus, 68, c
- Voluptatum corporis quædam exupe-
rantia. ibidem, d, e
- Voluptates corporis cur magis videan-
tur expetendæ quàm animi. 68, f
- Non esse bonū duabus de causis. 68, g
- ad Voluptatē corporis cur incitamen-
ta quærant aliqui, & melancholici
quasi medicinam. 68, g
- Voluptates quæ suapte natura dele-
ctant. 69, b
- Voluptate deus cur vna eaque simpli-
ci semper afficitur. 69, b, c
- Voluptas magis in stabilitate quàm
motu. 69, c
- De Voluptate duplex sententia. 89, b
- Voluptatē summum esse bonū quibus
rationibus Eudoxus probauit, 89, d
quibus Plato. 89, g
- Voluptate quando quis afficitur. 90, f
- Voluptatem non esse infinitam & in-
certam. 90, b
- Voluptatem non esse expletionem eius
quod naturæ eius accommodatum sit.
90, f. & quando in momento tempo-
ris. 91, g
- voluptates vacantes dolore. 90, g
- Voluptas propria est cuiusque sensus.
91, h
- Voluptatibus omnibus nemo velit
perfluere, in puerili animo tota vita
manens. 91, a
- Multa facimus & cupimus quæ nullā
voluptatem afferunt. ibidem, b
- Voluptas tota & perfecta est quouis
tempore. 91, c
- Voluptas non est motus neque ortus.
90, b
- Voluptas summa quomodo oriatur.
93, b
- Voluptas abscluit actionē, vt finis ac-
cedens. 92, a
- Voluptas quandiu manet. ibidem, b
- Voluptatem omnia appetunt. 92, d
- Voluptas & actio copulata, vt neutrum
ab altero distrahi possit. 92, c
- Voluptates animi differre specie, à vo-
luptatibus sensus. ibidem.
- Voluptas actionem auget, & quæ ex di-
uersis rebus oritur, impedit actionē.
22, h
- Voluptates propriæ eorum quæ spe-
cie differunt, etiam differunt specie
inter se. 93, e
- Voluptates eiusdem generis, & eiusdē
speciei. ibidem.
- Voluptas propria & diuturniores &
meliores actiones facit. 93, a
- Voluptas aliena quæ, & quod corrup-
pat, & labefactet actionem. ibidem.
- Voluptas propria prauæ actionis, ma-
la: & bonæ, bona. ibidem.
- Voluptas sua cuique animali tributa.
ibidem, h
- Voluptatum in hominibus distinctio
93, f
- Voluptatem docti quàm inscii maiore
ex studio percipiunt. 95, h
- Vrbani qui. 98, c
- Vtilia quæ. 30, e
- Vxores quæ amplum patrimoniū con-
secutæ sunt, præsumunt. 76, b

ARGUMENTUM IOACHIMI

Perionij, quo horum decem librorum cum sententia, tum ordo
quem seruat Aristoteles, breuiter explicatur.

PHILOSOPHIA in tres partes omnis distribuita est, in differendi rationē, quæ λογική à Græcis appellatur: in naturæ obscuritatem, quæ φυσική: in vitā & mores, quæ ἠθική, id est, moralis dicitur. Hæc pars tertia in tres etiam alias diuisa est, ἠθική, πολιτική, & οἰκονομική. quarū prima vniuersā bene viuendi rationē continet: altera eā quā sibi proposuerūt ei qui in Reip. luce versantur: tertia quā sibi quisq; priuatim in tuenda re familiari domi cum vxore ac liberis constituit. Nisi forte has duas postremas huius, quā tertiam diximus, partes malumus dicere. Hæc tertiam Aristoteles his decem libris tractat, quos quoniā in Latinum de Græcis conuertimus, breuiter & quid iis tradat, & quem seruet ordinem, docebimus. Quoniā igitur bene beateq; viuendi viam & rationem trade re his libris instituit, quam beatam vitam, seu beatitudinē, seu felicitatē; seu summum hominis bonū appellat, ab ea capit disputandi exordiū, vt intelligatur, quod in omni disputatione faciendum est, quid sit id de quo disputetur. In quo docendi rationem sequitur eam, quam in præceptis reliquit. Primum enim an sit summum bonum inuestigat, deinde quid sit, postremo quale sit. Esse autē summū bonū ex vi & natura finis, omnium-que, qui finem sibi aliquē proponunt consilio & ratione cōcludit. Deinde quā vim habeat ad bene viuendū explicat, cuiq; scientiæ sit propositū. Tum in hac tradenda arte & ex aliis omnibus, quā & ipse & alii viam sequi debeant, quemq; animū eos ad hanc percipiendam scientiam afferre deceat qui in ea versari velint, exponit. Quid autem sit summum bonum, vt exquirat, primum repetit id quod iam inuenerat, esse summum bonū. Deinde omnium qui ante ipsum ratione quadam hunc locum attigerant, enumerat sententias: quod sua cōfirmare nō potuisset, nisi alienis, quatenus falsa erant & obstant, refutatis. Itaque & eorum qui illud in voluptate, & eorum qui in diuitiis, & eorum qui in honore, & eorū qui in virtute explodit eiicitque sententias. Postremo ne magistro quidem Platoni in Idea esse concessit. His illorum explosis sententiis, illud quid sit, ex artificum finibus iisque omnibus quæ in eo debēt esse, exquirat. Tum ad rem propius accedens, quoniam illud & finem esse, & in actione esse oportere iam concluderat, ex officio hominis indagat. Idq; eō facit, quod finis cuiusque in cuiusque officio & munere ponatur. Quoniam igitur officium hominis inuenit, viuere ex virtute, seu actionem virtutis, summum etiam hominis bonum in eadem ponit: sed quam vitam intelligeret. quamque virtutem, explicauit. Nam & in virtute omnium perfectissima, & in

vita completa & confecta summum bonum locat. Tum sententiam suam, ne quis eam reiiceret, à sententiis omnium docet non abhorre- re, qui recte de beatitudine sensissent. In quo explicando tacite has duas quæstiones explicat. In quibus bonis summum bonum hominis nume- randum sit, & Num corporis externisque bonis beatæ vitæ sit opus. Nam diuisione adhibita bonorum, alia animi, alia corporis, alia fortunæ esse: & animi bona cæteris longe præstare, & in iis esse summum bonum do- cet: ita tamen, vt illa etiam requirat. Interim quale sit summum bonum, quæ tertia est quæstio, exponit. Nam & optimum quiddam esse, & pul- cherrimum, & suauissimum, quæ tria sic coniuncta in eo sint, vt nulla ra- tione possint distrahi. Et quoniam à nonnullis putari dixerat, summum bonum idem esse quod secunda fortuna, causam efficientem eius exqui- rit deinceps. Fortunæ tribuendam negat, sed deo potius: sin minus, cer- tè exercitationi. Cumque beatitudine in vita perfectâ statuisset, & Pri- mum cæterosque omnes qui similes casus in vita sensissent, deinceps ne- gat beatos esse ducendos: & contra Solonis sententiam, aliquem ducen- dum dum viuat beatum ostendit. In qua explicanda quæstione quo- niam de beatis qui è vita excessissent, fecerat mentionem, & de mortuis amicis ac propinquis eorum beatorum qui in vita manerent: deinceps quatenus aduersæ res beati, & aduersæ res posterorum vel labefactent, vel non labefactent beatam vitam exponit. Quæ duo nata sunt ex ea, quam summo bono constituerat, definitione. Nam vita completa & absoluta, in qua beatam vitam posuerat, omnes res ac eas, ex quibus miseri nominantur, videtur excludere. Tum facta alia diuisione bono- rum, alia laude digna, alia gloriatione, alia non esse illa quidem bona, sed esse posse, in iis quæ honorabilia sunt, summum bonum ostendit esse du- cendum, quæ ad qualitatem omnis pertinet quæstio. His ita constitu- tis, deinceps eam quam summo bono fabricatus est, exponit definitio- nem. Cum enim summum bonum in actione virtuti consentanea posuisset, illud intellexit, nisi virtutis natura explicaretur non posse intelligi, quid vellet. Deinceps igitur virtus quid sit ad septimum vsque librum do- cet. In quo id seruat, quod in omni re tradenda faciendū est. Quæ latè pa- tent & cõmunia sunt, partitur: vt cum eam virtutis partē quam exquirat inuenerit, ad eam & definiendā & tractandā, omnē accõmodet, orationē. Quærit animi virtutem, corporis igitur virtutem separat. Non omnem autem animi virtutem sibi proponit, sed eam tantummodo, quæ hominis est propria. Excludit ergo omnes eas quæ nobis cum beluis inuenit esse cõmunes. Et quia nos beluis sola ratione præstamus, animi partes quæ rationis sunt participes notat & obseruat, quæ solæ virtutes quæ ab iis proficiscuntur, hominis sint propriæ. Partes autem duas inuenit, vnam quæ per se, & in se ratione vtitur: alteram, quæ non per se, verum quate- nus illi alteri parat. Hinc duo genera nascuntur virtutum, alterum menti attribuit, alterum appetitui. Primū genus tractat, secundo, tertio, quarto,

& quinto libro, alterum sexto. Illud superius sic tractat, vt primum ea omnia quę communia sunt omnium virtutum persequatur, deinde ea quę propria sunt singularum. Quærnt igitur primum quid sit virtus hominis propria, quoniã quid sit, non est dubium, deinde qualis sit. Est enim hæc in omni re, vt dixi, tradenda, tenenda via & ratio. Quid sit virtus, primũ ex eius causa efficiente exquirat. Sunt enim actiones, quemadmodum ostendit. Ita virtutes non sunt nobis tributę à natura. Ac mihi quidẽ hoc videtur tanquam huius artis initiũ ponere, Omnes habitus & ex sui similibus actionibus gigni, & ab iisdem interire. Deinceps hanc partem philosophiæ in actione versari ponit, & omnium virtutum actiones conuenienter rationi fieri oportere, easdem nimium & paruum tollere, conseruare, augere ac tueri mediocritatem. Præponit illud etiam, habitus quales sint ex voluptate & dolore, qui actionem consequitur, intelligendum esse, Docet deinceps ex eo virtutem moralem in doloribus voluptatibusque versari, tum quæstionem ex eo quod præposuerat ortam, explicat. Quo loco quid inter artes, & virtutes intersit, aperiens, illa tria ponit ad virtutis actionem necessaria, vt sciens, & consulto, & stabili animo omnis agat qui virtutem & officium sequatur. His ita positis quid virtus sit docet, cum habitum esse concludit, tum qualis sit habitus, cum mediocritatis virtutem esse indagatricem, cuiusque mediocritatis, exponit. Ac ne quis putaret, quoniam virtutem posuerat in perturbationibus modũ exquirere, omnibus perturbationibus & actionibus modum apponi posse, quasdam perturbationes & actiones, quæ nomine ipso vitiosę sunt, separat. Tum quo facilius intelligi possit quod dixit, inter nimium & parum virtutem modum indagare, singulę virtutes inter quod nimium, & parum sitę sint, docet, eo ordine vnamquamque cum extremis vitiosis enumerans, quem postea tradendis illis extremo, tertio, quarto, quintoque seruabit. Itaque hæc omnis descriptio non aliud est, quàm eorum omnium quę libris quos dixi tradet, propositio & enumeratio. Deinceps media cum extremis confert, vt quemadmodum inter se affecta sint virtus & vitia, intelligatur. Contraria illa sunt inter se omnia, sed extrema magis inter se pugnant quàm vtrunque virtuti, & illud vitium virtuti magis contrarium est, ad quod simus natura procliuiores. Deinceps virtutis adipiscendę auget difficultatem, ex eo quod inter duo vitia eã locasset. Ac ne quis se ad eã peruenire posse diffideret, mox quasi peritus & nobilis medicus, remediũ adhibet. In tertio qualis virtus esse debeat exponit, primũ quæ voluntate & contra voluntatẽ suscipiantur, & fiant docet, deinde quid sit electio seu propositum, quod quia inuenit proficisci à consilio & deliberatione, de quibus deliberandum sit, explicat. Et quia voluntatem finis esse dixerat, deinceps quis sit finis voluntati propositus, tradit. His præpositis, virtutem moralem voluntariam esse, & vitium voluntarium, actionesque voluntarias esse demonstrat. Deinceps à toto genere virtutum ad singulas conuertit orationem. Qui

fane locus perfacilis est, vt non magnopere egeat nostris commentationibus. Singulis enim trahentis virtutibus hoc fere docet, quibus in rebus quæq; versetur: si in duabus, in vtra potius: si in pluribus, in qua potissimum. Ex his quid sit quæque virtus colligit, adiectis circumstantiis. Veluti fortitudo, quoniam in rebus formidolosis, & iis quæ animis nostris fiduciam præbent cernitur, quarit in vtris potius. Eadem est ratio temperantiæ. Nam quum in voluptatibus & doloribus eam cerni dicat, in voluptatibus potius versari concludit. Itemque liberalitas in dandi, accipiendique rationibus, sed in largiendo potius cernitur. Si multa sint genera, traduntur, vt fortitudinis & iustitiæ. Virtutum etiam & eorum qui iis sunt præditi, officia & munera exquiruntur. Eadem est ratio vitiorum, nisi quod vtrum virtuti magis repugnet, exponit. In sexto libro eundem seruat quem in superioribus, ordinem. Duo genera virtutū earum quæ in ratione sitæ sunt, ex duobus earum subiectis concludit. Quinque autem virtutes esse ex earum munere communi, & quid quæque sit, ex rebus iis in quibus versentur, colligit. Quæ iis quinque attributa sint, quid similitudinis quid dissimilitudinis inter se habeant, doceat. Postremo quæ cum prudentia coniuncta sint. vt recta deliberatio, sagacitas & sententia: quid sapientia & prudentia conferant, & vtra melior sit: quod prudentia cum virtutibus moribus habeat commercium. In septimo, octauo, & nono de iis differit, quæ non sunt illa quidem in virtutibus & vitiis. sed tamen sunt in bonis & malis. In septimo de continentia & impotentia, de voluptate & dolore. In octauo & nono de amicitia, quam virtutem dicit, vel cum virtute copulatam. In decimo primum de voluptate & dolore eadem de causa disputat, quod scilicet ad virtutem conducant. In eo extremo iterum de beatitudine differit, vt extrema primis respondeant, Nam vt illud primum inueniendum est quod nobis quasi finem proposuimus, & eo inuenito rationes quibus ad id perueniri possit, exquirendæ sunt, tum postremo id adipiscendū. Sic Aristoteles, cum in primo libro summum bonum finem esse hominis inuenisset, virtutisque omnes quasi gradus quosdam per quos facilis ascensus ad illud pateret, animaduertisset, per eos omnes gradus ceteris libris conscendens, tandem in eo tanquam adepto conquiescit.

A ARISTOTELIS

AD NICO MACHUM FILIUM

*de moribus, quæ Ethica nominantur, Liber pri-
mus, Ioachimo Perionio Benedictino*

Cormæriaceno interprete.

B

Mnis ars, omnis doctrina, omnis actio, omne stu-
dium & institutum, ad bonum aliquod refertur.
Itaque probe veteres summum bonum definie-
runt, id, ad quod omnia referuntur. Finium au-
tem genera sunt plura. Vnum eorum qui actio-

ne, alterum eorum qui nō solum actione, sed etiam opere cer-
nuntur. Ac quarum rerum præterquam quòd actiones, alij
præterea fines sunt in iis natura sunt opera meliora actioni-
bus. Et quoniam multæ actiones & officia, artes, ac scientiæ
erant, complures etiam fines extiterunt (Nam & medicinæ va-

C letudo proposita est, & arti ædificandarum nauium nauis, &
rei militari victoria, & rationi rei familiaris diuitiæ. Quæque
artes eius generis vni alicui facultati subiectæ sunt, velut rei
equestri ea quæ frenos conficit, cæteræque omnes que instru-
menta equorum tractant, vt hæc ipsa & omnia officia belli-
ca rei militari, itémque aliæ alij) in iis omnibus, fines earū
quæ principem locum tenent, magis expetendi sunt, quàm
omnium earum quæ sub eas subiectæ sunt: quippè cū ho-
rum causa etiam illi expetantur. Nihil autem interest, vtrum
actiones ipsæ sint actionum fines, an aliud quippiam, quæ-
admodum in iis scientiis, quas commemorauimus.

Atqui si quod est rerum agendarū vltimū, quod & pro-
pter se expetamus, & propter ipsum cætera omnia, nec om-
nia propter aliud sequimur (sic enim res progredietur in in-
finitum, vt inanis omnis noster appetitus, stultumq; studium
sit futurum) perspicuum est in eo esse summum bonū. Cuius
cognitio ad vitam degendam momentum magnum habet.
Nam tanquam sagittarij signum intuentes, facilius decorum

L

II.

assequemur. Quod cum ita sit, danda opera est, vt ipsum & E
 quid tandem sit, & cui sit scientiæ vel facultati propositum,
 intelligamus. Igitur ei quæ domina est & princeps omnium
 propositum esse constat, qualis ciuilis sciētia videtur esse. Nā
 & quibus in Rep. scientiis vtendum sit, & quas quisque disce
 re debeat, & quatenus, ipsa describit. Atque etiam facultates
 eas, quæ in maximo honore sunt, & precio, vt rem militarē,
 vt rem familiarem, vt Rhetoricen, huic subiectas cernimus.
 Quod si artes hæc reliquas omnes, quarum omne opus est in F
 agendo, ad vsum suum adhibet, præscribitque legibus quid
 faciendum fugiendumque sit, profecto necesse est eius extre-
 mo & fine reliquarum fines contineri: vt in eo summū homi-
 nis bonū esse videatur. Etenim si eadem est vtilitas vniuscui-
 usque & vniuersorum: at Remp. tamen & capessere & con-
 seruare maius quiddam ac perfectius videtur. Præclare enim
 se res habeat, si vni, eique in solitudine vitæ agenti, cōsulatur:
 at vero si genti & ciuitatibus, multo & pulchrius & diuinius.
 Atq; hæc quidem ratio, quoniā ciuilis est, in his tota versatur. G

III.

In qua explicanda satis longa sumetur oratio, si quantum
 res proposita feret, explanabitur. Nō enim in omnibus dispu-
 tationibus limatum accurratumque genus similiter requiren-
 dū est: vt nec in iis, quæ ab arte proficiscuntur. Atqui iis in re-
 bus, quæ honestæ, quæque iustæ sunt, in quibus ciuilis scien-
 tia versatur, tanta inest dissimilitudo, tantus etiam ex iis error
 consequitur, vt lege tantummodo, non etiā natura videatur
 constitutæ: isque etiam in bonis hæret, propterea quod multi
 ex iis detrimenta cōsequantur. Iam enim aliis diuitiæ, aliis vis H
 corporis exitium perniciemque attulit. Ergo satis erit, eos qui
 de rebus eiusmodi verba faciunt, pingui quadam Minerua,
 planèque, quid in quaque re veri sit, demonstrare: & qui de re-
 bus quæ plerunque eueniunt, differunt, ex his similia conclu-
 dere. Eodemque modo accipi probarique debet quæ dicuntur
 omnia. Est enim hominis eruditi vsuque periti subtilitatem
 requirere in omni genere eatenus, quoad rei natura patiatur.
 Nihil enim interest, vtrum mathematicum suadentem pro-
 bes, an ab oratore necessariam rationem requiras. Atqui que

A quisque nouit, de iis verè iudicat, eorum que æquus est æstimator. De omni ergo re verè iudicabit is, qui vsu rerù ualeat: omnino verò, qui omni doctrina eruditus est. Quocirca ciuilis sciētia nō est iuuenis idoneus auditor. Est enim expers officiorù, quæ uita desyderat: hæc autè de officiis oratio est. Iam verò cum libidini animi pareat, frustra & inutiliter audiet: quãdoquidè finis huic propositus nō in cognitione, sed

B in actione consistit. Qui, puer sit ætate, an ne moribus puero par & similis, nihil interest. Non est enim uitiù in tēpore, sed in moribus. Cuius generis hominibus, quẽadmodũ impotentibus inutilis cognitio futura est: At verò qui rationi suas appetitiones obedienter efficiunt, ij magnũ fructũ ex hac scientia cōsequētur. Ac de auditore quidè, quoque modo quicque accipiendũ sit, & quid nobis proponamus his libris, pro cœmij loco hætenus diximus. Quoniã autem omnis scientia, &

C omne institutũ ad bonũ quoddã refertur. statuamus quid sit, quò ciuilem rationẽ referri dicimus, quãque in re sit omnium rerum agendarũ extremum bonũ. Constat quidè ferè inter omnes, quo nomine appellari placeat. Beatitudinem enim & indocti & docti uocant: bene etiam uiuere, & secundis rebus perfrui, idem quod beatum esse existimant. Quid autem sit beatitudo, nō cōstat, de que eo est inter eos omnis dissensio. nec uero docti & indocti in eodem ponũt. Alij enim in eorum aliquo quæ posita sunt in oculis omnium, ut in uoluptatẽ, ut in diuitiis, ut in gloria, alijque in alio, plerumque etiã idem in alio atque alio. Cum enim ægrotat, in ualitudine ponit: cũ

D pauper est, in diuitiis. Qui autem sibi conscij sunt suæ ignorantie & imprudentiæ, eos admirantur, qui magnũ aliquid, quod eorum etiam vires superet, dicunt. Quidã uero præter hæc complura bona, aliud quoddam esse putant, in quo factis est causã cur cætera bona sint omnia. Et omnes quidem exquirere sententias, superuacaneum sit: contenti autem erimus, si utamur iis potissimum, quæ extant, quæque aliqua nãtãtur ratione & sententiã. Hoc autè obliuisci nō debemus, interesse inter rationes eas quæ à principiis profisciscuntur, & eas quæ ad ipsa principia ferunt. Rectè enim hoc Plato dubita-

I III.

bat & requirebat, vtrum via esset, eá ne quæ à principiis, per- E
manaret ad fines, an quæ ad principia ferret. velut in curricu-
lo, ab iis qui præmia proponunt ad calcem, an cõtra. Initium
enim capiendum est ab iis rebus quæ notæ sunt. quarum duo
genera sunt: aliæ enim cognitæ sunt nobis, omnino & per se
aliæ. Ac nobis quidem certè ab iis capiendum est exordium,
quæ sunt nobis cognitæ. Quocirca qui de rebus honestis &
iustis, & vno nomine civilibus, accuratè auditorus est, is fit
oportet bonis moribus præditus & institutus. Principium e- F
nim est, rem esse. Quod si fit perspicuum, ipsam quam ob ré
fit, nihil desyderabitur. Homini enim eiusmodi aut iam per-
cepta sunt principia, aut facile percepta erunt, & cognita.
Cui autem horum neutrum inest, audiat Hesiodi carmina,
Felix qui potuit rerum cognoscere causas,
Et duris optata tulit solatia rebus:

Fortunatus & ille, alium qui recta monentem

Audit, & inuentis ponit vestigia lætus:

Qui rebus non consulit ipse cadentibus vltro,

Inducitque animum voces contemnere veras,

Ille quidem inuisus diuis, & inutilis orbi est.

V. Nos autem ad eum parté sermonis, ex qua egressi sumus,
reuertamur. Summũ enim bonum & beatitudinem non sine
causa ex vitæ genere videntur existimare, vulgus quidem &
homines importunissimi, qui eá in voluptate ponunt. Itaque
vitæ degendæ rationem adamant delicatam & voluptariam.

Tria enim sunt vitæ genera, quæ maximè excellunt. hoc, quo
de modò diximus: ciuile: & tertium id, quod in contempla- H
tione & cognitione consistit. Ac multitudo seruorum perfi-
milis pecudum vitam illa quidem sequi videtur: sed causa ei
est, propterea quòd complures eorum qui potestate & impe-
rio valent, iisdem libidinibus quibus, Sardanapalus, cõstricti
tenentur: Urbani verò, iique omnes quorum vita omnis in
actione rerum versatur, beatam vitam in honore putát. Ferè
enim ei vitæ generi, quod in Reip. administratione positum
est, hic propositus est finis, atqui latius patet, quàm id bonum
quod quærimus. Est enim in iis potius qui colunt, honos,

- A** quàm qui coluntur. Summum autem bonum, propriū quidam auguramur, quòdque vix possit eripi. Iam vero gloriā & honorem persequuntur, vt opinionem afferant aliis se esse probos: itaque coli, afficique honore à prudentibus volunt, & à notis, idque ob virtutem. Perspicuum est igitur, horum quidem ratione & sententia, virtutem esse meliorem: quam eandem potius quasi finem propositam vitæ ciuili licet existimare: quanquam ea quoque à perfecto absolutoque genere distat. Fieri enim potest, vt qui virtute sit præditus, etiam
- B** dormiat, aut in vita nihil agat omnino, & præterea maximis in malis miserisq̄ versetur: eum autem qui sic viuat, in beatis, nisi propositi defensor, nemo duxerit. Atque hæc quidē hæctenus. Satis enim multa de iis dicta sunt iis libris, quos *εγκυκλις* inscripsimus. Tertium genus est, quod in contempandis rebus cernitur, quod deinceps considerabimus. Nā quæ vita in pecuniis congerendis occupata est; vim desyderat ad separandam & tuendā. & profecto in diuitiis non est id bonum quod quærimus: quoniam sunt in bonis vtilibus, quorum quicque aliò refertur. Quapropter in iis potius quæ supra dicta sunt, quia propter se amantur, finem vltimumque bonorum licet putare. Nec tamen in illis est, quāquam multæ ad id confirmandum rationes allatæ sunt & coaceruatæ. Atque his quidem omisissis, vniuersum bonum V I. considerari est melius, quòque modo dicatur exquiri. Quæ nobis & si difficilis existit quæstio, quòd nobis amici sint ii, qui ideas induxerunt: tamen æquum est veritatis retinendæ causa, sua etiam decreta tollere, philosophos præsertim. Et si
- D** enim vtrique chari sunt, tamen præclarum est pluris æstimare veritatem. Qui hanc sententiam inuexerunt, non faciebant ideas eorum in quibus prius posteriusque dixissent: itaque ne numeris quidem ideam fabricati sunt. At bonum & in substantia dicitur & in qualitate, & in iis quæ cum aliquo conferuntur: quæque per seipsa sunt & substantia, iis sunt quæ cum aliquo comparantur, naturæ ordine priora. Propagini enim hoc simile est, eique rei quæ substantiæ accidit. Non igitur esse in his idea communis vlllo modo potest. Præterea
- a iij

cum bonum æquè pateat ac natura (dicitur enim in substan- E
 tia, vt deus, & mens: & in qualitate, vt virtutes: & in quantita-
 te, vt mediocre: vt in iis quæ cum aliquo cõferuntur, vt vtile: &
 in tempore, vt opportunitas. & in loco, vt mora, quæ quæ
 sunt generis eiusdem) perspicuum est cõmune aliquid, sum-
 mum, vniuersumque, & vnum esse nõ posse. Neque enim in
 categoriis omnibus, sed in vna solú diceretur. Iam vero, si eo-
 rum omnium quæ vni ideæ attributa sunt, vna tantummo-
 do scientia est, necesse est quoque bona omnia scientia vna
 contineri. Nunc vero plures sunt etiam eorum, quæ sub vnâ F
 categoriam subiecta sunt. vt occasionis, in bello quidem res
 militaris: in morbo, medicina. & mediocritatis, in cibo, medi-
 cina: in laboribus, gymnastice. Sed quærat aliquis, quid tan-
 dem sibi velint, cum res singulas ipsius nomine appellant? Si
 quidem in ipsum hominem & in hominem vna eadẽque
 valet hominis definitio. Neque enim quia homo sit, aliquid
 inter eos interest. Quòd si ita est, nec quia bonum sit, nec quia
 æternum est, ideo melius bonum: quando quidem ne alba res
 quidẽ in longum tempus duratura albior est ea, quæ in diem. G
 Ac mihi quidem certè probabilius de eo dixisse Pythagorei
 videntur, qui vnum in bonorum ponunt ordine, quos Speu-
 sippus imitatus est. Sed de his quidem alius est mihi ad dicen-
 dum constitutus locus. Ex iis autem quæ dicta sunt, quæstio
 quædam suboritur, quoniam non de bonis omnibus verba fe-
 cimus. Dicitur autem vnum genus eorum, quæ per se expe-
 tuntur & amantur. Conficientia vero eorum, aut aliquo mo-
 do tuentia, aut etiam contrariorum prohibentia, propter il-
 la, aliãque ratione, bona nominantur. Ergo hoc quidem ap- H
 paret, duo esse bonorum genera, alia propter se, alia propter
 illa. Separatis igitur vtilibus ab iis quæ per se bona sunt, an v-
 ni ideæ attribuantur, consideremus. Ea quidem propter se bo-
 na quibus ponat, quæ sola & seiuncta à cæteris sequatur, vt sa-
 pere, vt videre, vt sunt nonnullæ voluptates, vt honores: etsi
 enim hæc ipsa propter aliquid aliud sequimur, tamen in iis
 quæ per se bona sunt, licet ponere: aut nihil præter ideam sit
 in bonis. Ita superuacanea species futura est. Sin autem hæc

A quoque sunt in iis quæ per se bona sunt, necesse erit ut in niue & cerusa candoris, sic boni definitionem in iis omnibus eandem declarari. Atqui honoris, prudentiæ, voluptatis, diuersæ sunt definitiones, hoc ipso quòd bona sunt. Nò est igitur vni ideæ commune bonum aliquod attributum. Sed quonã modo dicuntur? Non enim similia videntur iis quorum nomen est cõmune fortuito. An quia ab vno profecta sunt? an quia ad vnum omnia referuntur? an potius proportione? Ut enim in corpore aspectus, sic est mens in animo, aliud que in alio.

B Sed hæc quidem fortassis hoc tempore omittenda sunt, quoniam de iis accuratè disputare, alterius philosophiæ magis proprium esse videatur. Eadem est ratio ideæ. Etenim si quod vnum est bonum quod communiter dicatur, aut si quod est seiunctum ipsum per se, perspicuum est id nec agi ab homine posse, nec haberi. Nunc tale aliquid quærimus. Sed forte eius cognitio cuiuspiam videatur conducere ad ea omnia bona quæ agenda sunt, quæque adipiscenda. Nam si ipsum tãquã exëplar nobis proponemus, facilius, quæ nobis salutaria sunt,

C intelligemus: & cum intellexerimus, consequemur. Atque hæc quidem ratione quadam nititur oratio, sed scientiis artibusque repugnantibus. Nam cum ad bonum quoddam omnes referantur, requirantque id ipsum semper quod deest: tamen eius cognitionem prætermittunt vniuersæ. Atqui non est consentaneum, artifices tantum ignorare nec quærere adiumentum. Illud etiam quæri potest, ecquid textori aut fabro ad artem adiumenti si ipsum bonum intelligant, afferri queat? aut quo tandem modo nobilior medicus, clariórve

D dux belli sit futurus is, qui ideam ipsam intuebitur? Constat enim medicum hoc modo non spectare valetudinem, sed hominis, aut potius certe singulorum. Medetur enim singulis. Atque hæc quidem hæctenus.

Nunc autem redeamus ad bonum quod quæritur, ut quid sit intelligamus. VII.

Nam satis constat aliud in alia esse actione & arte: quoniam aliud est in medicina, aliud in re militari, ceteris que omnibus eodẽ modo. Quid est igitur quod cuique arti bonũ propositũ est, nisi quòd omnia quæ rectè fiunt, referuntur? Hoc in medi-

cina valetudo est, in re militari victoria, in architectura do-
 mus, aliudque in alia: in omni que actione & consilio finis,
 quandoquidem eius causa omnes agunt omnia. Quocirca si
 in vno aliquo est finis rerum agendarum omnium, fit in eo id
 bonum quod agendum est. Sin autem fit in pluribus, in eis
 ipsis. mutata enim, tamen eodem spectat definitio. Hæc nobis
 explicanda sunt, sed enodatus. Quoniam autem plures fines
 sunt, aliosque propter alios expetimus, vt diuitias, vt tibias, &
 vno nomine instrumenta: perspicuum est, non esse omnia per-
 fecta. Quod autem optimum est, id omne perfectum. Si ergo F
 vnum aliquid vndique perfectum est, fit in eo quod quaeri-
 tur: sin plura, in eorum absolutissimo. Atqui quod propter
 se expetitur, id confirmamus eo quod propter aliud expeti-
 tur, perfectius: & quod nunquam aliò refertur, iis omnibus
 quæ propter se & propter hoc expetuntur. Id igitur omnibus
 numeris perfectum est & absolutum, quod propter se semper,
 nunquam propter aliud expetendum est. qualis felicitas vide-
 tur maximè. Nam & propter se eam semper, & nunquam pro-
 pter aliud optamus. At verò & honorem, & voluptatem, & G
 intelligentiam, & omnes virtutes vi sua, ex se & propter se illas
 quidem optamus: quandoquidem detracta omni opinione vti-
 litatis, tamen eorum singula optarem. sed beatitudinis etiam
 causa eadem expetimus, quod per ea speremus. nos summum
 bonum adepturos. At felicitatem nemo earum neque aliarum
 rerum omnino causa expetit. Quod idè ex ea etiam abundan-
 tia rerum quæ se ipsa contenta est efficitur. Quod enim bonum
 vndique perfectum est, omne satis esse & sufficere videtur.
 Satis autem esse ac suppeditare dicimus non ipsi soli, vitam H
 in solitudine agenti, sed parentibus, liberis, coniugi, cæteris-
 que amicis & ciuibus: quandoquidem homo aptus est ad cœ-
 tus societatemque natura. Sed in iis certi quidam termini con-
 stituendi sunt. Nam si progrediamur ad parentes, si ad posteros,
 amicorumque; amicos nunquam finis reperietur. Sed hoc iterum
 etiã atque etiã cõsideremus. Quicquid, id est quod seipsum
 contentum sit, statuimus eiusmodi, quod solum, seiunctum, se-
 cretumque à cæteris vitam expetendam efficit, & nihil requi-

- A rentem: qualem beatam vitã esse ducimus. Et præterea si cum cæteris bonis non coniungatur, anteponédam esse omnibus. Sin coniungatur, perspicuum est pluris eam esse cum minimo bono coniunctã, quàm separatim. Bonorum enim præstantia accessione eius quod additur ad aliquid existit. At maximum quodque bonum semper expetendũ est maximè. Hoc igitur iam apparet, felicitatem perfectũ quiddam esse, omnibusque suis partibus absolutum, seque ipsam esse contentã, cũ rerum agendarum omnium sit extremũ. Sed fortasse beatitudinem
- B summũ bonũ appellari inter omnes cõstat: hic verò locus vt magis explanetur quid sit, postulat. Id iam patebit, si quod sit hominis opus & officiũ, intelligatur. Vt enim tibicen qui que signa fabricatur, omnisque artifex, ii que omnes, quibus aliquod opus propositum est, vel actio, in opere ipso finem perfectionemque artis statuunt: sic homini, si quod est eius opus & officium, faciendum esse videatur. Ergo in fabro erunt & futore certa aliqua officia & actiones, in homine nulla erunt, natũsque est ad otium? An non vt oculi, manus, pedis, singu-
- C larũque partium suum est munus: sic homini quoque præter quàm quòd hæc omnia, opus aliquod munũsque tribuetur? Quòdnam erit illud tandem? Est enim ei cum stirpibus, vita communis At proprium hominis bonum queritur. Vita igitur ad alendum augendũque pertinens, femouenda est. Hanc sequitur vita sensu directã. At communis est & equi, & ouis, & animantium omniũ. Relinquitur ergo vita ea, quæ in actione versatur, quæque ab ea parte animi proficiscitur quæ rationis est particeps. Huius porro vis vna est, quæ rationi par-
- D ret: altera, in qua ipsa sedes est rationis & cogitationis. Cũ verò huius quoque vis sit duplex, ea constituèda & ponèda est, quæ actione cernitur. Hanc enim dici est aptius. Quod si ita est, opus officiumque hominis sit necesse est, animi actio rationi consentanea, aut certè à ratione non aliena. In eodem autem genere vnus & eiusdem, & quatenus probus non est, & quatenus est, officium ponimus, vt citharædi, & clari citharædi: quod cõtingit in omnibus, addita ad opus virtutis excellètia. Citharædi enim est, vt fidibus: nobilis, scitè. Quodcũ ita

fit, hominis opus & munus in vita quadam ponemus, quæ eadē actio est animi, rationi congruens. Quæ omnia boni viri est rectè ac præclare gerere. At sua quicque virtute rectè absolvitur & expletur. Quod si ita est, summum hominis bonum animi actio est virtuti consentanea. Quod si plures virtutes sint, optimæ ac perfectissimæ, idque in vita vndique perfecta. Ut enim vna hyrundo non facit ver, nec dies vnus: sic vnus dies aut breue tempus nõ efficit beatum. Atque hoc quidem pacto summum bonum circumscriptum sit. Primum enim ponendum fuit oculis omnium, depingendumque pingui quadam Minerua, tum postea describendum. Est autem hoc in facultate positum omnium, producere & coaceruare descriptione quæ recta sunt omnia: quarum rerum in tempore posita inuentio est & adiuuamentum, à quo etiam artes ipsæ à tam exiguo principio profectæ ad tantum decus peruenerunt. Potest enim quilibet id quod deest, addere. Atque etiam meminisse debemus, quod supra dictum est, subtilitatem non eodem modo quærendam esse in omni disputatione: verum pro rei quæ proposita sit natura: atque eatenus, quoad ars & via tradendi cõpendiaria patiat. Nam & faber & geometra non eodem modo rectum angulum inuestigat: sed ille, quatenus est ad opus utilis: hic quoniã spectator est & estimator veritatis, quidnam sit, & qualis requirit. Eodemque modo faciendum est in cæteris omnibus, ne in eo quod attingendum fuit, quàm in eo cuius causa attigimus, longior ponatur oratio. Neque verò omnium similiter quærenda & inuestiganda causa & ratio est: nonnullisque in locis cõtenti esse debemus, si rem esse doceamus, vt fit in principiis. Est autè primum & principium, rem esse. Principiorum autem alia inductione cognoscuntur, nonnulla sensu, quædam cõsuetudine, aliaque aliter. Eorum autem singula diligenter explorata esse debent, quantum natura possunt: dandaque opera est, vt probè definiantur, cum præsertim magnum momentum ad ea omnia habeant quæ cõsequuntur. Quocirca plus principium, quàm dimidium totius rei valet: eoque fiunt multa perspicua eorum, quæ indagantur.

Atqui cognoscenda felicitas est non ex cõclusionem solum,

- A iisq̄ue ex quibus conficitur oratio, sed ex iis etiã quæ de ea feruntur. Nam & congruunt cum vero quæ insunt omnia, & quamprimum verum dissentit à falso. Cum ergo bonũ in tria genera sit diuisum, sintq̄; alia bona fortunæ, alia animi, & alia corporis: animi bona verissime & maxime bona nominamur. Itaque quoniã actiones animi & officia in animo ponimus, cum præclare dictũ est & aptè ad hanc quidẽ sententiam, quæ & vetus est, & philosophus comprobata: tum etiã rectè, q̄ in actionibus quibusdam finẽ extremumq̄; ponamus. Sic enim
- B totum positũ est in animi cura & cogitatione, non in fortunæ temeritate. Cum ratione hac etiã congruit, quod vulgo dici solet, bene secundisq̄; rebus perfrui, beateque viuere beatum. Propè enim ab omnibus in honesta quadam vita, & prosperitate posita est. Atq; etiã in eo in quo diximus esse felicitatẽ, ea omnia insunt, quæ de beatitudine quærentur. aliis enim in virtute videtur, aliis in prudentia, quibusdam in sapientia, nonnulli eam in his ponunt, aut in horum aliquo, aut adiuncta, aut non seiuncta voluptate, alij etiam rerum externarum
- C adiunguntur affluentiam. Atquæ hæc est multorum ac veterum, illa perpaucorum clarorumque virorum oratio & sententia. quorum neutros verisimile est omni ex parte aberrasse, sed aliqua: quinetiam magna ex parte rectam viam secutos. Ac cum iis quidem qui beatam vitam dicunt omnem virtutem, aut aliquam virtutem, consentit definitio: est enim ei actio consentanea. Magnopere autem refert profectò, in possessione summum bonum, an in vsu, an in habitu, an in actione ponatur. Fieri enim potest, vt is in quo inest habitus,
- D nihil rei præclare gerat, vt dormientes, aut alio modo otiosi. At vero is in quo est actio, non potest: aget enim necessario, & honeste aget. Vt autem in Olympicis ludis, non formosissimus quisque, aut robustissimus corona donatur, sed qui in certamen descendunt: (horum enim nonnulli vincunt) sic eorum quæ in vita honesta ac bona versantur, compotes fiunt ij, qui recta quæ sunt, faciunt. Quorum vita ipsa per se iucunda est, quoniam voluptate affici in iis numeratur, quæ in animo insunt. Cuius autem rei quisque cupidus est, ea

delectatur. Vt equo, is qui amat equos: theatro, qui theatri cupiditate ducitur. Eodémq; modo rebus iustis lætatur is, qui iusti & æqui studiosus est: & omnino rebus quæ ad virtutem pertinent, is cui virtus chara est. Ac plerisq; ea quæ iucunda sunt repugnant, propterea quæ non sunt sua sponte eiusmodi. Iis autem hominibus qui sunt studiosi honestatis, ea voluptatē afferunt quæ vi sua iucunda sunt. Quo in genere sunt quæ virtuti congruunt actiones. Itaque his sunt voluptati, idque propter se. Quocirca nihil eorum vita voluptate indiget, tanquam aduentitia: sed in seipsa inclusam habet voluptatem. Nam præter ea quæ dicta sunt, non est vir bonus habendus is, qui honestis actionibus non lætetur. Neque enim quisquam aut iustum dixerit eum, qui iustis actionibus non gaudeat: aut liberalem eum, qui non delectetur officiis liberalitatis: itémq; in ceteris omnibus. Quæ cum ita sint, confitendū est per se iucundas esse virtutis actiones & bonas & honestas, ac singulas maxime: siquidem vere de iis vir bonus iudicat: at iudicat, ut diximus. Est igitur quiddam optimū, honestissimū, & iucundissimū beatitudo. Nec vero separata hæc sūt ex Deliaico epigramate, Nil magis iustitia pulchrum est, meliusque salute:

Res iucunda frui, quod sibi quisque petit.

Insunt enim hæc omnia optimis actionibus, in quibus aut in vna earum optima felicitatem esse dicimus. Sed tamen bonis, ut diximus, externis indiget: Vix enim potest, aut ne vix quidem, res magnas & dignitatis plenas gerere is, cui nullæ opes, nullæ suppetant copiæ. Per multa enim efficiuntur quasi instrumentis quibusdam, vel amicorum opera, vel pecunia, vel civis dignitate: sunt quæ nonnullæ res quarum amotio beatam vitam labefactet, ut nobilitas, ut liberi, ut forma. Neque enim plane ad beatitudinem aptus est is, qui omnino deformis sit, aut ignobilis, aut qui vitam in solitudine degat, aut sit sine liberis: ac multo etiam minus forsitan, si cui sint liberi improbissimi, vel amici bonæ vitæ excefferint. Ergo, ut diximus, has prosperitates videtur beata vita requirere. Ex quo fit, ut quidam felicitatem idem esse quod secundam fortunam: nonnulli, virtutem statuunt.

- A** Ex quo existit quæstio, num doctrina, consuetudine, in alia aliqua exercitatione patiatur, an diuina aliqua causa adfit, an hoc ita sit fortuito. Ac si quod à diis aliud datum munus hominibus est, profectò consentaneum est felicitatem etiam datam esse à diis: eoq̄ue maximè, quòd rebus humanis melior est & præstantior. Sed hæc non sunt huius disputationis, & temporis. Hoc verò apparet, etiamsi non data sit concessu & munere deorum mortalium generi, sitq̄ue virtutis, artis, aut exercitationis, tamen in rebus maximè diuinis esse ducendam. Virtutis enim merces & finis, optimum quiddam est, diuinum, & beatum: quod idem late pateat, necesse est. Potest enim comparari disciplina aliqua & diligentia ab iis omnibus, quorum quidem à virtute animus aliquo vitio non retardetur. Quòd si sic melius est beatum esse, quàm fortuito, certè ita esse confitendum est. Siquidem quicquid à natura proficiscitur, ita secundum naturam affectum est, vt optime affectum esse possit: itemq̄ue cum omnia quæ ab arte, cau-
C sisq̄; omnibus efficiuntur, tum vel maximè quæ ab optima. Magnum autem scelus sit, rem omnium & maximã & præstantissimam fortunæ adscribere. Atque etiã ex definitione perspici potest quod quærimus. Cõfirmauimus enim eam esse actionem quandam virtuti cõsentaneam. Reliquorum autem bonorum partim adesse necesse est, partim sunt adiuuantia & vtilia quasi instrumenta. Atque his consentiunt quæ initio diximus. Ciuili enim scientiæ finem esse propositum summum bonum posuimus. Huic autem cura omnis ferè in eo
D posita est, vt & ciues bonos efficiat, & ad res magnas, & honestas agendas idoneos. Iure igitur nec bouè, nec equum, nec aliud animal vllum beatum ducimus. Nullum enim eorum est huius particeps actionis. ob eamq̄ue causam ne puer quidem beatus est: quippe cum nondum per ætatem ad has vitæ actiones sit aptus. Qui autem dicuntur, ob spem & expectationem quam de se concitant, ducuntur beati. Opus est enim vndique, vt dixi, perfecta virtute, completaq̄ue vita. Multæ enim in vita mutationes, variiq̄ue euentus versantur: fieriq̄ue potest, vt qui secunda fortuna vsus sit, is in maximas incidat

XI

X.

calamitates in senectute. quod de Priamo iis in libris qui de Heroibus scripti sunt, ferunt fabulæ. Qui autem casus eiusmodi senserit, misereque è vita migrauerit, eum nemo duxerit in beatis. Sed quæret aliquis, num quis alius quoad uiuat, iudicandus est beatus: sed Solonis sententia, expectandum extremum tempus ætatis, ut tum denique sit beatus, cum supremum vitæ diè morte cõfecerit? At id quidem absurdum sit omnino, cum præsertim felicitatè in quadam actione statuamus. Quod si beatum negamus eum qui exceßerit è vita, nec hoc vult Solon quidem: sed tum denique aliquem tunc beatum iudicari posse, cum iam à malis est miseris que liberatus. Quanquam de hoc quoque est dissensio. etsi enim sensus abierit, tamen nonnullis bonis & laudis & gloriæ, quauis non sentiant mortui, quia viuunt, non carent, ut decore & dedecore liberorum, posteriorum etiam rebus secundis & aduersis. Hæc quoque dubitationem afferunt. Fieri enim potest, ut qui beatam vitam usque ad senectutem protulerit, migrauerit que conuenienter rationi, eum multæ in posteris mutationes cõsequatur: quorum nonnulli boni viri sint, degant que vitam ex dignitate: alij contra. Hoc etiam perspicuum est, eos multis modis in parentum aduersis rebus non eiusdem generis posse affici. Absurdum quidem sit, si is quoque cõmutetur, qui oppetiit mortem, sit que aliàs miser, aliàs beatus. Absurdum hoc quoque sit, res posterorum nihil, ne ad vllum quidem tempus ad parentes pertinere. Sed redeundum est ad id quod supra quæsitum est. Eo enim cognito, forte quod quærimus intelligetur. Si igitur supremus vitæ dies expectandus est, ut tum quisque beatus existimetur, non quod beatus ipse sit, sed quod antea fuerit: quid est quambrem non sit absurdum, cum quisque beatus est, de eo quod inest non verè dici? quod propter varietatem fortunæ minimè placeat viuos concedere beatos, quodque stabile aliquid ac firmum, vix que mutabile, beatam vitam putemus fortunam contra sæpe recidere in eosdem. Perspicuum est enim, si euenta sequamur, eundem nos sæpe aliàs beatum, aliàs miserum esse dicturos. Ita beatum, Chamæleonti similem, nec satis firmum, affirmabimus. Atqui non est rectum, fortunam

- A** confectari. Non enim in ea positum est beatum esse vel miserum, etiam si hanc humana, ut dixi, vita desyderat. Beatæ autem vitæ dominæ sunt virtuti consentaneæ actiones, contrariæque contrariæ. Hanc autem rationē id quoque confirmat quod quæsitū est. Nulla enim in re mortalium tanta inest firmitas, tanta constantia, ut in iis rebus quæ virtute geruntur. Multo enim scientiis ipsis & firmiores sunt & constantiores. quarū ut quæque præstantissima est, ita stabilis maxime: idque
- B** accidit ob eam causam maximè, quòd diutissime in iis viuant beati. Quæ causa est, cur nulla obliuione obruantur. Inerit ergo in beato quod quærimus, talisque per omne tempus ætatis futurus est. Semper enim vel maxime ea & geret & cogitabit omnia, quæ virtuti congruunt: & quemcunque fortuna casum inuexerit, hunc maxime decore & apte feret: quippe qui vere bonus sit, quadratus, omnique reprehensione carens. Cùmque multos casus fortuna inuehat, iisque magnitudine & exiguitate differant: perspicuum est, res secundas & aduersas, quæ parua & exigua interueniunt, nullum ad vitam momentum habere: quæ autè & magnæ, & multæ prosperè eueniunt, vitam efficient beatiorē. Nam & ad splendorem per se valent, & ad ornatum: & usus earum gloriæ plenus est, & dignitatis. Quæ autem contrà accidunt, eam vitam beatam illæ quidè labefactant, (nam & dolores afferūt, & multas actiones impediunt.) sed tamen tū splendescit, apparètque maxime, cū sedate ac moderate quis & multas & magnas perfert calamitates: non indolentia quidem, sed quòd generoso,
- D** forti, magnòque sit animo præditus. Quòd si sunt, ut dixi, vitæ dominæ actiones, certe nemo qui sit beatus, esse miser vlllo pacto potest. Neque enim unquā quæ odio digna sunt, quæque mala faciet. Eum enim qui vere bonus sit, quiq; sapiens, putamus omnes casus fortunæ æquo animo esse laturum: ex iis etiam quæ sint in potestate, semper pulcherrima quæque facturum. Ut & bonus imperator exercitu eo qui adest, semper ut usus belli ferat, commodissime vitur: & futor ex iis pelibus quæ suppetant, calceum aptissimum conficit: eodemque modo cæteri omnes artifices. Quòd si ita est, qui beatus

fit, miser esse nullo modo potest. nō tamen beatus fit quidem, E
 si in Priami calamitates incidat. Nec rarius quidem certe est
 & mutabilis. Neque enim ex felicitatis possessione facile quis
 deiici detrudiq̄ue potest: nec id leues casus, sed & graues &
 magni efficiant. Ex misero autem iterum beatus non fiet exi-
 guo tempore: sed si producto absolutoque spacio, rerum ma-
 gnarum ac præclarum in eo accedat cumulus. Quid igitur
 prohibet nos beatum statuere eum, qui virtutis perfectæ per-
 fectō fungatur munere? quiq̄ue in bonorum externorum satis F
 magna abundantia viuat, non aliqua parte ætatis, sed in omni
 vita confecta atq; absoluta: aut certe eodem addendum, qui &
 eam vitam sit acturus, & mortem ex ratione obiturus? quan-
 doquidem incertus est rerum futurarum exitus, & beatitudi-
 nem finem esse, ac quiddam omni ex parte perfectum poni-
 mus. Quæ cum ita sint, beatos ex viuis dicemus eos, quibus
 adsint permanfuræque sint quæ enumerata sunt omnia. at bea-
 XI. tos homines. Atque hæc quidem hæctenus. Casus au-
 tem & res aduersas posterorum ac amicorum omnium nihil G
 pertinere omnino ad mortuos, valde ab amici officio alienū
 sit, sententiisq; omniū repugnare videatur. Igitur quàm mul-
 ti casus sint, iiq; longe ac late differant, cumq; alij magis, alij
 minus pertineant, singillatim quidem differere, longum sit &
 infinitum: summam & populariter, satis. Vt igitur aduersæ
 res quæ beatos accidunt, aliæ momentum habent ad vitam,
 aliæ leues sunt: sic eæ omnes quæ amicis. Sed permultum in-
 terest, viuis an mortuis mala contingant: ac multo etiam ma-
 gis, quàm vtrum res iniquæ & nefandæ in tragœdiis antè tra- H
 ctentur, an gerantur. Ratiocinandum igitur etiam est hic, quid
 quicque interfit: vel potius quærendum est de mortuis, vtrum
 alicuius boni participes sint, an contra. Perspicuum enim est
 ex his, etiam si quid ad eos pertineat, siue boni, siue mali, exile
 id & exiguum aut omnino aut illis fore: sin minus, certe non
 tantam vim in eo esse, vt vel beatos eos qui non erant prius,
 efficiat: vel iis qui antè beati erant, beatam vitam eripiat. Er-
 go hoc quidem iam apparêt, res & secundas amicorū & ad-
 uersas, ad eos pertinere illas quidem qui occiderint: sed ita,

- A** vt neque ex beatis miseros faciant, neque aliud quicquã generis eiusdẽ. His ita expositis, iam fœlicitas in bonis fit laudabilibus, an potius gloriatione dignis, videamus. Est enim perspicuum, eam non numerari in iis quæ ipsa nõ sunt per se bona, sed esse possunt. Igitur hoc apparet, quod laudabile sit, omne ob eam causam laudibus affici, quod affectione aliqua sit præditũ, & ad aliud quodã modo referatur. Nam & iustos
- B** & fortes, & vno nomine viros bonos, & virtutes propter opera, munera, actionesque laudamus. Et robustos, & qui ad cursum valent homines, cæterosque eiusdẽ generis propterea laudamus, quod à natura instituti sint, aptique ad gerendas res aliquas, quæ in bonis sunt & honestis. Quod ex iis etiã laudibus quæ Diis tribuuntur, perspicui potest. Ridiculus enim eas fore cõstat, si ad nos referatur. Hoc fit propterea, quod laudes, vt dixi, referendo tribuuntur. Quod si laus in eo genere est, id perspicuũ est, vt quicque optimum est, ita minimè ad laudem valere: multoq; id esse & maius & præstantius. Idq; ex eo etiã perspicitur, qd & deos beatos fortunatosq; ducimus: & viros,
- C** vt quisque ad Deũ proximè accedit. Eadem est rerũ bonarũ ratio. Beatitudinẽ enim nemo ornat laudibus, vt iustitiã: sed quod multo & diuinior sit & melior, diuino honore afficit. Recte etiã Eudoxus videtur primas partes tribuisse voluptati. Nã cum in bonis esset ipsa, neq; laudaretur, declarari putabat, eã rebus omnibus præstare, quæ essent laudabiles: in eodemq; esse genere Deum ac summum bonũ, quoniã ad ea cætera referrentur. Est enim virtutis laus propria: quippe cum ea
- D** apti simus ad res honestas gerendas. Encomia autem ea potius attingunt, quæ tam corporis q̃ animi gerantur viribus. Sed hæc quidẽ accuratius inuestigare eorũ sit potius, qui in encomiis elaborarunt: nobis autẽ ex iis perspicuũ est quæ dicta sunt, in bonis iis quæ ad decus valent, perfectisque numerari beatam vitã. Quod ita esse hinc etiã apparet, quod est principiu. eius enim causa omnes omnia facimus principium autẽ, idq; omne in quo causa est cur cætera bona sint, gloriatione dignũ & diuinum ponimus. Sed quoniã beatitudo est actio quædã animi virtuti vndiq; absolutæ congruens, iã virtus ipsa con-

fyderanda cognoscendâq; est. sic beatam vitam facilius con- E
templabimur. Atq; is quidem videtur qui ciuili scientia verè
instructus est, huic maximã dedisse operam: quoniã hoc vult,
hoc spectat, & ciues bonos efficere, & obedientes legibus.
Hoc declarant Cretësiũ & Lacedæmoniorum legislatores,
& si qui alij in eo genere floruerunt. Quòd si hæc ciuili sci- F
entiæ propria est cognitio, perspicuũ est, cum eo instituto quod
iam inde ab initio secuti sumus, omnẽ hanc cõgruere & con-
sentire quæstionem. Videndũ est scilicet, quæ sit hominis vir- F
tus. etenim de summo bono hominis quærebam⁹. Sed virtutẽ
dicimus hominis, non quæ corpus, sed quæ animum attingit
humanum: beatãque vitam, animi actionem nominamus.
Quæ cum ita sint, perspicuum est, vt eum qui oculos curatu
rus sit, totum corpus: sic enim qui ciuili ratione instructus sit,
ea omnia quodammodo quæ ad animum pertinent cognita
habere oportere: ac multo etiam magis, quo maior ciuili sci-
entia & melior q̃ medicina est. Atqui clari nobilesque medi- G
ci multũ operã in cognitione corporis ponũt. Cognoscẽdus
igitur ei animus est, qui ciuili scientia est præditus. Cognoscẽ
dus est autẽ horum causa, & quoad fati sit ad ea quæ quæri-
mus. Nã subtilior accuratiorq; eius explicatio maioris nego- G
tij sit, q̃ ipsa illa res quam nobis proponimus. De qua quoniã
in iis libris quos *ἡ ἰατρικὴ* inscripsimus, fati multa diximus
illinc assumenda sunt, quæ ad hunc locum pertinebũt, veluti
vnã eius partẽ expertem esse rationis, participẽ alterã. Vtrum
autem separata sint, vt partes corporis, & quicquid ex parti- H
bus constat: an cogitatione duæ res sint, quæ sua sponte sepa-
rari nequeant, quẽadmodũ in orbe pars quæ cõuexa dicitur,
& cõcaua: ad id quod agimus, nihil interest. Eius autẽ partis,
quæ rationis expers est, alia vis est etiam plãtæ communis: eã
dico, quæ causa est cur alamur & augeamur. Hanc enim vim
animi tum in iis omnibus quæ aluntur, tum in foetibus licet
ponere, tum etiam in perfectis animãtibus. hanc enim aptius
est, q̃ aliam. Huius rursus cõmune quoddã munus est, non
XIIII. hominis proprium: quippe cum tum maxime cũ somnus ca-
pitur, hæc siue pars siue vis suo officio & munere fungatur.

- A** Atqui bonus ab improbo in somno minime interno scitur. Hinc negant inter beatos ac miseros per dimidiatum vitæ tēpus quicquā interessē. Idq; iure ac merito accidit, propterea q̄ somnus animi est requies, non quia bonus sit vel malus, nisi si quæ motiones sensim oriantur, ac tū meliora visa sunt bonorum q̄ quorūlibet. Sed hæc quidē hæctenus. Alendi etiam vis prætermittenda est, quandoquidē virtutis hominis expers
- B** est. Alia autem est etiam vis animi rationis expers, quæ tamen eius quodā modo est particeps. Nam & continentis impotentisq; rationē est animi partē eā quæ rationē habet, laudamus. Inuitat enim vera ratio bene sanos ad iustitiam & æquitatē. Cōstat autē in eis aliquid aliud esse innatū præter rationem, quod repugnat obsistitq; rationi. Vt enim in corpore, si partes dissolutas & dissipatas dextrorsum moueri velimus, cōtrā ad læuā perspicue feruntur: sic in animo. distrahuntur enim in contrarias partes impotentium cupiditates. Sed in corpore id quod rapit & distrahit videmus, in animo non videmus. Certē nihilo minus existimare debemus inesse quiddam in animo præter rationem, quod ei resistat & repugnet. Quomodo autē ab ea diuersum sit, nihil interest. Hoc autē, vt dixi, rationis est etiā particeps, paret enim rationi in continente, ac multo etiam magis in tēperatis & fortibus, in quibus omnia rationi cōgruūt. Hoc ergo apparet, vim expertē rationis esse duplicē: vis enim ea quæ crescendi causa tributa est, nulla ex parte rationis est particeps: concupiscendi autē & appetendi quodāmodo ea vititur, quatenus ei obedit, atq; paret. Atqui
- D** eam dicimus cōpotem quidē & parētis amicorumq; rationis nō tanquam mathematicorum. Nam vim expertem rationis parere quodammodo rationi, & admonitiones, & obiurgationes, & adhortationes indicant. Quòd si confitendum est, hanc quoque vim cōpotem esse rationis, duplex vis erit rationis particeps: alia propriè & in seipsa: alia veluti probus filius obedit parenti. Hac autem distinctione & dissimilitudine etiā virtus diuiditur. alias enim in ratione esse dicimus, alias more perfectas. In ratione sunt, vt sapientia, vt sagacitas, vt prudentia: more perfectæ, vt liberalitas & temperatā,

Nam cùm de moribus alicuius loquimur, non sapientem eũ, E
vel sagacem dicimus, sed clementem & modestum. sapientem
etiam laudamus ob animi habitum : & habitus eos qui lauda
biles sunt, virtutum nomine appellamus.

ETHIC. ARISTO. LIB. II.

I.

ED cùm duo sint virtutũ genera, alterum earum
quas in ratione esse dicimus, alterũ earum quas
morales & volũtarias: rationis quidẽ magna ex
parte à doctrina ortum accessionemq; habent. F
Itaq; & exercitationis indigēt & tẽporis. ἡ δ' ἐπι-
κρίσις, id est moralis & volũtaria virtus, ἡ δ' ἐπι-
κρίσις, id est more, à quo
nomen duxit, quod paulum ἀπὸ τῆς ἐπι-
κρίσεως deflexit, omnino com
paratur. Ex quo perspicuum est, nullam omnino moralium
virtutum ingenerari nobis natura. Nihil enim quod insitum
& innatum est, aliter atque est assuefcit. Vt lapis qui suapte
sponte deorsum fertur, nunquam in sublime ferri assuefcit,
ne si milies quidem eum quis fursum vt consuefciat, emit-
tat. Eodemque modo nec ignis deorsum, nec aliud quicquam G
aliter atque ipsius natura ferat, potest assuefcere. Non igitur à
natura, neque contra naturam in nobis insunt virtutes: sed
nati factique sumus ad eas & percipiendas natura, & efficien-
das consuetudine. Iam verò quæ nobis à natura tributa sunt,
eorum primũ facultates accipimus, deinde officiis muneri-
bũsque fungimur. Quod in sensibus cernere licet. Neque e-
nim ex eo quòd crebro aut aspeximus, aut audiuius, sensus
accepimus: contraque eorum cum iam essemus compotes, eis
vsi sumus, non cùm vñ essemus, percepimus. At verò virtu- H
tes accipimus, antea cùm operis aliquid confectum dederi-
mus. Quod in cæteris fit artibus. Quæ enim faciendã sunt
cum didicimus, ea tum cum agimus, discimus maximè.
Veluti homines tum architecti existunt maximè, cùm ædifi-
cant, & citharœdi cùm fidibus vtuntur. Similiter tum iu-
sti temperantes, fortesque efficiuntur maximè, cum ea faci-
mus quæ iusta sunt, quæ modesta, quæ fortia. Atque etiam
hoc ipsũ declarat & docet quod fieri solet in Rebusp. in qui-
bus legislatores cõsuetudine & exercitatione ciues bonos ef

Aficiunt. Est enim hæc omnium qui leges imponunt, sententia & voluntas. Quod qui minus recte faciunt, aberrant. quippe cùm hac vna re præstet vitiosæ bene constituta Resp. Iam ex iisdem rebus oritur virtus omnis, & ab iisdem interit. Similis est ratio artium omnium. Nam ex eo quòd vtùtur fidibus, & clari & ignobiles citharœdi existunt. Eadem est ratio architectorum reliquorumque omnium. Nam ex eo quòd scite & perite ædificant, boni architecti futuri sunt: ex eo quod in scitè, mali. Quod ni ita se haberet, nec rationi vllus esset nec doctrinæ locus, omnesque docti & indocti nascerentur. Eadèque omnium virtutù causa & sententia est. Nã cùm ea facimus quæ pactis continentur iis quæ hominibus inter ipsos intercedunt, alij iusti, alij iniusti efficimur. Et cùm ea omnia quæ acerba molestaque sunt, agimus, assuescimusque aut timere, aut confidere, nonnulli fortes, quidam timidi ignauique existunt. Eodemque modo de cupiditatibus & iracundia iudicandum est: quoniã alij temperantes & clementes, plerique intemperati & iracundi efficiuntur: hi quia sic, illi quia secus in iisdem versentur. Atque vt vno verbo finiam, ex sui similibus actionibus omnes habitus oriuntur. Itaque faciendæ sunt certo quodam genere actiones, quandoquidem earum differentias habitus consequuntur. Non igitur parui, sed magnopere, atque adeo ad summam refert, vtrum sic an secus iam inde à puero assuescamus.

Quoniam igitur huic negotio quod suscepimus, non est proposita cõtemplatio quasi finis, vt cæteris (id enim agimus, non vt quid virtus sit, intelligamus, sed vt boni efficiamur, quãdoquidè vsus eius nullus foret) necesse est quemadmodum **D** actiones & officia ducantur, cõsiderare. In iis enim situm est, quemadmodum dixi, vt habitus quales debent, oriantur. Ac illud quidem cõmune est omnium, idque positum sit, rectæ rationi cõuenienter fieri: deque eo differetur posterius, & quid sit recta ratio, & quẽadmodum affecta sit ad reliquas virtutes. Illud autem prius cõstare & cõuenire debet, omnem quæ de rebus agendis habetur, orationem, populariter, non subtiliter tractari oportere: vtque initio diximus, rationes pro rei natura exigendas esse. Vt autem in rebus salubribus, sic in actio-

nibus, iisque omnibus quæ conducunt, nihil inest firmitatis, E
 nihil stabilitatis, & roboris. Cùmque eiusmodi sit, quæ de ge-
 nere toto habetur oratio, multo etiam minus certa est quæ de
 rebus singulis habetur: quoniam nec sub artem, nec sub præ-
 ceptionem ullam cadunt. Sed ut in medicina & gubernatoris
 arte, sic iis omnibus qui in actione rerum versantur, temporis
 habenda ratio est, quãquam autem, id est quod nunc agimus,
 eiusmodi, tamen danda omnino opera est, ut alleuetur. Hoc
 igitur imprimis intelligendum est, iis omnibus quæ sunt in
 hoc genere, ab eo quod nimium & parum est, interitum impẽ- F
 dere natura (perspicuis enim rebus ad obscuras illustrandas
 utendum est.) Id quod licet in viribus & valetudine cernere.
 nam & profusæ & remissæ nimirum exercitationes labefactant
 vires, evertuntque funditus. & poculenta ac esculenta si mo-
 dum transeant, vel infra modum adhibeantur, labefactant va-
 letudinem eodem modo, sint moderata, sint & modica, pariunt,
 augent, ac tuentur. Quod idem & in temperantia, & in fortitu-
 dine, cæterisque virtutibus contingit. Qui enim fugit timetque;
 pericula omnia, quique nullum perfert, is timidus & ignavus G
 euadit: & qui nullum timet omnino, sed adit omnia, is audax
 existit. Itemque qui omnibus voluptatibus perfruitur, nul-
 lamque prætermittit, intemperans: qui vero omnes præter-
 mittit & cauet, ut solent agrestes, is sensus omnis expers iudi-
 candus est. Tollitur enim temperantia, tollitur fortitudo ab eo
 quod nimium est & parum. At vero saluæ sunt & incolumes
 mediocritate dominante. Verum non solum ortus incremen-
 taque & interitus ex iisdem & ab iisdem efficiuntur, sed in
 iisdem etiam actiones versantur. Quemadmodum enim aliis in H
 rebus quæ euidentiores sunt, id contingit, veluti in viribus,
 ut ex eo gignantur, quæ & multum cibi capiatur, & multi labo-
 res ferantur, quod valens viribus efficere potest maximè: sic in
 virtutibus. Nam & ex eo temperantes efficimur, quæ nos à volu-
 ptatibus abstinemus: & cum in sumus, ab iis facillime abstinere
 possumus. Similis est ratio fortitudinis. Nam cum & ea quæ
 terribilia sunt despiciere, & eadem magno animo ac forti per-
 ferre assuescimus, tum fortes existimus: quales cum sumus, quæ

A terrorem afferunt, facillimè sustinemus. **H**abitus autem quales sint, ex voluptate ac dolore quæ facta & opera consequuntur, perspici debet. Nam qui se à corporis voluptatibus abstinet, eo quæ ipso lætatur, is temperas: qui id molestè acerbè que fert, is intemperans putandus est. Et qui molesta quæ sunt forti ac magno animo perfert ex eoque voluptatè percipit, aut certè non fert grauitè, fortis: qui ægrè fert, is habendus ignauus. Virtus enim moralis ac voluntaria omnis inhæret voluptatibus ac doloribus. Nam & voluptatum blanditiis deliniti, ad ea gerenda omnia quæ praua sunt, impellimur:

B & dolorum cū admouentur faces, à rectè factis deducimur. Itaque Platonis sententia, institutos esse omnes oportet iam inde à puero, vt lætemur bonis rebus, doleamus quæ cōtrariis, Recta est enim hæc educatio. Iã verò si in actionibus, & perturbationibus hærent virtutes: omnè autè perturbationem actionemque omnem sequitur voluptas aut dolor: ob eã certè causam virtus in voluptatibus doloribusque versatur. Hoc etiam supplicia, quæ ob eas sumuntur, indicant: medicinæ enim quædam sunt. At curationes ex dissimilibus cōtrariisq; rebus solent effici. Præterea habitus omnis animi, quemadmodum suprà dixi, quibus in rebus positū est, vt melior vel deterior gignatur, in iis vim suã omnem obtinet. A voluptatibus autè & doloribus habitus vitiosi nascuntur: propterea quòd ea quis sequatur aut caueat, vel quæ facienda fugiendaque non sint, vel quando, vel quomodo facienda non sint & cauenda, quæque sunt eiusdem generis, quæ ratio præscribat. Itaque virtutes vacuitates quasdam perturbationū tranquillitatesque animi definiunt. Haud probè quidem, quòd omnino dicant, nec adiugant quomodo decet, aut quomodo nõ decet, & quando, & cætera omnia quæ adduntur. Ergo hoc præponitur, virtutem quæ in hoc genere est, in voluptatibus doloribusque versari, in eaque ad res optimas gerendas inesse momèta maxima: in vitio, cōtrà. Quod ex eo etiã perspici potest, quia cū tria sint quæ sequimur, & tria quæ declinamus, honestum, vtile, iucundum: & tria quæ superioribus contraria sint, turpe, inutile, molestum: cū in iis omnibus vir bo-

nus rectè se gerit, & improbus præposterè, tum vel maximè E
 in voluptatibus. Nam & cõmunis est animantium omnium,
 & ea omnia cõsequitur, quæ sub appetitionè cadunt. Etenim
 quicquid honestum, quicquid vtile, id omne iucundum. Præ
 terea quoniam vnà nobiscum iam inde ab incunabilis edu-
 cata est, difficile factu est hanc perturbationem euellere om-
 nino, quæ penitus in vita implicata insidet. Atque etiã actio-
 nes factaque nostra dirigimus voluptate & dolore, alij mi-
 nus, alij magis. Ob eam igitur causam necesse est in his versari
 hoc nostrum institutum. Non enim in eo parua momenta F
 sunt ad officia & actiones, si quis rectè aut improbè lætetur
 aut doleat. Præterea difficilius est, vt ait Heraclitus, volupta-
 ti obsistere, quàm iracundiæ. At semper vt quicque habet dif-
 ficultatis & negotij plurimum, ita in eo potissimum ars om-
 nis virtusque versatur. Quod enim vndique perfectum abso-
 lutumque est, id ibi maiore obtinet & splendore & dignitatem.
 Quare ob eam etiã causam vt consistat necesse est in dolore
 ac voluptate omnis quæ de moribus & ciuili ratione insti-
 tuitur disputatio. Nam qui his rectè vtetur, is vir bonus: qui G
 peruerse, improbus futurus est. Atque hoc quidem iam con-
 fectum est, virtutem voluptatibus doloribusque cõiungi: &
 quibus ex rebus gignitur, ab iis & augeri eã & interire, si eo-
 dem modo non fiant: eandè à quibus rebus nata sit, in iis mu-
 nus suum & officium exequi. Quæret autè aliquis, quid sit
 I III. cur eos dicamus qui res iustas efficiant, iustos: qui modestas,
 temperantes existere oportere: præsertim cùm si res agant iu-
 stas, si modestas, iusti iam sint ac téperantes? Vt si qui gram-
 matici musicique munere fungantur, ij grãmatici sint & musici H
 necesse est. At ne in artibus quidem ita fit. Fieri enim potest,
 vt quis quid præstet eorum quæ grammatici arte continen-
 tur & fortuitò & alterius præscripto. Ergo tum denique grã-
 maticus erit, & si quid eorum quæ grammatici propria sunt,
 & si grammaticè faciet, hoc est, si ab ea quæ in eo inest arte
 grammatica proficiatur. Iam artium ac virtutum non est
 eadem ratio, propterea quòd quæ ab artibus proficiuntur,
 quoniam laus omnis & præstantia inclusa in iis ipsis est, satis

- A fit ea certo quodam genere effici. At verò quæ virtute geruntur, non sic ea quodam modo affecta sint, continuo iustè temperatè efficiuntur: sed si is etiam qui faciat, quodammodo sit affectus. primum, si sciens, deinde si volens & ultro, id quæ eorum causa: tertio, si firmo & stabili animo faciat. Quorum præter scientiã nihil artibus tenendis percipiendis quæ requiritur. Ad virtutes verò, cùm sciëntia parum aut nihil valet, tum non parua, sed omnia momenta sunt in cæteris. Quæ quidem consuetudine iustè moderate quæ viuendi omnia comparantur.
- B Ergo tum denique res iustæ ac modestæ dicuntur, cùm eiusmodi sunt, quales viri iusti temperantes quæ agerent. Iustus autem & modestus is demum est, non qui eas res gerat omnino, sed qui ita gerat vt iusti & frugales faciunt. Hoc ergo vere dicunt, ex rectè temperatè quæ acta vita iustos moderatos quæ viros effici. Quam vitã qui non traducat, is nunquã est futurus bonus. Sed plerique cum hæc non faciant, ita denique se & probos fore & philosophaturos putant, si ad verba confugiant. Ij simile aliquid faciunt quod ægroti, qui medicos illi
- C quidè libenter audiunt ac diligenter, sed nihil eorũ quæ præscripta sunt faciunt. Quemadmodũ igitur illis nunquã bene habiturum est corpus qui ita curantur: sic nec his animus, qui isto modo philosophantur. His expositis deinceps videndũ est, quid sit virtus. Quoniam igitur tria sunt in animo, perturbationes, facultates, habitus, ex his tribus vnum aliquid sit virtus necessè est. Perturbationes autem appello, vt cupiditatem, vt iram, vt excandescentiam, timorè, audaciam, vt inuidiam, gaudium, amicitiam, vt odium, desyderium, æmulationem,
- D misericordiam, & omnino ea omnia, quæ vel voluptas consequitur vel dolor. Facultates autem, quibus ad perturbationes accipiendas apti sumus, dicimus, vt per quas vel irasci possumus, vel dolere, vel misereri. Habitus verò sunt, quibus probe vel male affecti sumus in perturbationibus: velut cum irascimur, si vehementius, vel parum, male: sin mediocriter, bene affecti sumus: item quæ in cæteris. Ac perturbationes quidè nec virtutes sunt, nec vitia, propterea quod ex perturbationibus nec probi nec improbi nominamur: ex virtutibus & vitiis nomi-

namur: quòdque perturbationes nobis nec laudi dantur, nec E
 vitio. Nec enim qui timet laudatur, aut qui irascitur: nec qui
 omnino irascitur, vituperatur, sed qui certo quodã modo. At
 verò propter virtutes & vitia iure laudamur, aut vituperamur.
 Iam irascimur & timemus inconsultò: virtutes aut ipsa confi-
 lia sunt, aut res gestæ consilio. Ad hæc, perturbationibus mo-
 ueri dicimur: virtutibus & vitiis non moueri, sed quodãmo-
 do affici dicimur: ob easque causas ne facultates quidem sunt.
 Neque enim eo vel boni dicimur aut mali què omnino agere
 possumus, vel laudamur, vel vituperamur. Præterea facultate F
 præditi sumus natura, boni vel improbi non sumus, quod su-
 pra ostendimus. Quòd si nec perturbationes sunt virtutes, nec
 facultates, relinquitur vt sint habitus. Ac virtutis quidẽ quod
 fit genus dictum est. Dicendum est autem non solum habi-
 tus esse virtutes, sed etiam quales sint. Hoc igitur confitendum
 est, virtutem omnẽ, in quo ipsa sit, eum probè affectũ reddere,
 officiũque ac munus eius probè exequi. Vt virtus oculi &
 ipsum oculũ integrũ efficit, & munere illius restè fungitur.
 virtute enim oculi probè cernimus. Itemquẽ; virtus equi, equũ G
 generosum efficit, & ad cursum aptũ, & ad vehendum eũ qui
 insideat, ad expectadòsque hostes idoneum. Quòd si ita est in
 omnibus, certè hominis virtus habitus erit, quo & bonus ho-
 mo efficitur, & officio suo ac munere probe fungitur. Hoc
 quemadmodũ futurũ sit, & iam diximus, & nunc ita denique
 perspici poterit, si qualis eius sit natura, etiã atque etiam consy-
 derabimus. Licet quidem in omni natura cohærente & conti-
 nuata, quæque secari potest & diuidi, & quod præstat, notare,
 & quod superatur, & quod æquale est: idquẽ; vel pro rei natura H
 vel nostro more. AEquale autẽ dicitur id, quod mediũ est in-
 ter rem quæ præstat, & eam quæ vincitur. Rei autẽ medium
 appello id, quod æquè abest ab vtraque extremitate: idquẽ a-
 pud omnes vnũ idẽmque valet & efficit. Nostra autẽ ratione
 id mediũ est, quod nec transit modum nec deserit, nec vnum
 idẽmquẽ; apud omnes valet. Vt si decẽ nimium multa sunt, duo
 non satis, capiãt sex pro rei medio. AEquè enim superãt atque
 superantur. Hoc autem medium à proportionẽ arithmetica

A ducitur. At quod nobis medium est, non ita sumitur. Non enim si cui decē minas edere nimium sit, duas parum, sex minas magister ludi præscripserit. Est enim hoc fortasse nimium vel parum ei qui capiat, vt Miloni parum, tyroni nimiū. Eadem est & cursus ratio & luctæ. Ita nimium & parum artifices omnes vitant, mediocritatem & exquirunt, & persequuntur: ac mediocritatē non rei quidem, sed quæ à nobis ducitur. Quòd si ars omnis & scientia ita deniq; præclare suum munus exequitur & absoluit, si mediocritatem intuetur, ad eam-

B que sua opera omnia refert (hinc solent de operibus iis quæ perfecta sunt & absoluta prædicare, nec iis detrahi quicquam nec addi posse, quia nimiū & parū omnem præstantiam laudēque artis labefactet, cōseruetque mediocritas) clari autem artifices eò, vt dixi, opera sua referunt: & vt natura, sic certior est dux virtus præstantiorq; quæ ars omnis: profecto mediocritatis ea sit indagatrix necesse est. De ea loquor, quæ voluntate ac more suscipitur, quæ in perturbationibus actionibusque cōsistit, in quibus est, & nimiū, & parum, & mediocritas. vt &

C timere, & confidere, & concupiscere, & irasci, & misereri, & omnino gaudere, & dolere possumus & nimium, & parum: quorum vtrunque non recte fit. At vero quando, quibus de causis, quibúsque rebus decet, cuiusque rei causa, & quomodo æquum est hæc facere omnia, perfectum quiddam est ac optimum: quod quidem in virtute situm est. Item quæ in actionibus & officiis nimium, & parum versantur, & mediocritas. At virtus in perturbationibus actionibúsque connectitur: in quibus & nimium & parū in vitio est: mediocritas in laude & recte

D factis. quæ duo virtutis sunt maxime propria. Est igitur mediocritas quædam virtus, cū mediæ & perfecti sit indagatrix. Iam peccare licet multis modis, quoniam vt Pythagorei cōiiciebant, malum infinitum incertumque est, bonum certum atque finitū. At vero recte facere vno modo licet. Itaque illud facile, hoc difficile est. Nam & à signo discedere facile est, & ipsum attingere, magni negotij. Ob eamque causam nimiū & parum in vitio est, mediocritas in virtute. Boni enim vno modo effimur, mali modis omnibus. Est igitur virtus, habi-

tus animi iudicio susceptus, in mediocritate positus, ea quæ E nos attingit, ratione sic rectus, ut prudens præscripserit. Mediocritas autem duorum vitiorum est: quorum alterum eo quod superat, alterum eo quod parum est, cernitur: idque vel ob id maxime, quod alia vitia in perturbationibus & actionibus decorum modumque transeant, alia ab eo deficiat: in quibus virtus & inuenit, & seruat mediocritatem. Quocirca virtus natura sua & definitione, qua quid esset explicatum est, mediocritas intelligitur, rei optimæ perfectæque ratione, extremitas. Sed non omni actioni & perturbationi modus adhiberi & apponi potest. Sunt enim quædam quæ nomine suo vitiosa declarari videtur, ut maleuolentia, ut impudentia, ut inuidia: & in factis, ut adulterium, furtum, cædes. Hæc enim omnia, quæque sunt eiusdem generis, ipsa per se vitiosa dicuntur: non eorum immensi nimium aut parum magni progressus. Nunquam igitur in recte factis esse hæc possunt, sed sunt semper in vitio: nec in his talibus illud recte, aut non recte versatur, adulterando, vel quando, vel quemadmodum opus est: sed absolute quiduis eorum facere, vitiosum est. Quam G obrem nihil interest, utrum quis moderatam iniustitiam, moderatam ignauiam, moderatam intemperantiam querat, an immoderatas eas, & nimium paruas. Nam isto quidem modo & ei quod modum transit eumque deserit, modum apponere licebit: & ei quod ultra modum progreditur, id quod modum superat: & ei quod parum est, id quod parum est. Ut igitur temperantiæ & fortitudinis nec nimium est nec parum, propterea quod mediocritas quodammodo in summo sita est: sic istorum modus nullus est, nec nimium, nec parum, H sed ut quicque gestum est, ita est in vitio. Omnino enim nec eius quod nimium est & parum modus ullus est, nec mediocritatis nimium & parum. Hæc autem non solum de genere toto virtutum dicenda sunt, sed ad singulas etiam conuenit accommodare. Omnium enim disputationum quæ de actionibus officiisque instituuntur, ea quæ ad genus vniuersum accommodantur, latissime patent: quæ autem ad partes, ad veritatem propius accedunt. In singulis enim rebus actiones

- A & officia versantur, quibus debet respondere oratio. Hæc igitur ex subiecta sunt descriptione capienda. Ac in metu quidem & confidentia, fortitudo mediocritas est. Eorum autem qui modum transeunt, qui timoris vacuitate, vacat nomine. (Sunt autem multa vacantia nomine:) qui autem confidentia impulsus, modum egreditur, audax cõfidentisq̃ue nominatur. At qui nimium timet, parumq̃ue confidit, ignavus dicitur. In voluptatibus autẽ & doloribus non omnibus quidem, sed
- B ad corpus pertinentibus, iisq̃ue potissimum que tactu percipiuntur, minus etiam in doloribus, modus est, temperãtia: nimium, intemperãtia. Qui porro à voluptatibus nimium abhorreant, nõ admodũ multi reperiuntur, vt ne nomen quidẽ habuerint. Appellentur sanẽ omnis sensus expertes. Iam in dandis accipiendisq̃ue pecuniis mediocritas, liberalitas dicitur: quæ modum transit, prodigalitas: quæ ab eo deficit, avaritia, & illiberalitas. Contrariõque modo in iis vltra modum progrediuntur, ab eõque deficiunt. Prodigus enim largiendo modum transit, & accipiendo abest ab eodem. At verò auarus in accipiendo nimius est, in dando parcus. Atque hæc quidẽ nõc populariter ac summatim exponimus, hoc ipso cõtenti, post differemus subtilius. Versantur etiã in pecuniis aliæ affectiones, quarum mediocritas magnificentia nominatur. Nam inter magnificum & liberalem hoc interest, q̃ ille in magnis, hic in paruis cernitur. Nimiũ *ἀπαροχλία καὶ βαναυσία*: parũ, *μικροπρέπεια* dicitur, differuntq̃ue ab iis quæ sunt liberalitatis, Quid autem differant, posterius docebimus. Porro in
- D honore & infamia mediocritas, magnitudo animi appellatur: exuperantia, elatio animi: defectio, paruus pusillusq̃ue animus. Quam autem rationem liberalitatem ad magnificentiam habere docuimus, paruis differentem, eandem habet ad magnitudinem animi quæ in magnis honoribus versatur, alia quæ in paruo honore cernitur. Licet enim & vt decet honorem gloriãque expetere, & nimiũ & paruum. Qui nimia cupiditate ducitur gloriæ, is ambitiosus: qui nõ satis, vacuus ab honoris cupiditate appellatur: at qui modum tenet, vacat nomine. Atque etiã affectionibus nullum nomen impositũ est,

nisi quòd ambitiosi propria est ambitio . Hinc extremi de vacua regione, quæ intra fines eorum quasi media locata est, iudicio disceptant: estque cum nos eum qui modum tenet, ambitiosum: est cum eundem, abhorrentem ab omni honore nominemus. Atque aliàs ambitiosum laudamus, aliàs eum qui nullo honoris studio tenetur. Quod quã ob rē faciamus, deinceps explicabimus. Nunc nostro more differamus de cæteris. Atque etiam in ira exuperantia est, defectio, & mediocritas. Cumque eorum non ferè extent nomina, eum qui modum tenet, F clementem, & mediocritatē clementiam mansuetudinēque nominamus. Extremorum is qui ultra modum progreditur, iracundus, & vitium iracundia appellatur. Qui autem parum irascitur, lentus, vitium lentitudo dicitur. Sunt etiam tres aliæ mediocritates, finitimæ omnino, sed tamen inter se differunt aliquid. Nam cum in sermonum actionumque societate versentur, hoc tamen differunt, quod vna in veritate, aliæ duæ in vitæ iucunditate cernuntur. Atque huius quidē iucunditatis pars altera ludis tribuitur, altera omnibus rebus iis quæ vitam attingunt humanam. Quamobrem de his etiam nobis dicendum est, G quo facilius in omnibus ferè rebus mediocritatem esse laudabilem perspiciamus, & extrema, nec recta nec laudanda, quin etiam vituperanda. Et quanquã permulta sint eorum vacantia nomine, tamē danda opera est, ut iis sicut aliis nomina imponamus, quo & res dilucidior sit, & nos facilius cōsentanea dicamus. Igitur in veritate qui modum adhibet, verax, & habitus veritas dicitur. Simulatio si in maius progrediatur, arrogancia: & qui eam habet, arrogās: si in sua nimium extenuet, H ipsa affectio dissimulationis: & qui ea præditus est, dissimulantis nomine, & crimine notandus. In iucunditate porro quæ ad lusum accommodatur, qui modum quendam adhibet, is comis, seu urbanus habendus est, & affectio comitas & urbanitas: at quæ modum egreditur, scurrilitas, & in quo ipsa inest, scurra dicitur. Qui verò omnino à ludo abhorret, is agrestis & rusticus: affectio ipsa rusticitas habenda est. Quod autem attinet ad reliquã iucunditatem eam quæ in vita adhibetur, qui ita se iucundum præbet, ut ratio postulat, is facilis, & me-

A diocritas, facilitas dicitur. Qui modū egreditur, si nulla causa ductus, affabilis: si emolumentum sui causa, assentator habendus est. At qui omnino abhorret disceditq; à modo & ratione, seq; tristis rebus omnibus præbet, is morosus & difficilis putandus est. Atque etiam in perturbationibus, iisq; rebus omnibus, quæ in perturbationibus versantur, mediocritates reperiuntur. Verecundia enim non est illa quidem virtus, at tamen qui pudore afficitur, verè laudari solet. Nam his in re-

B bus alius modum apponit, alius eum transiit: vt pavidus, qui omni ex re pudore afficitur: tertius, qui à modo deficit, nullaque ex re omnino pudore afficitur, impudens: qui autè modum adhibet, is pudens & verecundus dicitur. Indignatio vero mediocritas est inuidiæ & maleuolentiæ. Cernuntur autem in iis ægritudinibus & voluptatibus omnibus quæ ob eas res suscipiuntur, quæ proximis eueniunt. Qui enim indignatur, is dolet illorum rebus secundis, qui iniuria iis fruuntur. Inuidus hunc vincens dolet rebus omnibus. At maleuolus tantum abest ab eo vt doleat, vt etiam capiat voluptatem. Sed de his qui

C dem alius est mihi ad dicendum constitutus locus. De iustitia autè quādo non vno modo dicitur, deinceps diuisione adhibita, quemadmodum mediocritates vtræque sint, differemus, itèmq; de virtutibus quæ rationi attributæ sunt. Cùm autem tres sint affectiones, duæ vitiosæ, quarum vna immoderata est, altera modo deest, & vna virtus in mediocritate posita, sunt illæ omnes inter se quodāmodo contrariæ. Nam extremæ & mediæ affectioni sunt, & inter se contrariæ, & media

D extremis. Quemadmodum enim si id quod æquale est cum re minore comparetur, maius est: si cum maiore, minus: sic mediæ habitus, si cum iis qui absunt à modo, conferantur, superant: si cum iis qui modum transeunt, deficiunt & in perturbationibus, & in actionibus. Fortis enim si cum ignaui conferatur, audax & fidens: si cum audaci viro, ignaui timidusq; videatur. Itèmq; temperans, si cum homine qui omnis sensus sit expers, intemperans: si cum intemperante, nullius sensus videbitur particeps. Et liberalis cum avaro comparatus, prodigus: cum prodigo, avarus habebitur. Ideoque declinant

à se, ac protrudunt extremi medium, vterque ad alterum: ap- E
 pellántque fortem virú, audax quidé ignauum, ignauus auda-
 cem. Eadémque est ratio cæterorum. Hæc cum ita sint inter
 se contraria, maior quædam extremorum inter ipsos, quàm
 cum medio repugnantia est: quandoquidem longius absunt
 alter ab altero, quàm vterq; à medio, quæadmodú res magna
 à parua lógius abest, & parua à magna, quàm vtraq; ab æqua-
 li. Iam quædam extrema ad medium vidétur quadam simili- F
 tudine accedere, vt audacia ad fortitudinem, auaritia ad libe-
 ralitatem. Extremis autem inter ipsos dissimilitudo maxima
 est. At ea quæ plurimum differunt, contraria definiuntur.
 Ita fit, vt magis etiam inter se contraria sint, quæ plus distant.
 Medio auté in nonnullis repugnat magis parum, in quibusdã
 nimium. Vt magis est fortitudini contraria, non audacia qui-
 dem quæ modum transit: sed ignauia, quæ à modo & ratione
 deficit. Et temperantiæ non sensus priuatio, & vacuitas, cùm
 fit defectio: sed intemperantia, quæ exuperantia est. Id quod
 ob duas causas accidit: vna, quæ ex rei ipsius natura ducitur. G
 Nam quia propius est atque similius alterum extremum me-
 dio, iccirco non ipsum, sed contrarium magis opponimus.
 Veluti quoniam similius est ac vicinior audacia fortitudini,
 dissimilius ignauia, ideo hanc magis opponimus. Quæ enim
 plus absunt à medio, eadem ipsi magis repugnant. Atque hæc
 quidem causa ex rei natura sumpta est: à nobis ducta est alte-
 ra. Nam quas ad res sumus procliuiiores natura, eæ sunt me-
 dio magis contrariæ: vt quia propensiores sumus ad volupta-
 tes natura, idcirco ad intemperantiam sumus, quàm ad mo- H
 destiam procliuiiores. Quapropter ea magis cõtraria dicimus,
 ad quæ maior est accessio. ob eamque causam magis est in-
 temperantia quæ exuperantia est, contraria temperantiæ.

IX.

Satis dictum esse arbitror, virtutem eam quæ more ac vo-
 luntate suscipitur, esse mediocritatem, quoque modo esset: ac
 mediocritatem quidem esse inter duo vitia, id est, nimium &
 parum: eamq; talem esse propterea quòd indagatrix esset mo-
 di eius qui in perturbationibus actionibusque reperiretur.
 Quocirca difficile est in quaq; re excellere. Nec enim quic-

- A quam difficilius, quàm reperire in omni re quod sit omni ex parte perfectum. Vt circuli medium non cuiuslibet est, sed periti tantummodo reperire. Item quæ irasci quiuis potest, largiri pecunias, sumptus quæ facere, id quæ facile: at vero irasci, & largiri pecuniam cui rectum est, & quantum, quando, qua de causa, quòque modo irascendum dandum quæ est, nec cuiusuis est, nec facile. Quapropter omnia præclara, rara, laudabilia, & pulchra. Quare omnes qui mediocritatem inuestigant,
- B & exquirunt, primùm ab eo debent quod magis ei contrariũ est, discedere: quæ admodum Calypso monebat,
 Tu procul à fumòque regas, vndis que carinam.
 Extremorum enim alterum grauius peccatum est, leuius alterum. Quoniam igitur modum tenere difficillimum est, secunda, vt aiunt, nauigatione minimum malum est eligendũ. Quod fiet ea potissimum ratione, quam docebamus. Videndum est etiam diligenter, quæ ad vitia sumus procliuiiores. Alij enim ad alia natura procliues sumus. Quod facile ex ea voluptate & ægritudine quæ nobis accidit, intelligemus. Se
- C autem quisque ab ea in contrariam partem debet deducere. Longe enim à delinquendo abducti, veniemus ad mediocritatem. Quod quidem faciunt ij qui ligna contorta in rectum dirigunt. In omni autem negotio cum id omne quod voluptatem efficit, tum vel maximè vitanda voluptas est: quippe de qua non veniamus incorrupti ad iudicandum. Quocirca quo animo senes illi erga Helenen affecti fuerunt, eodem nos esse debemus erga voluptatem, ad omnem quæ rationem illorum vox accommodanda est. sic enim dimissa illa & abiecta minus aberrabimus. Vt ergo rem in pauca conferam, hæc si faciemus, facillime poterimus & consequi & seruare mediocritatem. Arduum hoc profecto, præsertim in rebus singulis. Neque enim facile est explicare oratione, quoniam modo, quibus hominibus, quibus de causis, & quando fit irascendum. Nos enim interdum homines eos qui minus succēsent quàm deceat, laudamus, clementes quæ appellamus: interdum iratos, viros dicimus. Sed qui paulum aliquid decorum egreditur, non est in vitio, Qui autem longius euagatur, is quoniam

minime latere potest, non caret reprehensione. Atque is qui E
vituperandus est, quatenus, quantumque sit, non est facile o-
ratione consequi, nec quicquam eorum quæ sub sensum ca-
dunt quippè cum in rebus singulis consistant hæc omnia, &
omne de his rebus sensus sit iudicium. Ergo iam hoc quidè
perspicuum est, perfectum & medium habitum in rebus om-
nibus esse laudabilem: deflectédumque esse nunc ad id quod
nimium est, nunc ad id quod parum. Sic enim quod rectum
perfectumque sit, id nos facillime esse consecuturos. F

ETHIC. ARISTO. LIB. III.

I.

ED quoniam virtus in perturbationibus actioni-
busque inhæret, ac in iis rebus quæ voluntate su-
scipiuntur, laudi & vitio locus relinquitur: in nõ
voluntariis, veniæ interdum etiam misericordiæ:
profectò explicanda vis est ratioque earum rerum quæ & vo-
luntate, & contra volütatem fiunt, iis præsertim, qui in vir- G
tutis cognitione versantur: quæ explicatio conditoribus et-
iam legum ad honores decernendos, constituendisque pœ-
nas, utilis est. Sunt igitur ea non voluntaria, quæ vi fiunt, aut
imprudencia: vi autem id fit, cuius causa & principium ex-
trinsecus eiusmodi adhibetur, ad quod nihil adiumenti adfer-
rat is qui illud facit aut patitur. vt si quò ventus impulerit,
aut potentes homines. At vero quæ metu maiorum malorù,
aut honesti causa fiunt, velut si quis tyrannus dominus paren- H
tum & liberorum, proponat turpe aliquid eis faciendum, hac
lege, vt si faciant, incolumes sint ac salui: sin minus, interficiã-
tur: vtrum sponte an inuiti faciant, magna est quæstio. Eadem
est etiam ratio iacturarum, quæ fiunt cum tempestates oriun-
tur. Omnino enim voluntate sua nemo iaciat: salutis autem
suæ ac cæterorum causa, omnes qui quidem sana mente sint.
Sunt igitur mixtæ huiusmodi actiones illæ quidem: sed volü-
tariis similiores. Expetendæ enim sunt tum cum geruntur: at-
qui finis actionis in tēporis conditione ac ratione posita est:
voluntaria igitur ac non voluntaria cum agit, dicenda est a-

- A ctio. At sponte facit, quippe in quo principium positum fit commouendarum partium, quæ actionibus eiusmodi perficiendis quasi instrumenta adhibentur. Quarum autem rerû in quoque sunt posita principia, eas vt agat & non agat, in eo situm est. Sunt igitur hæc talia voluntatis. At non sunt profectò voluntatis omnino: quandoquidem nemo quicquam eorum per se expetit. Dantur autem interdum laudi hæc ipsa,
- B cùm homines magnarum ac præstantium rerum causa turpe aliquid aut triste perferunt: sin contrà faciant, vituperantur. Quæ enim ipsa foedissima sunt, ea rei nullius præclaræ & honestæ, aut certè mediocris causa sustinere, est in vitio. Sût autem quædam, in quibus laudi locus nullus relinquitur, sed veniæ duntaxat: cùm ea quis facit quæ non sunt facienda, iis impulsus omnibus quæ & humanâ naturam longè multumque superant, & nemo possit sustinere. Sunt autè quædam certè partim ita foeda, partim ita flagitiosa, nemo vt ad ea impelli iure possit: potiusque oppetenda mors est grauisissimis toleratis cruciatibus. Etenim ridicula videntur ea, quæ ad cædem
- C maternam Alcæona Euripidis impulerunt. Difficile autem est interdum, quid cui præponendum sit, quidque pro quo perferendum, iudicare. Difficilius etiam est stare in eo quod sit iudicatum. Ferè enim & quæ expectantur, molesta interueniunt: & quæ impellunt, turpia. Hinc laudem & reprehensionem qui inducti sunt aut non inducti, cõsequuntur. Quæ igitur vi dicenda sunt fieri? An omnino cùm causa extrinsecus est, & qui facit, nihil adiuuat? Quæ autem per se sunt non
- D voluntaria, per occasionem verò, horum causa expetenda, eorumque in eo qui agit principia inclusa sunt: genere non voluntaria sunt: tẽpore, horumque causa voluntaria, potiusque accedunt ad voluntariorum naturam: quippe cùm in rebus singulis, quæ voluntate geruntur, actiones factaq; versentur. Quid autem cui sit anteponendum, non est facile exponere. Multæ enim sunt rerum singularum differẽtię ac dissimilitudines. Quod si quis iucûda quę sunt & molesta, violenta dixerit, quòd cum extra sint, vim adferant, & cogãt: eadem ratione violenta ei sunt futura omnia. Horum enim causa omnes

omnia faciunt. Qui vi quidē coacti inuitique faciunt quip- E
 piam, iis molestiam: qui iucunditatem sequūtur, iis malum
 affert cum voluptate. Atqui ridiculum est ea accusare quæ
 externa sunt, non seipsum potius, qui à rebus eiusmodi facile
 capiatur: resque præclaras sibi, foedas & turpes attribuere vo-
 luptati. Hoc igitur iam quidem apparet, vi id fieri, cuius prin-
 cipium cum extra sit, nihil id cui vis infertur, adiuuat. Quod
 autē fit imprudentia, nō est omne voluntariū: at quod est non
 voluntarium, idem molestū est, & causas affert pœnitentiæ. F
 Nā qui imprudēs fecerit quidlibet, nec se id egisse molestè fe-
 rat, nō fecit ille quidē spōte quod ignorauit: nec rursus in-
 uitus, cū minus ægrè ferat. Forum igitur qui per impruden-
 tiā aliquid faciūt, is quidē quē facti pœnitet, inuitus: quē non
 pœnitet, quoniā alius diuersus quē ab illo est, appelletur sanè
 non volens quoniam enim ab altero differt, aptius est habere
 nomen. Aliud etiam est imprudentia facere, aliud impruden-
 tem. Non enim ebriosus & iracundus videtur quæ facit, erro-
 re & imprudentia ductus facere, sed ob aliquid eorum quæ G
 diximus: nec sciens, sed imprudens. Ac ignorant quidem im-
 probi omnes quæ facienda sunt, quæque fugienda: iniustiq;
 & omnino mali ex eo errore nascūtur. Nec si quis quod vtile
 sit ignoret, quod aget, dicatur nō voluntariū. Neq; enim aut
 imprudētia & ignorātia ea, quæ ab animo & voluntate susci-
 pitur, & proficiscitur, non volūtarij causa est, sed peccati: aut
 etiā rerū vniuersarū, quando quidē ea culpatur, sed rerum sin-
 gularū, in quibus omnis versatur actio. In his enim locus est
 & veniæ & misericordiæ, quoniam qui eorū aliquid ignorat, H
 facit inuitus. Sed nō alienum est, quæ, quotq; sint exponere.
 Videndū igitur, quisnam, quidque agat quisque, & qua in re
 versetur actio: interdū etiā quo quasi instrumento, cuiusque
 rei causa, vt salutis: & quo tandē modo, vt remisse an vehemē-
 ter. Atque hæc quidem omnia nemo ignorare possit, modò
 ne sit infans. Perspicuum id quidem est de eo qui agat: quo-
 niam quī se ignorabit ipsum? Quid autem agat, aliquis igno-
 ret, vt cū sibi aiunt excidisse, aut se nescisse occulta & arca-
 na esse, vt Aeschylus mysteria, aut cū vellet monstrare, mi-

A fiffè telum, vt is qui catapultam. putet etiam aliquis filium hostem effè, vt Merope. & hastam orbicularis figuræ, quæ læcea in formam directa fit. & lapidem effè pumicem, & interficiat qui salutis causa ferit. & qui docere velit, verberet, vt faciunt ij qui extremis manibus luctantur. Cùm igitur in his omnibus error & imprudentia verfetur, in quibus actio: cùm is qui eorum aliquid ignorabit, feciffè videbitur inuitus, tum qui eorum ignarus erit quæ principatum obtinent. Principatum autem tenent, finis, & in quibus cernitur actio. Et quanquam

B ex illa ignoracione & imprudentia, quod est non voluntariũ omne nominetur, tamen debet effè præterea molesta actio, & pœnitentiæ plena. Quoniam autem quod est non voluntarium, est quod vi fit & imprudentia: voluntarium effè videatur, id cuius in se principium continet is, qui fcit res singulas, in quibus actio verfetur. Profecto enim nõ recte dicuntur nõ voluntaria effè ea quæ vel ira fiunt, vel cupiditate. Primùm enim nullum aliud animal, neque puer, sponte faciet. Deinde quæro, vtrum nihil omnino eorum quæ ira vel cupiditate im-

C pulsi facimus, sponte ac voluntate nostra facimus? an verò honesta quæ sunt, voluntate, quæ turpia, inuiti? an non id ridiculum fit, cum præfertim vna fit eorum causa? Absurdum etiam fit non voluntaria dicere ea, quorũ teneri cupiditate decet. Atqui decet, & commoueri quibusdam in rebus, & nonnullarum duci cupiditate. vt valetudinis, atque doctrinæ. Satis etiam constat, ea molestiam afferre omnia, quæ inuiti facimus: quæ vero cupidè & studiose, oblectationem habent. Iam vero quid interest, vtrum nõ voluntate fiant, eæne in quibus

D ratione, an in quibus ira peccatur? Vtraq; enim fugièda sunt: nec minus videntur effè hominis propriæ, quæ sine ratione sunt perturbationes. Atqui actiones hominis vel ab ira, vel à cupiditate proficiscuntur, quas absurdum est in non voluntariis ponere.

Expositis iis quæ & voluntate, & inuiti homines faciunt, sequitur vt de consilio seu electione dicendum effè videatur. Nam & virtuti coniuncta est maximè, & mores magis quàm actiones ipsa distinguere videtur. Electio igitur est illa quidem voluntaria, sed tamen non idem quod

II.

voluntarium: idque adeo, quod volūtarium est, patet latius. E
 Eius enim quod sponte fit, & pueri sunt & beluæ participes:
 consilij non sunt, nec electionis. Nec mihi quidem rectè vidè
 tur dicere ij, qui consilium siue electionem vel cupiditatem
 aiunt esse, vel iram, vel voluntatem, vel quandam opinionem.
 Non enim communis eorum etiam electio est, quæ sunt ex-
 pertia rationis: cupiditas & ira sunt. & impotētes cupiditate,
 non ratione aut cōsilio ducuntur ad agēdum: contrāq; conti-
 nentes iudicio & ratione, non cupiditate ac libidine. Præte-
 rea consilio contraria cupiditas est, cupiditati cupiditas non F
 est. Cupiditas etiam voluptatis est, & ægritudinis: consilium
 nec voluptatis, nec ægritudinis. Multo enim minus ira, quo-
 niam minime videntur quæ per iram fiunt, cōsultò fieri. Nec
 voluntas quidem, etiā si ad eam proximè accedere videatur.
 Institutum enim ac consilium non est eorum quæ fieri ne-
 queunt: quòd si quis hæc sibi proposita esse dicat, infanus esse
 videatur. At voluntas in iis etiam quæ fieri non possunt, vt in
 immortalitate, versatur. At voluntas in iis etiam cernitur, quæ
 ipsa à nemine vnquam per se gerentur: vt aliquis vult histrio G
 nem quendam athletamque vincere. At nemo hæc talia sus-
 cipit, sed ea omnia, quæ à se putat posse administrari. Iam
 verò finem potius spectat voluntas: cōsiliū & susceptio ea
 quæ ad finem pertinent. Vt valere volumus, deligimus autem
 quibus valetudinem adipiscamur. Et beati esse omnes volu-
 mus, idque prædicamus: at illud nobis propositum esse præ-
 dicare ac præ nobis ferre non decet. Omnino enim in rebus
 iis versatur consilium, quæ sunt in nostra potestate. Nec opi-
 nio quidem certe esse possit, quoniam in rebus omnibus cer H
 nitur opinio: nec minus æternis, & quæ fieri non possunt, quæ
 iis quæ in nobis sitæ sunt. Præterea in falsam ac veram diuidi-
 tur opinio, non in malam & bonam: in quibus institutum &
 consilium potius cernitur. Non igitur idem est quod opinio
 omnino, nec id fortè quisquā asserit. Nec vero idem est quod
 quedam opinio. Cùm enim bona vel mala quæ sunt, nobis
 ad faciendum proponimus, tum quodāmodo affecti sumus:
 cùm sumus in opinione, non sumus. Et constituimus vel asse-

A qui, vel declinare, & si qua sunt eius generis. At quid quicque sit, quàmque ad rem conducat, & quemadmodum conducat, existimamus: assequendum autem aliquid, aut vitandum, non admodum opinamur. Præterea institutum laudatur quòd sit eius rei quæ honesta est, vel quòd rectum sit: at opinio, quòd sit vera. Atque ea deligimus, quæ scimus optima: ea opinamur, quæ non certò scimus. Nec iidem videntur sequi & iudicare, quæ sunt optima: nonnullique sunt qui optimè sentiant, sed victi cupiditatibus & vitiis, quæ mala sunt sequuntur.

B Nec verò, vtrum antecedit opinio ac iudicium id quod statuitur, an consequatur, quicquam interest: nò enim id agimus, sed vtrum sit idem quod aliqua opinio. Quid igitur, aut quale est institutum & consilium, quãdoquidem in nullo est superiorum? Ac illuc quidem apparet, voluntate ac iudicio suscipi, nec tamen quicquid voluntarium est, id omne etiam deligendum est, nisi cùm antegressa est deliberatio. Nam cum ratione & mente coniunctum omne consilium est, id est, *προαιρεσις*, quod etiam nomen significat, *προαιρεσις* enim, id est, præpositum, ex eo appellatum est, quod præponatur aliis.

C Consultant autem homines, vtrum in deliberationem cadant omnia, an de quibusdã non capiatur consilium. Cui quæstioni sanè respondendum est, cadere in deliberationem non ea de quibus stultus aliquis vel insanus deliberet, sed de quibus solent ij qui sana mente sint. Sed de rebus æternis nemo consultat, vt de mundo, de diametri, laterisque dimetiendi ratione. Nec de iis quidem, quæ motu continentur: quæ quidem semper eodem modo eueniunt, siue necessitate, siue natura,

D aut alia aliqua causa, cuiusmodi sunt solis cõuersiones, & ortus. Eodem modo de iis iudicandum est, quæ aliàs aliter eueniunt, in quò sunt genere siccitates, & imbres. Nec verò aut ea quæ casibus fortunæ subiecta sunt, qualis est thesauri inuentio, aut res omnes quæ naturam attingunt humanam, cadunt in deliberationem. Neque enim quemadmodum optimè Remp. Scythæ administrare possint Lacedæmonij deliberant, nihil enim eorum per nos fieri potest. At de iis consilium capimus, quæ sunt in nostra potestate vt eueniãt, quo-

III.

niam illa sola reliqua sunt. Causæ enim sunt, vel natura, vel E
 necessitas, vel fortuna, præterea mens, & quicquid ab homi-
 ne geri potest. Singuli autem homines de iis deliberant, quæ
 per se ipsi efficere possunt. Nec verò de artibus ac scientiis iis
 quæ certæ sunt, & se ipsæ contentæ, vllum consilium capi-
 tur. quales sunt literæ, quæ quonam modo scribendæ sint, mi-
 nimè dubitamus. Sed quæ à nobis effici possunt, non autem
 semper eodem modo, ea demum cadunt in deliberationem.
 vt ea quæ medicina, numulariorum, & gubernatoris artes
 tractant potius, quàm quæ gymnasticæ, quo minus certæ sunt. F
 Similis est ratio cæterarum. Sed sapius in deliberationem ca-
 dunt ea quæ ab artibus, quàm quæ à scientiis proficiuntur:
 propterea quòd magis ea veniunt nobis in dubium. Consilij
 autem capiendi deliberatio partim in iis rebus cernitur quæ
 plerùque eueniunt, cum incertum sit quam in partem incli-
 nare ac euenire debeant: partim in iis quæ infinitæ incertæq;
 sunt. Ad res autem magnas eligendas, homines in consilium
 adhibemus nobis ipsi diffisi, quasi minus ad statuendum simus
 idonei. Deliberamus autem, non de finibus, sed de iis quæ ad G
 fines pertinent. Neque enim aut medicus an curet, consultat:
 aut orator, an persuadeat: vel ciuili officij peritus, an bonas
 leges cõdat: vel alij artifices de eo quæ sibi proposuere finem:
 sed omnes propositum sibi finem quemadmodum, & quibus
 rebus assequantur, inquirunt. Quòd si compluribus ad eum
 rationibus perueniri posse cõstet, tum qua facillimè, & opti-
 mè possit, inuestigant. Sin vna via perfici queat, quemadmo-
 dum per hanc assequantur, cõsiderant: ad illámque per quam
 perueniant, dum ad primam causam ventum sit, quæ in inue- H
 niendo postrema est. Nam qui capit cõsilium, is inquirere, ac
 retexere eo ordine solet, quo Geometræ in tabula, quam vo-
 cant diagramma. Illud autem apparet, non omnem quæstio-
 nem esse deliberationem, cuiusmodi sunt Mathematicorum
 quæstiones: deliberationem verò omnè esse quæstionem. etiã
 illud apparet, quod in retexedo postremú est, id primú esse in
 agedo. Quòd si in tale aliquid inciderint, quod fieri nequeat,
 velut si pecuniis sit opus, nec possint alicunde suppetere, tum

A à re propofita fe abftrahút: fin autem fieri poffe cõfiterit, tum omnes neruos intendunt, vt efficiant. Atqui ea fieri poffunt, quæ à nobis poffunt effici. Nam quæ amicorũ opera curãtur, per nos fiunt quodam modo, quia principiũ in nobis fitũ eft. Quærentur autem aliàs instrumenta, aliàs vſus eorũ, item quæ in reliquis: interdum qua tandem re, aut quibus, aliquando qua ratione res confici queat. Atque homo videtur, quemadmodum dixi, principium eſſe actionum: conſilium autem in iis verſari, quæ ab eo agi poffunt. At actiones aliorum cauſa

B ſunt, aliõ que referuntur. Nunquam igitur cadet in deliberationem finis, ſed ea duntaxat quæ ad fines pertinēt atque conducunt. nec res ſingulæ quidem, vt panis hic vtrum rectè concoctus, an confectus ſit, necne. quoniam hæc cadunt ſub ſenſum omnia: de quibus ſi ſemper deliberet aliquis, res ad exitũ perducere non queat. Quod autem in deliberationem cadit & in delectum, eadem ſunt: niſi quod iam ſecretum eſt ac ſelectum id quod ſub delectum cadit. Quod enim de cõſilio ſtatutum iudicatum que eſt, id demũ propoſitum dicitur. Tum

C enim quiſque deſinit quemadmodum quicque gerat exquirere, cum principium ad ſe retulerit, atque ad eam animi ſui partem, quæ tenet principatum. hæc enim pars eſt quæ deligit. Quod ex veteribus etiam rebus publicis, quas Homerus imitatus eſt, poteſt perſpici. Quæ enim Reges ſuſcepiffent, de iis ad populum referebant. Quoniam autem id quod ſub delectum cadit, eſt quod deliberationi ſubiicitur conſequentē appetitū, eorum quæ in noſtra ſunt poteſtate: profectò propoſitum ac inſtitutum ſit neceſſe eſt appetitio eorum quæ in noſtra ſunt poteſtate, cū antegreſſa eſt deliberatio. Iudicio enim ad deliberationem quæ anteceſſit adhibito, tum ſequi conſilium cupimus. Ac propoſitum quidem quid ſit, quibũſque in rebus verſetur, in iis ſcilicet, quæ ad fines ſpectant, plane dictum eſt. Voluntatem autem in fine verſari diximus: ſed aliis in eo verſari videtur quod vere bonum ſit: aliis in eo quod bonum videatur. Atqui cõſequens eſt, vt qui quod ſub voluntatem cadit, bonum eſſe dicant, etiam fateantur non cadere ſub voluntatem id, quod is velit, qui minus rectè appro-

bat: Si enim voluntate appetatur bonum, etiam fit. At erat, si **E** ita res ferebat, malum. Qui autem aiunt quod sub voluntate cadit esse, id quod bonum videatur, eos necesse est fateri nihil sub voluntatem cadere natura, sed quod cuique visum sit. At qui aliud alij, & si ita res ferat, etiam contraria videntur. Quæ si minus probatur, hoc certe confitendum est, omnino ac reuera id esse bonum quod sub voluntate cadat, ac singulis, quod cuique videatur. Ac viro quidem bono id bonum, quod verè bonum est: improbo, quod occurrit, videtur. Ut corporibus probè affectis, salubria sunt ea quæ reuera sunt eiusmodi: quæ autè in **F** morbis sunt, alia: itemque & amara, & dulcia, & calida, & grauias, & cætera omnia. Nam & verè de omnibus vir bonus iudicat, & facile quid in re quaque veri sit perspicit. Propria est enim sua cuiusque habitus & honestas & voluptas, excellitque sapiens plurimum in perspicendo quid in quaque re veri sit, quasi rerum omnium mensura & norma. At verò animis multitudinis à voluptate tenduntur insidiæ: quippe cum nec bona fit, & tamen esse videatur. Itaque plerique voluptatem appetunt, ut bonum: dolorem aspernantur, ut malum. Quoniam **G** autem quod sub voluntate appetitionemque cadit, ad finem spectat: quæ verò in deliberationem & delectum cadunt, ea in iis cernuntur quæ ad finem ferunt: efficitur, ut actiones quæ in illis versantur, omnes iudicio suscipiantur, omnesque sint voluntariæ. Atque in iis versantur virtutis actiones. Virtus autè ipsa, itemque vitium, in nostra sunt potestate. Quas enim res in nobis situm est ut agamus, eas etiam in nobis situm est ut ne agamus. qualesque res in nobis situm est ut non agamus, easdem ut agamus in nostra est potestate. Ita si quod honestum **H** est, est id in nobis ut geramus: illud quoque quod turpe est, ut non geramus, in nobis situm erit. Et si id quod honestum est, ut ne faciamus in nostra est potestate: necesse est quod turpe est, esse id in nobis, ut geramus. Quod si in nobis situm est, ut honesta quæ sunt & turpia faciamus, profectò & ut ne agamus eadem, nostræ erit voluntatis. Hoc autem si est bonos & malos esse, certe probi improbi sumus, est id in nobis. At verò dicere sua sponte ac voluntate improbum effici neminem,

V.

IIII

A nec beatum inuitum : illud, falsum; hoc, verisimile videatur. Nam & nemo est beatorum inuitus, & vitium voluntatis est. Alioqui ea quæ à nobis paulo antè posita sunt, in controuersiam vocare oportebit: negandúque homo erit, auctor esse & procreator actionú, quasi liberorum. Quæ si perspicua sunt, neque ea possumus ad alia referre principia, nisi ad ea quæ in nobis sita sunt: hoc certe confitendú est, Quarum rerú in nobis sita sunt principia, eas in nostra esse potestate, nostræque esse volúntatis. Testes huius rei sunt & priuatim singuli, & publice legiflatores, qui sumunt supplicium de iis omnibus qui flagitia admittunt, nec vi nec imprudentia, quæ non ipforum culpa euenerit: honores auté decernút iis, qui præclara facinora faciunt, vt illos deterreant, hos adhortentur. Atqui nemo quenquã ad ea omnia gerêda hortatur, quæ nec sunt in nostra potestate, nec sunt nostræ voluntatis: quod nihil attinet inducere animum, vel calefcere, vel dolere, vel esurire, vel aliud quiduis eiusdem generis, quia nihilo minus ea perferemus. Etenim erroris & imprudetiæ causa in eo vindicatur, qui sua culpa nescie

C rit. vt in vinolentos duplex poena constituta est: propterea quod principium in eis sitú sit. Est enim in eis situm, vt ne vino obruantur: quod quidem causa est imprudetiæ. Quinetiã eos puniunt qui aliquid ignorant eorú quæ legibus cõtinentur, quæ ipsa & cognosci debent, nec sunt difficilia itémque in cæteris, si qui negligentia impediti aliquid videtur ignorare, quod in eis sitú erat vt ne ignorarent: quandoquidè in eorú erat potestate, vt darent operã. Quanquam aliqui certe sunt eiusmodi, vt ne dent operam vt sciant: eorumque culpa accidit, vt tales

D fierent, dum mollius viuunt & dissolutius itémque vt iniusti & intèperantes essent: illi, dum fraude & dolo agunt. hi, dum degunt vitam in comptationibus aliisque generis eiusdem. Nam quæ in quaque re opera ponitur, tales homines efficit. Quod ex iis facile perspicitur potest, qui ad quoduis certamen, vel officium & actionem se comparant: semper enim id agunt. Hoc ergo ignorare, ex eo, quod quisque in re quaque operã ponat, gigni actiones, hominis est ab omni sensu procul abhorretis. Hoc etiam alienú absurdumque sit, eum qui faciat iniuriam,

nolle iniustum effici: & qui intemperate uiuat, intemperan- E
 tem. Atqui si quis non imprudens geret ea, ex quibus iniustus
 nascatur, profecto voluntate sua efficiatur iniustus. Nec si ve-
 lit quidem, cohibere se possit, aut iniustus esse desinat, fiatque
 iustus: quoniam ne ægrotus quidem, valens & incolumis cum
 velit, etiam si ita acciderit, ut sponte ac voluntate sua ægrotat-
 ret: quia & libidinosè uiueret, nec medicis crederet. Ac tum
 illi quidem licebat morbum declinare: at posteaquam se præ-
 cipitauerit, & proiecerit in morbum, iam non licet. Ut is qui
 lapidem iaculatus est, non potest iam reuocare, nec sustinere F
 iactum, quanquam esset antea in eius potestate, ne iaculare-
 tur, cum in ipso situm esset principiū: sic iniustis ac libidino-
 sis initio ab his vitiis declinare licuit: propterea quòd in eorū
 erant potestate. at posteaquam eiusmodi extiterunt, iam non
 licet. Nec vero animi solum, sed in nonnullis, corporis etiam
 vitia iudicio ac voluntate suscipiuntur, iis quos culpamus.
 Nam quæ à natura hominibus tributæ sunt deformitates, eas
 nemo vituperat: at quæ incuria & negligentia suscipiuntur,
 omnes dantur vitio. Eadem est infirmitatis ratio, deformita- G
 tis, & debilitationis membrorum. Nemo enim cæcitatem ei
 qui à natura priuatus est oculis, aut morbo, aut vulnere, ut
 probrum obiicit, sed misericordia potius commouetur, cui
 autem ex vinolentia, aut alia intemperantia hoc euenerit, is
 culpatur ab omnibus. Quæ ergo vitia corporis in nostra sunt
 potestate, culpantur: quæ non sunt, non item. Quod si ita est,
 in cæteris etiam omnibus quæ crimini dantur vitia, ea in no-
 stra sint potestate, necesse est. Quòd si quis dixerit, omnes se-
 qui ea quæ bona esse videantur: illam autem æstimationem H
 ac iudicium non in eorum esse potestate, sed qualis quisque sit,
 ei talem finem videri: huic respondeo, si sibi quisque gignen-
 di habitus causa est quodammodo, profecto & visum id quo-
 dammodo causam quenque esse, ut existat. Sin nemo sua cul-
 pa, praua quæ sunt & flagitiosa facit, sed ignarus finis, existi-
 mans iis se beatum futurum: finisq; appetitio non est illa qui-
 dem propter se approbanda, sed ita facti omnes instituti que
 esse debent à natura, ut quasi aspectum quendam habeant,

- A quo verè iudicabunt, atque id quod verè bonū est sequetur. Atque is demū ingeniosus est, & bene animo constitutus, cui hoc munus à natura est datum. (Est enim hoc & maximum & præstantissimū, quòdque nemo nec accipere ab alio possit, nec discere: sed quælibet à natura cuique tribuitur, tale obtinebit. Cuius si summa & excellens quædam à natura concessa sit facultas, id demū perfectum verūmque sit ingenium necesse est.) Si hæc, in quâ, vera sunt, cur virtus potius, quàm vitium
- B voluntatis erit? cum præsertim vtrisque & bonis & malis finis eodem modo vel natura vel quomodocūque videatur atque obiciatur: cætera verò eò omnia referant & agant quomodocunque. Siue igitur finis non natura qualiscunque cuique videtur, sed aliquid etiam est extra ipsum: siue finis naturalis est, ob eamque causam virtus voluntaria est, & vir bonus voluntate ac sponte cætera gerat omnia: profectò vitium nihilominus futurū est volūtarium. Improbis enim eadē ratione inest, & in actionibus, & in fine, quod per se est. Quòd si ex eo virtutes voluntatis sunt, vt dicitur, & causas adiuuamus habituum, quòdque quales sumus, talem etiā finem ponimus: profectò vitia quoque nostra voluntate necesse est suscipi. Eadē enim ratio est. Ac ea quidem quæ cōmunia erāt virtutum omnium, quòdque earū esset genus, plane diximus. Nā & mediocritates eas esse & habitus docuimus, & à quibus gignantur, easdemque eorū à quibus nascatur esse effectrices, idque per se: eas etiam in nostra esse potestate tradidimus, iudicioque nostro ac volūtate suscipiat, atque ita, vt recta ratio præscripserit. Nec verò sunt
- D actiones volūtariæ & habitus eodē modo. Nā à principio ad finē in nobis sitæ sunt actiones, & rerum singularū teneamus scientiā: habituum verò solū ab initio. Rerum verò singularum minus est nota accessio, vt in ægrotationibus cōtingit. Sed quoniam sic secūsvē iis vtamur, id in nobis est, idcirco dicuntur esse voluntatis. De singulis autem quæ sint, quibusque in rebus, & quemadmodum versentur, differemus, si paulò altius repetamus. Nam vna eadēque opera quot sint, facile intelligetur. Ac primum de fortitudine, quam modum audaciæ ac formidini adhibere, antea diximus: planū enim factum

est. Timemus autē ea omnia quæ molestiam terroremq; adfe- E
runt: quæ eadē, vt semel dicā, mala sunt. Itaq; metū definiunt,
mali expectationē. Ea igitur metuimus omnia quæ mala sunt,
vt dedecus, vt paupertatem, vt morbū, amicorum penuriam,
mortē: sed tamen nō in his omnibus fortis cernitur. Sūt enim
quādā pertimescenda, id quæ præclarum est, quæ eadem turpe
fit nō timere, vt dedecus. Nam qui ea metuat, is probus & pu-
dens: qui nō extimescat, impudēs iudicandus est. Quanquā is
à nōnullis fortis nominatur, trāslationis vsurpatione, quoniā F
simile quiddam fortis habeat. vacat enim metu vir fortis. Nec
verò paupertas horribilis est aut pertimescenda: nec morbus,
nec omnino quicquid præter culpam, & quæ præstare possimus.
Nec si quis in his se interritum præstiterit, is cōtinuo fortis ha-
bendus est. Quanquā eum etiam similitudine quadā fortem di-
cimus. Sunt enim, qui in bellicis periculis ignavi sunt ac timi-
di: iidem liberales, & ad iacturā pecuniarum faciendā paratissi-
mi. Nec si quis vim liberis & vxori timeat, vel inuidiam, aut
si quid est eiusdem generis, ignauus ac timidus putandus est: G
nec fortis is, qui fidenti sit animo tum, cū virgis cæsum se iri
videat. Quibus ergo in rebus horribilibus fortis cernitur? an
in maximis? Neque enim viro forti quisquam maiore æquo
reque animo terribilia perferre potest. Omnium autē rerum
nihil morte terribilius, nihil acerbius: præsertim cū omniū
rerum sit extremum, & vltra iam nullo in malo aut bono sint
mortui. Nec verò in omni genere mortis vir fortis cernitur,
vt si quis in mari pereat, vel morbo intereat. Quo ergo in ge-
nere? an non in pulcherrimo? Qualis est ea quæ in bello eue- H
nit: quippe quæ in maximo pulcherrimoq; periculo oppeta-
tur. Hoc indicant honores, qui & in Rebus publicis & apud
reges decreti sunt iis, qui in bello fortiter pugnātes occubue-
rint. Quocirca propriè ac verè fortis videtur is, qui morte ho-
nesta proposita, iisq; omnibus quæ mortem adferūt, cum re-
pente appropinquant, metu vacat. Cuiusmodi sunt maximè,
quæ in bello versantur. Attamen & in mari, & in morbis vir
fortis vacuus est ille quidē à metu, sed non more nauarū. For-
tes enim & de salute sua desperāt, & genus hoc mortis acer-

A bè ferunt: illos fidenti esse animo docuit exercitatio. Sunt etiã forti magnóq; animo, cùm aut viribus locus est, aut pulchrum exire de vita: quorum neutrum in his generibus interitus cõtingit. Nec vero eadẽ sunt formidolosa omnibus, estq; aliquid quod præstare homo non possit, quod omnes profectò qui sani sunt mente pertimescent. Quæ autem homo præstare potest, ea magnitudine differunt: aliãque grauiora sunt, alia leuiora: similiterq; ea omnia quæ præbent animis nostris fiduciam. Quibus in rebus vir fortis, etsi terrore vacat, quantum hominis natura patitur, tamen hæc ipsa vt decet, vtq; ratio postulabit, pertimescet: idq; honestatis causa, quoniam is est virtuti propositus finis. Fieri autem potest, vt eadem quis & nimium & parum metuat: etiam vt quæ non sunt pertimescenda, æque ac illa timeat. Hinc peccata nascuntur: aliud, quòd timeatur id quod timẽdum non est: aliud, quòd non timeatur quemadmodum timẽdum est: aliud, q̄ non metuatur aliquid tum cùm metui debet: & si qua sunt generis eiusdem. Item que

C in iis omnibus quæ animum nobis fiduciãq; præbent. Qui ergo quæ, cuiusque rei causa, & quemadmodum decet, perfert, extimescitq; omnia, quique fidenti animo, is fortis habendus est. pro rerum enim dignitate, & quando rectum est, & vt ratio præcipit, vir fortis & fert, & gerit omnia. Omnis autem actionis & officij finis ex animi habitu ponderandus est. At forti viro fortitudo honesta videtur. Est igitur ei finis propositus eiusmodi: quòd fine terminat metiturq; omnia. Honestatis ergo causa magno fortiq; animo vir fert, facitq; ea

D quæ subiecta sunt fortitudini. Ex iis vero qui modum transcunt, qui vacuitate quadã metus impulsus id facit, vacat nomine. Esse autem multos qui nomine vacarent, suprã ostẽdimus. Quòd si nomen fingere placet, appelletur sanè insanus, vel sensus omnis expers, si modo nihil metuat, neque motum terræ, neque vndas, quales aiunt esse Gallos. Qui autem nimis confidit iis rebus quæ terrorem afferunt, audax nominatur. Atque etiam arrogans, audax videtur esse, sibique fortitudinem vindicare. Itaque quo ille animo in rebus asperis est, eodem hic cupit videri. quocirca quibuscunque rebus po-

test, eum imitatur. Ita fit, vt plerique eorum ita audaces sint, vt E
 etiam ignaui. cum enim in his audacia prouecti sint, tamen
 nunquam res formidolosas subeunt. At qui metuendo modū
 egreditur, is ignauus timidusque appellatur. Nam & quę me-
 tuenda non sunt, & quę admodum non sunt, quęque sunt eiuf-
 dem generis, omnia eū cōsequuntur. Discedit etiā ab audacia,
 sed quoniā aegritudine modū transit, magis apparet. Desperat
 enim ac diffidit ignauus omnis, quoniam omnia pertimescit:
 at fortis contrā: est enim fidētis animi, audere. Ac in his quidē F
 rebus omnibus timidus, audax, & fortis, illi quidē versantur,
 sed non eodem modo affecti iūnt. illi enim transeunt modū,
 & ab eo deficiūt: at hic modū in iis tenet, eum etiā quem ratio
 præscripserit. Atque audaces quidē temeritate prouecti, antē
 cupiūt adire pericula, quę instant: cū adsunt, ea defugiunt. At
 fortes in ipsis rebus acres sunt & prompti, antea cum essent
 ociosi. Quapropter, vt dixi, fortitudo mediocritas est earū re-
 rum quę hominibus vel fiduciā præbēt, vel terrorē afferunt,
 quibus in rebus ostēdimus, quę eadē sequitur ac tolerat, quia G
 honestū est ea & sequi & perpeti: aut certe quia turpe est con-
 trarium. Mortē autē sibi ipsi cōsciscere, fugientē vel inopiam,
 vel amorē, vel molestiā, fortis animi magniq; non est, sed an-
 gusti potius & timidi. Nā quę laborē sollicitudinēq; desyde-
 rant, ea fugere, nec quia honestū est id ferre, sed eō fugere, ne
 malū habeas, mollis animi est atq; effœminati. Ac fortitudo
 quidem ex eo genere est. Eius autem alia quinque genera
 traduntur. Primum genus est eius quę ciuilis dicitur, cū ad
 illā proxime accedere videatur. Excitātur enim ad subeunda H
 pericula ciues & pœnis, & probris, & honoribus, qui decreti
 sunt legibus: ob eamque causam apud eos fortissimi existunt
 maxime, apud quos ignaui sunt inglorij: fortes, honorati.
 Quales Homerus facit Diomedem & Hectorem,
 Polydamas foedum primus mihi crimen inuret.

Et Diomedes,

Inter enim dicit Troes fortissimus Hector,

Titydes metuens puppes euasit ad ipsas.

Hęc autem simillima videtur ei de qua suprā differui, quod à

A virtute nascitur. Nam à pudoris & honestis cupiditate profiscitur, quoniam honoris studio, probrique fuga, quod est turpe, comparatur. Eorum auté in numerum adscribere licet eos, quibus ij vim inferunt, quorum sunt in imperio & potestate. Quo sunt hi quàm illi deteriores, quòd non pudore, sed metu inducti id faciunt: nec turpitudinis fuga, sed molestiæ. Cogunt enim principes, vt Hector,

B Quem procul à pugna labentem forte videbo,
Ille canum fiet, fiet quoque vulturis esca.

Et qui imperant, si discedant illi, verberant. Idé faciūt ij qui ante muros, fossas, & alia eiusdem generis, castra locant. cogunt enim hi omnes. Sed par est, quia honestum est fortem esse, non vi aut necessitate. Atque etiam omnis in quaque re exercitatio, nomen fortitudinis videtur obtinere. Itaque fortitudinem scientiam esse putabat Socrates. Ac exercitati quidem alij sunt in aliis rebus, vt in bellicis milites. Noua enim in bello permulta fiūt quotidie, quæ hi vnà animaduenterūt.

C Quocirca fortes videntur esse propterea, quæ alij quæ illa sint, non intelligant. Inde omnia facere, nihil pati, cauere ictus, & ferire consuetudine docti, vsu etiam armorum valent. His instructi, quicquid Mars ferat, valent ad vulnera, non excipienda, sed infligenda. Pugnant igitur vt armati cum inermibus, & exercitati cū imperitis. His enim in certaminibus non fortissimo quisque & maximo animo maxime bellicosus est, sed qui plurimum valet viribus, optiméque affectus corpore est. At vero milites tum ignaui demum timidique existunt, cū

D periculū impēdet, inferioresque sunt & copiis & apparatu. Primi enim fuga elabuntur: at vrbanę copię stātes in acie decumbunt. Id quod apud Hermęum in oppido Bœotię Corona euenit. Nā & fuga turpis his erat, & mors tali salutis anteposenda. Se autem illi initio pugne periculis obiiciebant, quasi meliores essent: at cognito periculo, fuga elapsi sunt, quæ mortē magis quàm dedecus pertimescerent. Qualis non solet esse vir fortis. Quocirca iram etiam ad fortitudinem transferunt, propterea quòd fortes videntur ij etiam qui ira incitati, tanquā belluę toto impetu in eos ferūtur, qui vulnerarint: quo-

X.

niam fortes etiam ira excandescat Est enim maximus ad sub- E
eunda pericula aculeus, iracundia. Hinc Homerus, Furor ar-
ma ministrat. & Animumque citavit. &, Ingēs per nares vis.
&, Sanguis efferbuit. Hæc enim omnia significare videntur
concentrationē animi ac impetum Ac fortes quidem honesta-
tis causa gerunt omnia, eisque animus subsidio est. Belluæ au-
tem ægritudine ac dolore incitata, quod vel vulnus accepe-
rint, vel ne accipiant, extimescant. nam si sint in suis lustris,
haud in quenquam impetum faciunt. Non igitur fortitudo F
est, dolore ac ira incitatum adire pericula, nihil eorum quæ mo-
lesta & aspera interueniunt, prouidentē. Nam isto modo qui-
dem licet dicere fortes asinos, cum esuriunt, quod ne verbe-
ribus quidem deterrentur à pastu. Quinetiam adulteri cupi-
ditatis causa multa faciunt audacius. Non igitur quidem vir-
tutis est, dolore vel ira ad pericula impelli. Videtur autem na-
turam attingere ea maxime quæ ab ira ducitur: quæ si iudi-
cium finemque adhibuerit, veræ fortitudinis nomen possit
laudemque obtinere. Homines etiam tum cum ira commo- G
uentur, dolent: cum fumunt supplicium, seque vlciscuntur,
gaudent. Atque ex his rebus, bellicosi nominantur: fortes, non
itē. Neque enim honestate, vel ratione, sed perturbatione du-
cuntur ad pœnam. Simile quiddam in illis est, qui fidenti a-
nimo gerunt aliquid, nec tamen fortes habendi sunt: quippe
cum propterea in periculis audaces sint, quæ sæpe ac permul-
tos vicerint. Similes autem sunt, quod utriusque audaces: sed ta-
men fortes ob eas causas, quas dixi, audaces sunt: illi, quia se
sperant fore superiores, nihilque vicissim esse passuros. Atque H
tale quippiam etiā ebrii faciunt, quod sint fidenti animo præ-
diti. Quod si quæ sibi proposuerant, non adipiscantur, tum fu-
giunt. At fortis erat, quæ acerba homini & sunt & videntur,
ea ob eam causam ferre, quia & honestum sit: & non ferre, tur-
pe videatur. Itaque fortis videtur esse, in subitis repentinisque
terroribus & casibus omni animi perturbatione & metu va-
care potius quam in prouisis, quod ea magis ab animi habitu
proficiscantur, sintque minus præparata. Nam quæ prouisa sunt
& præmeditata, consilio etiam & ratione quibus approbare ac

- A sequi possit. At quæ repentina sunt, animi iudicio & voluntate magis. Atque etiam fortes habentur ij, qui ignoratione ducuntur ad agendū: nec procul ab iis absunt, qui spe ac fiducia freti faciunt quippiam: sed tamen hoc sunt deteriores, quòd nihil scientiæ in ipsis inclusum est, in illis autè est. Itaque illi aliquandiu permanent in sententia. Qui autem falsi sunt & decepti, si semel rem aliam esse atque suspicati erant, intelligāt, fugiūt. Quod Arginis euenit, qui in Lacedæmonios quos Sicyonios putabāt, inciderunt. Ac fortes quidè qui verè sint, qui que videantur iam diximus. Fortitudo autem cum in audacia metu que versetur, nō tamen æquè in iis, sed in rebus formidolosis magis cernitur. Nā qui his in rebus animi perturbatione vacat, qui que in eis ita est affectus animo, vt decet, is potius fortis est, q̄ qui talem se iis in rebus præbet, quæ fiduciam adferunt. Fortes enim ex eo, vt dixi, nominantur, quòd ea quæ acerba sunt & videntur, forti magnòque animo perferant. Itaque molesta res est fortitudo, ea que iure laudatur. Difficilius est enim res periculorum molestiæ que plenas
- C ferre, quàm se ab iis quæ voluptatem afferunt abstinere. Sed tamen fortitudinis finis iucundus est, & si propter eas res, quæ circūfusæ, sunt minus appareat, Vt in iis ludis qui gymnici appellantur, contingit. Nam pugilibus, quem sibi quisque proposuit, finis dulcis iucundusque est, vt corona, vt honores: at plagæ & vulnera, quoniam ipsi ex carne constant, omnisque labor durus est ac molestus. Quæ quoniā multa sunt, finis autè exiguus & perparuus, in eo nihil inesse voluptatis videtur.
- D Similiter in fortitudine, mors, & vulnera aspera & odiosa forti viro, velit nolit, futura sunt. Attamè ea omnia forti magnòque animo subit, quia pulchrum est, aut certè quia nō subire turpe sit. Atqui idem quo maioribus virtutibus omnibus instructus ornatusque est, quoque beatior, eo molestius mortè acerbiusque perferet. Nam cum is sit, qui vita diutissima sit dignissimus, sciens & prudens maximis bonis ornamentisq; spoliatur. Quod & si asperum molestumque est, tamen in his fortis excelsusque animus apparet: eòq; magis, quod in bello his omnibus talibus decus ipse & gloriā anteponat. Nō igitur

X.

virtutum omnium iucundæ sunt actiones, nisi quatenus finis E
 copulatus cõiunctusque adsciscitur. Nihil autem prohibet,
 milites esse clarissimos, nõ eos qui sunt eiusmodi sed eos qui
 minus fortes sunt illi quidẽ, sed nihil aliud boni habent. Prõ-
 pti enim sunt isti ac parati ad pericula, vitamque exigua mer-
 cede commutant. Ac de fortitudine quidem hæctenus. Quid
 autem ipsa sit, non difficile est ex iis quæ dicta sunt, simplici-
 ter quidem cognoscere. De qua quoniam diximus, iam de
 temperantia differamus. Sunt enim hæ virtutes earum partiú F
 propriæ, quæ sunt rationis expertes. Ac temperantiam quidẽ
 mediocritatem in voluptatibus esse iã diximus. Minus enim
 non æquè versatur in doloribus, in quibus etiam intempe-
 rantia cernitur. Nunc quibus in voluptatibus versetur, expla-
 nemus. Diuisa sint igitur ita, vt aliæ sint animi, aliæ corporis:
 vt sunt ambitio, & discendi cupiditas, vterque enim delecta-
 tur eo cuius afficitur cupiditate: cum nihil corpus, sed animus
 potius perpetiatur. Qui autem in voluptatibus eius generis
 occupati sunt, nec temperantes, nec intemperantes nominan- G
 tur. Itẽmque ne ij quidem, qui eas sequuntur, quæ non ad cor-
 pus pertinent. Nam qui fabellarum cupiditate ducuntur, vel
 studio narrandi trahuntur, & qui in rebus quibuslibet dies
 totos conterunt, eos loquaces, intemperantes dicimus. Ne eos
 quidem, qui pecuniarum amissionem, vel amicorum casum
 grauius ferunt. Hæreat ergo necesse est in voluptatibus cor-
 poris temperantia, nec tamen in omnibus. Qui enim delectã
 tur iis rebus quæ sub aspectum cadunt, vt colore, vt figura,
 & pictura, ij nec temperantes appellantur, nec intemperan- H
 tes. Atqui videntur iis rebus & delectari posse, vt ratio præ-
 scribit, & nimium & parũ. Itemque in iis quæ subiecta sunt
 auditioni. Neque enim eos quisquam qui præter modum
 cantu, vel histrionum motu lætantur, intemperantes, aut eos
 qui modicè, moderatos appellat. Nec eos, qui iis rebus gau-
 dent, quæ subiectæ sunt odorationi, nisi improprie. Nam
 qui malorum, rosarum, suffumigationumque capiuntur odo-
 ribus & fragrantia, eos non intemperates appellamus: sed eos
 potius qui vnguentorum & opsoniorum. Ex his enim libidi

A nos capiunt voluptatem, propterea quòd ex ipsis redeant in memoriam cupiditatum. Cernere etiam licet alios cùm esu-
reunt, epularum odore capere voluptatem. At gaudere rebus
eiusmodi, hominis est impotentis. quoniam eorum hæ sunt
voluptates propriæ. Nec vero his sensibus proprie capiunt cæ-
tera animantia voluptatem. Neque enim aut canes leporum
delectantur odore, sed pastu: siquidem sensum odor ferit &
afficit: aut leo voce bouis, sed esu, quòd eû in propinquo esse
sensit ex voce: itaque eo ipso lætus est. Itemq; nec quòd cer-
B nat, aut inuenerit ceruum vel capram feram, ex eo gaudet: sed
quia pastum nactus sit. Versantur igitur in iis voluptatibus
omnibus temperantia & intemperantia. quarum reliquæ parti-
cipes sunt animantes. Itaque seruiles eas beluinasque esse cõ-
stat. Cuiusmodi sunt, quæ gustatu tactuque capiuntur. Ac gu-
stato quidem nihil aut paulum admodum vtuntur. Est enim in
gustatu saporum iudicium: quòd quidem ij faciunt, qui vina
probant, & opsonia cõdiunt. Neq; hæc placet admodum libi
dinosis: sed voluptas ea, quæ ex tactu percipitur, in esculentis,
C poculentis, iisque rebus quæ venereæ nominantur. Itaque Phi-
loxenus quidam Eryxius, cùm epularum voluptate duceretur,
collum sibi dari gruis longius optabat, quòd ex tactu caperet
voluptatem. Tactus autem ex sensibus vnus patet latissime,
in quo sita intemperantia est, quæ iure vt probrum maximè
obiectatur: proptereaque inest in nobis, non quatenus homi-
nes sumus, sed quia animalia. His igitur talibus delectari, eaq;
adamare, belluarum est. Eas enim excipimus quæ honestæ li-
beralesque cùm maximè sint, ad tactum pertinet, quales sunt
D quæ in gymnasiis frictione & calore gignuntur. Neque enim
proteruorum ac libidinosorum tactus toto corpore fusus est,
sed quibusdam partibus inhæret. Cupiditatum autem alia
cõmunes sunt, alia propriæ & adscititiæ, vt cibi cupiditas na-
turalis est. Omnes enim cùm vacui sunt, cibum vel siccum vel
humidum appetunt, aliàs vtrunque. Et vt ait Homerus, cu-
bibile optat adolescens, & qui est iam corroborata ætate. At
hunc vel illum cibum, non iam, nec eosdem omnes desyderat.
Itaque hoc iam nostrum est, quanquam habeat quiddam si-
d ij

X I.

mile naturæ. Alij enim aliis mouentur: suntque res quædam E
 quibus omnes delectentur potius, quàm quibuslibet. Ac in
 iis quidem quæ à natura proficiscuntur, cupiditatibus, delin-
 quitur atque peccatur à paucis: idque in eã partẽ quæ nimium
 est, & plus adhibeatur, quàm ratio præscribat. Nam edere quæcun-
 que adsint, & potare dum cõpleare, id est extra modum copia
 in eo prodire quod secundum naturam est. Expletio enim e-
 ius quod deest, eius est cupiditatis quæ à natura proficiscitur.
 Itaque homines appellãtur hi, *νασιμαστοι*, quòd ventrẽ cibo
 & potione complent, contra decorum. Quales sunt qui man F
 cipiorum sunt perfimiles. At vero in propriis & priuatis volu-
 ptatibus complures peccant, atque id multifariam, cum præ-
 fertim qui res eiusmodi adamant, aut ex eo dicantur, quòd iis
 gaudeant, quibus non decet, vel plus quàm ratio postulet, aut
 quemadmodum plerique, vel nõ quemadmodum decet, vel
 quemadmodum dedecet. Intemperantes autem omnibus in
 rebus modum transeunt. Nam & ex quibusdam rebus perci-
 piunt voluptatem, ex quibus, quoniam odio dignæ sunt, non
 decet percipere: & si quibus ex rebus voluptas capienda est, G
 ex iis maiorem capiunt quàm debeant, vel vt vulgus. Ex quo
 quidem perspici potest, intemperantiam exuperantiam esse
 quandam voluptatum, eoque vituperandam. In doloribus au-
 tem non dicitur quis temperans, vt in fortitudine, ex eo quòd
 eos ferat: nec intemperans, quòd non ferat: sed intemperans
 quis appellatur, quòd molestius quàm decet, ferat nulla se vo-
 luptate perfrui. Itaque ei affert dolorem voluptas. Ac temper-
 ans propterea, & nec se priuari voluptate doleat, nec abstine-
 re. Ac intemperans omnes voluptates concupiscit, aut certe H
 maximas: sicque voluptatibus rapitur, eas vt rebus omnibus
 anteponat. Itaque & non fruendo angitur, & concupiscendo.
 Est enim cum dolore omnis coniuncta cupiditas: nihilque
 profecto absurdius fœdiusque est, quàm ex voluptate perci-
 pere dolorem. Qui autem parum aut minus quàm æquũ sit,
 voluptate afficiantur, pauci admodũ reperiuntur. Non enim
 propria est hominis huiusmodi sensus vacuitas. Etenim cate-
 ra animalia pastum discernunt, à pastu, aliõque delectantur,

A alio non item. Sed si quis est huiusmodi, cui nihil voluptatē afferat, quique nihil putet interessē inter aliam rem atque aliam: is profectō procul absit à natura hominis, hominēque ex homine exuerit necesse est. Talis quoniam non admodum reperitur, vacauit nomine. Temperans autem iis rebus omnibus modum adhibet. Nam nec delectatur iis, quibus intemperans maximè: sed angitur potius, nec omnino quibus ex rebus voluptas percipienda non est, nec vehementer vlla eiusmodi: nec si absint, dolore conficitur: nec concupiscit, nisi moderatè. quòd si concupiscat, nullam magis quàm decet concupiscit: nec quando dedecet, nec vllam omnino ardentius desyderat eius generis voluptatem. Quæ autem ad valetudinem pertinent voluptates, vel firmam corporis constitutionem, eas modicè, & vt decet, concupiscit: cæterásque res omnes voluptatum effectrices, quæ his non sint impedimento, dummodo nec honestati repugnent, nec facultates exhauriant. Nam qui ita animo affectus est, is vehementius quàm æquum sit, voluptates huiusmodi adamat. Qualis non solet esse temperans, qui rationi congruit. Intemperantia autem magis nostra voluntate suscipitur, quàm timiditas & ignauia. Illa enim ex voluptate, hæc ex dolore nascitur, quorum voluptas expetenda est, dolorque fugiendus. Ac dolor quidem naturā eius in quo est à suo statu dimouet ac labefactat: voluptas nihil tale facit, quoniam etiam à nostra voluntate proficiscitur. Itaque maiore reprehensione digna est: quandoquidem facilius est earum rerum cōsuetudo, quæ sunt voluptatis. Nam & multa & varia eius generis in vita versantur, & eorum consuetudo sine periculo omnis capitur. In rebus autem formidolosis contra contingit. Sed ignauia non æquè voluntaria ac res singulæ, esse videatur: quòd illa dolore vacat, hæc adeo homines de suo statu sensu doloris dimouent, vt & arma abiicere, & alia permulta contra decorum homines facere cogantur: ob eamque causam violentæ videntur. Contráque intemperantis res singulæ voluntate ac sponte suscipiuntur: quippe qui eas appetat & concupiscat: totum verò genus, minus. quandoquidē nemo intemperatię

XII.

cupiditate ducitur. Nomen autem ἡ ἀκολασία, id est, intēpe-
 rantia, ad pueriles errores delictaque transferimus: nec iniu-
 ria. Est inter hæc enim quædam similitudo. Vtrum autem ab
 altero ductum sit, nihil ad id quod agimus, quanquã fatis con-
 stat, posterius ductũ est à priori. Nec iniuria quidẽ facta trans-
 latio est. καὶ ἡ λῆθαι enim, id est, castigatione quadam adhibita
 contrahi, debet id omne in nobis, quod rerum turpium ac li-
 bidosarum cupiditate rapitur, nimium quæ exultat ac luxu-
 ria. cuiusmodi sunt appetitus, & pueri maximè. Nam libidi-
 nose viuunt etiam pueri, in quibus maximè rerum volupta-
 tem efficientem valet cupiditas. Quòd si minus rationi pa-
 rebunt, eique subiecti erunt appetitus longius euagabuntur,
 (Est enim cū per se voluptatis infatiabilis & inexplēbilis cupi-
 ditas, tum omni ex parte in eo, qui à ratione discedit) & cupi-
 ditas, dum expletur, eius quod cognatum est vires amplifica-
 bit. quæ quo sunt maiores & vehementiores, eo magis mentē
 è sua sede & statu dimouent. itaque modus in iis retinendus
 est, ne rationi repugnent. Atque hoc ipsum est, quod obediēs
 castigatione quæ adhibita moderatum esse dicimus. Vt enim
 puer ex pædagogi præscriptione, sic vis hæc concupiscendi
 conuenienter rationi debet viuere. Quocirca debet immode-
 rato viro & temperante rationi congruere ea pars animi, quæ
 voluptate alitur. Vtrique enim propositum est, id quod de-
 ceat. Et appetit temperans quæ decet, omnia, & quemadmo-
 dum, & quando decet, quemadmodum etiam ratio præcipit.
 Ac de temperantia quidem hæcenus.

ETHIC. ARISTO. LIB. IIII.

I.

Einceps de liberalitate dicamus, quæ in pecuniis
 mediocritas quædam cernitur. Laus enim libera-
 lis, posita est non in bellicis rebus, vel iis in qui-
 bus temperans cernitur: nec rursus in iudiciis,
 sed in dandis accipiendisque pecuniis, potiusque
 in dandis. Pecunias autem appellamus res omnes, quarum nu-
 mo ponderatur æstimatio. Sūt autem in pecuniarum vsu duo

- A** vitia: quorū alterum in exuperantia positū est, diciturq; Prodigalitas: alterū in defectiōe, quæ appellatur Auaritia. Ac auaritiæ quidē crimen iis semper attribuimus, qui nimio pecuniarum studio tenētur. Prodigalitatē autem quādoque cum aliis vitiis confundimus. Impotentes enim & qui sumptus faciunt, profunduntque pecunias in eas res quæ sunt intemperantiæ, Prodigos dicimus. Itaque improbiſſimi videntur esse, quòd multis simul vitiis sint flagitiisq; contaminati. Non igitur proprio nomine appellantur. est enim prodigus certe vitio
- B** implicatus, quod in effundendis pecuniis cernitur. prodigus enim per se ipse perit. atque etiam videtur ipsius interitus quidam esse, facultatum effusio, quòd ex iis vita constet. Prodigalitatē igitur hoc pacto intelligimus. Quarum autem rerum vsus aliquis est, iis & rectè & peruerſe vti licet: Atqui sunt diuitiæ & pecuniæ in bonis vtilibus, & qui virtute præditus est, ea quæ in rebus omnibus cernitur, is optimè scit vti omnibus. Optimè igitur diuitiis vtetur is, qui virtutem, quæ in pecuniarū vsu versatur, habuerit, qualis est liberalis. Vfus
- C** autem pecuniarum in sumptu & largitione consistit: in accēptione verò & custodia magis cernitur possessio. Quocirca liberalis est, dare potius quibus dandum est, quàm vnde accipiendum est accipere: aut vnde accipiendum non est, non accipere beneficium. Virtutis enim proprium est, beneficia in alios cōferre potius, quàm ab aliis accipere: & quæ recta sunt & honesta facere, quàm flagitiosa & turpia non facere. Dubium autem non est, quin dantem beneficium datum, honestaque actio comitetur: accipientem verò beneficium accēptū, aut certè nulla turpis indecorave actio. Et gratia ac laus multo etiam magis, dantem, non accipientem, sequitur. Facilius etiam est, non accipere quàm dare suum enim quisq; minus sæpe profundere solet, quàm accipere alienū. Atq; etiam liberales dicuntur ij, qui largiuntur. Qui verò non accipiūt, iis non liberalitatis laus tribuitur, sed iustitiæ potius. Qui autem beneficia accipiunt, non admodum ij laudari solent. Iam omnium in quibus virtus inest, ij fere diligūtur maximè, qui fama & laude valent liberalitatis. profunt enim aliis: quod

in largiendo quidem positum est. Virtuti autem consentaneæ E
actiones præclaræ sunt, honestatisque causa geruntur: dabit
ergo liberalis beneficia honestatis causa: & rectè. Largietur
enim quibus, & quantum, & quando largiendum erit: cæte-
raque seruabit omnia, quæ rectam & æquam largitionem se-
quuntur: eaque faciet libenter, aut non grauati quidè. Quod
enim virtute geritur iucundum, aut non molestum, idem mi-
nimè graue est. At verò qui largitur quibus largiendum non
est, nec honesti studio, sed alia aliqua causa ductus, hic non
est habendus liberalis, sed alio aliquo nomine appellandus. F
ne is quidem qui grauati id facit, quoniam præclaris actioni-
bus & officiis facile pecunias anteponat, quod procul abest
à liberali. Nec verò liberalis vnquam accipiet, vnde nefas
fit: quippe cùm ita non soleat accipere is qui pecunias con-
temnat, ac pro nihilo putet. Nec idem ad petendum procliuis
est, quòd non libenter beneficium accipiat is, qui dare solet.
Accipiet tamen vnde æquum erit, vt de suis facultatibus &
copiis, non quòd honestum sit, sed quia necesse, vt ad largien-
dum suppetant copiæ. Nec verò sua negliget, qui nonnullis G
quidem ex his opitulari velit. Passim autem cuius non lar-
gietur, vt suppetant copiæ ad largiendum, quibus rectum erit,
& quando, & vbi ratio postulabit. Est etiam liberalis in dan-
do valde excellere, vt sibi minora reliqua faciat. Liberalis est
enim, sibi suisque commodis minus consulere. Sed ex facul-
tatibus omnis ponderanda liberalitas est. Neque enim ex nu-
mero beneficiorum quæ dantur, sed ex animo & voluntate
eius qui dat, omnis est spectanda liberalitas. Animus autem in
dando rationem habet facultatum. Quamobrem nihil prohibet H
liberaliorem esse eum qui minora confert beneficia, si ex
minoribus quæ suppetant copiis largiatur. Ad opem autem
ferendam alii propensiores sunt ij, qui non suo labore & di-
ligentia opes pararunt, sed ab aliis partas acceperunt. neque
enim experti sunt egestatis quàm sit graue malum. Et sua cui-
que facta magis placent, vt parentibus & poetis. Difficile est
autem liberalem locupletem esse, nec accipientem aliunde,
nec sua custodientem, quin etiam largientem, pecuniàmque

- A non propter se amantem, sed ad beneficentiam liberalitatem-
 que conferentem. Itaque accusatur fortuna, quod minimè lo-
 cupletes copiosi que sint ij qui sunt dignissimi. Quod nõ sine
 ratione contingit. Neque enim vt cæteris rebus, sic opibus
 abundare possunt ij, qui nullam dant operam, vt cõsequatur.
 Non tamen opem feret indignis, aut quando non erit largiẽ-
 dum: ea que seruabit omnia quæ sunt generis eiusdẽ. nõ enim
 iam faciat quæ sint liberalitatis. quas in res si profuderit fa-
 cultates, nihil iam possit in eas quæ honestæ sunt effundere.
- B Vt ergo diximus, is demum liberalis est, qui pro facultatibus,
 atq; in eas res quæ præclaræ sint, profundit pecunias. qui au-
 tem modum transit, Prodigus dicitur. Itaque reges non appel-
 lamus Prodigos, quod nõ facile sit eorum opes & copias quas
 maximas habent, vllis largitionibus aut sumptibus exhauriri.
 Quoniam igitur mediocritas quædã est liberalitas, quæ lar-
 giendis accipiendis que pecuniis cernitur: largietur quidem
 liberalis, & sumptus faciet in eas res quæ decoræ erunt: iis que
 modum adhibebit: æque in magnis, atque in paruis: id que fa-
 ciet libenter: accipiet que vnde, quantum que accipiendum
 erit. Nam quia in vtroque virtus, modus quidam cernitur,
 vtrunque pro dignitate præstabit. Honestam enim largien-
 di rationem, honesta etiam accipiendi solet consequi. sin ta-
 lis non est, contraria sit necesse est. Ac eæ quidem quæ se con-
 sequuntur, semper sunt in eodem: contrariæ autem non item.
 Quod si cõtra decorum, & honestatem accidat, vt profundat
 pecunias, ægrè feret ille quidẽ, sed modice & decore. Virtutis
 est enim & lætari & dolere quibus rebus, & quemadmodum
- D decet. Iam in re nummaria liberalis facilem se socium lenem-
 que præbebit. Quoniam enim despicit ac pro nihilo putat pe-
 cunias, opportunus est iniuriæ. Idem que molestius feret se
 sumptus nõ fecisse quos debuit, quàm doleat se in eas res quas
 minime decuit, pecunias effudisse. nec Simonidis sententiam
 probabit. At verò prodigus in his etiam omnibus aberrat.
 Nam nec gaudet, quibus, aut quemadmodum æquum est, nec
 offenditur. quod ex iis quæ deinceps dicemus, facilius intel-
 ligetur. Atque hoc quidem iam diximus, prodigalitem &

auaritiam exuperantias esse ac defectiones: easque in duobus E
 versari, largiendis accipiendisque pecuniis. sumptus enim re-
 ferimus ad largitionem. Et prodigalitas quidem largiendo &
 minus accipiendo finem modumque transit, accipiendoque
 modum deserit. Auaritia autem largitur parum illa quidem,
 sed accipiendo, nisi in paruis, vltra modum progreditur. Pro-
 digorum igitur non fere opes augeri solent. Neque enim fa-
 cile est, eum qui à nemine accipiat, largiri omnibus. Celeriter
 enim defunt ad largiendum facultates iis, qui priuati sunt,
 quales sunt fere prodigi. Atqui cum sit eiusmodi, tamen vide- F
 tur multo melior auaro. Facile enim ad sanitatem traduci po-
 test & progressu ætatis, & inopia coactus: ad mediocritatemque
 peruenire possit. In eo enim sunt ea omnia que sunt liberalis,
 quod & largitur, nec aliunde accipit. Sed tamen neutrum fa-
 ciens, nec decorum seruat, nec æquitatem. Quod si facere af-
 fuescat, aut aliàs commutetur, iam erit liberalis. Nam & qui-
 bus largiendum erit, largietur: nec vnde minus æquum erit,
 accipiet. Quocirca non videtur deprauatis corruptisque mo-
 ribus præditus. Nō enim scelerati est aut ingenerosi, sed stulti G
 potius, largiendo, nec accipiendo finem modumque transire.
 His igitur præditus moribus prodigus, multo est auaro me-
 lior, cum ob eas causas quas diximus, tum quod hic prodest
 omnibus, ille nemini, ne sibi quidē. Sed plerique prodigorum,
 vt diximus, à quibus non debent, accipiunt, ob eamque cau-
 sam auari existunt: parati autē sunt ad accipiendum, propter
 ea quod inest in iis cupiditas plerunque effundendi copias,
 quod ægre efficere possunt. Cum enim dando egere, celeriter
 cœperint, alienis bonis manus afferre coguntur. Et quia nul- H
 lam honestatis rationem ducunt, sine delectu vndecunque
 possunt, rapiūt. Inest enim cupiditas in eis largiendi: sed quo-
 modo, aut vnde, nihil laborant. Quare largitio eiusmodi non
 debet liberalis videri. Nam nec honesta est, nec honestatis
 causa, nec pro dignitate: sed nonnunquam quos homines equū
 erat omni ope desertos vitam in summa inopia degere, eos
 potissimum locupletant: iis vero qui commodis sunt mori-
 bus, nihil largiuntur. assentatores autem, eosque omnes qui

- A** ministri sunt voluptatum, magnis opibus adaugent. Ita fit, ut plerique eorum sint libidinosi. Quoniam enim facile largiuntur, sumptus etiam iis rebus suggerunt, quæ sunt libidinis. Et quoniam honestè & moderatè non viuunt, propensi sunt ad voluptates. Ac prodigus quidem cū nullam sequitur ducem rationem, in has misérias incidit. Qui si curam diligentiamque adhibuerit, facilè ad virtutem decorumque perueniat. At verò auaritiæ malum insanabile est. Nam senectus omnif-
- B** que imbecillitas auaros efficit. Eademque magis tributa est à natura hominibus, quàm prodigalitas: quòd multo plures studio pecuniæ trahantur, quàm parati sint ad largiendum. Latè etiam patet, eiusque genera sunt plura. multi enim modi auaritiæ videntur esse. Cùm enim in rebus duabus cernatur, ut si minus largiari quàm deceat, & si modum accipiendo transeas: non inest tota in omnibus, sed seiungitur, alii que extra modum accipiendo prodeunt, alij parum largiuntur. Qui enim his nominibus appellantur, parci, tenaces, aridi,
- C** omnes deficiunt & defunt dando: sed alienum nec appetunt, nec volunt eripere: quorum alij id faciant bonitate quadam, rerumque turpiù fuga. Videntur enim quidã, aut certè aiunt se ob eam causam tueri ac cõseruare sua, ut ne aliquando turpe aliquid facere cogantur. In his cumini sector ille, & si quis talis: qui omnes ex singulari quadam auaritia nominati sunt. Alij autem metu ab alieno manus abstinent: quòd non sit facile, qui ab aliis eripiat, eius res ab aliis non detrahi & auferri. Placet igitur his talibus, neque dare aliis quicquam, nec vid-
- D** cissim ab aliis accipere. Sunt etiam alij in accipiendo nimij, qui passim & quiduis accipiunt, quales sunt ij qui in sordidis artibus versantur, ut lenones, & omnes eiusmodi, ut sceneratores, & qui exigua dant ut maiora ferant. Omnes enim hi homines à quibus & quantum æquum non est, accipiunt: eorumque communis, turpis, sordidusque quæstus videtur. Nam propter quæstum atque eum perexiguum, omnes probra & dedecora sustinent. Qui enim magna à quibus, & quæ nefas est eripiunt, quales sunt tyranni, qui ciuitates oppugnant, sana diripiunt, ij non auari, sed scelesti potius, impij

& iniqui sunt habendi. Attamen & aleatores & raptores & E
 latrones avari putandi sunt, quòd in turpi quæstu sint occu-
 pati. nam spe quæstus hæc instituta sequuntur, & probra per-
 ferunt. Atque hi spe quæstus maximis periculis se offerunt:
 illi ab amicis, quas copias iis suppeditari æquius est & relin-
 qui, eas lucrantur. Vtriq; igitur, quoniã opes suas augent, alie-
 nis repugnante ratione, in sordido quæstu & arte versantur.
 Quamobrem omnes hæc rapinæ & pecuniarum translationes
 illiberales sunt. Iure autem liberalitati avaritia opposita est, F
 quòd maius est malum quàm prodigalitas: sæpiùsque ea pec-
 catur, quàm illa eadem effusione. Ac de liberalitate quidem
 vitiositatibusq; ei cõtrariis hæctenus. Sequitur vt de ma-
 gnificencia differendũ esse videatur, eo ipso quòd ea virtus in
 pecuniis cernitur. Sed non ad omnes actiones & officia pecu-
 niaria, quemadmodum liberalitas, sed sumptuaria modò ad-
 hibetur, in quibus liberalitatem magnitudine superat. Est e-
 nim virtus, vt nomine ipso declaratur, in sumptuum magni-
 tudine seruans decorum. Magnitudo autẽ ad aliud refertur. G
 Neque enim idem sumptus trierarcho dignus est, & præfecto
 spectaculorum: in omnibusq; rebus vt decorum conserue-
 tur, & personæ & temporis, & rerum ipsarum habenda ratio
 est. Qui autem sumptus facit in res vel paruas, vel mediocres
 pro dignitate, is non magnificus, vt ille qui dicebat, Sæpe dedi
 peregrinis: sed qui in res magnas, is demum magnificus est
 iudicandus. Qui enim magnificus, idem continuò liberalis:
 qui autem liberalis, idem non cõtinuò magnificus est. Huius
 autem animi habitus defectio, sordes appellatur: exuperantia, H
 luxus, & si qua sunt eius generis vitia, quæ extra modum non
 prodeunt sumptu quibus in rebus decet, verum in quibus de-
 decet, & qua ratione non decet, splendorem ostentat, de qui-
 bus mox differemus. Magnificus autem docto similis est, quo
 niam decori rationẽ habere potest, sumptusq; magnos aptè
 suggerere. Nam cum habitus omnis animi definiatur actioni-
 bus, initio vt dixi, iisq; omnibus in quibus versatur: magni-
 fici autem sumptus magni sint & decori: fit vt etiam eiusmodi
 opera cõsequantur. Ita enim sumptus magnus futurus est,

- A & ad rem aptus & accommodatus, si & res ipsa sumptu digna, & sumptus re ipsa dignus, aut etiam maior habebitur. Sed hæc omnia honestatis causa (hoc enim virtutibus omnibus commune est) magnificus faciet, idque libenter ac studiose. Accurate enim ac subtiliter res ponderare, fordes sectantis ac splendorem fugientis est proprium. Magisque qua ratione quicque splendidissime efficiatur, considerabit, quam quanti, quoque modo minimo. Magnificus autem liberalis sit necesse est.
- B Nam cum eos liberalis sumptus suppeditat, quos & quemadmodum decet, tum in iis magnifici splendor elucet. Et quoniam iis in rebus liberalitas cernitur, æquo sumptu rem administrabit splendidius. Neque enim eiusdem virtutis est & commendationis possessio rei, & opus ex illa re factum. Possessio enim rei, exempli causa auri, plurimi fit & estimatur. Opus autem ex ea re confectum, præclarum est atque magnum. quoniam eius inspectio mirabilis. At quod magnificum est ac splendidum, id omne mirabile. Estque rei & operis splendor ac dignitas in magnitudine. Sumptus autem in hoc genere ij probantur maxime, quæ honorabilia dicimus, quales sunt quæ Diis adhibentur, donaria, apparatus, sacrificia, similiterque ea omnia quæ in cultu & religione diuina impenduntur, & quæ in Repub. honestæ gloriæ causa exhibentur, vt sicubi ludos fieri splendide putent oportere, aut triremis præfectum munus suum exequi, aut publicum epulum præbere. Sed in his omnibus videndum est, vt dixi, non modo qualis is sit qui agat, sed quales etiam ei suppetant ad efficiendum facultates. Sunt enim ad res quæ suscipiuntur accommodandæ: nec solum iis opus, sed is etiam qui efficit honestandus est. Quocirca pauperum nemo possit esse magnificus, quod ei nihil suppetat, vnde sumptus queat splendide sustinere. Quod si aggredia- tur, quoniam id faciat contra dignitatem ac decorum: & quicquid eiusmodi est quod recte fit, id omne virtute geritur: profecto stultus habeatur, necesse est. Hæc autem ita honestabunt eos, si vel per se ea quæsierint, vel à maioribus relicta ac ceperint, vel ab iis etiã qui tum eos claros tum nobiles viros, aliquo propinquitatis iure attineant, & si qua sunt ex hoc ge-

nere. inest enim in his omnibus splendor quidam & dignitas. E
 Ac magnificus quidē vir est eiusmodi, in hisque talibus sum-
 ptibus, vt dixi, magnificentia cernitur maxime. Sunt enim &
 maximi, & maxima digni gloriatione Eorū autē qui priuatim
 fiunt, huc pertinet ij omnes qui semel suggerūtur, vt nuptiæ,
 & si quid est eiusmodi. Itemq; is in quo ciuitas tota occupata
 est, aut ij qui sunt in magistratu: hospitū etiam recipiendorum
 iura, legationes, dona, & remunerationes. Neq; enim sui causa
 sumptus solet facere magnificus, sed Reipub. Et dona simile F
 quiddā habent iis rebus quæ diis dedicātur. Est etiā magnifici
 & honorati viri, domū ædificare, cuius modus & dignitas ad
 diuitias accōmodanda est (quæritur enim etiā ex domo digni-
 tas quædā) & in eas res potius pecunias profundere, quarum
 memoriā diuturnā sit relicturus. Hæ enim præclarissimæ res
 sunt, & suum quæq; decus obtinet. Non enim eadē diis homi-
 nibusq; conueniunt, nec fanis & sepulchris. Omnis etiā sum-
 ptus magnus est in suo genere: & clarissim^o quisq; si in rē ma-
 gnā factus sit, maximus habetur: & qui his rebus accōmoda- G
 tus est, iam hic clarus magnusq; dicitur. Interest autē inter id
 quod in re, & quod in sumptu magnū appellatur. Nā pila qui-
 dem si pulcherrima sit aut vrceus, pueri quidē ratione & sen-
 tētia, clarus & magnificus habeatur: eius aut æstimatio & præ-
 ciū perexiguū est & illiberale. Ob eamq; causam honorati vi-
 ri clariq; est, in quocūq; genere quid faciat, magnifice id splē-
 dideq; facere. Quo in genere quicquid fit, nec facile superari
 potest, & fit pro sumptus dignitate. Ac magnificus quidē vir
 talis est. Qui autē modum trāsit, hoc ipso, vt dictū est, modum H
 transit, q̄ profundat cōtra decus pecunias. In rebus enim par-
 ui momenti magnos sumptus adhibet, splendorēq; inepte
 ostentat, vt nuptiali apparatu eos excipiēs qui dant symbolū,
 & qui comœdis omnia suppeditās, purpuram in eorum præ-
 fert transitu, vt solent Megareses. Atq; hæc facit omnia non
 honestatis, sed ostentandarum diuitiarum causa, & quod se
 putet admirationem cæterorum excitaturum. Atque idem
 quæ res magnos sumptus desyderant, in iis parcus est: quæ
 exiguos, in iis profusus. Sordidus vero in omni re abest à de-

A coro: qui cum magnos sumptus sustinuerit, in exiguo decorum omne peruertit. Quòd si quid faciat, & cunctando id efficit, & qua ratione minimo sumptu præstare possit cõsyderat, atque id grauate. idemque se splendidius omnia quàm deceat facere arbitratur. Ac sunt hi habitus vitiosi illi quidem, sed non ferè in reprehensionem incurrunt: idque fit ob eam causam maxime, quòd nec proximis noceant, nec insignem

B habeant deformitatem. Magnitudo autem animi magnis in rebus, vt nomen ipsum significat, cernitur. Sed primum in quibus, nobis explicandum est. Nihil autem interest, vtrum ipsam animi affectionem nobis proponamus, an eum qui ea fit præditus. Igitur is demum magno excelsoq; animo putandus est, qui res magnas illas quidem, sed quibus dignus sit, sibi deberi iudicat. Qui enim minus pro dignitate hoc sentit, is stolidus habendus est. Atqui eorum qui virtute gerunt aliquid, nemo stolidus, nemo amens putatur. Ac magno quidè vir animo is est què diximus. Qui autè exiguos honores meritus est, quos sibi tribui æquū censet oportere, is nõ magnanimus, sed modestus & moderatus est iudicandus. Magnus enim elatusque animus in magnitudine cernitur, quemadmodum pulchritudo in magno proceroque corpore. Breues autem homines sunt illi quidem urbani, aptaque compositione membrorum præditi, formosi non item. Qui vero magna præmia se meritum putat, iis cum sit indignus, alto animo dicitur. Nec vero qui maioribus se dignos existimant, quàm eorum sint merita, omnes elati iudicandi sunt. At qui minoram quàm habere sit dignus, sibi deberi iudicat, is demisso pusilloque animo putandus est, siue magna, siue mediocria, siue exigua illius extent merita: quibus minora sibi etiã tribui putet oportere, præsertim si magna eius merita videantur. Quid enim si tantis esset indignus, facturus fuisse videatur? Ergo magnanimus sumus ac extremus est ille quidem magnitudine, sed modo rationeque medius. Nam suis se ipse meritis metitur: alij vel modum transeunt, vel deserunt. Qui si magna, atque adeo maxima sibi, quia dignus sit, deberi iudicat, profecto vna in re maximè eius merita cernentur. Quid

III.

ergo tandem illud sit, ex dignitate intelligendum est. Digni- E
 tas autem in externis bonis ponitur atque numeratur: quorū
 maximum ponimus id, quod & Diis tribuimus, & quod ma-
 xime expetunt omnes ij, qui sunt in magistratu, & quod rerū
 gestarum, vel præclarissimarū quasi mercedē omnes desyde-
 rant, qualis gloria est. Est enim bonorum externorum maxi-
 mū, gloria. In honore igitur & dedecore magnanimus ita ani-
 mo affectus est, vt ratio æquitasque postulat. Quod etiā tacē-
 tibus nobis facile perspici potest. Gloria enim magni viri se F
 esse dignissimos, idque pro dignitate, arbitrantur. At qui de-
 misso pectore pusillōq; animo est, is & suo iudicio abest à de-
 coro, & magnanimi dignitate. Qui autē elato animo est, vin-
 cit ille quidē suo iudicio, ac modum trāsit, sed tamen magna-
 nimū nō vincit. Sed quoniā maximis honorib⁹ magnanimus
 dignus est, idē optimus sit necesse est. Sēper enim quo quisq;
 melior, eo maiore dignus est gloria, & optimo cuiq; maxima
 gloria debetur. Ita eum qui vere sit magnanimus, virū bonū
 esse necesse est. Atque etiā magni fortisq; animi proprium G
 videatur quod in quaq; virtute magnum excellēsq; ducitur.
 Nequaquā etiā deceat magno animo virum fugere pericula,
 aut cuiquā facere iniuriā. Quid enim turpe aliquid faciat, cui
 nihil magnū esse videatur? Ac mihi quidem certe omnia spe-
 ctanti, omnino ridiculus magnus animus videtur, qui nō idē
 fit bonus: qui si malus sit, ne honore quidē esse dignus potest.
 Est enim virtutis merces, gloria, quæ eadē bonis viris tribui-
 tur. Quocirca videtur magnitudo animi quasi splēdor quidā
 & ornamentum esse virtutum omnium. Nam & maiores eas H
 splendidioresque facit, & coherere sine illis nullo modo po-
 test, ob eamq; causam vix in quoquam vera animi magnitu-
 do reperitur. siquidē esse sine singulari quadā & eximia boni-
 tate nullo pacto potest. Omnino igitur magn⁹ animus in de-
 core & dedecore cernitur. Atq; idē magnis honorib⁹, qui qui
 dem à bonis viris tribuētur, moderate ille quidem lætabitur,
 tanquam suos aut etiam minores sit consecutus (virtute enim
 vndique perfecta & absoluta nullus honos satis dign⁹ potest
 esse) sed tamen eos ille quidem certe recipiet hoc ipso, quod

A ei maiores habere non possint. Eos autem, quos quivis & exiguos tribuet, omnino contemnet ac pro nihilo putabit, siquidem tales meritis non est. itemque dedecus & infamia, quod ei iure non possunt contingere. Imprimis igitur ac maxime in gloria magnanimus, ut dixi, cernitur. Attamen & in diuitiis & magistratibus, & in secundis rebus & aduersis, affectus erit quam moderatissime fieri possit: neque prosperis rebus lætabitur nimis, neque asperis aduersisque mœrebit. Non enim

B isto pacto in honore & gloria, ut re omnium maxima affectus erit. Imperia enim & opes gloriæ causa expetendæ sunt. Itaque ea omnia sibi gloriæ ducunt, qui iis sunt præditi. Quid ergo videatur ei magnum in rebus humanis, cui etiam contemptui est gloria? Quocirca magno animo excelsoque viri, iidem contemnentes rerum videntur esse. Atque etiam secundæ res videntur ad animi pertinere magnitudinem. Nam & nobiles gloria digni putantur, & ij qui sunt in imperio, & diuites, & excellent aliqua præstantia habet autem venerationem iustiforem, quicquid excellit. Itaque maiores elatioresque animos hæc ipsa faciunt. siquidem ex iis gloriâ à nonnullis consequuntur. Quanquam autem si verum iudicare volumus, solis bonis honos debetur: tamē cui utrunque adsit, is nescio quomodo maiorem laudem ac gloriâ meretur. In quibus autem hæc talia bona infunt sine virtute, ij neque se ipsi iure magno honore dignos putant, nec magnanimi rectè nominantur. Neque enim hæc constare sine virtute vndique perfecta vlllo modo possunt. Contemnunt enim, cōtumeliosique sunt

D ij qui his etiam bonis abundant. Difficile enim est, si à virtute defeceris, ferre aptè res secundas. Quoniam autem ferre illi non possunt, & se præstare cæteris putant, eos contemnunt: ipsi quicquid acciderit, faciunt. Imitantur enim magnanimum, cum ab eo absint distentque plurimum. Hoc quibuscunque rebus possunt, faciunt. Virtute igitur nec gerunt quicquam, & tamen contemnunt cæteros. At verò magnanimus vir iure despicit. Veritate enim ille ad iudicandum, plerique autem magis temeritate ducuntur. Et quoniam paruifacit ac negligit parua pericula, nec iis se offerre, nec ea optare solet. Ma-

gnis autē ac grauibus se obiicit, in quibus vitæ nō parcit, hoc E
 ipso q̄ indignum sit omnino in vita manere. Atque is est, qui
 & beneficia conferat, & accepto beneficio pudore afficiatur:
 quòd illud eius sit qui excellat & præstet, hoc eius qui vinca-
 tur. Idem maius beneficium reddit quàm accepit, Sic enim
 debetis qui prior dederit, ac præterea beneficium accipiet.
 De iisq; loqui solent magnanimi, de quib⁹ benemeriti sunt:
 non autem de iis, qui beneficia contulerunt. Est enim infe-
 rior qui accipit eo qui dedit beneficium. at vult hic noster F
 princeps esse. Ac quæ contulit beneficia, libenter: quæ acce-
 pit, de iis audit inuitus. Itaque Thetis apud Iouem beneficia
 sua in eum non commemorat, nec Lacedæmonij apud Athe-
 nienses, sed illorum erga se. Est etiã magni viri, nullo omni-
 no, aut vix egere, & opitulari vltro: aduersusq; eos, qui in
 magistratu sunt, prosperaque fortuna vtuntur, magnum: ad-
 uersus mediocres, modestum se mediocremq; gerere. Nam
 & illis præstare difficile est ac gloriosum, & his facile. inter-
 que illos gloriari ingenuum est ac liberale, inter humiles au- G
 tem & abiectos homines sordidum & importunum: vt si quis
 cum imbecillis viribus velit contendere. Nec solet idem ad
 ea commeari omnia, quæ sunt in honore & pretio, aut vbi
 obtinent alij principatum. Quietus est etiam & cunctator,
 nisi aut magnus honos agatur, aut res magna. Paucas res agit
 ille quidem, sed magnas & dignitatis plenas. Idem & apertè
 oderit necesse est, & apertè diligat, quòd timidi sit tegere ac
 occultare sententiam: magisq; ex veritate pendet, quàm
 ex opinione: dicitq; ac gerit palàm omnia. si quidem id con H
 temnentis est. Itaque libere quæ sentit solet dicere: idq; eo
 facit, quòd & contemnat, & vera loquatur, nisi forte si quid
 dissimulatione tegendum sit, cui rei locus est apud multitu-
 dinem. Nec verò cum aliis nisi cum amico vita victuq; cō
 iungitur, quòd id seruile existimet. Itaque & omnes assen-
 tatores, seruiles: & humiles, assentatores esse solent. Et quo-
 niam magnum ei nihil videtur, nihil mirabile ei videri so-
 let. Non recordatur iniurias. siquidē magnanimi nō est me-
 minisse præsertim iniurias, sed potius contemnere. nec de ho-

A minibus sermonem habet: quando quidem nec de se prædica-
bit, nec de cæteris. Nam nec vt laudetur ipse laborat, nec vt
alij vituperentur: nec laudat alios libenter. itaque nec conui-
tiator est, ne inimicorum quidem, nisi forte propter contume-
liam. Minime vero de iis malis quæ aut necessario, aut exigua
interueniunt, queritur, nec ea vt sibi eueniant, precatur. Eius
enim est qui in rebus curâ adhibet, his in rebus eâ animi affe-
ctionem cõstantiãque retinere. Atq; etiã is est qui res hone-
stas & præclaras, quanuis inutiles, fructuosis anteponat. Hoc
B enim cû potius attingit, qui se ipse contentus est. Incessus etiã
magni viri tardus sit necesse est, vox grauis, constans & firma
oratio. Neque enim aut festinat is qui paucis rebus studet: aut
vehemens est cui nihil magnû esse videatur: quibus de causis
& contentiones vocis suscipiuntur, & in ingressu celeritates.
Ac magnanimus quidẽ eum se præstabit. Qui autem iis deest
officiis, angusto pusillõque animo dicitur: qui modû transit,
elato. qui quidem mali & improbi minime videtur esse, quo-
niam nihil improbè faciunt, sed errant potius. Nã qui demis-
C so abiectõq; est animo, is & quibus bonis dignus est se ipse
spoliat, & malo quodã præditus est, quòd se indignû bonis
iudicat. Idẽmque se ipse ignorat alter enim ea omnia expe-
teret, quibus dignus est, cùm sint in bonis. Nec stulti quidẽ
videtur esse, sed pigri potius, quæ eos deteriores facit opinio.
Nam cùm ea omnes expetant, quæ meritis ipsorum debentur:
tamen isti ab honestatis actionibus studiisque quasi indigni
sint, itemq; à bonis externis se remouent. At elato animo viri
& stulti sunt & se ignorant ipsi, atq; id aperte. Nam tanquam
D digni sint, ea aggrediuntur, quibus laus & gloria proposita est,
deinde culpantur. Itemque vestitu, gestu, aliisque eiusdem ge-
neris se comunt & ornant: suãque res secundas notas volunt
esse omnibus, ac de se ipsi prædicant, quòd hæ res sint ipsis ho-
nori futuræ ac dignitati. Contraria autẽ est magis animi ma-
gnitudini abiecto animi, quàm elatio & altitudo. Nam & se
pius vsu venit, & maius malum est. Ac animi quidem ma-
gnitudo in magno, vt dixi, honore versatur. Videtur au-
tim etiã in eo quædam virtus consistere, quemadmodum fu-

prà dictum est, quæ eandem habet rationem ad animi magnitudinem, quam ad magnificentiam liberalitas. Nam cum utraque recedat à magnitudine, tamen nos in rebus mediocribus, modestis, paruisque rectè afficit. Ut autè in accipiendis dandisque pecuniis mediocritas reperitur, nimium, & parum: sic honorem & gloriam nonnulli nimium expetunt, alij parum. quidam eam quærunt ex iis factis, vnde & quæadmodum quærenda est. Nam & ambitiosum vituperamus, & eum qui nulla gloria ducitur: illum, quia nimio honoris studio trahitur, & iis in rebus gloriam confectatur, quibus quærenda non est: hunc, quoniam ne ex recte quidè factis instituit gloriam quærere. Incidunt autem nonnunquam tempora, cum & ambitiosos, quemadmodum supra dixi, ut viros & honestatis cupidos laudamus, & eos qui nullum honorem expetunt, ut moderatos & modestos. Perspicuum autè est, nos cum rei alicuius multifariam quis cupidus dicatur, non tamè eodem semper referre ambitiosum: sed in laude: ex eo quod auidior sit quam plerique honoris: in vituperio, quod magis quam ratio æquitasque patitur. Quoniam autem mediocritas vacat nomine, idcirco extrema de ea quasi deserta regione disceptant. Sed quibus in rebus nimium & parum reperitur, in iis etiam relinquitur mediocritati locus. Atqui honorem homines & nimium expetunt, & parum. Expetunt igitur, & quomodo expetendus est. Quare laudatur habitus, qui modum adhibet in expetenda gloria, etiam si vacet nomine. Hoc autem apparet, si virtus hæc cum ambitione cõparetur, fore, ut vacuitatis honoris: sin cum vacuitate honoris ambitionis speciem præ se ferat: si autem cum utraque utranque quodammodo imitari videbitur. quod in reliquis etiam virtutibus cernitur. Quoniamque mediocritas hic nomen non habet, pugnare extremo inter se videntur. Mansuetudo etiam seu clemètia mediocritas quædam iræ est. Sed quoniam medium vacat nomine, ac fere etiam extrema, ad medium clementiam transferimus, quæ ad id quod parum est deflectit, quod nomine vacet. Exuperantia autem iracundia appelletur. Ira enim ipsa perturbatio est, quæ ex multis rebus variisque gignitur. Atque is quidem qui quibus de re-

A bus, quibusque hominibus decet, irascitur, quique id facit quemadmodum, quando, & quandiu decet, is laudibus afficitur, quem eundem clementem & mansuetum appellari licet. Siquidem in laude clementia est. Vult enim clemens omni animi vacare perturbatione, non à perturbatione rapi & distrahi quin etiam vt ratio præscripserit, sic & his de causis, & tãdiu vult succensere. Peccare autem in eam partem videtur, quæ modum deserit. Neque enim vlcisci cupit clemens, sed ignoscere. At verò defectio siue lentitudo, siue alio quouis nomine appellari placet, est in vitio. Qui enim minus succensent ob eas causas ob quas decet succensere, ij stulti videntur. & qui non quomodo, quando, quibus irascendum est. Sūt enim omnis sensus & doloris expertes, qui irasci nesciūt, nec propulsant iniuriã. Atqui cõtumelias & conuitia æquo animo ferre, ac in suis negligere, seruorum simile est. Exuperantia verò illa quidem in omnibus existit, (nã & quibus hominibus, & quibus de causis non est irascendum, irascimur, & vehementius, aut remissius, ac diutius quàm ratio postulet)

C sed tamen non in eodem hæc quidem insunt omnia. neque enim possunt. Cum enim per se malum omne labefacta, tum si integrũ sit, intolerabile existit. Ac iracundi illi quidem celeriter commouentur, & in quos, & quibus de causis, & vehementius quàm sat sit: sed facilè ac cito etiam eorum ira desistit, quod in illis quidem est optimum. Id quæ eis propterea accidit, quia iram nõ continent, sed vicissim reddunt, quia ex ipso rû præcipiti animi cõmotione quales sint facilè apparet, hinc finè faciunt, *ἀνρόχολοι* autem, id est, extremæ bilis homines, nimium procliues sunt, & omni re facilè concitantur ad iracundiam, & quauis de causa. vnde etiam traxere nomen. At acerbi agrè placantur, diu quæ irati sunt. parent enim animi dolori: quem si semel expleuerint, tum modus apponitur. Vltio enim modum finemque iræ adhibet, cum pro dolore voluptatem efficit. Quod si minus fiat, quasi onus quoddam sustinent. Quia enim hoc minus apparet, nemo eis animum potest inducere. & ad mitigandam & quasi concoquendam iracundiam, tempore opus est. Cum autem hoc homi-

num genus sibi molestissimum est, tum amicis maximè. In fen E
 fos autem homines appellamus eos, qui quibus de causis mi-
 nus rectum est, irascuntur, & vehementius & diutius q̄ ratio
 postulare uideatur. eos etiam, qui non redeunt in gratiam, ni-
 si ultio, vel animaduersio sit consecuta. Clementiæ autē repu-
 gnat magis vitium, quod modum trāsit, ob eam causam quia
 sapius accidat. Nam & vlcisici iniuriam magis naturam attin-
 git humanā: & infesto infensioq; animo homines minus apti
 sunt ad vitæ communionem. Hoc autem & suprā dictum est,
 & ex iis quæ docemus nunc, perspicui potest, non esse dictu fa F
 cile, quomodo, aut quibus hominibus, aut qua de causa, &
 quandiu deceat irasci, & quatenus quis rectè faciat, aut pec-
 cet. Qui enim paulum aliquid modum transit, is nec quòd fi-
 nes rationis transilierit, nec quòd ab ea defecerit, vituperari
 solet. Interdum enim eos laudamus, qui modum deserūt, cle-
 mētesque dicimus: & iratos viros appellamus, quasi impera-
 re possint. Ergo quātū quisque vel quomodo modū egressus
 vituperādus sit, nō est facile explicare oratione. In rebus enim
 singulis, atque in sensu positum iudicium est. Ac illud quidē G
 perspicuum est, medium habitum esse laudabilē, quo quibus
 rectum est irascimur, quāque ob causam, & quomodo decet:
 quod fit etiā in cæteris generis eiusdem. Illæ verò affectiones
 quæ modum transeūt, ac deserunt, sunt omnes in vitio: quæ
 si paruæ sunt, leuiter: si maiores, magis: si singulares, vehemen-
 ter sunt reprehendēdæ. Hoc igitur perspicuum est, mediam in
 his animi affectionem obtinendam. Ac de his quidem animi
 affectionibus quæ in ira versantur, hactenus. In consuetu
 dine autem vitæ sermonumque ac factorum cōmunionem co- H
 mes & affabiles videntur ij, qui ad voluptatē laudant omnia,
 nec vlla in re aduersantur, q̄ putent se iis quibuscum viuunt,
 nullo loco molestiæ esse oportere. Qui verò sunt his multum
 dispares, & in omni re aduersantur, nec de cuiusquam offen-
 sione ac molestia laborant, ij difficiles ac factiosi vocātur. Nō
 est quidē dubiū id, quin hi animi habitus sint in vitio: i q; sit
 in laude, quo ea omnia quæ recta sunt, vtque ratio præcipiet,
 probabuntur, respuenturque cōtraria. Nomen autem ei non

- A** est impositum, quanquam amicitiae similis parque videatur. Qui enim ea animi affectione praeditus est, quae medium locum tenet, eundem & bonum virum & amicum esse volumus, adiuncto amore. Hoc autem differt ab amicitia, quod perturbatione eorumque vacat amore, quibuscumque ipse versatur. Neque enim amore vel odio ductus probat ut decet, omnia, sed quia ita animo est constitutus. Aequè enim hoc erga ignotos ac notos: erga familiares aequè, ac erga eos quorum non est implicatus consuetudine praestabit, nisi quod in omnibus id faciet pro dignitate. Neque enim aequè decet familiaribus, ac exteris voluptatem & molestiam afferre. Atque hoc quidem iam dictum est omnino, eum talem hominem in comunione earum rerum quae ad vitam pertinent, se ita esse gesturum, ut ratio postulabit. Si autem honestatis utilitatisque rationem habuerit, investigabit inibique rationem, qua non possit offendere, aut certe delectare possit. Nam cum iis in iucunditatibus molestiisque; cernatur, quae ex colloquiis nascuntur, quibus in rebus indecorum ei est, aut etiam incommodum delectationem afferre,
- C**um eas molestè feret, malèque amicum offendere. Quod si qua res sit eiusmodi, quae turpitudinem facienti eamque non parvam afferat, vel incommodum, & contraria leuem molestiam: non probabit, sed aspernabitur. Aliter autem cum iis versabitur qui auctoritate aliqua praediti sunt, aliter cum quolibet, magisque aut minus notis. itemque in aliis varietatibus suum cuique tribuet decorum, quantumque in ipso est, placere volet ac gratus esse, molestus autem esse verebitur. Quae autem eveniunt, honestas dico & utilitas, ea si maiora sunt, sequitur:
- D** magna que in posterum voluptatis causa, leuiter offendet. Ac medius quidem talis est, nec vlllo appellatus est nomine. Qui autè aliis affert delectationem, in eoque nihil aliud sequitur, nisi ut gratus sit, affabilis dicitur. At qui id facit, ut adiumentum ad opes adipiscendas, eaque; omnia quae pecuniis parantur, nanciscatur, is assentator est habendus. Eum verò qui molestus ac tristis est omnibus in rebus, iam difficilem ac factiosum appellandum diximus. Pugnare autè inter se videntur extrema, quae mediocritas nomen non habet. Iisdem ferè in rebus arrogantiae

mediocritas cernitur, quæ etiam vacat nomine. Ac de iis non E
erit alienum disputare. Nam facilius ea quæ ad mores perti-
nent intelligemus, si de singulis differuerimus: & virtutes me-
diocritates esse probabimus, si ita esse in omnibus perspexer-
imus. Iam de iis qui vitæ societatem vel ad voluptatem vel
dolorem dirigerent, diximus. Nunc de iis qui verum vel fal-
sum enuntiant, ac præ se ferunt seu factis seu dictis, idque ar-
rogando, differamus. Igitur arrogans appellatur is, qui sibi res
magnas & præclaras sumit & vendicat, cū non insint, vel ma-
iora quàm quæ insunt. Dissimulator contrà, qui quæ insunt F
negat inesse, aut extenuat. At verò medius & perfectus vir,
quoniam ius suum tuetur, in iis verax est & vita & oratione:
ea in se inesse confirmans quæ insunt, nec maiora, nec mino-
ra. Licet autem quanque harum rerum, & rei alicuius, & nul-
lius causa facere: qualisq; est quisq;, & talia sunt eius & facta,
& oratio, & vita, nisi rei alicuius agat gratia. Ac per se quidem
omne in malo vitióque mendaciū est: veritas honesta & lau-
dabilis. Ita etiam verus homo, quoniam medium locum obti-
net, est omnis laudabilis. Qui autem mentiūtur, vtrique sunt G
illi quidem vituperandi, sed maiore quadam ratione arro-
gans. De quorum vtroque ita differemus, si prius de veraci
pauca præponamus. Non enim de eo instituimus dicere, qui
in pactis rebusq; contrahendis verus est, aut iis omnibus quæ
ad iniustitiam iustitiámve pertinent (est enim hoc alterius vir-
tutis proprium) sed de eo, qui in quibus rebus nihil tale po-
stulatur & agitur, se & vita & oratione bonum virum ac ve-
racem præstat, hoc ipso, quòd ita sit animo constitutus, quem
eundem bonum virum appellari licet. Nam qui veri cupidi- H
tate ducitur, qui quæ verum enuntiat, cum id non agitur:
is multo etiam facilius verax futurus est, si res postulabit. Men-
daciū enim, vt turpe aliquid, vitabit, quod quidem etiam
per se ipse fugiebat. Atqui talis vir laudandus est. Sed ad id
potius quod minus est ac inferius in veritate, deflectit. Id e-
nim aptius est, quoniam quicquid modum finemque transit,
nimiumque est, id omne molestum. At verò qui maiora sibi
quàm quæ insunt, vendicat & sumit, rei nullius causa, est ille

A quidem improbo similis, (neq; enim mendacio delectaretur) sed tamen stulti potius, quàm pravi speciem gerere videtur. Qui autem alicuius rei causa id facit, si gloriæ vel honoris, nõ est ille quidem admodum vituperandus. qualis est arrogans. At qui pecuniæ, vel earum rerum causa, quæ ad pecuniã spectant, is multo deformior est. Nec vero facultate ac potestate arrogãs, sed animo ac voluntate cernitur. Ex animi enim habitu & quia talis sit, omnis arrogans iudicatur. Ita mēdax, alius mendacio ipso delectatur, alius glorię quæstusq; causa mētitur. Atque ij quidem qui cupiditate gloriæ sibi aliquid tribuunt, ea sibi sumunt omnia, quæ vel ad laudem, vel beatam vitam pertinent. Qui autē spe quæstus, ea sibi vendicant, quæ etiam vsui sunt proximis, quæq; si minus adsint, celare & occultare licet: velut se medicos, ac vates nobiles esse profitētur. Ob eamque causam hæc sibi plerique sumunt & arrogant, q̄ in eis insint quæ diximus omnia. In dissimulatoribus autem, quoniam sua ipforum illi extenuant, lepidiorum morum species apparet: quippe qui non videantur quæstus causa dicere, sed quòd fastidium magnopere molestiamque fugiāt. Sed hi tamen ea dissimulant maxime, quæ honesta ipsa sunt & plena dignitatis, vt Socrates faciebat. Qui autem exiguas res parvique momenti, quæque perspicuæ sunt omnibus, dissimulant, veteratores dicuntur, ii que iure contemnuntur. Id quod etiam arrogantia datur interdum, qualis est vestitus Lacedæmoniorum. Nam & sua extollere nimium & extenuare quãdam speciem fert arrogantia. At vero qui moderatè vtuntur dissimulatione, ea vt ne dissimulent, quæ ante oculos posita patent omnibus, ij humani atque urbani videntur. Sed arrogãs, quoniã deterior est, veraci videtur opponi. Sed quoniã requieti quoq; in vita loci aliquid relictū est, in ea que aliquid ludo conceditur temporis, efficitur, vt hic quoq; decora quedã & apta cõsuetudo, congressioq; ea & dicendi & audiendi, quæ & quemadmodū decet & dicere, & audire, vigere videatur. Magnopere autem refert, quid quisque & dicat, & audiat. Ex quo perspicuū est, & transiri in ius medium, & deferi. Ac illi quidē, qui risu ac facetiis vltra modum prodeunt, scurræ

ac importuni habendi sunt, præsertim cùm omni ex parte ridiculorum cupiditate inflammati, dent operam potius vt risum moueant, quàm vt quæ honesta sunt dicant, aut ne eum in quem scomma iaciunt, offendant. Qui autem nec facetum quid dicunt ipsi, & tamen eos qui dicunt, permolestè ferunt, agrestes & duri videntur. At vero qui salibus & facetiis modum quendam adhibent, ij *ὁὐράπελοι*, id est vrbani vocantur, quasi *ὁὐροποι*, id est, bonis moribus præditi. Morum enim hæ sunt indices motiones. Vt enim corpora, sic mores ex motionibus iudicantur. Quoniã autè facetiæ ac sales patent latissimè, cõpluresq; ludicris ac dictis plus capiuntur, q̃ ratio patiatur: factũ est, vt scurræ vrbani quasi affabiles appellarétur. Sed tamè ex iis perspicuũ est quæ dicta sunt, inter eos magnas esse dissimilitudines. Huic autè mediocritati finitima dexteritas est. Dexter enim ac ingenui est, ea & dicere & audire omnia, quæ bono viro ac libero digna sunt. Eum enim talem hominẽ quædã & ioco dicere decet & audire. Magna etiã est distinctio ingenui & illiberalis ioci, eius etiam qui bene institutus est & indocti. quod in antiqua nouaque comœdia perspicere licet. Aliis enim facetum erat, si rerum turpitudini adhibita etiam esset verborum obscœnitas: quibusdam, si significatio potius. quibus in rebus magna distãtia est ad liberalem honestamq; formã & speciẽ. Vtrum igitur qui rectè iocatur, salesq; iacit, ex eo statuendus sit, q̃ ea dicat quæ libero homine digna sunt, an q̃ eũ qui audit minime offendat, aut delectet potius, an ne hoc quidem certum est? Alios enim alia offendunt atque delectant: quæ etiam audient libentius. Quæ enim quisque audire sustinet, eadẽ etiam facere videtur. Non igitur omnia faciet. Dictũ enim conuitium quoddã est. Et legislatores quædam iactari cõuitia prohibent: equũ autem erat idem de dictis cauere. Quocirca ingenuus & liberalis homo ita animo affectus erit, vt sibi ipse lex esse videatur. Atque is quidem, qui medium locum obtinet, eum se ipse præstabit, siue dexter, siue vrbani nominetur. At vero scurra à risu longè multũque superatur, qui nec sibi parcat, nec cæteris, si risum concitet. atque idem eiusmodi commemorat, quæ inge-

A nuus nulla ex parte sustineat dicere : nonnulla etiam quæ ab aurium comprobatione abhorreant . Rusticus autem omnino ad has cōgressiones inutilis est. Nā cum nihil facetū dicat, tamē offenditur omnibus. Atqui videtur in hominum vitam requies & ludus inuectus necessario . Tres igitur, quas dixi, versantur in hominū vita mediocritates , quæ omnes in quorundam dictorum factorumque societate consistunt. hoc autem differunt, quòd vna in veritate, aliæ in uitæ iucunditate

B cernuntur. Earum autem quæ in iucunditate positæ sunt, vna in iocis, altera in aliis vitæ societatibus congressionibusque consistit. De verecundia autem non est quod vt de aliqua

IX.

virtute, dicendum esse videatur : siquidem perturbationi est quàm habitui similior. Itaque definitur esse metus quidā dedecoris & infamiæ. eodemq; modo nascitur, quo metus is, qui in rebus asperis formidolosisque cernitur. Nam & erubescūt, qui pudore afficiuntur: & qui mortis metu exhorrescunt, terrore exalbescunt. Quare ad corpus vtrunque quodammodo

C pertinet, quòd perturbationis magis videtur, quàm virtutis proprium. Nec vero omni ætati, sed pueritiæ cōuenit perturbatio. Ea enim ætate qui sunt homines, verecundos pudentesque putamus esse oportere: eosque, quoniam libidini parent, peccatis multis cōtaminari & infici, à quibus deterrētur propter verecundiam. Ac adolentes laudamus verecundos: senem autem quòd pudore afficeretur, nemo laudauit vnquā. Nihil enim eū existimamus facere oportere eorū, ex quibus pudor nascitur. Neque enim bono viro digna verecundia

D est: siquidem ex malis rebus oritur, quæ faciendæ non sunt. Nihil autē interest, vtrum aliæ res per se turpes sint, aliæ opinione: quandoquidem neutræ faciendæ sunt, vt non sit pudori locus. Est etiā improbi, ita animo affectū esse, vt quod turpe scēdumque sit, velit facere. Et absurdum sit, eo esse animo, vt si quid tale agas, afficiare pudore, & propterea te bonū virum iudices. Pudor enim voluntate ac iudicio omnis suscipitur. Nunc vir bonus nunquam voluntate sua quæ turpia sunt faciet. Sed tamen potest aliqua causa verecundiam bonā reddere. vt si quis turpe aliquid gesserit, ex eoq; pudore afficiatur.

Atqui hoc nusquam reperitur in virtutibus. Quòd si impudentia in malis est, & nullo pudore affici ex turpibus factis, malum: nihilo magis eum qui hæc faciat pudore affici bonum est. Ne continentia quidem virtus est, sed confusa cum omnibus cernitur. De qua idoneo loco disseremus. Nunc sequitur vt de iustitia disseramus.

I.

DE iustitia & iniustitia hoc primùm cognoscendū est, quibus in actionibus cernantur: iustitia quænam mediocritas sit, quarumq; in rerū ius medio & æquabilitate cōsistat. Qua in rerū cognitione & disputatione eandē quam in superioribus libris, viam & rationem sequemur. Videmus quidē eam animi affectionem omnes iustitiam dicere, qua apti sunt ad res iustas gerendas, quæq; res iustas & faciunt, & cupiunt facere. Eodemque modo de iniustitia sentiunt, qua iniuriam faciunt, & ad res iniquas iniustasque vltro impelluntur. Itaque hæc primum quasi simpliciter præponimus. Neque enim ita est in sciētiis & facultatibus, vt in habitibus. Facultas enim & scientia contrariorum eadem videtur esse: habitus autem contrarius contrariorum non videtur, vt à valetudine non efficiuntur contraria, sed solum salubria. Ambulare enim quempiam more valentis dicimus, cum ambulat vt valens. Contrarius ergo habitus ex cōtrario sæpe intelligitur: plerunque etiam habitus ex rebus subiectis. Etenim si firma corporis affectio nota sit, infirma quoque nota constitutio est: ex iisq; rebus quæ firmam affectionem efficiunt, firma affectio, & ex hac ipsa, quæ ad firmam constitutionem pertinent. Si enim bene constitutum corpus positum est in carnis crassitudine, necesse est malè constitutum affectumque corpus, in carne tenui consistere: quòdque ad bene constituendū corpus conducat, carnis efficere crassitudinem. Consequitur etiam ferè, vt si alterum multis modis dicatur, multi etiam modi sint alterius. velut si quod iustum est & iniustum variis modis dica-

H

- A** tur, variis etiam modis dici iniustitia & iustitia videantur. Sed quia vicina est ac finitima eorum nominum homonymia, id occultum est: nec sic perspicuum, ut in iis quorum magnæ sunt dissimilitudines. Magna enim ea differentia est, quæ ex forma ducitur. ut vocatur κλέος cõmuni nomine, & ea quæ sub cololum animalium apponitur, & ea qua ostia clauduntur. Hoc igitur intelligendum est, multis modis iniustum hominem vocari, videturque iniustus esse & is qui leges violat, & is qui nimio studio amplificandarum rerum suarum tenetur, & is qui iniquus est: ut perspicuum sit iustum esse eum, qui pareat legibus, & qui æquus sit. Iustum ergo id erit quod leges iubent, & quod æquum est: & iniustum id, quod contra leges est, & quod iniquum. Et quoniam est etiã iniustus is qui rebus augendis nimium occupatus est, versabitur in bonis, non omnibus quidem, sed in iis tantummodo, in quibus res aduersæ prosperæque consistunt. Quæ simpliciter bono sunt semper illa quidem, sed alicui non semper. Atque hæc optant homines, ac
- C** persequuntur, nec debent: sed optare debent potius, quæ verè bona sunt, ea sibi salutaria esse, ea autem sequi quæ sibi bono sint. Sed iniusti non semper in duobus per se malis maius, sed etiam leuius eligunt. Sed quia minus malum etiã boni speciem gerit quodam modo, & boni adipiscendi maior inest cupiditas, idcirco maiorum opum cupidi videntur. Quinetiã iniqui sunt, (hoc enim cõtinet, latèq; patet. continet enim quod iniquum est, & maiorè & minorè iniuriã) & leges violant: quoniã hoc ipsum violare leges, ac iniquum esse, iniustitiã omnem cõple-
- D** ctur, fufumque est per omnem iniustitiam. Quoniã autem omnis est qui contra leges facit, iniustus, & omnis iustus qui pareat legibus: perspicuum est ea omnia quæ legitima sunt in iustis esse quodam modo numerãda. Quæ enim à disciplina legum ferendarum constituta sunt, ea legitima habentur, quorum quicque in iustis esse dicimus. Leges autè iubent omnia, in quo vel cõmunem omnium vtilitatem exquirunt, vel optimorum, vel principum: idque vel actionibus virtutum, vel quia ius alia ratione assequuntur. Quocirca iusta appellamus vno modo ea quæ beatam vitam & eius partes in civili so-

cietate efficiunt ac tuentur. Ac lex quidem & forti suum officium præscribit, vt non deserere ordinem, nec fugere, nec arma abiicere: & temperato, non adulterari, nec vi constuprare: & clementi, non verberare, neque conuitiari: itemque in cæteris virtutibus & vitiis, illa iubet, hæc vetat. Ac salutaris quidem habenda est ea quæ rectè lata est: quæ inconsultè & inconsyderatè, perniciofa. Atque hæc iustitia, absoluta est illa quidem virtus & perfecta, non si ad sua, verùm si ad alterius cõmoda referatur. Ob eamque causam hæc vna virtus omniũ F est domina & regina virtutum, neque Hesperus aut Lucifer tantam sui excitant admirationè. Ex quo factum est iam tritum sermone omnium prouerbium, Iustitia vna omnes virtutes reliquas contineri. Eademque virtus perfecta est ob id maxime, quòd inest in ea vsus virtutis vndique perfectæ. Perfecta est autem propterea, quòd qui ea præditus est, is etiam erga alios, non in se modo, virtutem exercere ac excolere potest. Plerique enim in suis rebus præclarè se gerere possunt, in alienis non possunt. Quocirca præclarum est illud Biantis, G Magistratum virum ostèdere. Qui enim præest in Rep. is iam res curat aliorũ, & in Reip. luce versatur, ob eamque causam omnium virtutũ sola iustitia, in bonis alienis ducitur, quia ad alterius commoda referri debeat. Aliorum enim commodis vtilitati que seruit, aut principis, aut Reip. Ac sceleratissimus quidem est habendus is, qui malitiam, & ad suam & amicorũ perniciem exitiũque conuertit. Optimus autem is, qui virtutem non ad suam, sed aliorum vtilitatè refert. Est enim hoc arduum opus. Atque hæc ipsa iustitia non pars virtutis est, sed H virtus vniuersa: & iniustitia ei opposita, non pars vitij est, sed vniuersum vitium. Qualis autem sit differentia virtutis & iustitiæ de qua agimus, perspicuum ex iis est quæ dicta sunt. Est enim re idem, cogitatione autem non idem. sed quia ad alterum refertur, iustitia: quia habitus est, omnino virtus nominatur.

II.

Quærimus autem quidem iustitiam quæ pars subiecta est virtuti, (est enim quædam, vt diximus) & iniustitiam eam quæ pars est. Aliquam autem esse eiusmodi, ex hoc facillime perspicari potest. Nam qui agit eorum aliquid, quæ

- A** cæterorum vitiorum sunt propria, is facit ille quidem iniuriã, attamen nihil consequitur amplius. Velut si quis abiiciat clypeum propter ignauiam, aut maledixerit per iram, aut pecuniis non inuenerit propter iniuriam. Cùm autem plus adipiscitur quis, sæpe ad nullum eiusmodi vitium illud, nec ad vniuersa, sed ad certum iam aliud pertinet. vituperamus enim. Est igitur quidem aliud genus iniustitiæ, quæ vt pars subiecta
- B** est generali, itémq; alia iniuria subiecta iniuriæ generi quod est contra leges. Præterea si quis quæstus causa stuprum inferat, quæstumque occipiat, alter cupiditate incensus idem cum damno rerum suarum faciat: hic intemperans potius quàm auidus esse videatur: ille iniustus, intemperans non item. Perspicuum est igitur hoc propter quæstum contingere. Iam vero in cæteris sceleribus omnibus. si peccetur, id semper ad certum aliquod peccati genus refertur, & pertinet: velut si adulteratus est, ad libidinem & intemperantiam: si in acie locum & ordinem deseruit, ad ignauiam: si pulsauit, ad iracundiam. at si quæstum fecerit, ad nullum vitium refertur, nisi ad iniustitiã.
- C** Quare perspicuum est, esse præter generalem certam quandã iniustitiam, quæ illi subiecta sit, eodẽ nomine appellata, quoniam in eodem genere posita est definitio. In rebus enim alienis vtraque vim suã obtinet. Sed hæc in honore, aut in pecuniis aut in salute, aut si quo vno nomine hæc cõplecti omnia possumus, & in voluptate ea quæ spe quæstus percipitur. Illa in iis spectatur rebus, in quibus vir bonus. Hoc ergo iam apparet, iustitiæ plura esse genera, aliudquæ esse præter generalẽ virtutẽ,
- D** iustitiæ genus. Quæ autẽ, qualisquæ sit, deinceps explicandũ est. Partitio à nobis posita est rerum iniustarum, alias esse contra leges, alias contra æquitatem. Et iustarum alias legitimas, alias æquas: Ac iniustitia quidem de qua supra dictũ est, ab ea quæ cõtra leges est iniuria nascitur. Quoniã autem iniuria ea quæ repugnat æquitati & quæ legibus, non sunt eadem, sed altera pars est subiecta generi (quod enim iniquũ est, id omne cõtra leges est: quod autem cõtra leges est, non omne etiam iniquũ, nam quicquid plus est, omne iniquum est: quod autẽ iniquũ non plus etiam) efficitur, vt quæ iniusta sint & iniustitia, non

sint idem quod illa, sed aliud omnino. Hæc enim tanquã partes sunt, illa tanquam genera. siquidẽ hæc ipsa iniustitia pars est iniustitiæ generalis, item quæ iustitiæ subiecta est iustitia. Quare & de iustitia & de iniustitia, quæ vt partes subiectæ sunt generi, nobis dicendum est, & de iure & iniuria eodem modo. Prætermittenda est igitur nobis iustitia ea quæ generali virtuti attributa est, & iniustitia: quarum in altera vsus virtutis generalis aduersus alterũ cernitur, in altera vitij. Ex quo etiã perspicuũ est, ea quæ iuste & iniuste ab iis proficiscuntur, quo pacto sint explicanda. pleraq; enim iura legitima à generali virtute fere præscribuntur. Nam & ex quaq; virtute vitã degere, præscribit lex: & ex vitiis, vetat. Efficientia autem virtutis generalis, legitima sunt ea omnia quæ de disciplina publica cauta sunt legibus. Nam de ea disciplina quã sibi quisque priuatim deligit, ex qua boni viri vere nominãtur, vtrũ ad ciuilem scientiam pertineat, an ad aliam, alio loco disputabimus. Aliud est enim fortassis virum bonum esse, aliud ciuẽ bonum. Sed iustitiæ quæ tanquã pars subiecta est generi, iurisque eius quod ab ea ducitur, vnum genus est, quod intribuendo honore, vel pecuniis cernitur, cæterisve rebus omnibus, quæ diuidenda inter eos sunt, qui in ciuili societate & cõmunione versantur. ea enim possunt vel æqualiter inter ciues diuidi, vel inæqualiter. Alterum genus est, quod in pactis cõtrahendisque rebus tanquam regula adhibetur. Cuius sunt duæ partes. Nam cõtractuũ alius voluntatis est, alius non est. Voluntarij sunt, vt venditio, emptio, mutuũ, sponso, locatum, depositum, conductum, qui voluntarij propterea dicuntur, quod à volũtate nostra principium eorum proficiscatur. Eorum autem qui non sunt voluntatis nostræ, partim clandestini sunt, vt furtum, vt adulterium, vt veneficium, vt lenocinium, vt seruorum sollicitatio, vt cædes dolo facta, vt falsum testimonium: partim vi fiunt, vt verbera, vt vincula, mors, rapinæ, membrorum debilitatio, conuitium, contumelia.

III.

Quoniam autem iniustus iniquus est, & quod iniustũ est, idem iniquum: perspicuum est, certũ esse medium eorũ quæ iniqua sunt, idq; æquum nominari. In quacũq; enim actione

A plus & minus versatur, in eadē etiam æquum cernitur. Quòd si quod iniustum est, idē in æquabile est: profectò quod iustū est, idem sit æquabile necesse est. Quod quidē omnes, etiam si nō adferatur ratio, intelligūt. Quoniā autem quod æquabile est, idē mediū moderatūq; est, ius mediū quiddā sit necesse est. Quod autē æquabile est, id in duobus minimis cernitur. Necesse est igitur quod iustū sit, mediū quiddā esse & æquabile: referriq; ad aliud, & quibusdam esse æquabile. Ac quatenus medium est, aliquorū est: quæ plus minúsve nominamus. quia æquabile est, in duobus spectatur: quia ius, quibusdam tribuitur. Ita necesse est, quod iustum sit, in minimis quatuor consistere. Inter quos enim ius est, duo sunt: in quibus cernitur, res duę. Eadēque erit æquabilitas & parilitas, & eorum hominū inter quos ius est, & earū rerū in quibus ius spectatur. Ut enim inter se affectę sunt res eę in quibus ius positum est: sic etiā ij inter quos ius est, inter se affecti sunt. Neque enim si pares non sint, paria aut præmia cōsequētur, aut supplicia dabunt. Aliter pugne hinc, criminationes, querelęq; nascuntur, si qui pares sunt dignitate, nō æqua præmia: aut qui pares non sint, eis paria tribuātur. Quod etiā ex eo perspicitur, quod cuiq; tribuitur pro dignitate. Nā quod ius positum est in tribuendo, id omnes confirmant pro dignitate esse oportere. Dignitatē autē non eandē omnes dicunt cōparatā: sed in libertate eā ponūt, qui eā formā Reip. sibi proposuerūt, in qua populus præest: in qua pauci præfunt, in diuitiis, alij in nobilitate generis: qui optimorū Reip. statū sibi cōstituerunt in virtute. Quod ergo ius est, id proportione est. Neq; enim solum numeri, quo quid numeramus (*μοναδης* Gręcè dicitur) sed qui omnino dicūtur numeri (numeratū appellāt) propria est proportio & cōparatio. Est enim proportio parilitas similitudōq; rationis, quæ in minimis quatuor reperitur. Ac deiūctā quidē proportionē perspicuū est in minimis quatuor consistere, itemq; cōiunctā. Vnū enim in hac pro duobus adhibetur, bisq; dicitur: velut, quęadmodū A ad B, sic B ad C. bis igitur B dictū est. Quocirca si bis ponatur B, quatuor erunt analogæ, id est, quę eādē inter se rationem habeant. Atque etiam

in quatuor minimis quod iustum est, cernitur, eadem que ratio est. De iuncti sunt enim similiter ij quibus tribuendum est, & ea que tribuenda. Ergo vt est A extremum ad B, sic C ad D, vicissimq; vt est A ad C, ita B ad D. Ergo & tota ad tota, quod quidem coniungit partitio. Quod si ita etiã componatur, recte coniunxerit. Ipsi ergo A extremi cum C, & ipsius B cū D coniunctione ius quod tribuendo paritur, omne cernitur, estque ius in medio eius, quod non eandem habet proportionem atque rationem. Quod enim analogon est, idem mediū: F quod autem iustum est, idem medium est analogon. Hanc proportionem vocant Mathematici geometricam, quod in ea contingit vt tota sic cum totis, quemadmodum vtraque cum vtrisque conferantur. Non est autem coniuncta hæc analogia, propterea quod nõ sit vnum numero extremum cui tribuitur, & quod tribuitur. Atque hoc quidem ius, analogon est: quod autem iniustum est, id contra proportionem est. Existit ergo hic plus & minus, quod quidem etiam in actionibus accidit. Qui enim alterum violat, boni plus adipi G scitur: qui violatur, minus. Contra fit in malis, propterea quod leuius malum speciem quandam fert boni, si cum maiore conferatur. Est enim minus malum potius quàm maius eligendum. Quod autem eligendum est, id bonum est: quod potius eligendum est, id etiam maius bonum. Ac de vno quidem iustitiæ genere hætenus. Sequitur, vt de vna reliqua

IIII. parte iustitiæ dicamus, quæ quidem in rebus quæ contractæ sunt emendandis cernitur, & voluntariis & non voluntariis. Huic autem generi alia quædam pars subiecta est, atque superior. H Nam quod ius in diuidendis tribuendisque publicis rebus consistit, semper in ea quam dixi proportionem versatur. Hoc enim ipsum, si diuidendæ sunt publicæ pecuniæ, eandem rationem habebit quã habet inter se collocatæ pecuniæ, eaq; iniuria quæ huic iuri contraria est, à proportionem discrepat. At verò ius id quod in contrahendis negotiis cernitur, quædam pars est æquitatis & iniuria iniquitatis, sed tamen non ad illam analogiam seu comparisonem, verum ad arithmetica pertinet. Nihil enim interest, vtrum bonus vir scelestum spo-

- A** liauerit, an bonum improbus : nec vtrum bonus, anne malus adulteratus sit: sed lex incómodi solum spectat dissimilitudinem, vtiturque pro paribus, si alter violauit, alter violatus est. & si hic damnum dedit, ille accepit. Ideoque iniuriam hanc, quoniam iniqua est, ad æquitatem iudex & parilitatem conatur traducere. Nã cú hic verberatus sit aut interfectus, ille verberarit, aut etiã interfecerit : diuisa in æqualia perpeffio & actio est, sed eam ad æquitatem damno redigere conatur, quæstu lucroque detractò. vocatur enim in rebus eiusmodi, etiam si minus aptum quibusdam nomen videatur, in eo qui verberauit, lucrum & quæstus, in eo qui violatus est, dånium. Cùm autem perpeffionis grauitas ponderatur, hoc damnum, illud lucrum nominatur. Ita & eius quod amplius est, & eius quod minus, medium æquabilitas est. Illa autem vocantur lucrum & damnum, quorum illud amplius, hoc contrà minus, ac cùm boni quidem plus est dånium: cùm mali minus, lucrú. quorum quidem medium æquabilitas est, quam eandem ius esse dicimus. Ergo ius illud quod ad emendandú valet, medium damni & lucri sit necesse est. Itaque cùm orta controuerfia est, confugiunt ad iudicem: quòd cõfugere ad iudicem hoc fit, à iure præsidium petere. Profitetur enim se iudex legẽ esse loquentem. Conquirunt etiã iudicem omnes, qui medium sit atque perfectus. quem eundẽ nonnulli *μεσσίκοις*. i. arbitrum honorarium sequestrẽque appellant, q̄ si quando medium consequãtur, ius suũ se putent obtinere. Medium ergo quiddam ius est, siquidem etiã iudex. Et iudex quidem ad æquabilitatem reuocat: similiterque facit, vt si linea in partes non æquas secta sit, & detrahat particulam, qua maior præstat dimidiatã, eamque ad breuiorem addat. Cùm ergo bifariam aliquid totum sectum est, tum suum quisque tenere se prædicat, cùm ius æquabile obtinuit. A Equabile autẽ ius in medio positum est eius quod maius minusque est, proportionẽ arithmetica. Ob eamque causam ius *δίκοις* vocatur, (quod *δίχ*, id est diuisum sit, vt si quis vocet ius *δίχοις*, & *διχῆς*, id est, iudex, *δίχης*. Si enim res duæ pares sint, ab earumque altera detrahitur quippiam quod ad alterã addatur: duabus his partibus

præstabit alteri. Etenim si detracta fuisset, non etiam addita, E profecto vna modo parte superaret. Dimidium ergo superat vna parte, & ipsum dimidium superat vna id, vnde pars illa ablata est. Hinc ergo perspicere possumus, & quod ei adimendum sit qui plus est cōsecutus, & quid addendū ei qui minus. Qua enim quisque re medium præstat, ea addenda illi est, qui minus tulit. & qua superatur, à maxima est auferenda. Pona- mus tres esse lineas æquas inter se A A. B B. C C. ab A A linea detracta pars A E addatur ad C C lineam, appelleturque C D. Ita tota linea D C C, lineam E A vincit parte C D, & parte C F. F Ergo lineam B B parte C D vincit. Quod etiā in aliis artibus contingit. Tollentur enim funditus, nisi & quantū & quale opus efficiat artifex, tantundē ac tale is qui patitur, patiatur. Profecta sunt autem damni & lucri nomina à contractu vo- luntario. Nam vendendo, emendo, aliisque omnibus quæ le- ge cōcessa sunt, excolendis, & tractandis, si maiores opes adipi- scare, quàm tuæ sint, is demum quæstus ac fructus dicitur: sin- minores quàm essent initio, damnum. At vero si neque maio- res neque minores sunt, constantque suæ cuique opes: tum se G sua quisque habere confirmant, vt nec damnum acceperint, nec quicquam profecerint. Quare in damni lucrique medio ac moderatione ius positum est, quod nō à voluntate interim proficiscitur, cū & antè quàm res contrahatur, & postquā contracta est, æquabile ius obtinetur. Atq; etiam lex ta- lionis videtur quibusdam iusta esse omnino: in qua sentētia Pythagorei fuerūt. Definiebāt enim omnino id ius esse, quod vicissim quisque pateretur. Atqui ius hoc nec ad legitimum, neque ad civile pertinet. Civile autem dico, id quod cōmune H est inter ciues, & ad communionem pertinet. Et lex talionis nec ad ius quod in tribuendo cernitur, nec ad id quod emen- dandi causa comparatum est, accommodatur. Atqui volunt hoc quidem etiam Rhadamanthi ius dicere,

V. Si quod quisque facit, idem patitur, erit ius.

Multis enim id locis alienum esse videatur. veluti, si quēpiā magistratus violauerit, non est referēdus. Et si quis magistra- tui manus attulerit, non solū referendus, sed supplicio etiam

- A** coerendus est. Præterea permultum interest, vtrū voluntate ac sponte nostra, an inuiti quid faciamus. Quinetiā in cōmunicationibus rebúsque contrahendis, hoc ipsum ius talionis proportionē, nō æquabilitate cōcluditur. Vicissitudine enim factorū quæ proportioni cōgruat, Resp. cōtinetur. Aut enim retaliari iniuriā cupiunt homines: quod si minus contingat, seruitus videtur esse, nisi par pari referatur: aut parem gratiam referri: sin minus, non extat gratificandi & remunerādi vtrinque voluntas. Atqui accipiendis reddēdisque vltro citrōque
- B** beneficiis stant ciuitates. Itaque gratiis delubra mediavrbē cōsecrantur, vt referatur gratia. Hoc enim gratiæ est proprium. Est enim ei qui gratificatus est referenda gratia, vt ille iterum ineat gratiam. Facit autē à media linea ducta cōiunctio, proportionē remunerationem. velti esto architectus A, futore B domus C, calceus D. Architectum igitur necesse est à futore ipsius opus sumere, eiq; suū tradere Si ergo primū parilitas proportionē extiterit, deinde vltro citrōq; dandi accipiēdi- que ratio, tū quod dixi extabit omnino. Sin minus, nec æquabilitas extabit, nec societas retinebitur. Nihil enim prohibet vnus esse opus, q̄ alterius præstantius. Decet igitur quidē hæc omnia ad æquabilitatē referri. Quod etiam in aliis fit artibus. Tollātur enim omnes funditus, nisi quāti pretij, & quale op^o artifex effecerit, tantidē & tale emat qui accipit Neque enim inter duos medicos intercedit communicatio, & societas: sed inter medicum & aratorem, atque eos omnes qui diuerfas inter se ac dissimiles, nō easdem vitæ degendæ rationes ingressi sunt, quos ad parilitatem decēt æquabilitatēque traduci.
- D** Itaque res omnes oportet quarum est contractus, quadā inter se similitudine respondere. Quem ad vsū numus cōparatus est: qui quoniam omnia metitur, idcirco medium ac mensura quodam modo efficitur. Quocirca præstantiam etiam ac imminutionem metitur, vt quot tandem calcei, domus vel alimenti pretium possint adæquare, intelligatur. AEquū est igitur, vt architectus est ad futorem, tot esse ad domum victum- que calceos Si enim id minus fiat, nec inter illos pactū intercedat, nec vlla communio. Quod si non sint quodam modo

paria, non contrahent. Ergo quemadmodum suprà dixi, vna E
 re aliqua ponderáda sunt & æstimanda omnia. Idque reuera
 indigentia est, qua omnia continentur. Etenim si nullo egerét
 homines, nihilque requirerét, profectò aut non similiter, aut
 nullum, aut certè non idem inter eos pactum cõuentumque
 intercederet. Sed introduct⁹ numus est ex instituto, quasi in-
 opia ac indigentia præsidio futurus. Ob eamque causam no-
 men duxit quòd non à natura, sed à νόμος, id est lege, numus
 sit ortus: in nobisque id sit, vt mutetur reddaturque inutilis.
 Futurus est igitur tũ demũ locus reliquus legi talionis, cum F
 paritas æquabilitasque seruabitur. Vt quẽadmodum est ar-
 chitectus ad futorẽ, sic futoris opus ad architecti. Nõ sunt au-
 tem ad formã ac speciem proportionis deducẽdi tum, cùm iã
 rem inter se cõtraxerint, (nam aliter extremũ alterum vtranq;
 præstantiã obtinebit) sed cùm sua quisque tenebit. Sic pares
 sociique futuri sunt, propterea quòd iam inter ipsos hæc ipsa
 æquabilitas possit intercedere. Esto arator A. victus C. futor
 B. opus illius ad parilitatem traductũ D. Quòd si hoc modo G
 non & vicissim darent & acciperét, nunquã vllam rem inter
 se contraherent. Indigentia autem hæc omnia quasi vinculo
 quodã contineri hinc intelligi potest, quòd cùm vterque al-
 tẽrve nihil alterius desyderat, cõtractus inter eos nullus solet
 interuenire. Quemadmodum cùm alicuius, verbi causa vini,
 penuria laborat quis, quo alter abundat, eo dato exportatur
 triticum. ita ad parilitatem sunt hæc reuocãda omnia. Futuri
 autem cõtractus numus ipse quasi fideiussoris loco est nobis,
 etiam tum cum nihil opus est cõtractu: quòd si sit opus, præ-
 sto sit futurus. ei enim qui illum portat, necesse est eius acci- H
 piẽdi potestas detur. Ac idem ille quidẽ patitur, (neque enim
 semper æquum potest) sed tamen permanere potest diutius.
 Itaque debent rerum omniũ certa esse pretia. sic enim cõtra-
 ctus futuri sunt sempiterni: qui quãdiu futuri sunt, tandiu
 futura est hominum inter ipsos societas & cõmunio. Numus
 igitur tãquam norma & regula res aptè cũ dimensus est inter
 se, tum adæquat eas, ad parilitatẽque traducit. Neque enim
 sublato contractu, cõsistere societas vllò modo potest: neque

A cōtractui loci aliquid relinquitur, æquitate sublata: neq; equitate, sine apta quadã rerũ inter se mensura & cōpositione. Ac verè vt dicam, non possunt res tam inter se dissimiles vllō modo apte inter se cōponi: sed quantũ satis sit ad vsum necessitatemque, possunt. Vnũ ergo aliquid necesse est adhiberi, idq; instituto: itaque numus vocatur, q̄ omnia aptè componat. si quidẽ numo omnia ponderãtur. Esto domus A. libræ decem B lectus C. atque A sit ipsius B dimidium, vt domus quinque pondo aut tantidem æstimetur, C autem, id est lectus, pars sit

B decuma ipsius B, id est, numi: perspicuum est quidem lectos quinque domus æquare pretiũ. Hoc etiam apparet, hanc rerũ contrahendarum rationẽ antequã numus inuentus esset, fuisse seruata. Nihil enim interest, vtrũ lecticæ quinque pro domo, quanti quinq; lecticæ valẽt, dentur, an pecunia. Ac quid iniustum sit, quidque iustũ, diximus. Quibus expositis, perspicuũ est, res iustas facere, medium esse inter facere & accipere iniuriam: quoniam illud est plus adipisci & obtinere, hoc minus. Sed iustitia mediocritas est illa quidem, nõ tamen quomodo

C superiores virtutes, sed quia ad medium, id est, æquabilitatem pertinet. At vero iniustitia in vtroq; extremo posita est. Iustitia etiã virtus est, qua quis aptus est & propensus ad ea animi iudicio præstãda omnia, quæ iusta sunt, officiaq; tribuẽda & sibi, si cũ altero: & alteri, cũ altero si cõferatur: nõ ita tamen, vt sibi plus emolumenti, proximo minus, damni autẽ cõtrã: sed vt suum cuiq; proportionẽ tribuat. Itẽque alij ad aliũ. Contraque iniustitia in iniuria versatur, quæ eadẽ emolumenti ac detrimẽti amplificatio & imminutio est nulla habita ratione

D dignitatis. Itaque nimiũ & parũ iniustitia est, propterea q̄ in exuperantia & defectiõne cõsistat. Ac in sua quidem causa, si agatur vtilitas, modũ egreditur: sin detrimẽtum, deest moderationi. At si res aliorũ agatur, de toto genere idem statuit. de eo autem quod abest à dignitate, vtrũque res feret. In iniuria autẽ quod minus est, accipere iniuriã: quod autẽ maius, facere dicitur. Ac de iustitia & iniustitia, quæ tandem vtriusque vis sit & natura, itẽque de toto genere iuris & iniuriæ, satis multa dicta esse arbitror. Quoniã autẽ fieri potest, vt quis

iniuriam faciat, nec sit ipse iniustus: quam tandem iniuriam E inferendo in quoque iniustitiæ genere iam iniustus habeatur, vt adulter, aut fur, aut latro: an ne sic quidem interfit, quæstio est. Nam qui nõ animi iudicio vel ratione, verùm animi perturbatione ducatur ad contrectandã mulierem, sciens quam contrectet: faciat ille quidem iniuriam, sed tamẽ nondum sit iniustus. quemadmodum nec fur, qui furatus est, nec adulter, qui adulteratus, itemq; in cæteris. Ac iam quidẽ suprà quam rationem lex talionis ad ius haberet explicauimus. Hoc autẽ ignorare nõ debemus, id ius quod quærimus, & omnino ius, F & ciuile esse. Ius autem ciuile est, quod in societate & cõmuniõne vitæ positum, eõ adhibetur, vt vel proportione, vel numeri ratione satis magna sit multitudo hominum, qui liberi sint, & æquo inter se iure viuant. Itaque inter quos hoc non est, inter eos ius ciuile nõ est ius, sed quoddam par ac simile. Inter quos enim iuris cõmuniõ est, inter eosdem etiam cõmuniõ legis est. Inter quos porrò est cõmuniõ legis, inter eosdem societas iniuriæ est. Iudicium enim iuris & iniuriæ diiudicatio est. Inter quos autem iniuria est, inter eos iniuriæ faciendæ cõmuniõ est. Quibus autem inter eos iniuriæ faciendæ cõmuniõ ratio est, nõ est etiam inter eos omnes cõmuniõ iniuriæ. Quod cùm sit, sibi ipsi plus eorũ quæ bona sunt tribuere, & quæ mala sunt minus: idcirco non hominem imperare sinimus, sed rationem, quòd hæc sibi ille sumit, sitque tyrannus. Est autem custos conseruatorque iuris, princeps, quòd si iuris, & æquabilitatis. Et quoniam si iustus sit, nihil sibi præterea sumit & attribuit (neque enim sibi plus tribuat, quàm aliis, eorũ quæ per se bona sunt, nisi habita ratione dignitatis) idcirco quæcunque agit, ad aliorum cõmoda refert. H Ob eamque causam, in bonis alienis, vt suprà diximus, iustitiam numerat. Danda igitur merces aliqua est: quæ cùm sint honor & gloria, quibus hæc non sunt satis magna præmia, ij efficiuntur tyranni. Ius autem domini in seruos, vel patris in liberos, non idem quod illa, est: sed ea imitatur. Neque enim cuiquam secum omnino iniuriæ vllis in rebus cõmuniõ est. Atqui serui ac liberi quoad adoleuerint, diuisiq; sint, in men-

A bris patris sunt habendi: & sibi nemo vult obesse. Non est igitur cuiquam erga seipsum iniuriæ locus. Non igitur iuris & iniuriæ ciuilis societas & communio. Lege enim introducta sunt, interque eos omnino illorum societas est, inter quos natura legis communio est. Qui quoniã sunt ij, inter quos æqualis quædam est imperandi parendique vicissitudo, idcirco inter virum & vxorem potius, quàm inter patrem & liberos, dominum & seruum, communio iuris est: quia in hoc ius domesticum & familiare cernitur, quod aliud est atque ciuile.

B Ciuile autem ius aliud naturale est, aliud legitimum. Naturale est, cuius vis idem apud omnes valet, non quòd sic videatur, aut secus. Legitimum autem id appellatur, quod initio nihil interfuit, sic an secus fieret. cùm autè latum positumque est, iam interest, veluti, captos mina redimi, aut caprã immolare, nõ duas oues. præterea quæ lege cauta sunt de rebus singulis, vt Brasidæ sacra facere, & quæ publicis decretis sancita sunt. Atque hæc ratione nonnullorum eiusmodi sunt omnia: propterea quòd ea quæ quidem naturalia sunt, immutabilia sunt, & vbique idem valent (vt ignis & hic & apud Persas vrit.) iura autem mutari videtur. Sed non ita est omnino, verùm quodãmodo. Nam apud Deos quidem certe nusquã mutabile est, quod natura est insitũ: apud nos autem quædã certe à natura insita & tributa mutantur, etiamsi non omnia. Sed tamen aliud natura constat, aliud non natura. Quæ autem iura naturæ secus etiam atq; sunt, euenire possint, quæq; non natura, sed lege & pacto constant, (siquidem vtrunq; mutari potest) hinc perspici licet: atque ad cætera omnia eadem ratio

C **D** accommodabitur: quòd cùm robustior sit dextra natura, tamen fieri potest, vt omnes vtraque pro dextra vtantur. Ac iura ea, quæ conuentis & vtilitate diriguntur, similia sunt mensuris omnia. Neque enim vbiq; terrarum æquæ ac pares sunt vini triticique mensuræ: sed quo in loco emuntur, maiores: vbi venduntur, minores. Item que iura non naturalia, sed humana non idem vbique valent, quando ne res quidem publica, sed ea vna que vbique vi & natura sua optima ducitur. Iura autem & legitima iura, eandem inter se habent rationem,

VII.

IIII

quam res vniuersæ ad singulas. Quæ enim geruntur, multa E
sunt: illorum vnumquodq; vnum, quoniam vniuersum quid
& totum est. Differt autem ab eo quod iniustum est iniuria,
& recte facta ab eo quod iustum est. Quod enim iniustum
est, omne est vel natura, vel instituto. quod ipsum posteaquã
factum est, iniuria dicitur: prius quàm gestum sit, nondum
iniuria est, sed iniustum: quod cùm factum est, iam iniuria
nominatur. Eadem est ratio rectè iusteque factorum. Sed ta-
men quod generale est, magis *δικαιοσύνη* dicitur. & *δι-
καιοσύνη* iniuriæ emendatio & compensatio. Quorum omni- F
um quæ, quòtque sint genera, quibusque in rebus versentur.
VIII. mox perspiciemus. Sed cùm ea quæ iusta sunt, quæ-
que iniusta, ea sint quæ exposuimus: tum quisque facit iniu-
riam, æquumque facit, cum voluntate sua facit: cùm inui-
tus, nec iniuriam cuiquam infert, nec æquum facit, nisi for-
tuito, quòd ea gerat, quæ vt iusta sint & iniusta, euenit. At-
qui voluntate iniuria, & recte facta definita sunt. Cùm enim
à voluntate proficiscitur, tum & in vitio est, & simul iniu-
ria est. Ergo aliquid iniustum est, quod non idem iniuria G
est, nisi voluntas accesserit. Dico autè voluntarium id, quod
in sua quisque, vt dixi, potestate positum, sciens agit, nec
cum ignorat, in quo versetur actio, nec quo quasi instrumen-
to rem agat, nec finem ipsum. vt verbi causa, quem verberet
ac pulset, quòque instrumento, quaque de causa pulset.
atque illa non casu aut vi faciat, veluti si quis arrepta manu
alterius eum pulset, non faciat ille sua voluntate. quando-
quidem in eo id situm nunquam fuit. Fieri etiam potest, vt
& pater pulsetur, & is qui pulset, illum esse hominem, aut H
quempiam eorum qui adsunt, sciat, patrem autem esse nesciat.
Quod idem & in fine, & in tota actione consyderandum est.
At vero quod quisque ignorat, aut si minus ignorat, at certè
non est in eius potestate, aut vi coactus facit, id omne inuitus
facit. Multa enim eorum etiam quæ naturæ necessitas affe-
rat, scientes & gerimus & sustinemus: quorum nihil nec vo-
luntarium est, nec non voluntarium. quo in genere est mors
& senectus. Atque etiam in iis quæ iniusta sunt atque iusta,

- A iustitiæ & iniurię similitudo versatur Etenim si reddat depositum quis inuitus, aut metu coactus, is non dicendus res iustas facere, nec quod æquum est, nisi fortuito & casu Item que qui coactus, aut inuitus depositum non reddiderit, dicendus est non propriè iniuriam facere, & agere que iniusta sunt. Eorú autem que voluntaria sunt, partim cõsultò, partim inconsultè facimus. Consultò, cum antegressa est deliberatio: incõsultè, cum non est antegressa deliberatio. Cùmque in vitæ societate tria
- B genera cernantur incommodorum, & iniuriarum, peccata imprudens quis admittit, cum admiserit in eum de quo nil tale cogitaret, nec quo id instrumento ageret, neq; quid, quaque de causa perficeret. Aut enim voluit non pulsare, aut non quo pulsauit, aut non eum quem pulsauit, aut non ea de causa quæ existimatur, sed forte fortuna accidit secus ac putarat, veluti non vt vulnus infligeret, sed vt pungeret: aut nõ quem putarat, aut non quemadmodum. Cùm ergo incõsultò fit iniuria, infortunium & casus dicitur: cum autem non inconsultò, sed nõ de industria fit iniuria, peccatum nominatur. Tum enim peccat quisque, cum in eo inclusum causæ principium est. Infortunium autem infligit, cum extrinsecus principium adhibetur. At cum sciens, nec tamen consultò aut cogitatò, iniuria dicitur: quo in genere ea sunt omnia, quæ ira aut alia animi perturbatione fiunt, ea quæ necessariò, & à natura tributa est mortalibus. Nam qui his incitati, nocent aliis ac delinquent, faciunt illi quidem iniuriam, sed tamen non idcirco sunt iniusti vel improbi habendi. Neque enim nocendi
- D causa de industria illata iniuria est. At verò cum consultò & cogitatò fit iniuria, tum quisq; iniustus & improbus habetur. Itaque rectè ea quæ per iram fiunt, non ex voluntate iudicatur: quippe cū non is auctor ac caput mali fit, qui ira incitatus facit, sed qui incitauit. Præterea non id agitur, vtrum factum sit nec ne, sed vtrú iure, quoniã ira quandã speciem fert iniuriæ. Neque enim vt in cõuentis & pactis solet, sic hic de facto cõtrouersia est: quorú neesse est alterú esse in vitio, nisi obliuio ne impediti id faciãt: sed cõcesso facto, omnis de iure cõtrouersia est. At qui fecit insidias, is non facit imprudens. Itaque

hic se putat iniuriam accipere, ille non putat. Qui si de indu- E
 stria noceat, facit iniuriam: & qui has iniurias infert, is quoniã
 contra dignitatem & æquitatem facit, iniustus est habendus.
 Itẽmque iustus is, qui animi iudicio & cõsideratẽ rem iustam
 gerit. Iustẽ autem facit, si modò sponte. Quæ autem iniuriæ à
 voluntate non proficiscuntur, earum aliis ignoscendum est,
 aliis non est. Iis enim omnibus, quas homines non solum fa-
 ciunt imprudentes, verum etiam per imprudentiam, danda
 venia est. Quas autem inferunt non per imprudentiam, sed F
 imprudentes, perturbationibúsque animi incitati, quæ nec na-
 turales sint, nec naturam attingãt humanam, non est iis igno-
 scendum.

IX.

Sed hic quærat aliquis, satísne accuratè de
 accipienda faciendaque iniuria differuerimus? Ac primùm,
 vtrum sic est, vt Euripides absurdè tradidit,

Quid sit cur matrem trucidauerim meam?

Est breuis quidem non longa defensio:

Sponte volentem vel volentem non volens.

Vtrum enim potest quis verè iniuriam voluntate sua accipe- G
 re, necne potest? an non hoc voluntarium sit omne, quemad-
 modum facere iniuriam, voluntatis? & vtrum quicque eorũ
 sic an secus? quemadmodum omnis est iniuriæ voluntaria il-
 latio. An verò hoc voluntatis est, illud non est? Eadem est ra-
 tio patiendi iuris. Omnis enim iustè agendi ratio & institutio
 à voluntate proficiscitur. Itaque consentaneum est, vtrunque
 inter se opponi, iniuriam accipere, & iura pati, vt sit vtrunque
 voluntatis, aut neutrum. Atque etiam si omnis iuris patiendi
 ratio voluntaria sit, absurdum esse videatur. Sunt enim qui- H
 bus inuitis iura tribuantur. Nam hoc etiam cuiquam dubium
 videatur, vtrum qui iniustè aliquid tolerat, etiam accipiat in-
 iuriam? an verò vt faciendo, sic in perferendo est? Casu enim
 fieri potest, vt iuris vtrunque sit particeps. Quod idem cerne-
 re licet in rebus iniustis. Neque enim idẽ est, quẽ iniusta sunt
 facere, quod iniuriam facere: nec quæ iniusta sunt ferre, quod
 accipere iniuriam. Eadẽmque est ratio tribuendi accipien-
 dique iuris. vt enim iniuria accipi non potest, nisi sit qui in-
 ferat: sic nec ius tribui, nisi sit qui tribuat. Quòd si iniuriam

A facere non est aliud omnino, nisi sponte nocere quempiam alteri ac sponte quidem ita, vt sciat & cui noceat, & quamobrem, & quo quasi instrumento noceat: impotentes autē sponte ac voluntate sua de se ipsi male merentur: efficitur, vt sponte accipiatur iniuria, & sibi quis sponte iniuriam inferat. Est autem hoc vnum eorum quæ quærebamus, vtrum fieri possit, vt quis sibi ipse faciat iniuriam. Iam vero sponte etiam aliquis per animi impotentiam incommodum ab alio qui paratus est dare, accipiat. Ergo fieri potest, vt volūtate sua quis iniuriam accipiat: aliter non vera est definitio. addendumq; eò est, obesse quempiam scientem cui noceat, qua re, quòq; modo noceat, contra illius cui obsit voluntatem. Incommodum igitur quis sua volūtate accipit, & rem iniustam perfert: at iniuriam nemo sponte sua accipit. Nemo enim vult, ne impotentes quidem: sed quicquid faciunt, id omne contrà ac volunt faciunt. Neque enim vult quisquam, quod sibi bono esse non arbitretur. Et impotens animi facit quod sentit non esse faciendum. Nec verò qui sua dedit (quemadmodum Homerus ait de Glaucò, Diomedi

Arma aurumque dedit pro ferro.)

iniuriam accipit, quandoquidē vt det, in ipsius situm est potestate. At non est in cuiusquā situm potestate, vt iniuriā accipiat, sed alter sit oportet qui inferat. Illud ergo iam apparet de accipiēda iniuria, eam non esse voluntatis. Duo iam supersunt ad dicendum ex iis quæ nobis proposuimus, vter tandē iniuriam facit, isne qui plus tribuit cōtra dignitatem, an is cui distribuitur. Et vtrū fieri potest, vt quispiā sibi ipse iniuriā inferat. Si enim fieri potest quod priore loco positū est, & si is qui diuidit, non qui accipit nimiū, facit iniuriā: si quis alteri plus tribuat quàm sibi, sciēs & prudēs (id quod vsuuenit modestis, siquidem vir bonus de iure suo decedere solet) is profecto de se ipse male meretur. Aut ne hoc quidem omnino est. Plus enim sibi sumat alterius boni, vt gloriæ, si ita res ferat, vel eius quod omnino bonū est. Quod etiā ea definitione explicatur, quæ de inferenda iniuria preposita est. Nihil enim ei accidit contra ipsius voluntatem. Ergo non si minus sumat, idcirco

accipiat iniuriam, sed solum afficitur incommodo. Hoc ta- E
 men apparet, eum qui diuidit ac dispertit res ciuitatis, infer-
 re aliis iniuriam: non eum semper, qui plus quàm cæteri ad-
 piscatur. Neque enim in quo inest quod iniustum est, is iniu-
 riam facit, sed is qui hoc efficit sua voluntate. Hoc autem in
 eo est vnde sumit initium actio, quod in eo est qui diuidit, nõ
 in eo qui accipit. Præterea si faciendi multi modi sint, fieri po-
 test, vt & res inanimæ, & manus & feruus iussu domini in-
 terficiant, nec tum faciant iniuriam, cùm interim res iniustas F
 faciant. Præterea si quis imprudens & ignarus iudicium tu-
 lit, non faciat ex iure legitimo iniuriam: nec sit illud iniquum
 iudicium, quanquam sit tanquam iniquum. Aliud enim ius
 est legitimum, aliud primum. Sin autem sciens & prudens
 iudicium iniquum interposuit, fines transit æquitatis aut
 in venia danda, aut in sumendo supplicio, vt si quis in partem
 venerit sceleris & iniuriæ: etiam is qui his de causis iniquum
 fert iudicium, plus adipiscitur. Nam cùm fundum alicui ad-
 iudicauit, non agrum accepit, sed argentum. Homines autem G
 in sua esse potestate putant, vt faciant iniuriam. Itaque facile
 aiunt virum iustum effici: sed non ita est. Nam & cùm vicini
 vxore cõcumbere, & verberare proximos, & largiri manu
 argentum, facile est, & in eorum situm potestate: at vero ita
 animo affectos hæc ipsa præstare omnia, neque facile est, ne-
 que vt ita efficiant, in eis situm est. Similiter quæ & quæ iusta
 sunt cognosse, & quæ iniusta, in nulla parte sapietiæ ponunt,
 propterea quòd non sint difficilia cognitu ea quæ iubent le-
 ges, aut vetant. Sed tamen non sunt hæc ipsa in iustis nume- H
 randa, nisi fortuito: verum ita demum iusta sunt, si quodam
 modo gerantur, certòque genere diuidantur. Quod quidem
 præstare multo maioris negocij est, quàm quæ salubria sunt,
 tenere, & comprehendere. Nam illic etiam mel quid sit, quid
 vinum, elleborus, adustio & incisio, facile est intelligere: at ea
 quemadmodum accõmodatè ad valetudinem adhibèda sint,
 & cui, & quando, tam difficile est quàm verè medici nomen
 obtinere. Ob eamque causam iusti viri aiunt esse nihilo mi-
 nus facere iniuriam, quòd nihilo minus, aut facilius potius

A hæc omnia præstare possit. Etenim & contrectare mulierem posse, & violare alios iustum hominem, & fortem clypeum abiicere, & dato tergo quò libuerit fuga elabi. At ignauum se præstare & iniuriam facere, non est illa quidem efficere, nisi fortuito, sed si quis animo certo quodam modo affectus ea faciat, Vt mederi & curare non est incidere aut non incidere, curationem adhibere aut nõ adhibere: sed certo quodam modo hæc ipsa præstare. Inter eos autem iuris societas est, inter quos eorum quæ omnino bona sunt, cõmunio est. In his verò & exuperantia quædam versatur & defectio. Nam in quibusdam, vt certe in Diis, non est eorum bonorum immoderata copia. Aliis autem vt insanabilibus & deprauatis hominibus nulla ex parte sunt vsui, sed obsunt omnia, aliis profunt aliqua ex parte, quod naturam attingant humanam.

Sequitur vt de æquitate æquoque & bono differamus: quam tandem æquitas ad iustitiam rationem, quem æquum & bonum ad ius habere videantur. Non enim si qui diligenter velint exquirere, omnino ad idẽ aut diuersum genus pertinere videbuntur. Interdum æquum & bonum laudamus, atque eum hominem qui eo præditus est. Itaque ipsum in laude solemus, interim in aliis rebus pro bono vsurpare: atq; idẽ melius esse iudicamus. aliàs alienum videatur iis qui rationẽ confectantur, æquum & bonum, quod iure repugnet esse laudabile. Aut enim ius bonum non est, aut æquũ & bonum ius non est si aliud est: aut si ambo sunt in bona, eadem sint necesse est. Atque hæc quidem ex his rationibus de æquo & bono D exorta quæstio est. Quæ consentanea sunt omnia quodã modo, nec vlla ex parte inter se pugnãt. Nam æquum & bonum cũ alicui iuri accõmodatur, tum ius ipsum melius est: nec iam quasi ad genus quoddã allud pertineat, iure est præstãtius. Idẽ est igitur ius quod æquũ & bonum. Etenim cũ sint ambo in bonis, tamen præstat multo æquũ & bonum. Sed hoc dubitationem habet, quod cum æquum & bonũ ius sit, nõ tamen ius legitimum est, sed iuris legitimi emendatio. In causa est, quod lex est generalis omnis: quæ quoniã de toto genere nõnullarum rerum cõmodè loqui nõ potest, cũ sit necesse de toto ge-

X.

nere dicere, nec id effici rectè possit, id vnum accipit & desi- E
 gnat, quod plerunque solet contingere, non ignara peccati,
 & tamè rectè lata est: quippe cùm culpa sit non legis quidem
 nec legislatoris, sed rerù agèdarù naturæ, quæ statim est eius-
 modi. Cù ergo de toto genere lex dicit, atq; aliquid iis in reb?
 còtra generalè legis comprehensionè existit: tum percòmode
 accidit, vt qua parte scriptor legis aliquid prætermisit ac pec-
 cavit, omnino ac semel locutus, id quod prætermisum sit cor-
 rigatur. Quod etiam legislator, si adesset, admoneret, etiam si F
 iam legem tulisset. Itaq; est ius illud quidem, & quodam iure
 præstàtius, non eo tamen q̄ omnino ius est, sed eo q̄ propter
 peccatum generale à perfectò aberrat. Atq; in hoc vis omnis
 æqui & boni posita est, vt correctionem quandam legi adhi-
 beat, quia ab ea abest aliquid propter generalè sine exceptio-
 ne comprehensionem. Cur enim lege non caueantur omnia,
 caussa est, quod de quibusdam omnino lex ferri non potest.
 Quocirca decreto opus est Incertæ enim rei ac infinitæ, incer-
 ta semper & infinita quèrenda regula est. vt Lesbie structu- G
 rē plumbea norma solet accommodari. Vt enim lapidis mu-
 tata forma & figura, simul mutatur nec manet regula: sic re-
 bus mutatis nec manentibus, decreta tolluntur. Ac iam illud
 quidem perspicuū est, quid sit equum & bonū, quidq; ius, &
 quo sit iure præstàtius. Ex quo etiam apparet, quis sit bonus
 vir. Nā qui hęc sequitur, geritq; omnia, quicq; nō est in ma-
 lam partem iudex durior, sed de suo iure decedit, etiam si ha-
 beat legis præsidium: is equus & bonus est habendus. Et ha-
 bitus in hoc genere equitas nominatur, quæ eadem iustitia di H
 citur, non alia animi affectio. Ex iis autem quæ dicta sunt,
 perspicuum est, vtrum quis sibi ipse iniuriã facere, necne po-
 test. Ea enim iusta habèda sunt, quæ in omni virtute lege sunt
 constituta. vt non iubet lex mortem sibi quenq; consciscere.
 At quæ non iubet, ea profecto vetat. Præterea vt quisque con-
 tra leges nocet cuiquam, non lacersitus, ita sponte inferre iniu-
 riam dicitur. Sed ita demū sponte ac voluntate sua quisq; fa-
 cere intelligitur, si sciat & cui iniuriam faciat, & quo modo.
 Quia autè ira incitatus se ipse interimat, is spòte contra leges

A facit, quod leges non sinunt. Infert igitur iniuriam. Sed cui tandem? An Reip. nō sibi? quandoquidem sua voluntate fert mortē, nec quisquam sponte iniuriam accipiat. Itaque & à Repub. pœna constituta est, & ignominia quædam comparata in eum, qui se ipse interfecerit, tanquam violarit Remp. Iā verò in quo quisque, iniuriam tantummodo faciens, iniustus habetur nō omnino improbus, in eo fieri non potest, vt de se quisque malè mereatur. Hoc enim aliud est atq; illud. Est enim quodammodo iniustus vir improbus, vt ignauus: non vt is qui omni scelere sit contaminatus. Quapropter hac iniustitia nemo sibi faciat iniuriam: quoniam simul eidem & adimeretur idem & adderetur: quòd fieri nō potest, sed inter plures iuris & iniuriæ necesse est semper esse communionem. Iā vt quisque alterum violat, ita & sponte violat & consulto, & prior. Nam qui ab altero violatur, parq; refert, is iniuriam minimè facere videtur. Qui autem se ipse interimit, eandem iniuriam simul & facit & accipit. Præterea fieret alicui voluntate sua iniuria. Adhæc nemo quenquam violat, nisi certo genere peccati. Atqui nemo vxori suæ inferre stuprum dicitur, nemo parietem suum diruere, nemo sua furari. Nam hoc ipsum sibi quenq; nocere, omnino diluitur ac refellitur, ea quæ de sponte facienda iniuria tradita est definitione. Illud autem etiam apparet, vt vtrunque facere & accipere iniuriam, esse in malis: quoniam minus & plus obtinere mediocritatis est, veluti in medicina valetudinis, & in gymnasticè bonæ cōstitutionis: sed tamē grauius est facere iniuriam. Violare enim **D** alterum, cum scelere coniunctum est, & vitio dandum, ac cum scelere vel summo, vel ei proximo. Non enim quicquid voluntarium est, id omne cum iniustitia coniunctum est. At verò iniuriam accipere, culpa caret, nec coniunctum est iniustitiæ. Est igitur per se leuius iniuriam accipere: casu & fortuito nihil prohibet esse grauius. Sed hæc ars negligit omnia, quæ grauiorem mōrbum pleuritidem statuit, quàm pedis offensionem, quanquam possit hæc fortuito maior existere: vt si quis ex casu ab hostibus captus interimatur. Atqui nulla est cuiquam secum iuris societas & communitio, nisi si-

militudine & translatione utamur: sed est omnino inter eos, E
 qui ad quæque pertinent & spectant: nec verò ius omne est,
 sed id quod est domini in seruos, vel domesticum. His enim
 rationibus quidè differt maximè pars animi, quæ rationis est
 particeps, ab ea quæ experta est. Quæ contemplantes nonnul-
 li, sibi cuique iniuriæ putant esse societatem, quod hæ partes
 aliquid perpetiantur contra suas quæque appetitiones. Qua-
 re inter eas ut inter eam quæ imperet, & eam quæ obtempe-
 ret, iuris cuiusdam esse communionem. Ac de iustitia quidè F
 cæterisque virtutibus quæ ad mores pertinent, hæcenus.

ETHIC. ARISTO. LIB. VI.

I.

Quoniam autem superioribus libris dixi modum
 tenendum esse, non exuperatiam & defectio-
 nem à ratione, quoniamque modus is optimus est,
 quem recta præscribit ratio: nec de his sequitur
 ut differamus. Ut enim in aliis rebus, quidam est G
 scopus propositus, quæ is intuens, qui rationis est particeps,
 & ultra progreditur, & citra consistit: sic iis omnibus animi
 affectionibus de quibus dixi, finis quidam est propositus me-
 diocritatum, quas nos inter nimium & parum sita esse ex præ-
 scriptione rectæ rationis dicimus. Quæ vera est illa quidè o-
 ratio, sed parum aperta & explicata. Etenim cæteris in rebus
 omnibus quarum est disciplina, hoc verè licet dicere, nõ plus
 minùsve laboris & quietis, quàm sat sit, suscipiendum esse, ve-
 rum modum in iis tenendum, quem recta ratio præscripserit. H
 Quod qui solum teneat, nihilo sit doctior aut prudentior fu-
 turus. Ut si quæretur, quænam valetudini conducant, aliquis
 respondeat, ea omnia quæ medicina iubeat, atque is qui ea sit
 præditus. Quapropter nõ solum verè cõstare debent quæ de
 animi affectionibus diximus, sed explicandum etiam, quænam
 recta ratio sit, quæque eius definitio. Animi quidem virtutes
 diuisimus, aliasque moris diximus, alias esse rationis. Ac de
 iis quæ more perficiuntur, differuimus. De cæteris autem di-
 cemus, si prius de animi partibus dixerimus. Suprà dictum

A est, duas esse partes animi, alteram rationis participem, exper-
tem alterã. Nunc eodem modo, ea pars quæ cõpos est ratio-
nis, distribuenda est. At illud proponendum est, duas esse par-
tes rationis participes: vnã, quæ res contemplatur eas, qua-
rum principia secus euenire nõ possunt: alterã, quæ eas quæ
possunt. Ad ea enim quæ genere differunt intelligenda, etiam
partiũ animi ea quæ genere differt, nata est. siquidem eis rerũ
inest cognitio similitudine quadã & conuenientia. Appel-
letur autem altera vis sciendi, ratiocinandi colligendique alte-
B ra: quoniam deliberare & ratiocinari idem valent. Et quoniã
de iis nemo consulat, quæ secus ac casura sunt, cadere nõ pos-
sunt: idcirco pars est vna aliqua vis ratiocinãdi eius partis ani-
mi, quæ rationis est particeps. Videndum est igitur, quis tan-
dem sit vtriusque habitus optimus, quoniam in eo vtriusque
virtus cernitur, & ad suum quæque virtus opus officiũque
accommodatur. Sunt autem in animo tria quæ in actione
ac veritate dominantur, sensus, mens, & appetitus, quorũ sen-
sus nullius est initium actionis. Quod ex eo intelligitur, quia
C belluæ sunt illæ quidẽ sensus participes, actionis autem non
sunt. Quam autem vim habent in mente affirmatio & nega-
tio, eandem etiam habent in appetitu adeptio & fuga. Quare
quoniam virtus quæ more perficitur, habitus est ad eligẽdum
idoneus: propositum autem appetitio est quam antegressa est
deliberatio: necesse est ob eam causã & verã esse rationẽ,
& rectum appetitum: siquidem rectum sit propositum: eãque
ipsã rationẽ præcipere, & parere ac persequi appetitionem.
Est igitur hæc mens & veritas omnis in agendo. At verò mẽ-
D tis eius quæ cognitione cernitur, non actione, aut effectione,
omnis est in falsiveriq; cognitione posita præstantia, & vitio-
sitas. Omni enim rationi ac menti hoc opus propositum est.
Cuius verò mëtis omne opus in agẽdo & in ratiocinando est,
eius est appetitioni rectæ congruẽs propria veritas. Est igitur
actionis omnis principium propositũ & cõsiliũ, ex quo mo-
tio nascitur, non finis & extremum. Eligendi autẽ principiũ
ab appetitione petendum est, eãque ratione quæ ad finem per-
tinet. Quocirca sine intelligentia, sine mente, sine appetitione

II.

quæ more perficitur, esse propositum nullo modo potest. Sub- E
 lata enim mente & more, honestæ factis & contrariis inter a-
 ctiones humanas nihil loci relinquatur. Nihil autem ratio
 hæc commouet, sed ea quæ ad finem spectat, estque in agen-
 do, quippè cum ei etiam cuius omne opus est in faciendo, im-
 peret. Ad hanc enim omnes qui effectiorem sequuntur, quæ
 faciunt referunt omnia: nec finis in eo statuitur omnino, quod
 sub effectiorem cadit, ipsumque aliò semper refertur, estque
 alterius proprium. At quod sub actionem cadit, non item. Est
 enim officij recteque factorum omnium fructus ac finis ipsum F
 officium, & actio ad quam appetitio refertur. Quapropter
 aut intelligentia ad appetendum commouens est propositum,
 aut appetitio à ratione profecta. cuius rei homo initium est.
 Eorum verò quæ præterita sunt, omnino nihil sub delectum
 cadit. Veluti nemo vult Ilium expugnare: nec enim quisquam
 de præteritis deliberat, sed de futuris, iisque omnibus, quæ
 fieri possunt. Quod autem factum est ac præterit, non potest
 non factum esse. Itaque præclarè hoc Agatho,
 Hoc tantummodo negatum est Dei numini, G
 Præterita ut præstet nullo facta esse tempore,
 Quocirca utriusque parti rationis cogitationisque participi quasi
 materia quam tractet, & in qua versetur, subiecta est veritas.
 Quibus igitur animi affectionibus utraque pars verum enun-
 tiat, eæ ambarum sunt virtutes habende. De quibus differe-
 mus, si aliter principium repetierimus. Sint quinque quibus a-
 nimus verum enuntiat: vel affirmando vel negando, ars, scien-
 tia, prudentia, sapientia, & intelligentia. Fieri enim potest, ut
 falsum suspitione & opinione dicatur. Ac scientia quidem H
 quid sit, hinc perspicuum est (si accuratè disputare, non conse-
 ctari similitudines placet) quod omnes existimamus, quæ sci-
 mus, secus euenire non posse. Quæ autem aliter possunt, ea
 cum absunt à cognitione & contemplatione, sint, necne sint,
 incertum est. Quod ergo sub scientiam cadit, id omne æter-
 num est. Quæ enim necessario eueniunt, sunt sempiterna om-
 nia. Quæ autem æterna sunt eadem oriri & interire non pos-
 sunt. Præterea scientia omnis tradi videtur posse: & quicquid

III.

A sub scientiam cadit, doceri. Atqui ex anteceptis animo rei informationibus, quemadmodum in Analyticis docuimus, omnis doctrina gignitur. Alia enim inductione, alia ratiocinatione traditur. Ac inductione quidem principia & vniuersa discuntur. ratiocinatio verò principiis generalibus & vniuersis conficitur ac progreditur. Sunt ergo principia quibus constat ratiocinatio, quæ eadē concludi ratiocinatione non possunt: ergo inductione possunt. Est igitur scientia habitus, in quo vis quædam ad demonstrandum est posita, & cætera omnia quæ in libris analyticis explicauimus. Cùm enim assentitur quisque quodam certo genere, habetque penitus cognita principia: tum scire ac tenere rem dicitur. Etenim si ea nō habeat magis cognita, quàm conclusionem, fortuitam habebit scientiam. Ac de scientia quidem sic dictum sit. Quòd autem aliter cadere potest, eius est aliquid, quod sub effectiōnem & actionem cadit, estque aliud artis effectiō, aliud actiō. De quibus etiam in *ἰσοπέριαις* disputationibus satis multa præcepimus. Itaque & habitus is qui in agendo cum ratione est, ab eo differt, qui rationem ducem in faciendo sequitur, & neuter ab altero continetur. Neque enim actiō effectiō est nequa effectiō vlla actiō. Et quoniam architectura quædā ars est, & habitus quidam cum ratione in faciendo positus: neque ars vlla est, quæ non sit habitus cum ratione in faciendo: neque habitus ex eo genere, qui nomen artis non obtineat: efficitur: vt ars & habitus cum ratione vera in faciendo positus, idem valeant. Ars autem omnis in ortu versatur, idque vnū agit & spectat, quemadmodum efficiatur quicque eorum quæ & esse & non esse possunt, quorūque principium situm est in eo qui facit, non in eo quod efficitur. Nō enim tractat ars ea, quæ stant vel eueniūt necessario: nec in iis quæ à natura ortum habent, versatur. Continent enim principium hæc in seipsis omnia. Quando autem effectiō & actiō inter se diuersæ sunt necesse est arti effectiōnem subiectam esse, non actionē. quodamque modo in iisdem rebus ars & fortuna versantur, vt placet Agathonī.

Fortuna chara est arti, ars quoque fortunæ

IIII.

V. Est igitur ars, habitus, vt dictum est, ad faciendum aliquid ve E
 ra cum ratione idoneus. Inscitia contrà habitus cum ratione
 falsa faciendi quippiam, quod aliter euenire potest. Pruden
 tia verò quid sit, ita intelligemus, si quos nominemus pruden
 tes, cognorimus. Prudentes quidem videntur ex eo esse, quòd
 rectè consilium in iis capere possint, quæ è re sua sunt, quæq;
 nõ aliqua ex parte, vt quæ ad valetudinem, aut vires, sed om
 nino ad bene viuendi rationem pertinet. Quod ex eo intelli
 gi potest, quia prudètes in re aliqua dicimus, cùm ad honestũ
 finem rectè ea dirigunt, quæ arte non possunt effici. Quocirca F
 valeat prudens omnis consilio necesse est. Et quoniã consiliũ
 nemo in iis rebus capit, quæ aliter euenire non possunt, neq;
 de iis quæ ab ipso nequeunt effici & præstari: quoniãq; scien
 tia omnis demonstratione concluditur, demonstratio autem
 ad ea nulla adhibetur, quorũ principia secus euenire possunt,
 (ea enim omnia euenire aliter queunt:: quæ autem necessariò
 eueniunt non cadunt in deliberationẽ) efficitur, vt nec scien
 tia, nec ars prudètia esse possit. Scientia quidẽ quia quod sub
 iectum est sub actionem, aliter euenire potest: ars, quia alius G
 actioni, alius effectiõni artis finis est propositus. Relinquitur
 ergo, vt sit habitus vera ratione ad ea agẽda idoneus, quæ vitæ
 hominum cõducũt, vel obsunt. Nam effectiõni alius est qui
 dam propositus finis: actioni non item, quoniam ipsius hone
 stæ actionis & officij finis est ipsum officium. Ob eamq; cau
 sam Periclem cæteròsque tales homines, prudentes existima
 mus, quòd suæ aliorumque vtilitati cõsulere possunt, quo ex
 genere esse rei familiaris rei que publicæ administradæ vsu pe
 ritos arbitramur. Hinc etiam *ἡ φροσύνη*, id est temperantiam H
 hoc appellam⁹ nomine *ὡς σωφροσύνη πρὸς φρόνησιν*, id est quasi cõ
 seruantem prudentiam. Conseruat enim hanc illa comprehẽ
 sionem. Neque enim omnem comprehensionem labefactat,
 neque peruertit voluptas aut dolor, vt hãc, Triagulum duo
 bus rectis pares habere, aut nõ habere angulos: sed eas dunta
 xat, quæ in eo quod sub actionẽ cadit, versantur. Rerum enim
 agendarum principia ab eo petuntur, quo res agendæ referen
 dæ sunt. Cuius autem à voluptate aut dolore corruptus est, &

- A** deprauatus animus, ei statim principium non apparet, neque ei videntur huius causa, & propter hoc expetenda gerendâq; omnia. Est enim in vitio magna vis ad labefactandum principium. Quapropter necesse est prudentiam animi affectionem esse vera cum ratione coniunctam, quæ vim habeat ad ea gerenda omnia, quæ ad vitam degendam pertinent. Artis autem virtus est aliqua propria: prudentiæ non est. Et qui in arte voluntate sua aberrarit, præstantior est: in prudētia minus, quem admodum etiam in virtutibus contingit. Perspicuū est igitur
- B** virtutem eam esse, non artem. Cum quæ animi partes sint duæ rationis participes, altera pars sit necesse est vis in qua opinio versatur. In iis enim quæ secus cadere possunt, & opinio versatur, & prudentia. Atque hunc habitum non esse cōiunctum solum cum ratione, hinc intelligi potest, quòd hæc ipsa oblivione deletur affectio, prudentia non deletur. Quoniã autē
- C** scientia omnis quædã rerum vniuersarum comprehensio est, earumque omniū quæ sunt necessariæ: quoniãque ex initiis & principiis oriuntur, quæ sub demōstrationem cadunt, omniūque scientia (ratione enim scientia progreditur) profectò necesse est principium eius rei quæ sub scientiam subiecta est, neque scientia, neque arte, neque prudentia contineri. Nam & quod subiectum scientiæ est, demonstratione concluditur, & illæ in iis rebus versantur, quæ aliter euenire possunt. Ne sapientia quidem in his cernitur, quando quidem nonnullarum rerum eget sapiens demonstratione. Quòd si scientia, prudentia, sapientia, & intelligentia eæ res sunt quibus verum enuntiamus, nec vnquam mentimur iis in rebus quæ vel
- D** possunt, vel non possunt aliter cadere: eorum autem trium in nullo intelligentia esse potest (tria dico, scientiam, sapientiam, & prudentiam) relinquitur, vt in principiis intelligentia initiisque cernatur. Sapientiam verò iis reddimus, qui in quaque arte excellunt maximè, vt Phidiam sapientem lapidum sculptorem, & Polycletum statuarium sapientem nominamus. In quo sapientiam nihil aliud esse significamus, nisi artis virtutem & præstantiam. Sed quosdam sapientes omnino ducimus, non aliqua ex parte, nec aliqua alia in re sapientes. vt

Homerus in Margite,
 Hic non agricola est diuino munere factus,
 Nec re alia sapiens.

E

Quapropter perspicuum est reliquis scientiis perfectione & absolute præstare sapientiam. Ergo sapiētis est, non solum ea intelligere, quæ principiis concluduntur, sed rerum etiam causas tenere, ut sit sapientia, intelligentia, & scientia, quasi caput continens eorum omnium scientiam, quæ in maximo honore sunt & pretio. Nam & illud perabsurdum sit, aliquem esse, qui civilem scientiam aut prudentiam optimam existimet, nisi homo rebus omnibus quæ in mundo sunt, bonitate præstare dicatur. Quod si salubre hominisque ac piscium bonum aliud est, album autem & rectum idem est semper: certè omnes idem sapientem esse, prudentem aliud constituent. Qui enim rectè rebus rationibusque suis consulit, omnes eum prudentem nominant, ei que se ac sua omnia committunt. Itaque in quibusdam beluis prudentiam inesse dicimus, iis que vi quadam præditæ sunt ea congerendi, quæ ad vitam degendam pertinent. Civilem autem scientiam non esse idem quod sapientiam, hinc etiam perspicui potest. quod si eam sapientiam statuunt, quæ suis cuiusque emolumentis utilitatibusque feruiat, multæ sunt futuræ sapientiæ. Neque enim vna eademque in commodis comparandis occupata est omnium animantium, sed alia in vnoquoque genere: nisi fortè vna medicina rebus omnibus adhibetur. Neque verò si homo præstare cæteris animantibus dicatur, quicquam interest. Sunt enim homine alia multo diuiniora natura, quo in genere sunt ea quæ maximè collucent, ex quibus constat mundus. Ex iis ergo quæ dicta sunt, perspicuum est, sapientiam scientiam esse ac intelligentiam eorum omnium quæ maximo sunt in honore & pretio. Quocirca Anaxagoram, Thaletem, cæterosque tales sapientes nominant, prudentes non item: cum eos cernant quæ ipsis utilia sint, ignorare, Quos eosdem tenere ac scire aiunt res minus necessarias illas quidem & admirabiles, arduas & diuinas, sed inutiles, quod ea non quærant, quæ hominibus profint. Atqui in iis rebus prudentia cernitur, quæ

F

G

A hominum vitæ sunt necessaria, iisq̄ue omnibus quæ in deliberationem cadunt. Prudentis enim maximè proprium esse dicimus bene deliberare. De iis autem nemo deliberat, quæ fecus cadere non possunt, neque de iis quæ ad finem non referuntur, in quo situm sit quod agendum est bonum. Omnino autem is ad capiendum consilium aptus est, qui ratione potest quod homini summum bonum agendum sit, exquirere. Nec verò in vniuersis modò rebus prudentia versatur, sed notæ etiam esse debent res singulæ, cum & in agendo posita sit, & in rebus singulis omnis actio consistat. Itaque ad rem gerendam nonnulli sunt inscij artificibus & doctis instructiores, & cæteris in rebus exercitati. Nam qui sciat carnes leues, & faciles ad concoquendum, & salubres esse, is si quæ leues sint ignoret, nunquam valetudinem efficiet: sed is potius, qui auium carnes leues esse & salubres intelligat. Est autem in agendo sita prudentia, vtraque igitur tenèda cognitio est, aut hæc potius. Sed tamen sit etiam hic quædam quasi architectonice.

Sunt autem & ciuilis scientia & prudentia idem animi habitus, iisdem autem non est vis eadem neque natura. Eius quidem quæ in publicis rebus versatur, vna pars quæ quasi architectonice prudentia est, legum ferendarum ratio dicitur: altera quæ priuatim in rebus singulis versatur, commune ciuilis scientiæ nomen obtinet, cuius omne opus est in agendo & cõsulendo. Nam decretum habet sibi quasi finem propositum ad agendum. Itaque hos aiunt solos administrare Rempubl. quòd vt ij qui manibus artis opus efficiunt, sic ij soli rem gerant. Maximè verò prudentia videtur ea qua vni sibi quisque rebúsque suis consulit, quæ eadem iam habet commune nomen prudentiæ. Illarum autem alia domestica, alia ars legum ferendarum, alia ciuilis nominatur. Atque huius alia pars ad deliberationes, alia ad iudicia pertinet. Ac genus quidem prudentiæ in eo quoddam est, vt quod è re cuiusque sit, intelligatur. Sed magnæ sunt eius differentiæ ac dissimilitudines. videturque is demum prudens, qui rebus rationibúsque suis prospicit, in iisq̄ue curandis occupatus est. At verò qui in Repub. versantur, multis negotiis implicantur. Itaque Euripides ait,

VIII.

.XI

Qui nanque prudens sim? licebat cui procul

E

A negotiis remoto numerarier

In milites, æquoque iure viuere?

Nam qui celebres sint, iniquo viuere.

Consulunt enim omnes suæ quisq; vtilitati, idque se vnum agere putat oportere. Qua ex opinione natum est illud de prudentibus, quam suum quisq; tenere, sublata rei familiaris disciplina & Reip. nullo modo certe potest. Iam vero sua cuique res quemadmodum administranda sit, incertum esse, idque perspicuum, hoc satis signum est, quod & Geometrarum & Mathematicorum adolescentes fiunt, rerumque eiusmodi sapientiam consequuntur: prudentes non fiunt. Hoc causam est, quod in rebus singulis prudentia cernitur, quarum usus constat & exercitatione cognitio, ususque rerum non valet adulescentem. facit enim diuturnitas temporis exercitationem. Nam hoc querat aliquis, quid sit causam cur puer mathematicus effici potest, sapiens vel physicus non potest? An quod illa abstractione constant, horum vero ab exercitatione & experientia principia oriuntur? & quod hæc non probant, sed dicunt adulescentes, illorum non sunt obscuræ definitiones? Præterea peccatur deliberando, vel in rebus singulis, vel vniuersis. Aut enim omnem aquam quæ grauis sit, insalubrem esse nesciunt: aut hanc vel illam, grauem. Prudentiam autem non esse scientiam, hinc perspicui potest, quod hæc, ut dixi, in extremis siue singulis rebus consistit. Quod enim sub actionem cadit ex eo genere est. Opposita est igitur intelligentiæ. In principiis enim quæ ratione & demonstratione non colliguntur, intelligentia versatur. Hæc in rebus singulis, quarum non est scientia, sed sensus: non is quidem qui in rebus suis ac propriis versatur, sed is qui triangulum sentimus in Mathematicis esse in extremo, quoniam illic quoque consistit, sed tamen in hoc sensus potius cernitur, quam prudentia: illius, aliud genus est. Discrepat autem à deliberando querere. Deliberare enim querere est. Sed de recta deliberatione intelligendum est, quidnam sit, vtrum scientia aliqua, an opinio, an bona coniectura, an aliquid aliud. Ac scientiam quidem non esse hinc perspicui potest, quod cum homines non inuestigent quæ sciant ipsi, tamen & consultatio prudens, quæ-

G

H

A dam sit cōsultatio:& qui consultat, omnis quærat & ratiocinetur. Nec verò recta coniectura esse potest, quoniam coniectura rectè colligitur & celeriter & sine ratione: ad deliberandum autem multum temporis sumunt, propterea quòd celeriter aiunt conficienda esse quæ suscipimus: lente capiendum consilium. Iam aliud solertia est, aliud prudens cōsiliū: quia solertia, quædam coniectura est: bonū etiam consiliū nullum est in opinione. Nam quoniam omnis aberrat, qui malè consultat, & qui bene, rectè consultat: perspicuum est, bonū consilium quiddam esse rectum, non scientiæ quidem neque opinionis, quoniam in scientia non spectatur quid rectū sit, cum ne peccatum quidem: & opinionis quod rectum est appellatur veritas. Præterea iam definitum est & certum id omne in quo est opinio. At sine ratione constare bonū consilium non potest: relinquitur ergo à mente atq; sentētia. Hæc enim nondum est enunciatio. Et opinio, non quæstio est. sed iam pronūciatum aliquod. Qui autē capit consilium, siue bene, siue male id faciat, is quærat aliquid ac ratiocinetur necesse est: & prudens deliberatio siue bonū consiliū, quiddā in cōsilio rectum significat. Quocirca quærendū nobis est, quid cōsiliū sit, & qua in re versetur. Quoniā igitur rectū aliquid multifariam dicitur, perspicuum est, prudentem deliberationē in quaque recta re non omnē consistere. Nā impotētes & pravi homines cū id quod sibi ratione ad videndum proposuerāt, cōsecuti sunt, rectè illi quidem ac prudenter vidisse ac decreuisse putantur, sed magnū id malum existimarunt. Atqui in bonis bene consultasse numeratur. Talis enim consilij veritas, bonum cōsiliū est, quod bonum adipiscitur. At potest illud ipsum quod bonum est, falsa ratione collectum obtineri: & ad id quod faciendum est, non qua ratione æquum est, sed falsa via media perueniri. Bonum igitur consilium esse nullo modo potest, quo ad id quidem peruenitur quod sit honestum, non autem qua ratione decuit. Præterea accidere potest, vt alius deliberandi longo tempore adhibito, id quod velit cōsequatur, alius celeriter eodem perueniat. Quare nondum illi quidem bonum est consilium, sed recta via & ratio utilis ad per-

ueniendum, quò perueniri, & quomodo, & quãdo ratio equi E
 talisq̃ue patiatur. Iam verò licet & omnino prudenter delibe-
 rare, & ad finem certú consilia dirigere. Ergo id denique ge-
 nerale consilium habendum est, quod ad finem generalem di-
 rigitur: quod autem ad finem certum quendam, etiam specia-
 le consilium est. Quòd si prudentis est, bona consilia inire ve-
 rum consilium sit necesse est. recta via & ratio ad finé aliquem
 consequendum utilis, cuius sit vera existimatio in prudentia.

X.

Est auté sagacitas & hebetudo, ex quibus sagaces & hebe- F
 tes nominãtur. Nec omnino sagacitas idem est quod scientia
 vel opinio (omnes enim sagaces essent) nec est vna aliqua scié-
 tiarum singularum: vt nec pars medicinæ. in rebus enim versa
 retur salubribus: nec geometriæ, quæ magnitudines tractat.
 Neq; enim in iis rebus cernitur sagacitas, quæ æternæ sunt &
 immutabiles: ne iis quidem quæ quomodocunq̃ue gignun-
 tur: sed in iis omnibus quæ dubiæ & incerte alicui dignæque
 consilio esse videantur. Quocirca in iisdem rebus quibus pru-
 dentia versatur, non tamen idem est sagacitas quod prudentia G
 præcipit enim prudentia, cùm ei sit propositum, quid agen-
 dum aut non agendum sit, videre. At sagacitas solum ad iudi-
 candum valet. Eadē enim est sagacitas, quæ bona sagacitas: &
 sagaces iidem qui præstantes sagacitate nominãtur. Nec verò
 ex eo sagacitas nominatur, q̃ prudentia obtineatur, aut perci-
 piatur: sed vt omnes qui discunt, tum scire aliquid & intelli-
 gere dicuntur, cùm sciétia vtuntur: sic cū adhibetur opinio &
 sententia ad ea iudicãda omnia, quæ prudentiæ subiecta sunt,
 alio dictãte, tum sagacitas dicitur. sed tacétibus nobis ad rectè H
 etiam iudicandum adhiberi sagacitas intelligitur quoniã be-
 ne & præclare idem valét. Hinc natú est nomen τὸ σωέσως, id
 est, sagacitatis, ex qua sagaces nominãtur, ex ea quæ in discèdo
 cõsistit. Sæpe enim τὸ μαρτάνας, σωέναι, id est, discèdi p̃ intel-
 ligèdi verbo vtimur. Quæ auté sentétia vocatur, ex qua & be-
 ne sentire, & sententia præditi alij dicuntur, eam iudiciú esse
 æqui & boni viri, hoc satis signi est, q̃ bonú virú ad ignoscen-
 dum propensum facilem q̃; dicimus, æquum q̃; & bonú, ex eo
 quòd nõnullis in causis ignoscat. Atqui venia, recta est in iu-

A dicio æqui & boni sententia. Sed ea demū recta est, quam verus tulerit. Omnes autē hæ animi affectiones rectè in iisdem rebus spectantur. Nam cum & sententiã, & sagacitatē, & prudentiam, & intelligentiã iisdem attribuimus, tum eos sententiæ valere facultate, ac intelligentia præditos, prudentes, sagacesq̃ dicimus. Omnes enim hæ facultates animi extremorū rerumq̃; sunt singularum: idēque homo q̃ aptus sit ad ea iudicanda, in quibus cernitur prudēs sagax, bene sentiens, & ad

B veniam dandam proclivis, habēdus est. Cōmune est enim bonorum omnium, & æquum & bonum in rebus alienis. Res autem agenda, & officia in singulis rebus, extremisq̃; omnibus versantur, quæ debent esse prudenti cognita. In iisq̃; quæ sub actionē cadunt, & sagacitas & sententia cernitur, quæ eadem extrema sunt. Et intelligentia vtrorumq̃; extremorū est. Etenim principiorum & extremorū non ratio est, sed intelligentia. ac illa quidem, quæ in demonstrationibus versatur, eorum est extremorum & principiorum quæ mutari non possunt: altera quæ in agendo est, in extremo, eaque re quæ evenire potest, & in enunciationis alio genere cernitur. Sunt enim hæc finis principia, quoniam à rerum singularum cognitione uniuersarum cognitio ducitur. Horum igitur sensus est hauriendus & adhibendus: quæ eadē intelligentia nominatur. Ita hæc nobis videntur insita natura. Cumq̃; sit sapiens nemo natura, tamen inesse natura hominibus & sententiam & sagacitatem & intelligentiam, hinc potest intelligi, quod eas virtutes sequi ætates putamus, vt in hac vel illa ætate intelligentia insit vel

D sententia, quasi à natura tributæ insitæque videatur. Quapropter & principium est intelligentia & finis, cum præsertim ex iis oriantur, de iisq̃; conficiantur demonstrationes. Quare non secus debent omnes vsu peritorum, maiorūque natu, ac prudentum fidem adiungere sententiis, iis etiam quæ probari nō possunt, quàm iis quæ sunt ratione cōclusæ. Nam quoniam vsu & exercitatione quasi aspectum quendam sunt adepti, facile rerum causas & principia cernuntur. Ac sapiētia quidē quid sit, quidq̃; prudentia, quibusq̃; in rebus versentur, & vtrāq̃; in alia atq; alia parte animi sitam esse, sit dictum satis.

XII.

Sed de iis quærat aliquis, quas tandem ad res sint vtilis? Nã E
 & sapientiam nulla in re versari earum, quæ hominẽ possunt
 beatum efficere, cum præsertim nullam ad actionẽ vsumque
 referatur:& in prudẽtia quidem illud esse positum, sed quam
 tandem ad rem ea sit opus? Si quidem res tractat prudentia, iu-
 stas illas quidem & honestas, quæque hominis bona sunt: sed
 tamen eas boni viri est gerere. Nunc nihilo ad agendum aptio-
 res paratioreſque venimus, cum eas tenemus ac scimus: si qui-
 dem virtutes in habitu quodam animi ponimus. Quẽadmo- F
 dum nec res salubres, nec quæ bene constituunt corpus, eæ
 quæ non referuntur ad efficiendum, sed à corporis habi-
 tu proficiuntur. Neque enim præditi & instructi medici-
 na & gymnastice, ad agendũ aliqua ex parte venimus paratio-
 res. Quod si non ob has solum causas prudens statuendus est,
 sed etiam vt fiamus probi: profectò vsus illius iis quidem qui
 iam boni sint, nullus est futurus. Atqui ne iis quidem qui non
 sint præditi, quoniam nihil interit, ipsi ne eam habeant, an
 iis qui adepti erunt, obtemperent. hoc enim satis fit nobis, G
 quod in medicina: quam quidem non discimus ipsi, etsi va-
 lere cupiamus. Ad hæc absurdum fit, cum sapientiæ con-
 cedat prudentia, eam tamen multo esse superiorem futu-
 ram. Nam cum eius omne opus sit in agendo, imperat, præ-
 scribitque omnia. Quibus argumentis nobis occurrendum
 est: adhuc enim de iis solum dubitantes disputauimus. Ac
 primum quidem hoc dicimus, eas sua vi & propter se ex-
 petendas esse necessario, cum vtraque vtriusque partis ani-
 mi virtus sit, etiam actione ab vtraque detracta. Deinde ef- H
 ficiunt illæ quidem, non vt medicina valetudinem, sed vt
 valetudo ea quæ bene constituunt corpus, sic efficit beatitu-
 dinem sapientia. Quoniam enim vniuersæ pars est virtutis,
 possessione vsuque efficit beatum. Præterea prudentia, eaque
 virtus quæ more perficitur, omnem absoluit actionem. Pro-
 positum enim virtus rectum efficit: ea quæ ad finem spectant,
 prudentia. Quartæ autem parti animi, cui inest alendi vis &
 augendi, nulla talis virtus attributa est: cum præsertim aga-
 mus vel non agamus, non sit in ea situm. De eo autem quod

A obiectum est, nos nulla ex parte prudentia ad præclarè iuste-
 que facta effici aptiores, paulò altius repetendum videtur. Vt
 enim aliquos dicimus nondum iustos esse, qui res iustas fa-
 ciant, quales ij sunt qui quod leges iubent, vel inuiti faciunt,
 vel imprudentes, vel alia quacunque de causa, nõ propter se,
 etiã si ea agant quidẽ omnia, quæ honesta sunt, & digna bono
 viro: sic omnes vt sint boni quodam modo affecti animo ge-
 rere debent omnia, vt delectu adhibito, eorúmque causa quæ
B gerantur. Ac delectum quidem & electionem virtus rectam
 efficit: quod autem illius causa effici solet, hoc iam in virtute
 non est, sed in alia vi positum. De quibus differendum nobis
 est apertius. Est vis certè quẽdam, quam ingenium vocant:
 quæ eiusmodi est, ea vt efficere possit & adipisci, quæ ad pro-
 positum finem pertinent. Ac si finis quidem honestus sit, lau-
 danda: sin malus, calliditas est nominanda. Itaque prudentes,
 eosdem cautos, callidos, versutosq; dicimus. Nec verò vis hæc
 idem valet quod prudentia, & si sine illa vi esse nullo modo
 possit. Habitus autem huic quasi oculo animi innascitur: ne-
C que sine virtute, vt diximus: idque hinc perspicitur potest, quòd
 rerum quæ sub actionem cadunt principia, ratiocinationes
 continent: quippe cum talis finis sit, & optimus, qualis sit cun-
 que: fit enim verbi causa quod occurrerit, quod quale sit, nisi
 bono viro apparet nemini. Peruertit enim iudicium vitiosita-
 tas, principiorumque inducit eorum errorem, vnde actiones
 & officia proficiscuntur. Quare non potest quisquã, qui nõ
 idem bonus sit, prudens esse. Quocirca hic rursum vir-
D tus consideranda est, quandoquidem idem quam habet rationem
 prudentia ad ingenium, cui similis est, non idem valet: eandem
 hæc ipsa habet ad eam uirtutem, quæ innata est nobis. Omni-
 bus enim à natura quodammodo tributæ sunt virtutes, om-
 nes quæ à moribus proficiscuntur. Natura enim & iusti & tẽ-
 perates & fortes gignimur, reliquarumque virtutum princi-
 pia & semina, simul atq; in lucẽ editi sumus, cõtinemus in no-
 bis. Sed tamen aliud quiddam, quod propriè bonum sit esse
 volumus, & quæ ex hoc genere sunt, aliter inesse. Nam & pue-
 ris & belluis à natura tributæ sunt habitus, qui sine intelligen-

XIII.

tia & ratione, obesse hominibus videntur. Quemadmodum E
 enim graui corpori cōtingit, vt si moueatur sine aspectu, gra
 uiter offendat hoc ipso quòd caret aspectu: sic res hic se ha-
 bet. Quòd si sapientiæ lumen accefferit, iam magna est in a-
 ctione distinctio: habitusque similis tum denique virtutis
 nomen propriè verèque obtinebit. Quocirca quemadmo-
 dum vis duplex est eius in qua sedes est opinionis, ingenium
 & prudentia: sic est duplex in ea quæ sedes est moris & volū
 tatis, virtus ingenita, & vera virtus: quarum quæ propriè vir- F
 tus vocatur, esse sine prudentia nullo modo potest. Itaque om-
 nes virtutes prudentiæ nomine appellant. Et Socrates qui-
 dem partim rectè quærebat, partim aberrabat. Nam quòd vir-
 tutes omnes prudētias putauit esse, errauit: quòd autem eas nō
 sine prudentia censuit, præclarè dixit. Quod ex eo intelligi
 potest, quia nunc omnes qui virtutem definiunt, cū habi-
 tum eam dixerunt, & in quibus cernatur, tum habitum eū
 esse adiungunt, qui rectæ rationi sit consentaneus. Atqui ea
 demū recta ratio est, quæ prudentiæ congruat. Ergo hoc om- G
 nes quodam modo diuinare & augurari videntur, habitum
 eum virtutem esse, qui prudentia dirigatur. Sed tamen parua
 facienda mutatio est. Neque enim in eo solum habitu virtus
 est, qui prudentiæ sit consentaneus, sed in eo potius qui sit cū
 recta ratione coniunctus. Recta autem de his rebus ratio, iā
 nomen habet prudentiæ. Socrates ergo virtutes omnes ratio-
 nes putauit, cum in sciētia omnes poneret: nos eas cum ratio-
 ne copulamus. Ergo iam illud quidem perspicuum est ex iis
 quæ dicta sunt, nec sine prudētia quenquam veræ probitatis, H
 nec sine virtute, quæ more perficiatur prudentiæ nomen ob-
 tinere posse. Sed hoc loco dissoluenda est ea ratio, qua quis di-
 sputare possit, seiungi separariq; virtutes. Neque enim idem
 est ad omnes accipiendas aptissimus, verū hanc iam, illam
 nondum ille percepit. Nam in iis quidem quæ à natura dan-
 tur virtutibus id contingere potest: in iis autem, ex quibus ve-
 rè & omnino vir bonus nominatur, non potest. Etenim si
 prudentia vna adsit, iam continuo vnà cum ea omnes aderūt.
 Nam illud quidem perspicuum est, etiam si ad agendum non

A moueat & impellat, ei tamē locū relinqui oportere, hoc ipso, quòd partis animi virtus ponatur, & q̄ sine prudentia & virtute propositū rectū esse non possit. Nā & hæc vt finē, & illa, vt ea omnia quæ ad finē spectant, agamus, impellit. Nec verò domina est sapientiæ, nec partis est melioris, quemadmodum nec medicina valetudinis. Non enim ea vitur quidem, sed vt quicq; fiat, prouidet. Ita illius causa præscribit omnia, non
 B illi. Iā similes sunt, vt si quis ciuilem scientiam imperare dicat Diis, quod de is præcipiat omnia, quæ sunt Reipublicæ.

ETHIC. ARISTO. LIB. VII.

I s expositis, aliud faciamus initium dicendi. Eorum quæ in moribus fugienda sunt, tria esse genera, vitiositatem, impotentiam, & feritatem: quorum perspicuum est quæ sint duorū contraria: Alterum enim virtutem, continentiam alterum vocamus. Immanitati autem ac feritati licet eam
 C virtutem poni contrariam maximè, quæ supra nos est, quæ eadem heroica, ac diuina dicenda est, vt Homerus Priamum de Hectore loquentem facit, eum virtute præstanti esse.

Non hic mortali est, sed Diuūm semine natus.

Ita si vt aiunt, ex hominibus propter excellentē præstantemq; virtutem efficiūtur Dij, profectò ea erit potissimum animi affectio, quæ feritati repugnat. Nā vt bestiarum nullum vitiū est, nullaq; virtus, sic nec Dei: sed hic virtute præstabilior est,
 D illarum aliud est genus vitii proprium. Et quoniam rarò contingit, vt aliquis homo sit Diuus, quemadmodū Lacones solent appellare Diuum, eum cui excellentes virtutes tribuunt: sic in specie humana rarò aliquis ex pecudū genere cernitur, quæ vel maximè inter barbaros existit. in nonnullisq; ex vi morbi & distortionis mēbrorū oritur. eos etiā homines qui alios vitiis flagitiisq; superāt, hac infamia notamus. Sed quoniam de hac animi affectione mox differem⁹, & de vitiositate suprà diximus: hic locus postulat vt de impotētia, de mollitie, de luxu, de continentia constantiaque dicamus. Neque enim

I.

de iis vt de affectionibus, quæ idē sint quod virtus atq; vitiū, E
 neque vt de genere ab eadem differentibus existimare debe-
 mus. Sed necesse est, id quod in aliis libris facim⁹, primū pro-
 positis iis quæ clara sunt & certa, in vtranq; partem disputa-
 re: itaq; demōstrare ea præsertim omnia quæ de his animi af-
 fectionibus probabilia ferūtur: sin minus plurima, & quæ plu-
 rimum habent ponderis. Nam si ea omnia refellantur, quæ
 difficilia sunt, relinquāturque probabilia: sit explicatū satis.
 Ac illud quidem primum perspicuū est, continentiam & cō- F
 stantiam in bonis esse & laudabilibus, impotētiam & molli-
 tiem in malo & vitio: eundēque continentem & eum qui
 permaneat in suscepto consilio: eundem impotentem, &
 eum qui desistat à sententia. Et impotens quæ mala sunt, ma-
 la ille quidem esse nouit, sed agit ea victus & debilitatus, ob-
 iecta specie voluptatis. At verò continens, quoniam malas ef-
 se cupiditates intelligit, eas ratione ductus non sequitur. Et
 temperantem quidem continentem atque constantem appel-
 lant talem autem hominem partim temperantem, partim nō: G
 intemperantemque impotentem, & impotentem confuse po-
 nunt pro intemperanti. Alij eos aiunt esse inter se dissimiles:
 prudentē verò interdum negant impotentem posse effici: in-
 terdum eos qui prudentes sint & acuti, impotētes putant. Im-
 potentes etiam dicuntur & animi, & honoris, & lucri. Atque
 hæc quidem sunt quæ feruntur. Hoc autem quærat ali-
 quis, quid causæ sit cur rectè qui sentiens, ab animi libidine
 vincatur? Scientem quidem eum posse esse negant nonnulli,
 Absurdum nanque sit, Socratis sententia, tum cū in quo- H
 piam est scientia, aliud quiddam vincere ac trahere eum qua-
 si mancipium. Socrates enim, quasi verò nulla esset impoten-
 tia, cum ratione bellum gerebat: quod neminem putauit, qui
 rectè sentiret, contra id quod optimum iudicasset, quicquam
 esse gesturum: sed imprudentem omnē facere, qui ita faceret
 & viueret, iudicauit. Atque iis quidē quæ perspicua sunt hæc
 omnis repugnat oratio, quærendumque nobis est, si hæc ani-
 mi perturbatio ab imprudentia nascatur, qui eius sit modus.
 Nā hoc quidem perspicuū est, hominem impotentem nō pu-

A tare quæ agat, esse facienda priusquam sit in perturbatione: suntque nonnulli qui hæc concedant, superiora non item. Nã & nihil esse scientia firmiter fatentur, & neminem facere contra sententiam meliorem, non fatentur. Ob eamque causam impotentem hominem aiunt non scientia quidem, sed opinione præditum, vinci à voluptatibus. Atqui si opinio quidem insit, ac sciëntia, nõ firmũ & stabile iudiciũ quod obsistat, sed leue & tràquillum: vt in iis contingit, qui distrahuntur variis sententiis: profecto veniẽt aliquid loci relinquatur, quod non

B stet in iis decretis contra firmas cupiditates. At malitiæ ac vitio non est ignoscendum, neque vlli eorum quæ ipsa vituperanda sunt. An vero prudẽtia est quæ obsistat, cũ sit potentissima? At absurdum sit. Sic enim vnus & idem simul prudens & impotens est futurus: nec quisquam fateatur, prudentis esse, quæ sint flagitiosissima, ea gerere sua voluntate. Præterea supra docuimus, qui sit prudẽs, eum, quoniã in singulis rebus cerneretur, & ad officia paratum, & cæteris virtutibus omnibus instructum ac ornatum esse oportere. Iam vero, si in eo

C continens sit positus, quòd cupiditatibus constrictus sit & firmis & malis: profecto temperatus nemo futurus est continens, neque continens vllus moderatus. Neque enim cupiditates malæ & vehementes solent existere in temperate. quod quidem necesse esset. Etenim si honestæ sunt cupiditates, vitiosam esse necesse est eam animi affectionem, quæ impedimento est, quòd minus eas sequamur. Ita non omnis est in bonis continẽtia. Quòd si infirmæ sint & imbecillæ nec improbæ, nihil gloriatione: neq; si improbæ & imbecillæ, quicquã

D magna laude sit dignũ. Tum si nos, vt omni opinioni stemus impellit continẽtia, mala sit, vt si falsæ. Et si de omni sententia & opinione impotentia deducat, aliqua in bono futura est impotẽtia. qualis illa est Neoptolemi Sophoclei, in Philoctete. Est enim iure laudandus, quòd iis minime steterit, ad quæ Vlysses ipsum impulisset, tũ cum vi doloris coactus mentiretur. Præterea Sophistarum ratio fallax ancipitem curam affert cogitandi. Nam quia inest in eis cupiditas refellendi quæ admirabilia sunt, quo sint quum occurrunt argutiores

quæ conficitur dubitationem affert ratiocinatio. Vincitur est enim animus quodam modo, cum non vult ille quidem confitere, quod minus probet quod sit conclusum, sed tamen progredi longius non potest hoc ipso, quod rationem nequeat dissoluere. Fit autem nescio quo pacto, ut imprudentia, impotentia coniuncta sit virtus. Contra enim facit ac sentit propter impotentiam. Sentit autem quæ bona sunt mala esse, neque facienda. Ita quæ bona sunt faciet, non quæ mala. Iam qui agit & persequitur, quæ voluptatem efficiunt, idque ex industria, hoc ipso, quod sibi animum induxit, is melior videatur eo, qui non ratione, sed impotentia animi ducatur ad agendum: quo facilius ei curatio adhiberi potest, propter dissuasionem faciliorem. At verò impotens eo proverbio cōstrictus tenetur, quod omnium sermone tritum est, Cum aqua guttur præfocat, quid iam attinet bibere? Etenim si minimè animum induxisset ea facere quæ faciat, profecto simul ac ei dissuasio adhibita esset, à sententia destitisset. Nunc adhibita est, & tamen nihilominus aliud agit. Præterea si in rebus omnibus versatur impotentia & continentia, quis absolutè habendus sit impotens? cū præsertim nemo homo omni genere impotentia sit instructus. Atqui nonnullos absolutè impotentes vocamus. Ac quæ hoc loco incidunt, quæstiones sunt eiusmodi, quarum aliæ diluendæ sunt, aliæ relinquendæ. Quæstionis enim explicatio finis est inuentio. Ac primum illud quidem videndum est, vtrum scientiam habeant impotentes necne, & quemadmodum habeant. Deinde quibus in rebus homo impotens & continens ponendus sit: vtrum in omni voluptate & dolore, an in certis quibusdam voluptatibus? Et continentibus & constantibus, vtrum iidem sint, an ne diuersi? Quod idem exquirendum est de aliis, quæ sunt huic coniuncta disputationi. Exordium autem hinc capiat disputatio, vtrum continens homo & impotens ex iis statuatur diuersi, in quibus versetur, an ex eo, quemadmodum in iis ipsis spectentur. hoc dico, vtrumve impotens homo, ex eo solum, quod in his vel illis cernatur rebus, necne intelligatur impotens, an ex utroque potius? Deinde querendum est, vtrum in omnibus

A impotentia & continentia, necne versentur. Neque enim cer-
 nitur in omnibus, is qui vndique perfectè & absolutè est im-
 potens, sed in quibus intemperantes. nec ex eo quòd absolu-
 tè in iis affectus est (idem enim esset quod impotentia) sed
 quòd certo quodam genere & modo sit affectus, iudicandus
 est. Nam & hic quidem trahitur consulto, quòd semper præ-
 sentem voluptatem putet sequi oportere: & ille non putat,
 cum interim persequatur. Nam quod aiunt quidam, veram
 esse illam opinionem non scientiam, in qua iudicia sua non
B possunt tenere, id quidem ad rationem nihil interest. Sunt
 enim quidam eorum qui sunt in opinione, qui non pendent
 animi, sed certo se rem scire existimant. Ita si ij qui sunt in o-
 pinione, potius quàm ij qui rem sciunt & tenent, cõtra ac sen-
 tiunt, faciunt propter leuem & imbecillè assensionè, nihil in-
 ter scientiã intererit & opinionè. Non enim sunt apud quos-
 dã minus firmæ in iis de quibus opinantur assensiones, quàm
 apud alios in iis quæ ipsi sciunt. quod Heraclitus indicat. Sed
 quoniã dupliciter aliquid scire dicimus (nã & is in quo scien-
C tia est, nec ea vitur, & is qui vitur, scire dicuntur) permultum
 interest, isne qui præditus est scientia neque eam intuetur, ea
 quæ non sunt facienda faciat, an is qui præditus est, eamque
 intuetur. Hoc enim absurdum videatur, illud non itè, nisi agat
 eam intuens. Iam cùm enunciationum sint duo genera, nihil
 prohibet, eum qui vtrunq; genus teneat, contra ac sciat facere,
 si ea quæ vniuersa est & generalis, vitur, non quæ est de re-
 bus singulis. Cadunt enim sub actionem res singulæ. Atque
 etiam eius quod vniuersum ac generale est, sunt quædam dif-
D ferentiæ. Nam aliud in se ipse vertitur, aliud in rebus. veluti,
 Omni homini sicca prodesse, & hunc esse hominem: vel sic-
 cum esse hoc tale, vel illud. Verum tale hoc sit, aut non sup-
 petit, aut certè eo non vitur. Tãta igitur ex iis generibus exi-
 stet dissimilitudo & differètia, vt sic scire nihil absurdum sit,
 secus mirabile videatur. Præterea fitum est in homine, vt alia
 etiam ratione, atque iis quas modò commemoravi, scientiam
 habeat. Nam ex eo quòd tenetur animo comprehensa, vsus
 autem eius & exercitatio non adhibetur, dissimilem habitum

cernimus, vt & teneatur res quodam modo, & non teneatur. E
 qualis est dormiētium, furioforum, & vinolentorum. Atqui
 ita sunt affecti omnes qui in aliqua sunt animi perturbatiōe.
 Nam & ab ira & libidine luxuriosorum, & quibusdā eius ge
 neris, nō solum animi perturbantur, sed etiam corpora, non
 nulli etiā ad insaniam adiguntur. Pespiciuum est igitur, ita, vt
 hi sunt, affectos, esse impotentes. Nec vero sentētiarum com
 memoratio earum etiam quæ dignæ sunt scientia, confirmat
 quenquem conuenienter sciētiz ac sententiæ suæ viuere. Nā
 & qui his animi perturbationibus cōmoti sunt, sententias & F
 carmina proferunt Empedoclis: & qui primum discunt, ver
 ba illi quidem cōiungunt & perpetuant, sed quæ non intelli
 gant. Debent enim hæc animo insidere omnia: quod vt fiat,
 tēpore opus est. Quocirca qualis histriōnū, talis iudicāda est
 impotentium oratio. Atq; etiam hoc modo causam ex natu
 ra intueri licet, quòd cum assensionū aliæ in vniuersis rebus,
 aliæ in singulis, quarū sensus dominus est, cernantur: si ex iis
 fiat vna, necesse est animum intus præscribere, & vires eas,
 quarum omne opus in faciendo est, quod præscriptū sit, sta
 tim exequi. Vt si quod dulce est, omne gustandū: hoc autem G
 dulce est, quod fit in rebus singulis, necesse est eum simul age
 re, qui possit neque prohibeatur. Cum ergo inest de vniuersis
 opinio, quæ vetat ne gustes: alia autem, dulcia esse suauiā om
 nia: & alia hoc dulce esse, profecto hæc exequitur, quæ for
 tassis erat cupiditas. Cū ergo hæc illud fugiēdū monet, cupidi
 tas cōtrā ad se rapit (potest enim omnes animi partes cōmo
 uere) fit, vt à ratione quodā modo & opinione distrahatur a
 nimus: nō quod sit per se contraria opinio, sed quòd solū for H
 tuito. Nō enim rectæ rationi opinio cōtraria est, sed cupidi
 tas. Quocirca nō sunt beluæ impotētes, propterea quòd rerū
 vniuersarum non habeāt sensum, sed rerum singularum mo
 do visis & recordatione moueantur. Quemadmodum autem
 deleta ignorantia, ad scientiam reuocetur impotēs, eadē ra
 tio est & ebriosorum & dormientiū cōmunis, nō huius per
 turbationis propria: quæ ab iis petenda est, qui natura rerum
 inuestigant. Quoniā autē extrema enunciatio est eius quod

A sub sensum cadit opinatio, actionumq; ac officiorū est propria: eam aut non tenet is qui perturbatione commotus est: aut sic certe eam tenet, vt sic tenere non sit scire, sed more vinolentorum Empedoclis carmina recitare. Et quoniam non sunt vniuersæ, extremæ enunciationes, neque ad scientiam æque valent ac vniuersæ: etiam quod Socrates quærebat contingere videtur. Neque enim tum cum adest quæ verè ac propriè scientia dicitur: sed ea quæ hauritur sensibus, animi perturbatio nascitur, aut ea distrahitur à perturbatione. Ac hominem quidem scientia præditum, & non præditum, intemperate viuere, quòque modo quis in scientia possit esse impotens, sit dictum satis.

Deinceps dicendum est, vtrum fit aliquis absolute impotens, an aliqua ex parte omnes habeantur: tum si est aliquis, quibus in rebus cernatur. Illud igitur perspicuum est, continentes, constantes, impotentes, mollesque homines in voluptatibus doloribusque versari. Eorum autem quæ voluptatem efficiunt ac delectant, alia sunt necessaria, alia propter se sunt illa quidem expetenda, sed tamen exuperantiam habent. Necessaria quidem sunt, quæ ad corpus pertinent: quo ex genere sunt ea omnia quæ ad cibum vsumque venereorum referuntur. itémque ea in quibus temperantiam & intemperantiam locauimus. Alia non sunt illa quidem necessaria, sed ex se & propter se expetenda, vt victoria, vt honos, & opes, & quæ bona sunt & iocunda eiusdem generis. Ac eos quidem homines, in quibus cõtra rectam rationem quam tenent, horū modus nullus est, nõ absolute impotentes vocamus, sed cum adiunctione pecuniarū, quæstus, gloria, & animi impotetes, nõ sine adiunctione, vt dixi, quòd sint dissimiles, & ex similitudine nominentur. Qualis fuit is, qui vicit ludis Olympicis, in quo paulum admodum à propria communis differebat appellatio. Sed tamen diuersam fuisse, hinc perspicui potest, quod impotentia vituperatur nõ solum quia peccatum sit, sed etiam quia aut omnino & absolute vitiositas quædam sit, aut aliqua ex parte. quod illorum contingit nemini. Eorum autem qui in corporis voluptatibus versantur, iis in quibus temperantem & intemperantem esse

IIII.

dicimus: qui nō cōsultò & cogitato, sed incōsulte, & sine iudi E
 cio immoderatas voluptates sequitur: doloresque nimios fu-
 git, vt famis, vt sitis, vt caloris, & frigoris, eorumque omnium
 quæ in tactu gustatuque consistunt: is non cum adiunctio-
 ne, vt iræ, sed absolute impotens nominatur. Quod ex eo in-
 telligi potest, quia in his intemperantes esse dicuntur, in illis
 non dicuntur, Ob eamque causam in eodem impotentem &
 intemperantem ponimus, continentemque & temperatum:
 illorum vero neminem, quod in iisdem quodam modo volu-
 ptatibus doloribusque cernantur. Sunt in his illi quidem, sed F
 non eodem modo, sed illi cōsultò, hi incōsultò Itaque po-
 tius intemperantem appellari licet eum qui nulla, aut certe
 leui cupiditate incitatus, magnas & immodicas voluptates se-
 quatur, vel mediocres dolores fugiat, quàm eum qui idem fa-
 ciat magnis firmisque cupiditatibus impulsus. Quid enim il-
 le faciat, si iuuenilis libido exarserit, & in rerum necessaria-
 rum indigentia firma ægritudo? Sed quoniam cupiditates
 ac voluptates alię sunt in honestis & bonis (ex iis enim quę mo-
 uent & delectant, quædam sua vi & natura expetenda sunt, G
 alia his contraria, nonnulla media, quemadmodum suprā di-
 uisimus, vt pecunia, quæstus, victoria, gloria) in his omnibus
 cæterisque eiusdem generis & mediis, non quia eorū studio,
 cupiditate & amore teneantur homines, vituperatur, sed quia
 modum in eis finemque transeant. Itaque omnes, qui præter
 modum aut vincuntur eorum aliquo quæ suapte natura ho-
 nestæ sunt & bona aut eadem sequuntur. non laudantur. vt
 qui plus quàm ratio patiatur vel gloriæ studet, vel liberis, vel
 parentibus. Nam & hæc in bonis sunt, & qui iis inseruiunt in H
 laude versantur. Sed tamē in his quoque est quædam exupe-
 rantia, si quis, vt Niobe, bellet cum Diis: aut quemadmodū Sa-
 tyrus ille, qui amans patris vocatus est, infano amore afficia-
 tur in patrem. Nimum enim insanire ille videbatur. Vitium
 igitur in his nullum versatur, propterea quod, vt dixi, vnum-
 quodque eorū in iis est, quæ per se expetuntur: sed eorum ni-
 miæ ac immodicæ prauæ sunt ac fugiendæ cupiditates. Itemque
 ne impotētia quidem. Est enim non modo fugiēda, sed etiam

A vituperanda impotentia. Ex similitudine autem perturbatio-
nis cū adiunctione vnicuiq; impotentia attribuitur, vt cū me-
dicum malum appellat, malumq; histrionē, quem omnino &
absolute malū nunq̄ dicerent. Vt igitur hic malus dicitur, non
q̄ sit vitium vnumquodq; eorum, sed quia quadam proportio-
ne est simile: sic illic etiam existimanda est continentia & im-
potentia, quæ in iisdem quibus temperantia & intemperantia,
versatur. Eadem etiam ratione de ira dicimus. Quocirca cum
adiunctione iræ vel gloriæ & quæstus, impotentem dicimus.

B Sed cum aliqua iucunda sint natura, quorū alia omnino &
absolute, alia animantium hominumque generi voluptatē af-
ferunt, quædam non natura & per se, verum alia ex morbo,
quædam consuetudine, nonnulla vitiosa depreuataq; natura
nascuntur: licet etiam in his similes proportione affectiones
cernere, vt beluarū, qualis fuit eius mulieris, quā incisis graui-
dis mulieribus foetus deuorare aiūt solitam: aut quibus ferunt
delectari efferatos circa Pontum quosdam homines, quorum
alios cruda, alios humana carne vesci confirmant, alios com-

C modare vltro citroq; liberos in conuiujs: aut quod ferunt de
Phalaride. Atque hæc quidem beluarum sunt similes affectio-
nes. Aliæ ex morbis furiaque nascuntur, vt in illo qui matrem
mactauit & comedit: & in eo qui conserui iecur. Aliæ partim
ex morbo, partim consuetudine gignuntur. vt pilorū euulsio-
nes & esus vnguium, carbonum etiam & terræ. Præterea libi-
dinosorum cum maribus concubitus. Aliis enim natura, aliis
consuetudine eueniunt. vt iis qui ab initio pueritiæ adhibent
consuetudinem. Ac eorum quidem quibus causam na-

D tura suppeditat, neminem impotentem solemus dicere: vt ne
mulieres quidem, quod non incubent, sed succubent. Itēq;
ij qui ex consuetudine in morbū incidere solent. Vt igitur im-
manitas & quæ beluarum similis est, sic singulæ hæc animi af-
fectiones finem vitij modumque transeunt. His autem si quis
teneatur confriktus, & vincat eas, aut ab iis vincatur, non sit
perfecta absolutaque impotentia, sed quædam par ac similis.
Quemadmodum ne is quidem habeatur impotēs, qui ira in-
citatus sit, sed in perturbatione eo modo esse dicatur. Omnis

V.

IV

cum per insignis vitiositas, amentia, timiditas, intemperantia, E
 & duritia, vel ex feritate, vel ex morbo nascitur. Qui enim na-
 tus est eiusmodi, vt metuat omnia, etiam si mus strepitum e-
 dat, beluarum simili quadam ignauia timidus est habendus.
 & qui muscipulam vi morbi timeat, amentésque ij, qui à na-
 tura expertes rationis, solú sensuú munus exequuntur imma-
 nes quidam beluarumq; similes habendi sunt. vt quædã gene-
 ra barbarorum procul habitantium: at qui ex morbo vt comi-
 tiali, vel furia, morbofi. potest autem quis solum affectus ef-
 fe, neque vincetur. vt si Phalaris filij vorandi cupidus, vel in- F
 credibili captus libidine, se coerceat & sustineat. Fieri etiam
 potest, vt quis vincatur à perturbatione: non solum fit in ea.
 Quemadmodú igitur vitium aliud est, quod naturam attingit
 humanam, quod idé absolutè uitium dicitur: aliud cū ad-
 iunctione, quod beluarum sit proprium, vel ex morbo nasci-
 tur, non absolute: sic perspicuum est impotentiam esse aliam,
 quæ beluarú propria est, aliam eam quæ ex morbo nascitur.
 Absolute autem ea sola, quæ intemperantiam humanam comi-
 tatur. Illud ergo iam quidem perspicuum est, cōtinentiam G
 & impotentiam in iis duntaxat versari, in quibus temperantia
 fit, & intemperantia: aliudque earum esse genus, quod ductum
 ex similitudine non absolutè in aliis rebus cernatur.

VI.

Nunc ostendamus animi quàm cupiditatú minus turpem
 esse impotentiam. Ira enim parere illa quidé videtur quodam
 modo rationi, sed non attente eam audit, more ministrorum
 & seruorum eorum qui præpostere munia obeunt, qui antè
 quàm omnia quæ præscribuntur, audierint, abeunt, deinde
 officio defunt. & ritu canum, qui prius quàm consyderarint, H
 fit ne is amicus qui pulsauit, allatrant. Sic ira seruo ac repen-
 tino naturæ motu incitata audit illa quidé rationem, sed præ-
 scriptione non intellecta, ad supplicium se vltionemq; cōuer-
 tit. Cum enim ratio vel visio potius contumeliam vel cōtem-
 ptum subesse docuit, hæc tanquam sit collectú ratiocinatio-
 ne, huic vel illi bellum esse inferendú, repente excandescit. At
 vero cupiditas, si ratio vel sensus modo moneat hoc vel illud
 esse suaue, inflammata rapitur ad perfruendas voluptates. Ita

A quodam modo sequitur rationem ira, cupiditas non item. Est igitur turpior cupiditas. Quinetiam impotens animi quodam modo à ratione uincitur: ille autem non à ratione, sed à cupiditate. Iam ei potius ignoscendum est, qui cupiditates sequitur naturales, quoniam iis etiam omnibus quæ ex eo genere communes sunt: & quia communes. At iracundia & acerbitas à natura nobis potius tributa est, quàm cupiditates eæ quæ semper immensæ sunt & immoderatæ, & minus necessaria. Vt ille qui cum verberaret patrem, & hanc rationem causamque attulisset: hunc suum & illum superiorem verberasse: producto filio, Hic etiam, inquit, ubi adoleuerit, me uerberabit. est enim hoc nobis proprium, & hæreditarium. Et ille, qui cum à filio traheretur, eum iussit ad fores consistere: à se enim ad eum locum patrem esse tractum. Iam quo quisque maiore fraude & ex insidiis agit, eo iniustior est. Iracundus autem non agit fraude: neque insidiatrix est iracundia, sed aperta, & cupiditas est, ut aiunt. Venerem enim Cyprigenam insidias neçtere ait Homerus, baltheumque tribuit ei, in quo doli essent,

Fraus, animos quæ prudentum insidiata fefellit.

Ita si iniustior est, turpior est impotentia, & ea quæ animi est, quæ eadem absolute impotentia & vitiositas vocatur quodam modo. Præterea nemo dolens paret libidini. At qui per iram facit, omnis dolens facit: & qui libidini obsequitur, libenter facit. Si igitur quibus rebus iustius offendimur, eadè sunt cum maiore iniuria coniunctæ, & impotentia cupiditatum. Neque enim ira dominante loci aliquid libidini relinquitur.

D Ergo hoc iam perspicuum est, impotentiam cupiditatum animi esse impotentiam turpiorem: in iis quæ voluptatibus & cupiditatibus esse continentiam ac impotentiam quæ ad corpus pertinent. Intelligenda est autem harum ipsarum distinctio. Aliæ enim sunt, ut initio diximus, humanæ & naturales, & suo genere & accessione: aliæ belluarum propriæ: quædam ex oblatso principio, morbisque gignuntur, quarum in primis duntaxat sunt temperantia & intemperantia. Itaque nec temperantes belluas dicimus, nec intemperantes, nisi per metaphoram: etiam si aliud animantium genus alij præstet, petulantia,

contrectatione, & libidine omnia vorandi. Neque enim bel- E
 luarum vllum iudicium est vel consilium: sed vt furiosi exue
 runt hominem ex homine, sic feræ deprauatæ sunt natura sua.
 Minus autem mala est feritas & immanitas quàm vitium: ter-
 ribilior non item. Neque enim in illis quod est optimum, de-
 prauatum est, vt in homine, sed inflexum est & incuruatum,
 nec vim obtinet. Similiter igitur facio vt si inanimum cū ani-
 mante conferrem, vtrum sit peius. Semper enim infirmior est
 & imbecillior eius prauitas, quòd principij sit expers. Ratio F
 autem principium est. Similis igitur sum, vt si quis iniustitiam
 cum iniusto homine compararet, quorum vtrunque quodam
 modo flagitiosus est. Nam homo si prauus sit, plura infinitis
 partibus detrimenta & incommoda quàm fera inferre potest.

VII.

In quibus autem voluptatibus quæ ad tactum gusta-
 tumque pertinent, ac doloribus, cupiditatibus & fugis, con-
 sistere temperantiam & intemperantiam suprà exposuimus,
 iis potest quispiam ita esse affectus animo, vt ab iis vincatur,
 quæ etiam plerique superant: potest etiam ea vincere, à qui- G
 bus plerique vincantur. Horum qui in voluptatibus ita ani-
 mo affecti sunt, ille, impotens: hic, continens nominatur. In
 doloribus, hic, mollis & delicatus: ille, constans & patiens.
 Sunt autem & aliæ inter has locatæ animi affectiones, quan-
 quam magis ad vitiosas deflectere videantur. Et quoniam vo-
 luptates aliæ sunt necessariæ, aliæ non, vsque ad certum quen-
 dam modum: nimix autem & parum magnæ non sunt neces-
 sariæ. quod idem in cupiditatibus ægritudinibusque contin- H
 git: qui immoderatas persequitur voluptates, aut quia magnæ
 sunt, aut id facit de industria propter se, non propter aliud
 aliquid ex eis consequens, is intemperās habendus est. Quem
 quoniam necesse est nullius facti pœnitere, idcirco est insa-
 nabilis. Omnes enim quos nihil pœnitet, sanari nullo mo-
 do possunt. Qui autem deficit à modo perfruendæ volupta-
 tis, huic contrarius ponitur. At qui medius est, temperans
 nominatur. Eadem est ratio eius, qui dolores corporis de-
 clinat, non quia vincitur, sed de industria. Eorum autem
 qui non animi iudicio ducuntur, quidam voluptate rapitur,

A alius molestiæ fuga, quæ cupiditatem consequatur. Ita inter se sunt dissimiles. Sed multo deterior videatur, si quis nulla aut leui cupiditate ductus, quàm si firma, aliquid faciat: & si quis nulla ira incitatus pulset & verberet aliquem, quàm si idem commotus fecisset. Quid enim facturum fuisse videtur, si fuisset incitatus? Ita peior est impotente intemperans. Eorum verò quos modò nominaui, alius mollis potius, alius intemperans appellatur. Contrarius autem est & continens impotenti, & molli ac delicato constans & patiens. Constantia enim & patientia in resistendo est: in vincendo continentia. Aliud est autem resistere, aliud vincere. vt aliud non vinci, aliud vincere. Quare expetenda quidem magis est continendi ratio, quam resistendi fortitudo. Qui autem à ratione deficit iis rebus, quibus plerique & obsistere possunt, & obsistunt, is mollis & delicatus habendus est (Delitiæ enim quædam animi mollities est) vt si quis vestem trahat, ne quam in veste tollenda suscipiat molestiam & dolorem. Et qui imitatur ac fingit ægrum, non se miserum esse putat, cum sit misero par ac similis. Similis est ratio continentia & impotentia. Neque enim mirum sit aliquem esse, qui à firmis & immodicis voluptatibus doloribusue vincatur: quinetiam venia danda est, si quis obsistens vincatur, vt Theodecti Philoctetes ictus à serpente, vel Carcini Cercyon in Alope. Et vt homines qui tenere risum conati, vniuersum effundunt, quod Xenophanto accidit. Sed si quis iis succumbat, quibus plerique possunt obsistere, id denique sit mirum, præsertim si neque natura neque morbo impeditus, possit obsistere. Qualis est in Parfarum regibus molities, propter genus, scemina etiam à maris natura recessit. Atque etiam intemperans videtur, si quis est ad ludum propensior, qui etiam mollis dicitur: ludus enim leuamentum est, si quidem requies. At omnis qui ad ludum est procliuor, in iis est qui modum quietis transeunt. Impotentia autem alia ex temeritate, alia ex imbecillitate gignitur. Alij enim consilio capto, non seruant neque tenent id quod statuerunt victi & debilitati obiecta specie voluptatis. Quidam quia nihil se neque rationem consuluerunt, à perturbatione

rapiuntur. Nonnulli enim quemadmodum quasi titillati an- E
 tè & deliniti blanditiis voluptatis non succumbunt. sic quum
 præferunt & prouiderunt, excitaruntque & se & rationē,
 nunquam à perturbatione vincuntur, siue sensum suauitate
 quadam demulceat, siue asperitate deterreat. Maxime autem
 acutorum & atrabili hominū est temeraria impotentia, quo-
 niam illi propter celeritatem, hi propter vehementiam, ratio-
 nem & iudicium suum non retinēt, hoc ipso quod uisionem
 & speciem obiectam animo facile sequantur. F

VIII.

Quoniam autem, ut dixi, factorum suorum non pœ-
 nitet intemperantem, quippe qui permaneat in sententia, im-
 potentem vero quodam modo pœnitet: idcirco non ita est
 ut quærendo disputauimus, sed hic sanabilis est, illi nulla sa-
 nitas adhiberi potest. Simile est enim malum hoc aquæ in-
 tercuti & tabi: impotentia his hominibus, qui morbo comi-
 tiali affliguntur, propterea quod assidua illa & sempiterna,
 hæc non assidua est improbitas. Omninoque ex alio genere
 impotentia est, ex alio vitium: vitium enim omne occultum G
 est, non est occulta impotentia. Atqui horum ipsorum me-
 liores ij qui à ratione desciscunt, quàm ij in quibus est ratio,
 & sententia, neque in ea permanent: siquidem à minore per-
 turbatione victi iacent, neque id inconsultò, ut alteri. Est e-
 nim impotens iis similis hominibus, qui & cito, & pauculo
 vino epoto, & minore quàm plerique, incidunt in ebrieta-
 tem. Ac impotentiam non esse idem quod vitium, nisi for-
 te aliqua ex parte, hinc perspicitur potest, quòd illa non est cum
 animi iudicio & proposito coniuncta, vitium est. Est inter H
 hæc tamen in actionibus quædam similitudo, ut illud Demò-
 doci in Milesios, Milesij non sunt illi quidem insipientes, sed
 tamen eadem quæ insipientes faciunt. Et impotentes quidem
 cum non sint iniusti, faciunt tamen iniuriam. Quoniamque
 hic eiusmodi est, qui propterea quòd sibi non persuaserit,
 immoderatas quasdam etiam contra rectam rationem cor-
 poris voluptates persequatur, ille autem sibi induxerit ani-
 mū, quod sit eiusmodi qui eas sequatur: ille facilè desistet de
 sententia, hic nō desistet. Nam & virtus omnium principium

A conferuat, & vitium labefactat. Principiũ autem actionis & officij, id est quo referũtur omnia, vt in Mathematicis ea, quæ ponuntur. Vt igitur illic, ita hic principia non docet ratio, sed virtus vel quæ insita est natura, vel à more perfecta, bene sentire docet de principio. Est igitur eiusmodi temperans: cui est intemperans contrarius. Est etiam alius qui propter perturbationem à recta ratione desciscit, quem vt ne agat ex rationis præscriptione, impellit perturbatio: eadem vt ei certum sit & destinatum, eius generis voluptates persequi oportere, non vincit. Hic impotens nominatur, qui & melior intemperante est, nec planè improbus. Saluum enim in eo & integrum est principium, quo nihil in nobis est præstantius. Huic autem repugnat alius, qui permanet in sententia, à qua eum nulla potest dimouere perturbatio. Ex quo perspicuum est, hæc in bonis, illam in malis esse animi affectionem. Vtrum igitur in quavis sententia permaneat cõtinens, & in quolibet proposito, an in recto & honesto? Et impotens, vtrum non in qualibet sententia permaneat, & institutum quodlibet non sequatur, an falsum duntaxat rationem teneat & non rectum institutum? vt initio quæsitum à nobis est: an fortuito in quavis, per se in vera ratione & sententia ille permaneat, hic non permaneat, quæstio est. Si quis enim hoc propter illud expetat vel sequatur, per se & propter se hoc persequitur & expetit: fortuito illud superius. Omnino autem & absolute dicimus expeti id, quod propter se expetatur. Ita in qualibet hic sententia permanet quodammodo, ille ab eadem abducitur, ac propter se in vera permanet. Sunt autem qui in sententia permanet, sunt etiam quos pertinaces vocant, quales sunt ij qui desistunt ægrè à sententia. Hi simile quiddam habent continenti, vt prodigus liberali, & audax forti, cum ab eo absint distentque plurimum. Qui enim perturbatione aut cupiditate nõ abducitur à sententia, is continens dicitur, quandoquidem si ita res ferat, desistet facilè à sententia continens. Illi verò non ratione ducti mutant sententiam Nam se vltro cupiditatibus offerunt plerique & inflammati voluptate rapiuntur. Pertinaces autem sunt, sententiæ suæ defensores, & indocti & agrestes. Ac sen-

IX.

tentiæ suæ defensores, in eo vel voluptatem sequuntur vel do- E
 lorem. Voluptatem enim ex victoria percipiunt, si non dimo-
 ueantur de sententia: & ferunt iniquo animo, si sua, quasi de-
 creta tollantur & infirmentur. Ita sunt illi quidem impoten-
 ti quàm continenti similiore. Sunt etiam qui non stant in eo
 quod statuerunt, nõ propter animi impotentiam, vt in Philo-
 ctete Sophoclis Neoptolemus, qui propter voluptatem eam
 que honestam non permanfit in sententia. Nam verum enun-
 ciare, honestum illi fuit, cū illi mentiri induxisset Vlyffes. Ne F
 que qui voluptatis causa nisi obscœne aliquid faciunt, omnes
 continuo vel intemperantes vel scelesti, vel impotentes sunt
 habendi. Quoniam autem est aliquis eiusmodi, qui minorem
 quàm fat fit, corpore voluptatem percipiat, quiq; cum sit eiuf-
 modi non permanet in sententia: fit, vt inter eum & impo-
 tentem, medium locum obtineat continens. Nam & propter
 vim quandam maiorem non seruat rationem impotens, &
 hic propter minorem. At verò continens sic suum iudiciū
 retinet ac ratione, vt ab ea nulla vi nulloque impetu possit G
 deiici. Quoniamque in bonis est continentia, ambas necesse
 est contrarias animi affectiones esse in malis. Quod perspi-
 cuum est quidem certè: sed quia altera in paucis atque raro
 animaduertitur, idcirco vt temperantia intemperantiæ mo-
 dò repugnare videtur, sic continentia impotentiam. Et quo-
 niam multa dicuntur per similitudinem, continentia quoque
 temperantem similitudine quadam consecuta est. Vt enim
 continens sic temperans eiusmodi est, qui nihil quod rationi
 fit contrarium, faciat propter eas, quæ ad corpus pertinent vo- H
 luptates. Sed hoc interest, quòd in illo insunt, in hoc nullæ
 sunt prauæ cupiditates: & quòd hic eiusmodi est, qui nulla
 contra præscriptum rationis capiatur voluptate: capitur ille
 quidem, sed non rapitur. Similes etiam sunt inter se intempe-
 rans & impotens, cum sint & dissimiles, quoniam vterque vo-
 luptates corporis percipit, sed ille sentit percipiendas esse, hic
 non putat. Neque verò vnus idemque vnà prudens ef-
 fe potest & impotens. Nam qui prudens sit, eundem etiam bo-
 num virum esse ostendimus. Præterea non ex eo solum pru-

- A** dens nominatus est, quòd intelligat, sed ex eo etiam quòd vsu rerum valeat ad actiones & officia. Atqui non est idoneus ad rerum actionem impotens. Ingeniosum quidem hominem nihil prohibet impotentem esse. Itaque nonnulli videntur interdum prudentes, etiam impotentes, propterea quòd, vt superioribus libris ostendimus, inter ingenium & prudentiam interfit, & quòd finitimi sunt hominum sermone, sed eorum propositum est dissimile. Nec verò debet impotens ita affectus esse animo, vt qui scit, & contemplatur, sed vt dormientes & furiosi. Idemque voluntate sua facit omnia (scit enim quodammodo & quid & cuius rei causa agat) sed minimè est improbus. Rectum enim est in eo animi iudiciu. Quocirca improbus aliqua ex parte est, non iniustus, cum non fraude, neque ex insidiis agat. Eorum enim quidam non stant in eo quod iudicarunt, furiosus autè non deliberat omnino. Similis est igitur impotens ciuitati, quæ statuit illa quidem quæ sunt præclara omnia, legesque habet & bonas & salutare, sed nulli parat. Id quod Anaxandrides facetè dixit, Ciuitas leges condit, quas non tuetur ipsa. Improbis autem ei, quæ seruat illa quidem leges, sed malas & perniciosas. Sed in eo quod multitudinis vires vincit, omnis & continentia & impotentia cernitur. ille enim diutius, hic minus diu perstat in sententia quàm vires ferant plurimorum. Faciliusque impotentia sanari eorum potest, qui a trabi tenentur, quàm eorum qui statuunt, nec stant in eo quod sit iudicatum. Et ij qui consuetudine, quàm qui natura impotentiam compararunt. Est enim facilius consuetudinem mutare, quàm naturam: quippe cum propterea sit molesta consuetudo, quòd ad naturam proximè accedat. Id quod etiam Euenus Poëta carminibus tradidit,
 Consuetudo valet, longos mansura per annos:
 Illaque naturam, vires si sumpserit, æquat.

Ac continentia quid sit, quid impotentia, quid constantia & mollities, quam hæc inter se rationem habeant animi affectiones, iam expositum explicatumque est. Voluptas autè quid sit, quid dolor, quæque eorum vis & natura, Philosophi ciuilis est

XI.

tenere & cognoscere: quippe cum is sit finis beatæ vitæ quasi architectus, quem intuentes alia in bonis, alia in malis esse censeamus. Iam verò cum virtutes & vitia more perfecta, in voluptate ac dolore inherere posuerimus, plerique etiam cum voluptate vitam beatam coniunctam esse affirmant: hæc nobis de voluptate & dolore etiam necessario suscipienda disputatio est. Itaque *μανδεις*, id est beatam, & *τὸ χαίρειν* nominarunt. Sunt igitur, qui nullam voluptatem bonum esse censerent, neque propter se, neque propter aliud: quod non idem sit bonum & voluptas. Alij nonnullas in bonis numerant, multas in malis. Tertia etiam est sententia eorum qui asserunt, & si omnes in bonis sint tamē non posse summum bonum in voluptate numerari. Omnino quidem non est bonum voluptas, quod voluptas omnis sit motus quidam, qui cum suauitate quadam naturam mouet, & ad eam affluit & illabitur. Neque enim ex eodem genere sunt motus & finis, ut nulla in ædificando suscepta opera, domus vocatur. Præterea & temperans voluptates fugit, & prudens sequitur id quod dolore vacat, non quod voluptatem efficit. Impedit etiam voluptas consilium, eoque magis, quo maior sit, ut luxuriosorum. qui enim in ea sit, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi potest. Iam verò nulli arti quasi materia quam tractet & in qua versetur, subiecta est voluptas, cum interim omne sit artis opus in bonis. Præterea voluptatem & pueri persequuntur & beluæ. Nam non omnes esse in bonis, hinc perspicitur potest, quod earum quædam obscenæ sunt, & ut probra obiiiciuntur, & quod nocent. Quædam enim eorum quæ sensum dulcedine quadam permulcent, morbos afferunt. Non esse autem in voluptate summum bonum, quod non finis sit, sed ortus. Atque hæc ferè sunt quæ de voluptate asserunt. Ex quibus non efficitur, ut voluptas ne sit bonum, neque summum bonum, primum & hoc intelligi potest, quod cum duplex sit bonum, alterum, quod absolute & per se bonum sit, alterum, quod alicui bono sit & vsui, eodem etiam modo naturæ & habitus consequentur. Ita & motus & ortus. Quæque male videtur, perfecte & per se mala sunt, alicui non

A sunt, sed expetendæ. Quædã verò certo cuidam voluptati nõ sunt, sed aliquãdo, & perexiguo tẽpore, expetendæ nõ item. Aliæ non sunt voluptates, sed videntur omnes eæ, quæ cũ dolore coniunctæ sunt, & remedij causa adhibentur, quales sunt ægrotorũ. Deinde cum bonorũ aliud sit actio, aliud habitus, quæ ad constitutionẽ habitus naturalis pertinent, accessione ac fortuitu sensus mouet atq; delectat. Est autẽ in cupiditatibus actio reliqui habitus atq; naturæ. Sũt enim quæ dolore & cupiditate vacat voluptates, quales sunt quæ cognitiõis cõ

B tẽplationisq; causa percipiũtur, tũ cum natura nihil desiderat. Quod ex eo perspicitur, quia nõ eisdẽ rebus voluptatem pariẽtibus delectantur homines, tũ cum natura expleta & satiata est, & cũ tranquilla ac sedata, sed cum tranquilla est, iis quæ per se voluptatẽ pariũt delectantur: cum satiata, cõtrariis. Nã & acris & amaris tũ delectari solent, quorũ nihil suapte natura gratũ est, neq; absolutẽ iucundũ. Ita ne voluptates qui dẽ. Vt enim quæ habent delectationẽ inter se differunt, sic eæ etiam quæ ex illis percipiuntur voluptates. Nec verò aliud aliquid necesse est voluptate esse præstãtius, vt nõnulli asserũt, videlicet finẽ motus. Neq; enim sunt in motu voluptates, nec copulatę sunt omnes cũ motu: suntq; potius actiones & finis. nec dũ gignũtur eueniũt, sed cum ad vsus adhibetur. Nõ est etiã finis omnibus alius propositus, sed iis modò, quę ad perfectionẽ naturæ pertinet. Itaq; illud nõ est præclare dictũ, Voluptatẽ esse motũ quẽdã cũ suauitate ad sensus affluẽtem, sed definienda fuit potius, actio esse habitus naturę congruentis: & pro illo, ad sensus illabens, non impedita. Quanq̃ motus

D quidã videtur esse, q̃ propriẽ & verẽ sit in bonis, cum præsertim actionem motũ esse putet, & sit aliud. Nã quod aiũt, malas esse, propterea quòd morbos pariãt nõnullæ res, quæ voluptatem efficiãt, idem valet cõtra salubria, quorũ quædam rei nummarie obsunt. Hac quidẽ ratione vtraq; erunt inutilia. Atqui ex hoc quidẽ non sunt praua estimãda, quoniã cognitio etiam rerũ nocet interdum valetudini. Neq; verò prudentiam aut habitum vllum impedit, quę ex quaque re percipitur voluptas, sed absurde. Etenim quę ex discendo & cõtem-

plando capiuntur voluptates, in iis inuitamenta quædam in- E
 funt, quibus magis ad discédū cognoscendūque moueamur.
 Quod autem afferūt arti nulli voluptatē, quasi materiā quam
 tractet esse propositā, præclarè cecidit. Neq; enim vllius alte-
 rius actionis ars est, sed potius facultatis. Quanq̄ voluptatis vi-
 dentur esse vnguētaria & culinaria. Quod verò aiunt, tempe-
 rantem fugere voluptates, prudentémq; sequi vitā dolore va-
 cantem, pueros autē & beluas voluptatē persequi, hæc vna ra-
 tione omnia refellūtur. Sunt enim, vt diximus, nonnullæ per-
 se bonæ & honestæ, aliæ non honestæ, quas pueri ac belluæ se F
 quuntur: prudens autem earum vacuitatem, quæ cum cupi-
 ditate & dolore coniunctæ sunt, quæ eadem ad corpus perti-
 nent. (hæ enim sunt ex eo genere) & intemperans eas nimias,
 ex quibus intemperans nominatus est. Itaque moderatus vir
 eas fugit, quoniam sunt & temperantis quædam propriæ.

XII.

Hoc etiam inter omnes constat, dolorem malum esse atq;
 fugiendum. Nam alius absolutè malum est, alius quia est impe-
 dimento. Quod autem ei contrarium est quod fugiendū sit,
 quia fugiendum est atque malum, omne id bonum. Est igitur G
 bonum voluptas. Neque enim ita processit refutatio, vt dissol-
 uebat Speusippus, vt maior res minori cōtraria sit & pari. Ne-
 que enim dicas voluptatem idem quod malum quoddam ef-
 se. Sed nihil prohibet summum esse bonum quandam volu-
 ptatem, etiam si nonnullæ numerentur in malis, vt si pernicio-
 sæ sint aliquæ scientiæ, tamē sit aliqua in bonis scientia. Quin
 etiam si ab vnoquoq; animi habitu proficiscātur, nō impedi-
 tæ actiones, siue in omniū actione sit beatitudo, siue in earum
 aliqua nō impedita: profecto eam necesse sit expeti maximè. H
 Atqui hoc ipsum est voluptas. Ita erit summum bonū quæ-
 dam voluptas, etiam si aliquæ in malis ponātur omnino. Ob
 eamque causam beatam vitam & iucundam ducunt omnes,
 & cum voluptate coniungunt, nec iniuria. Nulla enim actio
 si impedita sit, perfecta esse vllō modo potest. Beatitudo autē
 vndiq; perfectum quiddam & absolutū ponitur. Quocirca
 corporis bonis & externis atq; fortuna eget beatus, vt ne hæc
 impediri possint. Quia autem beatum eum dicūt, qui eucleo

A torqueatur, maximisque opprimatur calamitatibus, dum modo vir bonus sit: seu voluntate sua, seu inuiti, nihil dicunt. Videtur autem quibusdam beata vita idem esse quod secunda fortuna, hoc ipso quod externis bonis sit opus. Non ita est. ea enim si immoderata est & immensa, impedimento sit beatæ vitæ, nec iam fortassis prosperitas appellari debeat. Est enim eius in beata vita certus quidam modus terminusque retinendus. Sed voluptatem quidem esse summum bonum quodammodo, hinc intelligi potest, quod eam omnes homines & beluæ sequuntur. Nec opinio quidē certē omnino nulla esse potest, quam tot populi clarā illustrēque reddiderunt. Sed quoniam nō eadem est aut videtur natura affectiōve optima, idcirco non eandem omnes sequuntur voluptatem, sed tamē voluptatem omnes, non quam putant quidem, autem nominarent, sed tamen eandē fortassis persequuntur. Est enim natura diuinum quiddam insitum omnibus. Sed nominis hæreditatem sibi vendicarunt & sumpserunt ad corpus pertinentes voluptates, quæ ferè ad eas procliues sint omnes, earumque sint participes. Quoniā igitur hæ solæ notæ sunt, idcirco has solas esse putant. Illud etiam perspicuum est, nisi sit voluptas bonū & actio, nō posse iucūde viuere beatum. Quamobrem enim eam desideret, si non sit in bonis? Atqui in ea etiam cum dolore potest viuere. Neque enim dolor bonum sit aut malū, nisi etiam voluptas sit. Ita quamobrem eū fugiat? Non igitur quidem iucūdior ac suauior sit vita boni viri, nisi etiam eius sint actiones. De his autem voluptatibus quæ ad corpus pertinent, iam differendum est nobis, quoniam quidam nonnullas voluptates vehementer expetendas dicunt, vt sunt honestæ ac liberales: non corporis, nec in quibus versatur intemperās. Quid est igitur, cur dolores contrarij sint in malis? si quidem malo bonum est contrarium. An quia quod malum non est, idem etiam bonum est, ita sunt necessariae in bonis? an ad certum aliquem vsque terminum & modum sunt in bonis? Nā quibus in affectionibus motionibusque transire modum non licet, nec in voluptate licet: quibus licet, & in voluptate. Voluptatum autem corporis est quædam immoderata copia

& exuperantia, & malis in eo cernitur, q̄ immodicè his per- E
 fruitur, nō necessariis. Omnes enim modo quodam & epulis
 delectantur, & vino, & libidine, sed non vt ratio postulat. Cō-
 tráque fit in dolore. Neque enim quispiã nimium dolorem
 fugit, sed dolorē omnino: quippe cū ei non fit quod nimiū
 est, contrarius, sed ei qui quod immoderatum est ac nimium
 persequitur. Et quoniã non solum verum enunciandum est,
 sed causa etiam afferenda est, cur quicque falsum sit (hoc enim
 ad fidem valet. Nam cū apparet consentaneum esse, quam-
 obrem visum sit verum quod verum non esset, tum id facit, vt F
 verò magis assentiamur) idcirco afferenda ratio est, cur volu-
 ptates corporis magis expetendæ esse videantur. Ac primum
 quidem certè, quod depellunt dolorē. Itaque cū maioribus
 quibusdam doloribus excruciat̄ur, tum quasi medicinã quã-
 dam, singularem corporis voluptatem persequūtur. Quoniã
 autem vehementes curationes adhibentur, idcirco eas perse-
 quuntur, propterea quod ex aduerso contrarium speciem sui
 exhibeat. Non igitur bonū videtur voluptas, vt dixi, his dua-
 bus de causis, quòd aliæ sunt actiones deprauatæ naturæ: aut G
 simul vt orta est, qualis est ferarum, aut consuetudine, vt flagi-
 tiorum hominum. Aliæ sunt medicinę & curationes eius
 quod desideratur, quas melius est adesse quàm gigni. Quãdã
 quoniam cū perfectæ sunt, percipiūtur, fortuito sunt bonæ
 & honestæ. Iam percipiuntur ab iis qui aliis affici nō possunt,
 hoc ipso quòd firmæ sunt & vehementes. Itaque sitim quan-
 dam sibi ipsi obsonat & comparāt. quæ si nemini noceant, ca-
 ret reprehensione: sin noceat, est in vitio. Neque enim præsto
 sunt aliæ quibus perfruātur, quorum neutrum molestum est H
 plerisque natura. Sunt enim in perpetuo labore animantia, vt
 etiam naturalis ratio declarat, quæ cernere & audire molestū
 esse docet, sed assiduitate quotidiana vt aiunt, & consuetudi-
 ne sensuū assueuimus. Similitérque in adolescētia homines ita
 affecti sunt propter crescendi consuetudinem, vt vinolēti: &
 iucunda est adolescentia. At verò qui atra bili sunt natura, ij
 semper requirūt desiderātque medicinam, quòd eorum cor-
 pus continenter pungatur, propter temperationem & in fir-

A mis sint cupiditatibus. Atqui abiicit dolorem, quæuis etiam dum vehemens sit dolori aduersaria voluptas, ob eamque causam homines intemperantes fiunt & flagitiosi. Quæ autè vacant dolore voluptates, earum nullæ sunt exuperatiæ, quo ex genere sunt quæ ex iis gignuntur, quæ habet suapte natura, nõ fortuito & casu, oblectationem. Dico autè fortuitam habere oblectationem ea, quæ medicinam faciunt. Nam quòd accidit, vt curent, quoniam vis altrix reliqua est, quæ agit aliquid, idcirco efficere videntur voluptatem. At vero suapte natura voluptate afficiunt, quæ eiusmodi naturæ actionem perficiunt & absoluunt. Res autè nulla nos semper eadè delectat, quòd non est natura nostra simplex, habet que in se quiddam admixtum, dispar sui ac dissimile, quo eam interire necesse sit. Ita si quid pars altera faciat, id continuo à natura alterius sit alienum. Sin exæquet, nec iucundum est quod agitur, neque molestum. Nam si natura simplex sit alicuius, eadè semper ex actione summam capiat voluptatem. Itaque semper vna deus, eaque simplici voluptate perfruitur. Nõ enim motionis tantummodo est actio, sed etiam stabilitatis: & magis est in stabilitate voluptas, quàm in motu. Fit autem nescio quo vitio hominum, vt, sententia Poetæ, rerum omnium nihil iucundius mutatione, nihil suauius esse videatur. Vt enim homo malus facile huc atque illuc impellitur: sic etiam natura ea quæ eget mutatione, quoniam nec simplex est nec recta. Dicitur est de continentia, de impotètia, de voluptate & dolore, quid etiam sit vnum quodque eorum, quoq; modo eorum aliqua in bonis sint, alia in malis. Superest vt de amicitia dicamus.

D *ETHIC. ARISTOT. LIB. VIII.*

Equitur vt deinceps de amicitia dicendum esse videatur: quandoquidè aut virtus quædã est, aut cū virtute copulata. Eadem etiã ad vsum vitæ est necessaria maximè. Nam quis est, qui velit, vt ne diligat quæquã, nec ipse ab vlllo diligatur, circumfluere omnibus copiis, atque in omni rerum abundantia viuere?

I.

Etenim vt quisque maximè opibus, principatu & potestate ex E
 cellit, ita in amicitiiis expetèdis colendisq; maximè excellit.
 Quis enim esset tantus fructus in prosperis rebus sublata be-
 nignitate, quæ & in amicos extat maximè, & amplissimis lau-
 dibus afficitur? Aut quo tandem modo, sine amicis custodiri
 cõseruariq; possent? quarum possessio quo est maior, eo plus
 requirit ad se tuendam. In paupertate etiam, cæterisq; aspe-
 ris rebus omnibus, amicorum bonitate per fugium solum pu-
 tant cõmune esse omnium. Iam & adolescentes in officio con-
 tinent amici, & senibus ad obsequium præsto sunt, easq; vi- F
 tæ actiones fungendas, quibus propter imbecillitatem deesse
 coguntur: & constanti ætati comitès se ad præclara honestaq;
 facinora præbent. Etenim si duo vnà iter faciant, & maiora a-
 nimo ac mente agitare, & plura cõficere possunt. Ac mihi qui-
 dem certè videtur natura esse inter natos & parètes: quod non
 solum in hominibus animaduerti potest, sed in auibus etiam
 animantibusq; plurimis, iisq; omnibus, qui quodam genti-
 litatis iure sunt ac societate coniuncti. Sed hoc in homine est
 multò euidètius ex iis laudibus quibus eos afficimus, qui aliis G
 consulunt. Cernere etiam licet in erroribus, quàm sit omnis
 homo homini coniunctus & amicus. Videturq; amicitia
 Rempub. continere, & maiore, quàm iustitia, in studio fuisse
 legum latoribus. Nam cùm amicitia sit concordia similis, &
 hanc maximè sequuntur illi, & seditionem quæ ei inimica sit,
 omni ratione extermināt. Quòd si amicitia inter omnes esset,
 nihil esset q̄ iustitiã desiderent. At si iusti essent, tamen amici-
 tiæ præsidium requirerent. Et quod ius præstâtissimum est, id
 amicitia & charitate contineri videtur. Nec verò res est solum H
 necessaria, sed honesta etiam atque præclara. Nam & eos lau-
 damus, qui amicos diligunt, & à multis diligi præclarù duci-
 mus, & nonnulli etiam viros bonos eosdè amicos putant. Sed
 de ea inter Philosophos multa dissensio est. Alij enim eã simi-
 litudinem quandã ponunt, & amicos similes. Ex quo prouer-
 bia facta sint, Pares cù paribus facillimè cõgregantur. & Gra-
 culus cum graculo, & cætera generis eiusdem. Alij contrà fi-
 gulos aiūt ita esse inter se animatos, eorùmque causas longius

A & à natura studiosius petunt. Euripides quidem, Terram ait cum sicca est, desiderare imbrem: Cœlum autem cum magna aquæ copia abundat, terram expetere. Et Heraclitus, Contrarium vtile, & Ex rebus disparibus & dissimilibus pulcherrimum cōcentum effici, & Discordia effici omnia. Ab his cum multi alij, tum Empedocles dissentit. Nam pares cum paribus facillimè congregari. Quæstiones igitur naturales quoniam non sunt huius disputationis, omittamus, & eas quæ naturam attingunt humanam, quæque ad mores perturbationesque animi pertinent tractemus. veluti, vtrum in omnibus sit amicitia, an inter malos esse non possit: & num sit vnum modo genus amicitia, an plura. Qui enim vnum esse putant quod accessionem & decessionem admittat, nõ satis magno illi quidem argumento nituntur. Habent enim accessionem & decessionem multa quæ genere inter se differunt, de quibus supra diximus.

Hęc autem facillè intelligentur, si quid sit amabile cognouerimus: quippe cum non videantur diligenda omnia, sed ea duntaxat, in quibus inest causa diligēdi: in quibus sunt, bona, iucunda, & vtilia. Vtilia autem sunt, ex quibus vtilitas aliqua percipitur, vel consequitur voluptas. Ita in eo quod amabile est vel vtilitate, vt finem, sequimur, vel voluptatem. Sed vtrum id quisq; diligit, quod absolutè bonum est, an quod sibi bono est, quæstio est: quoniam hæc interdum inter se discrepant. Itēque de iucundis rebus quæri potest. Videtur autē id vnusquisq; amare, quod sibi bono est. Quod verò perfectè absolutèque bonum est, per se omne amabile. Vnicuique, quod sibi quisque bonum iudicat. Quod autem D cuiq; bono sit, nõ id quisq; diligit, sed quod esse videatur. Nihil interest, quoniam erit amabile quod videatur. Quoniam autem ab his tribus omnes causæ diligēdi proficiuntur, cū iis quidem quæ inanimata sunt, nemini esse amicitia dicitur. Non est enim mutuus amor in eis, nec ea volunt bonis affici. Rideatur enim, si quis vinum bonis affici velit, sed integrum, ac saluum omnes volunt, ad vsus suos. Atqui omnes aiunt oportere amicum velle bonis affici, eius causa, nulla vtilitate quæsita. Qui autem ita volunt amicos abundare bonis, eos

III

II.

beneuolos appellant, si idem ab illo vicissim non fiat. Beneuo E
 lentiã enim aiunt in iis, qui vicissim idem faciunt & accipiunt
 amicitiam esse. Sed nunquid eò addendum est, si non sit occul-
 ta? Multi enim propter bonitatis vtilitatisque opinionẽ, etiam
 eos quos nunquã viderunt, quodam modo diligunt. fierique po-
 test, vt eorũ aliquis sic in hũc sit animatus. Quocirca hi bene-
 uolentia inter se illi quidem cõiuncti videntur esse. Sed ami-
 cos quis eos dixerit, cum quẽadmodum inter se animati sint,
 ignorẽt? Amici ergo & beneuolentia inter se apertẽ colligati
 debet esse, & se velle vltro citroque bonis affici: cum se nõ igno F
 rent, propter vnum aliquid eorũ quæ dicta sunt. Sed quo-
 niã hæc inter se genere differunt, amores etiã & amicitia dif-
 ferunt. Sunt enim tria amicitia genera, quæ rebus amabilibus
 æquabiliter, pariterque respondet. Est enim suus cuiusque generis
 mutuus amor haud obscurus. Et qui inter se diligunt, alteri al
 teros se bonis affici volunt, quia diligunt. Ac ij quidẽ qui vtili-
 tatis causa fingunt amicitias, nõ propter se causaque sua inter se
 amant, sed quia vtilitas aliqua vtrinque pariat. Eadem est ra-
 tio eorũ, qui amicitias colunt propter voluptatẽ. Non enim fa- G
 cetos propterea diligunt, quia probi sint, sed quia delectent.
 Quapropter & ij qui vtilitatis causa amicitias sequuntur, suis
 comodis: & ij qui delectationis causa, amorẽ sua ipsorũ volu-
 ptate metiuntur. Nec quia boni sunt, coluntur: sed quia fru-
 ctuosi & iucundi. Sunt ergo hæc fortuita & fucata amicitia,
 quoniã nõ idcirco qui diligitur colitur, quia sit probus: sed
 quia vel vtilitatis præbitor sit, vel minister libidinis. Quocir-
 ca celeriter hæc quidẽ tales amicitia dirimuntur. quippe cum
 pares ac similes illi qui hæc sequuntur, minus permaneant. Ete- H
 nim si iam nõ sint voluptati nec vtilitati, ab amore desistunt. Et
 quoniã vtilitas nõ permanet, aliãque alia paritur, eo quod ami-
 citia cõstituerat sublato, amicitia etiã dissoluitur, quã iis amici-
 tia cum illis rebus intercederet. Cuius generis amicitia maxi-
 mẽ in senibus vigere solet. Non enim id ætatis homines volu-
 ptatẽ in amicitia, sed vtilitatẽ sequuntur. atque homines, corro-
 boratis iam confirmatisque ætatibus, & adolentes ij omnes,
 qui emolumentum & fructum sequuntur. Cũque non ad-

A modum eiusmodi homines cōmunionē vitæ cōfocientur (interdū enim ne affabiles quidē iucundosq; se esse volunt) fit, ut ne hanc quidē vitæ consuetudinē desiderent, nisi ex ipsis fructus vtilitāsq; capiatur. Manēt enim iucundi tandi, quādiu sperāt se aliquē fructū esse capturos. Quo in genere hospitalitatem ponunt. At verō adolescentū amicitia voluptatis causa omnis cōstituta videtur esse. Eorū enim cū omnis in libidine & perturbatione vita cōsumitur: tū ex quo capiant voluptatem, eamq; in præsens, id omne vel studiosissimē persequuntur. Et quia mutata ætate alia sequuntur quæ delectet, idcirco repente & amici fiunt, & ab amore desistunt. Nam eorum amor sæpe vnā cū voluptate deponitur, cuius cita est & repentina mutatio. Atq; etiā adolescentes ad cōdū amorē propensi sunt. magna enim pars cōdi amoris in perturbatione & voluptate ponitur. Itaq; & cito diligūt, & ab amore desistunt sæpe eodē die mutata sentētia. Hi vnā versari totos dies cupiunt, & vitæ societate coniungi, q̄ isto modo eis adsint omnia quæ ad amicitiam pertinent. At verō perfecta illa amicitia est, qua viri boni pari virtute præditi inter se cōiuncti sunt & copulati. Hi enim vtrōq; bonis se affici volunt, quia sint boni: boni autem sunt sua sponte. Quia autē amicos affici bonis cupiunt illorum causa, ij maximē amici habēdi sunt. Sunt enim suapte sponte ita affecti animo, non temerē neque casu. Manebit igitur horum amicitia tandi, quādiu boni futuri sunt. At virtutis manet certa & stabilis possessio. Atque etiā omnino vterque bonus est alteri. siquidem viri boni absolutē ac perfectē boni sunt, vtilitatesq; ex amicitia percipient atq; oblectationē. Qui enim verē boni sunt, iidē etiā inter se alter alterū oblectāt. Suæ enim cuiq; ac tales iucundæ actiones, & bonorum sunt eiusmodi vel similes actiones. Sed hæc talis maximē firma est & stabilis amicitia, nec sine causa. Sūt enim in ea omnia quæ amicis inesse debent. Omnis enim amicitia vel ad fructum dirigitur, vel ad voluptatem, aut sine adiunctione, aut eius certē qui diligit, atque ad quandam similitudinem: quæ huic per se insunt omnia. Huic autē similia sunt reliqua, quod per se bonum est, quodq; per se iucundū, quibus nihil ama-

bilius reperiri potest, nihil copulatius. Ergo in illis maximè in E est amor & amicitia, eaq; optima. Iure autè rarum est maximè istud genus amicitia. Siquidè hominum huius generis magna est penuria, & tempore ac consuetudine opus est. Nam verum illud est, Multos modios salis simul edèdos esse, vt inter se norint. Nec ante quidè probari aut amici esse possunt, quàm habeant quasi signa quædam & notas, quibus vterque alterum, an ad amicitia sit idoneus, iudicet. Qui verò nimis cito ea omnia perficiunt, quæ ad amicitiam pertinent, ij se illi quidem F amicos esse volunt, nec sunt tamen, nisi sint digni amicitia, itaque iudicent. Repente quidem conciliandæ amicitia voluntas nascitur, amicitia non item: sed & tēpus & cetera omnia, vt perfecta & absoluta sit, desiderat. Quæ omnia & similia ab utroque extant in alterum, quæ quidem in amicis inesse conuenit.

III.

Quæ autem iucunditatis causa conflatur, huic est similis. Boni enim viri se vltro & citro oblectant. Itēque ea quæ vtilitatibus emolumentisque colitur: siquidem viri boni tales se alter alteri præbent. Tum vero amicitia huius generis permanent diutissime, cum ab amicis paria vt iucunditates ministrantur. neque ita solum, sed si etiam ab eodem proficiantur, vt facietis contingit, non vt in amante & eo quem ille infano amore deperit. Neque enim iisdem rebus mouentur isti, sed ille forma huius, hic amatoris obsequio & obseruātia. Simul ac igitur forma immutata est, interdum etiam amicitia dissoluitur, cū in hoc non est iucundus aspectus, ab illo hic non colitur. Sed plerique in amicitia permanent, si moribus similes cōsuetudine adiuncta mores diligāt. Qui autem H in amoribus non iucunditatem, sed vtilitates permutant, & minus diligunt, & diu permanent in amicitia. Qui vero amici sunt spe quæstus & emolumentis, eorum amicitiam vtilitas cōmutata dissoluit: quippe qui se non inter se diligerent, sed vtilitatem & fructum. Quocirca suauitatis vtilitatisque causa & malis inter malos, & bonis cum improbis, & neutris cū quolibet amicitia esse potest. Sed perspicuum est in solis bonis veram perfectamque esse amicitiam. Mali enim malis nisi quid emolumentis consequatur, non oblectant. Sola etiam bono-

Arum amicitia reprehensione & criminationibus caret. Non enim facile est criminibus aliquem oblati credere de eo, quem ipse diu probauit, atq; perspexit. Præterea & fides in his viget, nec vllus relinquitur iniuriæ locus, cæteraq; omnia quæ in vera amicitia postulatur. In aliis autem societatibus nihil prohibet hæc talia existere. Quoniã enim homines, eos etiã amicos appellant, qui vtilitatis, emolumentis, & fructibus amicitias dirigunt: vt ciuitates, in quibus societates nasci videtur,

B vtilitatis causa: & eos qui oblectationis causa inter se amant, vt faciunt pueri: certè hos tales homines nos etiam amicos appellemus. Amicitia autè genera sunt plura. Ac primum quidem & propriè amicitiam eam nominamus, quæ inter bonos est quia boni sint: reliquas ex similitudine. Amici sunt idcirco, quia in eis aliqua est boni significatio & similitudo. Etenim iucunditas boni iis videtur, qui studiosi sunt iucunditatis. Nec hæ ferè amicitie copulatæ cõiunctæq; reperiuntur in quoquam, nec iidem vtilitatis causa fiunt amici & voluptatis,

C quod non admodum coniugata sunt, quæ temerè & casu eueniunt. Cùmque in hæc genera distributa sit amicitia, improbi quidem amici futuri sunt vtilitatis voluptatisque causa, quia similes sint: boni autè per se amici sunt, quia probi. Hi ergo absolute amici nominantur, illi fortuito, & quia his sunt similes.

Vt verò in virtutibus boni, sic in amicitia, alij animo & habitu, alij vsu & actione amici nominantur. Alij enim vitæ cõsuetudine & societate cõiuncti, & se vltro & citro oblectant, & vtilitates suppeditant. Quidam verò dormiunt, disiunctive

D sunt illi quidem interuallo locorum, nec vtuntur amicitia, sed ita sunt affecti animo, vt proprio amicorum munere fungantur, Neque enim locorũ interualla funditus tollunt amicitiam, sed officia & actionem. Quòd si sit diuturna absentia, amicitiam quoque delet, ac obruit obliuione. Ex quo factum est prouerbum, Multas quidem amicitias diremissè silentium. Sed nec senes, nec seueri, idonei ad amicitiam videntur: quippe cum nec in iis sit admodum iucunditatis, & nemo possit cum tristi, nec cum eo in quo nihil est iucunditatis vivere. Nam & dolorem natura fugit, & voluptatem sequitur

maximè. Qui autem alteri alteris probati sunt, nec cōiunctio- E
 ne vitæ societati, beneuolis sunt quàm amicis similiores. Nihil est
 enim tam amicorū propriū, quàm vitæ societas & cōmunio.
 Præsidia enim & adiumenta inopes desiderant, societatem vi-
 tæ etiam beati, quādoquidem eos solos esse minimè cōuenit.
 At coniunctio vitæ esse inter eos non potest, qui nec iucundi
 sint, neque iisdem rebus moueantur: quod sodalitas videtur
 maximè continere. Ergo amicitia videtur ea maximè, quæ ad-
 modum sæpe dixi, quæ inter bonos est. Amandū est enim & F
 sequendum quod absolutè ac propter se bonū est, vel iucun-
 dum. Id autē cuique bono est, quod sibi quisq; vtile arbitra-
 tur. At probus probus amicus est vtriusq; causa. Sed amor per-
 turbationi similis est, habitui amicitia: quoniā amor non mi-
 nus iis quæ inanimata sunt tribuitur, & redamant homines a-
 nimi iudicio, quod ab habitu proficiscitur. Bonifque affici vo-
 lunt quos diligunt illorum causa, non repētino aliquo quasi
 motu incitati, sed animi iudicio, atque ratione. Et quibus ami-
 ci chari sunt, ij sua ipforum bona diligunt. Cum enim vir bo G
 nus, amicus paratus est, tum in bonis eius, cui est amicus duci-
 tur. Quocirca vterque sua bona diligit, vicissimque reddit pa-
 rem animi voluntatem & iucunditatem, quandoquidem ami-
 citia quædam æqualitas dicitur. Hæc igitur in amicitia ea quæ
 in bonis est, insunt maximè. Inter seueros autem &
 senes, eo rarius amicitia est, quo morosiores sunt & difficilio-
 res, minúsque delectantur vitæ consuetudine. Nam & amicitia
 propria sunt hæc omnia, & eam contrahunt. Itaque ami-
 citiam cito adolescentes instituunt, senes non item. Neque e- H
 nim eos charos habent, quorū consuetudine minus delectan-
 tur. Itémque ne seueri quidem & tristes. Et quanquam hi ta-
 les homines beneuolentia inter se coniunguntur, cum suos
 bonis velint affici, & adiumenta præsidiaque suis rebus duris
 petant: tamen non admodum amicitia præsidia quærūt, quòd
 cum aliis versari nequeant, neq; se vltro & citro vlla re oble-
 ctare, quæ ad amicitiam omnia maximè videntur pertinere.
 Sed perfecta cum multis amicitia institui non potest: sicut
 fieri non potest, vt insano amore vnà multi colantur. Sint e-

A nim illę amicitiaē maxime, sed hoc tale cum vno natura videtur intercedere. Eidemque simul probari ac placere multos, nec facile est, nec fortasse vtile. Experiendum etiam est, & consuetudo adiungenda, quod est omnium difficillimū. Nā utilitatis causa & delectationis multis idem placere potest, quod & huius generis sit magna copia, nec diu officia conferri possint. Horum autem generum magis illa nomen videtur obtinere amicitiaē, quæ delectatione & iucūditate vitæ dirigitur: cum in hoc genere eadem efficiāt vtrique, & se alter alterum oblectent, & iisdem rebus moueantur. quales sunt adolescentum amicitiaē, in quibus magis viget liberalitas. At verò quæ emolumentis, vtilitatibus, & fructibus colitur amicitia, illorū est hominum propria, qui in foro iudiciisq̄ versantur. Et beati quidem vtilitates & emolumenta non desiderant, iucunditatem delectationemq̄ desiderant. Viuere enim cum aliquibus cupiunt, & molestias ferunt illi quidem ad tempus, perpetuo tamen ne suas quidem opes, si molestiam afferant, quisquā perferre possit. Itaque amicos suaues diligunt, quos quidem par est probos esse & sibi & amicis. Sic enim eis ea suppetent omnia, quæ amicis adesse debent. Qui verò sunt aliquo imperio præditi, ij amicis distinctis ac disparibus vtuntur. Ex aliis enim vtilitates percipiūt, alios habēt ministros libidinum: quæ duo non ferè in eodem reperiūtur. Neq; enim aut eos eligunt, qui virtute quasi sale sermonis iucunditatem condiant, aut eos qui sint ad res honestas vtilis: sed facetos qui delectandi studio teneantur, & qui possint imperata exequi.

D Atqui nō solent admodum hæc in eodem inesse. Dictum est, virum bonum eundem vtilem & iucundum esse. qualis amicus non est superiori, nisi etiam virtute superetur. Sin minus, non est par inferior proportionem. Cuius generis nō admodū multi solent existere. Ergo in æqualitate ac paritate hæc, de quibus dixi, amicitiaē cernuntur, quoniam eadem ab vtrisque extant in alterū. & sibi ea vicissim optant, aut aliud cum alio, vt dixi, vt voluptatem vtilitate commutāt. Hoc etiam dixi, eas non esse æquę amicitias, nec diu permanere. Atque etiam videntur ex similitudine & dissimilitudine eiusdem & esse a-

VII.

amicitiæ & non esse. Nam amicitiæ videntur, si cum ea conferrantur, quæ virtute dirigitur. Cum enim iucunditas in prima, in secunda insit vtilitas, hæc insunt in hac omnia. Quia verò hæc criminationibus caret, stabilisque ac firma est, illæ autem decidunt celeriter, aliisque multis differunt, non videntur amicitiæ propter dissimilitudinem. Atque etiã aliud genus est amicitię, quod in excellentia & præstantia cernitur: qualis est patri cum liberis, & seni cum adolescente, viro cum vxore, & principi cum eis quibus præsit. Sed hæc inter se differunt. Non enim eadem est parentibus cum liberis, & iis qui præfunt aliis cum iis, qui eorum in imperio erunt: nec patri quidem eadem est cum filio, & filio cum patre: nec eadem viro cum vxore, vxori que cum viro. Nam cum alia virtus, aliudque officium horum vnicuique sit attributum, diuersæ autem & variæ sint causæ diligendi: fit, vt alia atque alia intercedat amicitiæ & charitas. Nec eadem quidem vtrique ab altero officia tribuuntur, nec id quidem æquum fit, vel postulandum est. Cum verò ea tribuunt liberi parentibus quæ debent procreatoribus, parètes vicissim liberis quæ ex se natis debent: tum ibi stabilis quædam & honesta amicitiæ exoriatur necesse est. Qua etiam ratione in cæteris amicitiis, quæ in excellentia sunt, amor debet existere. velut maior ei charitas debetur, qui præstantior est, quàm ipse alteri debeat: & ei ex quo maiores vtilitates fructusque capiãtur, itemque cæteris omnibus. Cum enim amor pro dignitate exoritur, tum existit quodam modo per ratio, in qua amicitiæ consistit. Sed non eodem modo in iustitia & amicitiæ par ratio æqualitasque cernitur. Est enim in iustitia primo loco ei, quod pro dignitate cuique tribuitur habenda ratio: secundo eius, quantum quisque auferre debeat. At in amicitiæ contrà, primum locum, quantitatis: secundum, dignitatis par ratio tenet. Quod ex eo perspicitur potest, quia si magna sit inter amicos virtutis, vel vitij, vel facultatum, vel aliarum rerum distãtia, non iam in amicitiæ permanet, nec dignos quidẽ se iudicãt. Quod in Diis est multo etiã euidentius, ex eo quòd omnibus bonis longe ac multum superent. Id quod etiam in regibus cernere

- A** licet, quorum amicitia multo his inferiores homines se indignos putant. Et nequã homines se indignos censent, qui optimis viris atque sapiētissimis sint amici. Ergo incertũ est quatenus hi permaneāt in amicitia: cum si multa eximantur, etiã maneant: sin magna sit distantia, vt Dei, non iã manet amicitia. Ex quo existit quæstio, nũ aliquando velint amicos bonis quàm maximis affici, vt Deos esse. Neque enim iã amici futuri sunt: non igitur erunt in bonis, nam in bonis amicorũ amici numerantur. Quòd si præclare illud dictum est, suum quẽque amicũ bonis affici velle illius causa, profectò permaneat ille in amicitia oporteat, qualiscunque hic sit futurus. Homini autẽ maxima bona ille quidem optabit, sed nõ omnia forsassis. Se enim quisque maximè diligit. Sed plerique videntur diligi malle quàm diligere, propter ambitionem. Itaque multi amici, assentatores reperiuntur. Est enim amicus nimius assentator omnis, aut certe se eum vult videri, qui diligere, quàm diligi malit. Hoc autem ipsum diligi haud procul abest ab honore, cuius cupiditate multi inflammantur.
- C** Neque verò honorem propter se expetūt, sed temerè & casu. Plerique enim ex eo voluptatem percipiunt, si à viris qui imperio præditi sunt, honore afficiantur: quod sperant, si quare egeant, fore vt ab iis consequantur. Atqui quasi testimonio beneficij honore lætantur. Alij cum à probis & notis honorem sibi tribui cupiant, illorum de se confirmare volunt opinionem. Gaudent igitur se probos esse, illorum quidem iudicio quod approbant. Sed per se gaudent se charos esse: quod ideo melius est, quàm honore affici. Et per se expetenda amicitia est, quæ magis in eo est, vt colas, quàm vt colare. Quod ipsum matres declarant: quæ ex eo quòd diligant, magnam capiunt voluptatem. Quædam enim dant nutriendos liberos, eosque vltro ac sponte diligunt, nec ab iis vicissitudinem amoris postulant, si fieri vtrunque non possit, satisque sibi fieri putant, si præclare cum illis agi perspiciant. Quin etiam eos diligunt, quanuis eis non possint propter ignorationem tribuere quæ debēt. Cũque in eo magis

VIII.

cernatur amicitia, vt diligamus, íque homines laudentur, qui E
 bus chari sunt amici, fit vt amicorum vis omnis fit in amore.
 Itaque omnes qui hoc faciút pro dignitate, amici stabiles, cõ-
 stantes que sunt habendi. eorum que firma & stabilis amicitia
 est. Isto etiam modo qui dispares sunt, quoniã exæquari pos-
 sunt, facile sunt amici futuri: æqualitas autem & similitudo
 quãdam amicitia est, ac similitudo eorum maximè, qui virtu-
 te ac moribus congruunt. Hi enim cùm per se stabiles sint &
 cõstãtes, eiusmodi etiã alij aliis se præbent: nec aut flagitia de- F
 siderant, aut ministri eorum sunt, quinetiam ea potius arcent
 & reprimunt. Probos enim nec ipsos peccare decet, nec ami-
 cos sinere vt ministri sint libidinis. At verò in malis nihil
 firmum, nihil stabile est: quippe qui sui similes non perma-
 neant. Ad tẽpus amicitias colunt, cùm interim sua inter se al-
 ter alterú improbitate flagitiis que oblectant. Illi autem qui
 vtilitatibus amicitias dirigunt, quique suauitate, diutius co-
 lunt amicitias. Nam amici sunt tãdiu, quandiu alter alteri vti-
 litates oblectationes que suppeditant. Ex cõtrariis verò eæ po- G
 tius nomen amicitia obtinèt, quæ vtilitatis causa comparan-
 tur: vt egens locupleti, docto infcius. Qua enim quisque re
 eget, eam cùm sibi dari velit, aliam dat vicissim. Quod ad ge-
 nus trahere ac transferre licet amatorem, & eum qui amatur,
 & formosum & deformem. Quocirca ridiculi videtur inter-
 dum amatores, qui suo in suos amori illorum erga se amorẽ
 æquú censent pariter æqualiter que respõdere. Siquidẽ digni
 amore sunt, fortassis æquè postulandum est: sin nihil tale ha-
 beant, fit ridiculú. Nec contraria quidẽ certè cõtraria suapte H
 natura sibi expetút, sed fortuito & casu, est que; appetitio medio-
 critatis quod bonú dicitur, velut ei rei quæ sicca est, non opta-
 bile est nec vtile, humidã fieri, sed ad mediocritatem perueni-
 re. item que; rei calidæ cãteris. Sed hæc quidem, quoniã non
 sunt huius disputationis, missã faciamus. In iisdem re-
 bus, vt initio dixi, versari amicitia & ius videntur. quippe cù
 ius in omni societate & amicitia cernatur. Itaque amicos ap-
 pellant eos, quibus cum vnã & nauigant & militant: item que
 eos quibus cum quampiam aliã ineunt societatem, quãdiu que;

A homines inter se communiōe aliqua confociati sunt, tādīu, quoniam iuris etiam communiō, amicitia permanet. Et pro uerbiū illud rectē, Amicorū bona cōmuniā, quandoquidem amicitia In societate consistit. Sunt autem fratrum & sociorū omnia cōmuniā: certa & separata reliquorū. maioresque sunt horū copiā, illorū minores: quoniam amicitia aliā grauiorē & sanctiorē sunt, leuiorē infirmiorēque aliā. Sed iura inter se discrepant. Neque enim eadem intercedunt parentibus cum liberis, neque fratribus inter ipsos, nec

B sociis, nec ciuibus. Similiterque in aliis amicis. Alia igitur atque alia iura sunt & officia, aliā atq; aliā iniuriā his omnibus inter ipsos, accessioneq; ac crescēdo valēt, si maiora extant in amicos. Vt socio grauius est adimere pecuniam q̄ ciui: & fratri non opitulari, q̄ externo: & patrē verberare, q̄ quenuis alium. Ius autem vna cum amicitia augeri solet, quippe cū & iisdem in rebus sint, & æquē patent. Partibus etiam Reipub. sunt similes societates. Cōueniunt enim homines emolumentū alicuius causa, & vt aliquid suppeditēt, quod ad vitæ vsum

C cultumque pertinet. Societatem autem ciuilem iam ab initio utilitas & coniuuēt & continet. Hoc enim legislatores spectant: & id demum ius esse fatentur, quod publicē prodest. Ac cæteræ quidem societates sibi quasi finem propositā habent suā quæque utilitatem, vt nauatā eam quæ navigationi proposita est, ad cōficiēdam pecuniam, vel ad aliquid generis eiusdem: & commilitones eam quam spectat res bellica, siue pecuniarum, siue victoriā, siue vr̄bis cupiditate ducantur. Itemq; tribules & populares. Quanq̄ nōnullæ societates voluptatis causa

D cōstitui solent, vt eorū qui choros ducunt, & eorū qui pecunias in conuiuia conferunt, quæ sacrificij causa & conuētus fieri solent, quæque omnes ciuili subiectæ videntur. Non enim ciuilis confociatio eius quod in præsens prodest, sed in omnem vitam, cupiditate ducitur. Qui autem sacra faciunt, atque in iis conuentus, ij cum Diis honorem tribuunt, tum sibi ipsi cessationem suauem & iucundam comparant. Constat enim sacra & conuentus olim fieri solitos, posteaquam fruges perceptæ erant, vt primitias, quod id maximè tēporis ces-

X. farent. Hoc igitur apparet omnes societates partes esse ciuiles, E
 cuius generis societates etiam amicitiae eiusdem generis con-
 sequuntur. Rei autem publicae tria sunt genera, totidem-
 que ab illis defectiones quasi earum euerfiones. Sunt autem
 Respub. Regia potestas, & ea quae est in potestate optimo-
 rum, & tertia ea quae ex censu nominata est, quam aptè Cen-
 suum potestatem appellari licet: quam eandem plerique Rē-
 pub. solent dicere. Harum autem omnium optima est regia:
 deterrima, timocratia. Defectio à regia, tyrannis dicitur. vtri-
 que enim vnus praest, sed tamen inter eas permultum inter- F
 est. Tyrannus enim suis, rex eorum quibus praest, solet com-
 modis vtilitatisque seruire. Neque enim rex habendus est is,
 qui se ipse nō est contentus, quique copiis adiumentisque o-
 mnibus minus excellit. Qui autem eiusmodi sit, is cum nullo
 egebit, tum rationem nullam ducet commodorum suorum,
 sed eorum qui ipsius in imperio erunt. Nam qui se eum non
 praestat, eum sorte delectum quendam potius quam regem li-
 cet dicere. At tyrannis huic aduersaria est, siquidem sibi suis-
 que rationibus consulit. Quo magis perspicuum est, eam esse G
 deterrimam. Quod enim rei optimae contrarium est, idem
 pessimum & flagitiosissimum. Ex regali autem potestate in
 tyrannidem Respub. delabitur. Est enim corruptela singula-
 ris principatus tyrannis: & rex si vitiosus sit, tyrannus effici-
 tur. Ex eo autem statu Reip. qui est in potestate optimorum, in
 eū fit mutatio, in quo pauci praesunt. idque culpa & vitio prin-
 cipum, qui res ciuitatis non diuidunt pro dignitate, sibi-
 que vel omnia vel maxima commoda sumunt, & magistratus semper
 ad eosdem deferunt, quod plurimi faciant diuitias. Ita pro o- H
 ptimis pauci, ii-que vitiosi imperant. Quae autem ex censu po-
 testas nominata est, in popularem vertitur. Sunt enim hae fini-
 timae, quod & censu potestas est in multitudine, & ij æquo iu-
 re viuunt qui censi sunt. Sed quoniam popularis potestas pau-
 lum à statu Reip. discedit, minime vitiosa est. Ac Reipu. qui-
 dem status hoc fere pacto labefactari mutari-que solent, quod
 ita & paulum admodum, & facillime mutantur. Earum autem
 similitudines & quasi exempla licet in familiis cernere. Nam

A quæ patri est cum liberis societas, regalis potestatis formam obtinet. Patri enim curæ sunt sui liberi. Hinc etiam Homerus Iouem patrem vocauit. Vult enim regiam potestatem esse patrium imperium, & si in tyrannidem versum sit apud Persas, qui pro seruis vtuntur liberis suis. Est etiam domini in seruos tyrannicum imperium, quippe in quo domini commoda agantur. Atque hoc quidem ius rectum videtur, Perficû à recta via deflexit. Disparēs enim disparia imperia sequuntur. Viro autem cum vxore ius id intercedit, quod est in optimorum potestate. Nam pro dignitate vir iis in rebus imperat, quæ dignæ sunt viro: quæ autem fœminam decent, eas ei tribuit. Quòd si in omnibus præsit vir ac dominetur, in paucorû potestaté fit mutatio, quoniã contra dignitatem suam facit, non quia est præstantior. Interdum etiam mulieres præfunt, cum amplum patrimonium consecutæ sunt. Non igitur tum imperia virtuti deferuntur, sed diuitiis & facultatibus, quemadmodum in paucorum potestate. At cœsu potestati pariter respondet quæ fratribus inter ipsos coniunctio est. Sunt enim pares, nisi sint dispari ætate. Itaque si magna sit ætatis distantia, non iã amicitia fraterna cõstituitur. Sed in iis maximè familiis viget popularis potestas, quæ domino carent, quòd ibi omnes pares sint: & in quibus est princeps imbecillus, & licetia cõcessa omnibus. In vno quoque autè Reipub. genere, tandiu amicitia manere videtur, quãdiu ius & officium permanet. Regis quidem cum iis quibus præest, amicitia, in excellentia quadam beneficij cernitur. Bene enim de suis meretur. Si quidem bonus sit, eò omnia referet, vt sint quàm beatissimi, quemadmodû pastori oues curæ esse solent. Vnde Agamemnonè Homerus pastorem populorum vocauit. Quo etiam in genere patrium est imperium, sed magnitudine beneficiorum præstat. Pater enim is est, qui, quod omnium maximû est procreauit, is qui aluit, is qui erudiuit, quæ eadè tribuuntur etiã maioribus. Natura enim præest & pater liberis, & progenitores nepotibus, & rex iis qui in eius sunt imperio. Hæ autem amicitia in excellentia quadã præstantiãq; cernuntur. Itaque honos tribuitur parëtibus. Nec verò eadem iis of-

X I.

ficia & iura tribuuntur, sed pro dignitate, præsertim cum hoc E
 etiam modo amicitia iudicetur. Eadem autem amicitia est vi-
 ro cum vxore, quæ in potestate optimorum. Virtuti enim cõ-
 uenienter & optimo cuique semper maxima quæque cõmo-
 da, & cuique pro dignitate tribuatur. Quæ eadem est, iustitiæ
 ratio & sententia. At verò fratribus inter ipsos amicitia simi-
 lis est sociorũ amicitia. Sunt enim pares & æquales, cuiusmo-
 di quidẽ in hominibus iidem fere mores sunt, eadẽ studia, eadẽ
 accipiendi volũtates. Huic etiam finitima ea est, quæ viget
 in census potestate. pares enim ciues volũt esse ac probi, vicis F
 simque imperare, & id æqualiter: quod idem in amicitia va-
 let. Sed in euerfionibus Rerumpublicarum, vt officia & iura
 ad breue exiguumque tempus durãt, sic etiam amicitia: quæ-
 que est in pessima, ad breuissimum durat. In tyrannorũ enim
 vita aut nullus, aut certè perexiguus locus est amicitia. Nam
 quibus hominibus nulla societas est inter ipsos, nullaque cõ-
 munio, principi cũ eo cui præest, in iis nulla est inter eos ami-
 citia: quando ne ius quidem, nisi forte quale est artificii cum
 instrumento, & animo cum corpore, & hero cum famulo: ab G
 his enim percipiunt vtilitates ij qui vtuntur. Et amicitia nul-
 la est, nec ius vllum cum rebus inanimis, nec cum equo qui-
 dem & boue, nec cum seruo quia seruus est. Nulla est enim so-
 cietas nobis cum illo, cũ præsertim seruus iustrumentum sit
 animatum: & instrumentum, seruus inanimus. Quia ergo ser-
 uus est, nulla est nobis cum eo amicitia, sed quia homo. Sic
 enim nati videmur, vt inter omnes esset iuris societas quædã,
 inter quos possit esse legis conuentorumque communio. Ita
 etiam amicitia, quia homo est. In tyrannide autem ad perbre H
 ue tempus manet amicitia iurisque communio: at in popu-
 lari potestate diutius. Multa enim sunt æquo iure vtentibus
 hominibus inter se communia. In societate igitur ac cõ-
 munione, vt diximus, omnis amicitia consistit. Sed hinc eam
 quæ inter sanguine cõiunctos & socios intercedit, licet exclu-
 dere. Quæ autem ciuibus, tribubus, & hominibus vnà nau-
 gantibus inter ipsos est amicitia, quæque sunt eius generis, eẽ
 societatibus sunt cõmunitatibusque similiores, quippe quæ

A stipulatione quadam constare videantur. Quibus etiam hospitalem adscribere licet. Gradus autem plures sunt coniunctionis sanguinis, qui à patria omnes profecti sunt. Nam & parentes ex se natos diligunt, quòd sint quiddam ipsorum: & nati parentes, quòd illorum pars quædã sint. Atqui magis norunt parentes quos procrearint, quã nati se ab illis procreatos: cõiunctusq; est & copulatus ei quod procreatus est, id omne quod ipsum generavit, quàm quod generatum est ei, quod procreavit. Quicquid enim id est quod ab alio profectum sit, ei cognatum est, unde fluxerit, ut dens & pilus, & quidvis aliud ei, qui ipsum habet. Illorum nihil ei unde ortum est, aut certè minus, idque progressu temporis. Nam & parentibus liberi simul ac orti sunt, chari solent esse, & liberis parentes progredientibus ætatibus cum dispicere & sentire cõperunt. Ex quibus perspicuum est, quid sit cur maior sit sensus amoris in matribus. Nam æquè parentibus vita liberorum chara est, atque sua. Nam cum sint orti ex iis, quasi alteri iidem sunt, propter seiunctionem. Et natis quidem parentes chari sunt, quòd ab illis natura sint procreati. Fratres autem idcirco inter se diligunt, quòd ex iisdem orti sunt parentibus. Quæ enim ipsi cum illis est coniunctio, ea idem inter illos efficit. Itaque eundem sanguinem prædicant, eandemque stirpem & sobolem, cæteraque generis eiusdem. Sunt igitur in diuisis seiunctisque rebus, eadè res quodam modo. Magnum est enim ad amicitiam momentum, unà educatos, & æquales esse, quoniã & æqualis æqualè delectat, & focij sunt qui similes sunt moribus. Quocirca sociorum amicitia fraterna similis est. Atque etiã patruales reliqui que cognati & propinqui ob eam causam cõiuncti inter se copulati que sunt, quòd ex iisdem nati sint. Alii que eorum coniunctiores sunt, alieniores alij, quòd vel propius parentem & auctorem attingant, vel ab eo absint longius. Quæ autè est & natis cum parentibus amicitia, & hominibus cum Diis, ea constituta est tanquam cum bono atque præstanti. Optimè enim de nobis meriti sunt, præsertim cum & procrearint nos & aluerint, & erudierint procreatos. Accedit huc suauitas quædam maior oportet ac utilitas, quàm in alienorum amicitia

quo vitæ est inter eos arctior communio. Insunt etiam in fra- E
 terna amicitia ea omnia, quæ in sociorum, ac multo etiam ma-
 gis in probis & omnino similibus, quo cõiunctiores sunt, ar-
 ctiusque se inter se ab ineunte ætate diligunt, quoque sunt si-
 miliores moribus ij qui ab iisdem procreati sunt, vnà educa-
 ti, eadem disciplina eruditi & instituti. Huc etiam accedit cõ-
 probatio diuturna, maximû & arctissimû vinculum. Eiusdẽ
 collatione rationis ea omnia sunt in reliquis cognatis, quæ ad
 amicitiam pertinent. Sed inter virû & vxorẽ, natura peperisse
 amicitiam videtur. Est enim homo ad coniugium natus ma- F
 gis, quàm ad ciuilem societatem: quo prior est domus magis
 que necessaria, quàm ciuitas: & quo est animantibus procrea-
 tio communior. Ac bestię quidem hoc vnum spectant & se-
 quuntur, homines autem non procreandi modo causa vnã
 in domum conueniunt, sed eorû etiam parandorum, quæ ad
 vsũ vitæ pertinet. Statim enim dispertita sunt officia, suntq;
 alia viri, alia vxoris propria. Profunt igitur vterque alteri sua
 in commune conferentes, ob eamque causam suauitas in hac
 tali amicitia inest vtilitãque maxima. Qui si probitatem ad G
 eam attulerint, virtute constituta videri potest. Est enim vtri-
 usque virtus propria, qua se oblectare possint. Et quoniã na-
 ti liberi vinculum quoddam videtur, idcirco qui liberis carẽt,
 facilius dissociantur. Nam & liberi cõmune vtriusq; bonum
 est, & quod cõmune est aliquorû, omne eos cõiungit & con-
 tinet. Quam autem vitæ degendæ rationẽ vir & vxor vnà se-
 qui debeãt, & amici omnino, hoc quærere nihil aliud est, quã
 quemadmodum iura & officia tueri debeant. Neque enim
 idem homini est cû amico & extero, & socio & cõdiscipulo. H

XIII.

Cum autem tria, vt initio dixi, genera amicitię sint, &
 in vnoquoq; genere alij amici pares sint, alij superiores: (nam
 & boni inter se amici sunt, & præstãtior deteriori est, iteq; sua
 ues & vtilis sunt æquatis emolumentis & præstãtib; illi qui
 dẽ qui sunt æquales, pares esse debent in amore, cæterisq; re-
 bus: qui inferiores sunt, iis proportionẽ præstãtiã tribuen-
 dũ est. Existũt autẽ sæpe criminationes & querelæ in amicitia,
 quæ ad fructum refertur, vt sola, vel maximẽ, nec sine causa.

A Quoniam enim ij, qui virtutem in amicitis conciliandis sequuntur, propensi sunt ad bene vltro & citro merendū, quod virtutis & amicitiae est proprium, eoque certatim properant: in iis nec criminationes incidunt nec pugnae. Neque enim eo quifquam offenditur, cui charus sit, qui que de se bene mereatur: quin etiam si gratus est, ei refert gratiam. Et qui cum scenore consecutus est quod volebat, is nunquam de amico conqueretur, cum vterque boni cupiditate ducatur. Ne in iis quidem ferè quae suauitatis causa comparantur, incidunt. Si enim vita victusque communis eos delectat, iam vtrique quod voluit, aderit. Et ridiculus sane videatur, si quis eum accuset, cuius consuetudine minus delectetur, cum liceat ab eius abesse consuetudine. At verò plenae sunt obiurgationum, plenae quaerelarum & criminationum, eae omnes quae fructibus emolumentisque diriguntur. Nam qui spe mercedis, vsu, & consuetudine implicati sunt, semper maiora desiderant: seque minora habere putant, quam digni sint, querunturque; non tantas se opes, quantas requirerent, esse consecutos, cum digni sint. Qui autem benignè faciunt, non possunt tantis

C iuuare copiis, quantis illi indigent, qui accipiunt. Sed videtur ut ius duplex est, alterum non scriptum, alterum scriptum & ex lege: sic emolumentum quod ex rebus vtilibus capitur, alterum à more, alterum à lege proficisci. Oriuntur ergo querelae tum maximè, cum eam utilitatem non percipiunt, propter quam rem contraxerant & transegerant. Ac ea quidem utilitas quae lege introducta est, certis verbis cernitur, quae partim sordida est, cum de manu in manum restat: partim ad tempus liberalior & honestior, sed pactione adhibita quid

D pro quo reddendum sit. Certum in hac est quid debeat, non dubium, sed moram & cunctationem habet amicitia dignissimam. Itaque de iis apud quosdam nulla sunt iudicia, sed sibi charos esse putant oportere eos, qui ex fide rem cum ipsis contraxerint. At verò quae moribus comparata est, certa & solenni verborum formula non constat, sed tanquam amico dant beneficium aut alij qualiscunque sit. Par autem aut plus eo exigit, quasi verò non dederit, sed sceneratus sit beneficium, nec item commutarit. Nec eadem erit eius qui

cōtraxit rem, & eius qui dissoluit criminatio. Hoc ita fit pro- E
 pterea, q̄ omnes vel certè complures honestarum rerum stu-
 dio illi quidem trahuntur, sed tamen vtilitatē & fructum se-
 quuntur: & q̄ pulchrum est benefacere, non vt gratiam exi-
 gas, beneficiis autem affici vtile & fructuosum. Referenda est
 quidem par gratia si modò possis, idq̄ue vltro. Neque enim
 amicus quicquam inuitus facere debet: quasi verò iam inde ab
 initio peccarit, acceperitq̄; ab eo beneficium, vnde minus de-
 buit. Non enim ab amico acceperat, neque ab eo, qui ob hanc
 causam contulerit. Vt igitur in rebus commutandis certa for- F
 mula verborum, eum par est qui beneficium accepit reddere,
 atque polliceri, si modò possit, se gratiam esse relaturū. Nam
 si minus possit, ne is quidē qui dedit, reposcat. Ergo si possis,
 reddendum beneficium est. Etque etiam in primis quis bene-
 ficia dederit, & qua de causa, ponderandum est: vt etiam his
 de causis expectet ille, aut minus expectet. Sed hoc habet du-
 bitationem, vtrum referendæ gratiæ officium eius qui accep-
 pit emolumento & fructu ponderandum sit, an eius qui dedit
 beneficio. Nam cū beneficiis afficiuntur homines, extenuā- G
 tes eiusmodi se à beneficiis accepisse prædicant, quæ & illis
 exigua erant, & ab aliis accipere licebat. Illi cōtrā quæ & ma-
 xima deferre potuerint, & quæ ab aliis non potuissent acci-
 pere: idq̄ue rebus eorum asperis, aut calamitatibus generis e-
 iusdem. Vtrum igitur si amicitiam vtilitas constituat, fructus
 quem ex beneficio tulit is cui delatum est, mensura sit, quæ-
 stio est. Hic enim indigebat, ei opitulatur alter, quanquam da-
 rem aliquando gratiam accepturus. Quoniam igitur tanto
 fuit præsidio, quanta in altero secuta est vtilitas, tantum etiam H
 reddendum est quantum acceperit, aut plus eo etiam, qua-
 niam hoc multo est præclarior. In amicitiiis autem quas vir-
 tus contrahit, quoniam nullæ obiurgationes existunt, offi-
 cium estimandum est ex eius qui contulit animo & volunta-
 te. Virtutis enim & morum laus omnis in animi iudicio & vo-
 luntate consistit. Atque etiam in iis amicitiiis in quibus
 excellentiæ quædam sunt, querelæ incidunt. Nam cū vter-
 que plus sibi tribui æquum censeat: hoc si fiat, amicitia dissol-

A uitur. Qui nanque melior est, is sibi maiora deberi existimat, quòd plus probo tribuendum sit. Eadem est eius qui maiorē utilitatem affert, ratio & sententia. Eum enim qui ad nullam partem sit utilis, paria emolumenta consequi negant oportere. Famulatum enim non amicitiam esse, nisi pro dignitate officiorum ea constabunt, quæ sunt amicitia propria. Putant enim ut in societate pecuniarum, sic in amicitia, plus accipere oportere eū, qui plus contulerit. At inops & deterior, contrā.

B Amici enim veri & perfecti esse, subuenire egētibus. Quis enim fructus, inquit, quæ utilitas manet eum, qui probo aut potenti sit amicus, si quidem nihil sit consecuturus? Ac rectè quidem uterque reposcere & exigere videtur: plusque tribuendum utriusque est ex iis rebus quæ vigent in amicitia: non idem quidem, sed superiori plus honoris, inopi plus emolumentum. Virtutis enim & beneficentiæ merces est gloria: inopiæ & indigentia præfidiū, quæstus. Quæ etiam in rebus publicis similitudo perspicitur. Nec enim honos ei tribuitur, qui nihil confert in Remp. studij, nihil operum, nihil facultatum.

C Quod enim commune est & publicum, datur ei qui Reipub. consulit. Atqui honos cōmunis est, cōmunis gloria. Nō enim fieri potest, ut quis simul & à Repub. locupletetur, & gloriam consequatur. Quoniam enim nemo potest in omni negotio se premi, suasque opes imminui sustinere: qui rei nummariæ iacturam fecerit, ei honorem tribuunt: qui muneribus non corrumpitur, pecunias. Quod enim cuique tribuitur pro dignitate, id exæquat, ut dixi, tueturque amicitiam. Sic etiam cum

D iis agendū est, qui non sunt pares. Et cui vel ad opes adiuumentum allatum est, vel ad virtutem, is honorem debet reddere. vicissimque id reddendum quod quisque possit. Exigit enim & postulat amicitia, non quod cuique debetur, sed quid quisque efficere potest. Neque enim id possit fieri in omnibus quod in iis contingit honoribus, qui diis debentur & parentibus. Nam & nemo est qui parem iis gratiam referre possit, & tamen qui eos quocunque officio, & obseruatione potest, colit, is vir bonus habetur. Itaque filio non videtur concessum, ut patrem exhæredet, patri licet liberos. Par est enim filiū

qui obligatus est beneficia reddere, qui si omnia efficiat, nul- E
lam tamen partem videatur illius meritorū affecutus. Ita sem-
per illius beneficiis obligatus est. Quibus autem quispiā de-
bet eum, quoniam illi præterire & absoluere possunt, & patri
licebit. Sed nemo est ferè qui filiū velit vnquam exhæredare,
nisi qui insigni quadam improbitate sit præditus. Nam præter
naturalem amicitiam communis etiam humanitas impellit, vt
ne omni præsidio desertum eū esse patiamur. Qui si facinoro- F
sus sit, cauendum est, aut non laborandum certè, vt opitule-
mur, plerique enim beneficiis affici volunt, ipsi conferre vt
rem inutilem, nolunt. Ac de iis quidem hæcenus.

ETHIC. ARISTOT. LIB. IX.

I.

N omnibus autē amicitias quæ non sunt eiusedē
generis, cōparatio & proportio, vt dictum est, &
exæquat amicitias, & cōseruat. Quod in ciuili so-
cietate cōtingit, cum in futorem pro calceis, & in G
textorē cæterosq; omnes extat remuneratio pro
dignitate. Atq; huc quidē numus comparatus est, quasi rerum
omnium mensura communis, vt ad eum referantur, ex eoque
ponderentur omnia. Sed in amoribus interdū amator queri-
tur, sibi in amore parem non esse eum, quem vehemēter amet,
cū in eo nihil fortasse dignum sit amicitia. Sæpe etiam ama-
sius quæritur de amatore, quòd cū prius promiserit omnia,
tamē nihil eorum quæ promisit exoluit omnino. Quod tum
euenire solet maximè, cū ille libidinis causa amasium colit, H
hic vtilitatis gratia amatorem, nec vtrique adsunt. Quoniam
enim amicitia his de causis constituta erat, diffociatio & distra-
ctio sequitur, cū minus extant ea à quibus causæ profectæ
erant diligēdi. Neque enim se inter se diligebant, sed quæ ad-
erant & suppetebant, quæ quoniam infirma sunt nec stabilia,
etiam amicitia sunt eiusmodi. At verò amicitia, quam morū
similitudo bonorum conglutinavit, quoniam propter se est,
permanet, vt dixi. Sed amici dissident inter se, tum cum alia
atque optabant eis obueniunt. Nam simile esse aiunt ac si ni-

A hil fieret omnino, cùm nõ quod volunt cõsequuntur. Quod citharædo cuidam contigit, cui cùm quispiam pollicitus esset, quo melius caneret, eo se maiorem mercedem esse daturum, isq; postmodum exigeret mercedem: eum respõdit cum voluptate compensasse voluptatem. Ac si hoc quidem vterq; volebat, satis habuit: sin hic voluptatem quam ceperit, petebat: ille quæstum aucupabatur quo caruit: non rectè neq; præclare ad societatem accidit. Quo enim quisque eget, ad id etiam

B attentus est: quod vt assequatur, nihil est non daturus. Vtrum autem pretium rei eius sit præscribere qui dat, an qui accipit, quæstio est. Qui enim dat, videtur illi permittere. Quod aiunt Protagoram facere solitum, qui cùm docuisset quidlibet iubebat eum æstimare qui didicisset, quanti videretur, scientiam, & tantundem ferebat. In quibusdam eius generis satis est,

Merces digna viro.

Qui verò primum argentũ acceperunt, deinde nihil præstant eorum quæ professi sunt propter promissorũ magnitudinem,

C iure sunt illi quidem vituperandi. Neq; enim exoluunt, quod promiserunt. Quod certè coguntur Sophistæ facere, q̄ nemo fit qui quæ sciant illi, argento dignum existimet. Ac isti quidem quoniam non perficiunt in quæ mercedem acceperunt, iure reprehenduntur. Inter quos autem nullum pactum mercedis interuenit, ii quoniam vltro dant, omni, vt dixi, reprehensione carent. Hanc enim talem amicitiam virtus contraxit, in qua ex animo & voluntate ponderanda remuneratio est. Ea enim est amici & virtutis propria. Similis etiam eorum

D est ratio, inter quos Philosophiæ est societas & communio. Neque enim aut rei tantæ dignitas pecuniis æstimatur, aut vllus honos tanti momenti & ponderis potest existere. Sed fortassis vt erga Deos, sic hic satis sit præstare quod quisque efficere possit: Si verò non fuerit talis largitio, sed aliò referatur, ea sequi debet maximè quæ ex vtriusque dignitate videatur. Quod si ita non fiat, non solum necesse est, verum etiam æquum, eum qui rem tradat, pretium præscribere. Etenim si quantam hic vtilitatem, quantumque fructum ceperit, aut quantam voluptatem secutus sit, parem ille vicissim cõsequa-

tur, ab hoc pretiū obtinebit. Nā in rebus venalibus hoc cer- E
nere licet. Et nonnullis in locis leges sunt quæ iudicia de iis
quæ sponte contrahuntur vetant fieri, q̄ eum deceat decidere
cui habita sit fides, sicuti cum eo societas & ratio cōtracta est.
Cui enim res tradita sit atque permiffa, eum iustius quàm qui
permiserit, putant cōstituere posse. Nam permultas res nō tan-
tidem qui habēt & ij qui sibi dari volunt, æstimant. Sua enim
cuiq; & quæ quisq; dat, magni pretij vidētur. attamen cōpen-
fatio tanta sequi debet, quantum ij, qui acceperint, præscripse- F
rint. quanquam fortè non est tanti res æstimāda, quanti is qui
tenet, æstimat: sed quanti antè quàm occuparet, æstimabat.

II.

Hæc quoque dubitationem afferunt, vtrum patri omnia
tribuenda sint officia, ei quæ parendum sit in omnibus: Et vtrū
ægrotus, medico debeat credere: Imperator autem deligendus
fit is qui laude rei bellicæ valeat plurimum. Item quæ amicō-
ne potius, an bono viro subueniendum sit. Et vtrum ei qui de
nobis bene meritus est, referenda sit gratia, an dandum bene-
ficiū socio, si vtrique non possit. Ac horum quidē omnium G
non est facilis explicatio, præsertim cū magnæ in iis dissimi-
litudines ac differentia verferentur, & magnitudinis & exigui-
tatis & honestatis & necessitatis. Hoc tamen non est obscurū,
non esse eidem officia tribuenda omnia. Potius enim referen-
da ferè quàm incūda à socio gratia est, sicuti mutuū etiā reddendū
est potius cui debetur, quàm sodali dandū beneficiū. Quan-
quam hoc fortasse nō semper sit seruandum. Vt si quis redem-
ptus sit à prædonibus, vtrum eum qui se liberarit vicissim re-
dimere debeat, qualiscunque sit: aut si captus ille quidem non H
fit, repetat autē aliquid, vtrum ei potius referenda sit gratia, an
verò redimendus pater, quæritur. Nam suus cuique pater po-
tius sit redimendus. Ergo, vt dixi, omnino debitum officium
reddendum est. Quòd si danda ratio honesti necessitatis quæ
ratione vincatur, est ad hæc ipsa declinandum. Incidunt en-
nim huiusmodi tempora, cum beneficiū quo prouocati su-
mus, reddendum non est. vt si quis sciens in bonum virū be-
neficiū contulerit, & in hunc quem improbum esse existi-
met, extabit remuneratio. Neque enim semper ei cōmodan-

A dum est vicissim, qui commodarit. Nam & hic suam ob causam bono viro comodauit, & ille nihil emolumenti se ab improbo sperauit esse capturum. Ergo siue ita est re vera, non est par dignitas: seu non est ita, sed putant, nunquam absurdum quicquam facere videbuntur. Vt ergo sepe dixi, quæ de perturbationibus, actionibus & officiis habetur oratio, eisdem finibus & terminis continetur, quibus eæ res in quibus versantur. Atque;

B illud quidem perspicuum est, non eadem omnibus officia tribuenda esse, nec patri quidem omnia, quemadmodum Ioui non sunt sacra omnia. Quoniam autem alia parentibus, alia fratribus, alia sodalibus, alia beneficis tribuenda sunt: suum cuique ac proprium, quodque deceat tribuendum est. Quod etiam facere videntur. Nam inuitat cognatos ad nuptias. quibus quoniam genus commune est, idcirco quæ genus attinent, sunt illis inter ipsos officia communia. Ob eamque causam cognatos & propinquos venire putant oportere ad sponsalia. Sed necessaria præsidia vitæ parentibus maximè debentur, quibus rebus præcreatores iuuare pulchrius est quam seipsum. Atque; etiam ut Diis,

C sic suus honos tribuendus est parentibus: non omnis quidem (neque enim patri & matri tribuendus est, nec idem sapienti & imperatori) sed patri is qui patrem, matri qui matrem deceat. Omnis etiam seni honos tribuendus est is, qui ætatem illam decet, assurgendo, decedendo de via, aliisque generis eiusdem. Cum sodalibus & fratribus libertas, & rerum omnium communitas vigere debet Cognatis etiam atque tribulibus, ciuibus item reliquisque; omnibus semper enitendum est, ut suus

D cuique tribuatur. & quæ in quoque insunt, ea ex illa quæ nobis cum illis erit familiaritate, ex virtute & vsu erunt iudicanda. Ac in iis quidem quæ sunt eiusdem generis facilius iudicium est: quæ autem sunt alterius, difficilius. Non tamen ob eam quidem causam desistendum est, quin etiam quoad fieri poterit explicanda sunt omnia. De dimittendis autem amicitiiis hoc queri solet, vtrum discedendum sit ab amicis, qui non sunt constantes neque stabiles. Ac ab iis quidem qui amicitias vtilitatibus & suauitate dirigunt, cum hæc quidem non assequuntur, non est alienum discedere. Hæc enim amabant ipsa,

quibus sublatis, illud consentaneum est, ut etiam amicitia tol- **E**
 latur. Licet etiam accusare, si quis utilitatem & suavitatem
 quærens diligat, seque in amicitia virtutem simulet secutum.
 Nam, ut initio dixi, multa amicorum disidia fiunt, cum non
 æquè ac putarent, sunt amici. Ac tum quidem, cum quispiam
 falsus est opinione, quòd alterum putaret ductum virtute se
 diligere, nec is quicquam tale faciat, se ipse accusare debet.
 Sin autè ab illius simulatione falsus est, par est accusari eum, **F**
 qui fraude egerit, vel multo etiã magis quàm eos qui numos
 adulterant, quo in re præstantiore calliditas consumitur. Sed
 si tanquam probum virum receperit aliquis, malus autem fa-
 ctus est, aut etiam videtur, etiã ne diligendus sit, quæritur: an
 hoc fieri nullo pacto potest? Siquidem nõ sunt amore digna
 omnia, sed bona sola. Et improbus diligendus est nullus, ne-
 que æquũ fit. Non enim vel amare improbos quisquã debet,
 vel par esse ac similis malorum. Atqui pares, ut dixi, cum pa-
 ribus instituunt amicitiam. Sed vtrum repente præcidendæ
 sint amicitia, an nõ cum omnibus, sed cũ iis quorum vitiis re- **G**
 medium nullum inueniri potest? Iis autem qui sanari pos-
 sunt, eo magis quoddam adiuuamentum afferendum est ad mo-
 res, quàm ad opes, quòd melius est & amicitia magis propriũ.
 Quanquam alienum nihil qui discesserit facere videtur, quip-
 pe cum non huic, aut certè tali foret amicus. Quoniam igitur
 ad meliorem mentem reuocari nõ potest, ab eius se remouet
 amicitia. Sin hic permanet, ille autem melior est, præstatque
 virtute: vtrum eo amico vti debeat, an fieri non possit, quæ- **H**
 stio est. Hoc perspicuum est maximè in magna distantia, ut in
 iis amicitia quæ ab ineunte ætate contractæ sunt. Etenim si il-
 le in puerili animo & sententia permaneat, hic autem vir sit
 optimus: qui fieri potest, ut inter se diligant, cum nec moueã-
 tus iisdem rebus, nec offendantur? Neq; enim hæc sunt inter
 eos mutua, sine quibus amici esse nullo modo possunt: quãdo
 quidem vita victusque communis non potest inter eos inter-
 cedere. Sed de his iam diximus. Vtrum verò nihilo erga cum
 alieniore animo esse debet, quàm si nunquam amicitia inter-
 celsisset: an prioris consuetudinis valere debet recordatio? Ut

- A** enim amicis potius gratificari putamus oportere quàm exte-
ris: sic veteri amicitiaè aliquid tribuendum est, nisi propter sin-
gularem quandam improbitatem facta sit distractio. Ea
autem, quæ amicitiam conciliant amicis inter ipsos, quibuf-
que amicitiaè fines & termini constituti sunt, ab iis profecta
videntur, quæ sibi quenq; conciliant atque cõmédant. Ponũt
enim amicum eum, qui velit seruire, ac seruiat cõmodis ami-
B ci, aut quæ videantur, illius causa: aut qui velit saluũ & inco-
lumẽ amicum, eumq; manere in vita ipsius causa. Quo sunt
animo matres in liberos, iique amici qui propter aliquam of-
fensionem, alter ab altero discesserunt. Alij amicum eum sta-
tuunt, qui vita victuq; communi cum amico cõiunctus est,
quiq; eadẽ studia sequatur: aut eũ qui & rebus aduersis amici
doleat, & gaudeat secundis. Quod idem in matribus contin-
git maximè, eorum etiam in aliquo amicitiam ponũt. Sed hæc
quidem omnia virum bonum sibi conciliant: cæteros autem
quia bonos alij alios existimãt. Est enim & virtus & vir bonus,
mẽsura, vt dixi, rerũ omnium. Nã & sibi ipse constat, & iisdẽ
C rebus totus eius animus mouetur. Estq; is qui se iis quæ verè
bona sunt, quæq; videntur, velit affici, quæ eadem efficit. Est
enim boni viri quod bonum sit gerere, atq; suam ob causam.
siquidem mentis gratia, quod quidem vnusquisq; videtur ef-
fe. Atque etiã manere vult in vita, ac saluus esse: idq; facit ob
id maxime, quia sit sapiens. Bono enim viro status bonus ho-
nestusq; est. Et se quisque bonis vult affici. Quòd si alij fie-
rent omnes atque sunt, nemo esset homo qui bona esse om-
D nia in eo vellet, in quod versus esset. Est enim etiã in Deo bo-
num hoc tempore, sed quod idem ipse est quale id cunque
sit. Ac mens sua quisque est, vel maximè. Cumq; sit eiuf-
modi, secum ipse vult viuere, idq; facit libenter. Vt enim
lætatur iis bonis quæ recordamur, sic iis erigimur quæ ex-
pectamus. habent enim hæc oblectationem. Atque etiam
eius mens abundat præceptorum copia. Et quoniam iisdem
rebus semper mouetur, & offenditur, & non aliis aliàs, fit vt
doleat gaudeatq; rebus suis vnà secum maximè. Is enim est
quem nullius omnino rei possit pœnitere. Ergo quia hæc

omnia virum bonum sibi conciliant:& in amicū etiā, quem E
admodū in eo est animatus. (est enim is amicus quidā, qui est
tanquā alter idem) certē in eorū videtur aliquo amicitia con-
sistere:& in quibus eadem infunt studia, eadem voluntates, ij
amici nominantur. Vtrū autē secū cuique sit amicitia, necne
sit, omittamus hoc quidē tēpore quærere. Tādiu autē amicitia
manet quādiu eorū quæ dixi, aut duo adsunt, aut etiā plu-
ra. Maxima etiam amicitia videtur ei similis, quæ secum cuiq;
est. Sed tamen constat quæ dicta sunt, adesse permultis etiam F
improbis. Num ergo eorum participes sunt, quia se ipsi oble-
ctant, seque bonos putant? Hæc enim omnia eorum infunt ne
mini: quia admodum nefarij sunt & improbi, nec videntur
quidem, nec ferè vlli malorum. A se enim dissidēt ipsi, secū-
que discordāt, & alia volūt, alia sequūtur, ritu impotētū. Quæ
enim sibi ipsi bona esse statuerūt, ea iis quæ iucūda sunt & mo-
lesta anteponūt. Alij rursus propter timiditatē & ignaviā ab
iis rebus gerendis recedūt, quas ipsi sibi optimas esse decer-
nunt. Qui vero multa & grauia scelera admiserūt, improbita G
te victi, & se oderunt ipsi, & vitā fugiunt, mortemque sibi ipsi
consciscunt. Improbi etiam alios quibus cum versentur, re-
quirunt, se fugiunt ipsi. Multa enim & grauia facinora recor-
dantur, & alia eiusdem generis, cum soli sunt expectant: cum
sunt cum aliis, obliuione obruunt. Et quoniā in iis nulla est
causa cur diligantur, nulla est etiam in eis ratio diligendi sui.
Nec igitur ipsi secum vnā lætari possunt, nec dolere. Eorum
enim animus à se ipse dissidet, secumque discordat, aliāq; agi-
tatus pœna scelerum, se dolet à quibusdam rebus abstinuisse, H
aliās gaudet. atque pars altera huc trahit, & illuc altera, vt so-
lent partes dissoluti corporis. Qui si & dolere simul non pos-
sit & lætari, at paulò post certe & se molestè fert ex rebus ali-
quibus voluptatem cepisse, & sibi eas vellet non fuisse volup-
ptati. Est enim vita malorum plena pœnitentiæ. Non igitur in
se amice animati sunt improbi, quòd in eis dignū nihil sit
amicitia. Quòd si ita affectum esse animo valde miserum est,
fugienda improbitas est animi magna contentione, dandaq;
opera vt boni simus. Sic enim & in nos ipsi amico animo affe-

A *cti, & aliis fumus amici futuri.* Benevolentia autem quam
 quam videtur, tamen non est idem quod amicitia. Nā bene-
 uolentia etiā cū iis cōiuncti fumus, quos ignoramus, eademq;
 occulta est, amicitia nō est. Quod etiā suprā attigimus. Nec
 amor quidem est, præsertim cū nec sit desiderij nec cupidi-
 tatis particeps, quæ amorem consequuntur. Præterea consue-
 tudine amor suscipitur, benevolentia etiā cito, quod in certan-
 tibus contingit. Alij enim in alios beneuoli sunt, & in eis est
 eadem voluntas, cum interim nullis officiis nullisque actioni
 B bus cōiungi queant. Nam & repente, vt dixi, beneuolētia con-
 iunguntur, & leuiter diligunt. Atq; etiā amicitia principium
 & fons, benevolentia, quemadmodum amatoriarum leuitatū
 est ea voluptas, quæ ex sensu oculorum aspectuq; capitur.
 Etenim nemo quēquā insanē amat, nisi antè forma capiatur.
 Et qui forma capitur, non cōtinuo amore capitur, sed tū de-
 niq; cum & absentis desiderio tenetur, & præsentem concu-
 piscit. Sic inter nullos amicitia esse potest, nisi ante coniuncti
 sint benevolentia. At qui benevolentia coniuncti sunt cum
 C quopiā, non ij continuo etiā diligunt. Eos enim duntaxat vo-
 lunt bonis affici, quibuscū sunt benevolentia cōiuncti: nec vl-
 lis officiis cōiungi vellent, nec vllā propter eos suscipere mo-
 lestiam. Quocirca eam cōmutato nomine fontem amicitia li-
 cet dicere, quam tempore confirmatā cum auxit consuetudo,
 tum amicitia nascitur, non quæ vtilitatis aut suauitatis causa
 fingitur: quādo quidem eorū causa nemo cum alio beneuolē-
 tia coniungitur. Nam qui beneficia accipit, si eum qui cōtulit
 benevolentia cōplectatur, is officio fungatur. At verò qui be-
 D neficia ponere vult apud quempiā, spe præsidij & auxiliij ad-
 ductus, nō illi beneuolus, sed sibi potius videtur. sicuti nec is
 amicus habēdus, qui vtilitatis causa colit & obseruat quēpiā.
 Omnino autem virtus & probitas beneuolentiā cōtrahit, si-
 qua significatio honestatis, fortitudinis, aut alicuius eiusdē ge-
 neris eluceat. Quod etiam in certantibus fieri solere diximus.
 Atque etiam concordia ad amicitiam pertinere videtur,
 Itaq; non est idem quod consensus, quando quidem in iis etiā
 quorum alter alteri ignotus sit, hic inesse potest. Nec cōcor-

des aiunt eos qui de quavis re idem sentiunt, vt eos qui de rebus cœlestibus: quippè cùm idem & vnum de iis rebus sentire, non pertineat ad amicitia. Sed ciuitates in concordia esse tum dicuntur, cum de commodis & vtilitatibus vnũ idemque sentiunt & sequuntur, quòdque publicè placuerit, exequuntur. Ergo in gerendis rebus iis quæ graues ac magnæ sunt, quæque adesse possunt vel vtrifq;, vel omnibus, cõcordia cõfistit. Veluti ciuitates cõcordes sunt, cum placet omnibus magistratus deligendos esse, aut ineundã cum Lacedæmoniis societatem, aut Pittacum imperatorem esse, si etiam ipse velit. **F** At verò cum seipsum vterq;, vt est in Phœnissis, voluerit deligi, tum seditio nascitur. Non enim vnum idemq; intelligere duos quale id cunque sit, concordare est, sed idem de eadẽ re. Vt cũ populus & optimates optimos volũt præesse Reip. sic enim omnes quod volunt consequuntur. Ciuiumq; inter ipsos amicitia, concordia videtur, vt etiã celebratur. Est enim in commodis & vtilitatibus, iis que omnibus quæ ad vitæ vsum pertinēt. qualis bonis inter bonos cõcordia est. Ii enim iisdem de rebus vnũ idemque & ipsi secum, & cum aliis sentiunt: præsertim cum eorum stent sententiæ, & voluptates, nõ **G** more Euripi refluant. Recta etiam & vtilia sibi proponunt, quorum communiter cupiditate ducuntur. At verò improbi nisi ad breue & exiguum tempus concordēs esse non possunt: sicuti etiam amici esse solent, cum in emolumentis sua augendi cupiditate inflammati sint: iis autem in rebus, quæ laborem sumptusque desiderant, ab officio deficiant. Quæ quoniam sibi quisque exoptat, proximum quenque obseruat & arcet: & facile perit quod erat commune, cum nemo tueatur. **H** Ex quo nascuntur seditiones, dum alteri alteris necessitatẽ afferũt, ipsi fungi officio nolunt. Benefici autem vehementius eos diligere videntur, in quos beneficia contulerũt, quàm ij qui acceperunt, eos qui dederũt. Quæ nobis contra opinionem incidit quæstio. Ac compluribus hoc ita videtur, propterea quòd illi debent, his debetur. Vt igitur in commo dato periisse expetũt debitores, eos quorum æs contraxerunt, falus autẽ debitorũ curæ est creditoribus: sic ij qui bene me-

A riti sunt, eos saluos volunt in quos liberales fuerunt, quòd gratiam beneficiúmque sint accepturi: illis curæ non est remuneratio. Et Epicharmus quidem fortè hoc dicat, ad improbitatem eorum spectare orationem: quæ tamen humana est. Sunt enim plerique immemores beneficij, propensioresque sunt ad accipiendum quam ad bene merendum. Sed causa à natura potius profecta videtur, quæ nihil simile habeat ei rei, quæ adfertur de creditore. Non enim in illis amor inest, sed volunt saluos illos, vt suum recipiant. At ij qui bene meriti sunt, eos diligunt & charos habent, apud quos beneficia collocarunt, etiã si in præsens nihil ex iis emolumentum percipiant, nec sint percepturi in posterum. Quod etiam in artificibus cõtingit. Omnibus enim sua cuique chariora sunt opera, quàm suis quisque operibus, quæ etiam animata sint. Sed nescio quo pacto hoc in poëtis magis cernitur, quos sua opera præter modum delectant, ea vt liberorum loco diligant. Huic est similis causa beneficiorum. Nam qui beneficiũ accepit, opus eorum est, quod eis charius est, quàm cum operi procreator & auctor. Hoc autè causæ est, quòd cum nobis esse optabile sit & charum, simusque re ipsa (nam viuendo & agendo) fit vt qui fecit, opus sit re vera quodammodo. Ergo opus diligit, quia esse diligit. Atque hoc à natura ductum est. Quod enim esse potest, id opus re ipsa indicat. Atque etiam ei qui beneficium contulit, pulchrum honestumque est id quod egit, vt id etiam in quo ipsum inest, delectet. At is qui beneficium accepit, nihil rei præclaræ in eo qui dedit esse existimat præter fructum & emolumentum, quod insuauius est, minusque amabile. Habet autè eius quod præsens est actio, & rei futuræ expectatio, & præteritorũ recordatio, oblectationem. Sed tamè eo quod præsens tanquã in manu datur, nihil iucundius est, nihil amabilius. Ac ei quidem qui bene meritus est, sui operis permanet stabilis certaque possessio. Est enim id firma, constans stabilisque virtus. Qui vero accepit, ei utilitas perit tota, & decidit. Et benefactorum recordatio iucundissima est, utilitatum non ferè, aut minus certè. Contraque est in expectatione. Amor etiã actioni similis est, amari perpersioni.

Qui autem in actione sunt occupati, eos necesse est diligere E
 eaque sequi omnia, quæ ad amorem pertinent. Iam vero ea sunt
 chariora omnibus quæ labore parta sunt. ut etiam pecuniæ iis
 chariores sunt qui quæsierunt, quam qui acceperunt. Atque
 accipere beneficium, nullius negocij est: dare, arduum ac diffi-
 cile. Ob eamque causam liberi chariores sunt matribus, quod
 partus difficilior sit, maiorisq; laboris indigeat, & quod suos
 esse sciant certius. Quod idem beneficis proprium videtur.

VIII.

Sed utrum se quisque maximè diligere debet, an alium a-
 liquè, quæstio est. Culpantur enim qui se maximè diligunt, F
 eosque sui diligentes probri loco appellant. Ac mali quidè
 videtur quæ faciunt, suam ob causam facere omnia: atque eo
 magis quo sunt sceleratiores: idque illis vitio datur, quod sibi
 tantum consulant. Boni autè ob honestatem, eoque magis ho-
 nesti atq; amici causa, quo meliores sunt, ut suas res rationesq;
 prætermittant. A qua oratione facta dissentiunt: nec sine cau-
 sa. Aiunt enim diligendum eum maximè, qui sit maximè ami-
 cus. Amicus autè maximus is est, qui velit bonis affici q̄ maxi-
 mis eum quem diligit, illius causa, etià si ad se ex his nihil re- G
 deat. Hæc verò sibi quæque cõciliant, cæteraque omnia insunt
 quibus amicus definitur. Docuimus enim principium ductû
 à se diligendi sui ad alios peruenire. Atque etià eodem pertinet
 proverbia. Vnus animus. Amicorum omnia cõmunia, Ami-
 citia, æqualitas, Tibiæ genu propius. Quæ omnia in quoque
 inesse, ad seque redire reperiuntur. Sibi enim quisque charus
 est maximè. Se ergo quisque maximè diligere debet. Iure au-
 tè hoc venit in dubiû, utris tãdem rationibus assentiendû sit, cû
 præsertim utræque sint probabiles. Constituendi ergo sunt in H
 eiusmodi rationibus fines & quasi termini veritatis. Quod si
 quem utræque rationes sibi charum cõstituunt, intelligamus,
 cito planum fiet. Qui ergo hoc ipsum vitio vertunt, diligen-
 tes sui appellat eos, qui penitus suas cogitationes & studia in pe-
 cunias, honores, corporis voluptates abiecerunt: quorum pleriq;
 hæc ita expetunt, iisque studet, quasi in eis sit summû bonum.
 Itaque de iis digladiari solèt. Qui ergo istis rebus totos se de-
 diderunt, ij cupiditatibus, animi perturbationibus, eique par

A ti quæ est expers rationis, omnino obsequuntur, cuiusmodi sunt οἱ πολλοί. i. pleriq; Itaque appellatio ipsa ducta est ἀπὸ τῆς πολλῆς. i. multitudine, quæ ipsa vitiosa & deprauata est. Iure igitur vt probrū obiicitur iis qui ita se ipsi diligūt. Nec dubium est, quin eos qui hæc talia sibi proponūt, pleriq; sui diligētes soliti sint dicere Si quis enim vnus ex omnibus maximā operā eò cōferat, vt iuste & modeste facta sequatur, aut quæuis alia, quæ virtutibus cōgruant, iisq;e omnino sibi semper honestatem vendicarit, hūc nemo sui diligentē dixerit, hūc nemo reprehēdat. Atqui hic potius vir sibi charus esse videatur. Nam & pulcherrima quæque ac optima sibi assumit, & parti ei sui, in qua inest principatus, obsequitur, parētque in omnibus. Vt autem ciuitas omnisq;e alius conuentus, sic homo id esse maxime videtur, quod principatum obtinet: sibi ergo charus est maxime, qui hoc ipsum diligit, ab eoque inquit gratiam. Atque etiam ex eo continens & impotens nominatur, quòd mentem vincat & teneat, vel non teneat: quoniam in ea omnis nostra vis sita sit, ipsiq;e ea sponte nostra videamur gessisse, maxime quæ ratione duce gessimus. Ac illud quidem minime dubium est, suam quenque nostrum mentem esse maxime, eamq;e à bono viro maxime diligi. Quapropter idem sibi charus est maxime, alio genere charitatis, quàm quòd vitio datur: à quo tantum abest & distat, quantum vita rationi cōsentanea ei præstat, quæ voluptati congruit, quantumque interest inter honesti appetitionem, eiusq;e rei quæ utilis esse videatur. Ergo ij omnes, qui singulari quadam tenentur præclararum actionum & officiorum cupiditate, in commédatione omnium laudēque versantur. Quod si omnes ad virtutem honestasq;e actiones quasi certatim contenderent, & publice omnes decus, & priuatim singuli summum bonū adipiscerentur, siquidem virtus ex eo genere est. Ita sibi charus esse bonus debet. Nam & sibi præclaris actionibus proderit, & cæteros iuuabit. At non debet improbus. siquidem & sibi nocebit, & proximis: præsertim cum prauis cupiditatib⁹ obsequatur. Ac in deprauatis quidē quæ agunt ipsi, ab iis dissentiūt quæ facere debent. Boni autē viri quæ debēt, eadem efficiunt. Nam &

animus quod optimū est eligit, & vir bonus mēti obtēperat. E
 Nam quod aiunt, multa virum bonum & amicorum causa, &
 Reip. gerere solitum, & si opus erit, mortem etiam oppetere:
 id verū est. Pecunias enim & honorē, & omnino cætera bona,
 de quibus homines inter se digladiari solent, contēnet, ac pro
 nihilo putabit dum sibi honestatem ac decus retineat. Breui
 enim tempore summā malit, quàm longo leuem percipere vo
 luptatem: & vnū annum præclare viuere, quàm multos quo
 uis modo: vnumque officium præclarum & magnum, multis
 & paruis anteponet. Quod iis profectò accidit, qui pro amicis F
 & pro patria mortē non dubitat oppetere: qui iidem sibi qui
 dem magnum decus assumunt, & diuitias pro nihilo ducunt,
 quo maiores opes amici consequantur. Nam cum diuitias &
 opes amici cōsequuntur, tum ipse decus & honestatem. Ita sibi
 maiora bona retinet ac vendicat. Eadem bonorum & imper
 priorum ratio est. Hæc enim amico omnia relinquet, ex quo de
 cus sibi laudēq; cōparabit. Rectè igitur bonus videtur is qui
 rebus omnibus antefert honestatem. Atq; etiam fieri potest, vt
 amico rerū actione cōcessa, pulchrius sit, eum amico gerendā G
 rei causam extitisse, q̄ si ipse gereret. Quare hoc iam perspicuū
 est, bonū virum honestatis plus sibi ex iis rebus omnibus que
 ad laudē valent, assumere solere. Atq; hoc quidē modo vt di
 ctum est, decet diligentem esse sui: quomodo solent plerique,
 non decet. Hoc etiam de beato quæri solet, vtrum ami
 cis, necne, ei sit opus? Beatos enim eosque omnes qui se ipsi cō
 tenti sunt, amicorum præsidia negant requirere. nam omni
 bus eos copiis & opibus abundare: cum igitur se ipsi contenti
 sint, nullo egere. Amicum porrò cum quasi alter idē sit, quod H
 quisque minus per se possit, id suppeditare. Hinc illud,

XI.

Quid est amicis opus, cum Deus fauet?

Sed absurdū fit cum bona omnia beatis attribuamus & conce
 damus, amicos non concedere, quibus nihil in bonis externis
 maius, nihil melius inueniri potest. Quod si amici est benefi
 cia dare potius q̄ accipere: & si est boni viri ac virtutis, beni
 gnè facere: pulchrius autē & præstantius amicis q̄ alienis sub
 uenire: certe bonus vir quibus det beneficia, requirat necesse

- A est. Quocirca queri solet, vtrum rebus aduersis magis, q̄ secūdis desiderentur amici: quòd calamitosi qui opē ferant, & qui beati putantur, de quibus bene mereantur, requirant. Atque etiam illud fortassis alienum sit, beatū constituere solitarium: præsertim cum nemo velit in summa solitudine omnibus opibus circumfluere & copiis. Est enim homo ad civilem congregationem, coniunctionemque vitæ natus. Hoc igitur beato adest, qui omnibus, quæ vi sua & natura bona sunt, sit præditus & ornatus. Atqui hoc quidem perspicuum est, cū amicis & bonis melius esse, q̄ cum alienis & quibuslibet viuere. Est igitur amicis opus beato. Quæ est igitur superiorum sententia, quoque modo vera est? An id volūt, plerisque amicos eos potissimum putare, ex quibus sperant se fructum esse capturos? Cuius quidē generis nullum requireret beatus, quippe qui omnibus sit copiis præditus, neq; eorum quenquam, qui delectationis suauitatisq; causa parantur, nisi paulum admodum. Quoniam enim vita ei suauius est & iucunda, nihil voluptatis adscititiæ indiget. Nec si amicos eiusmodi nō desiderat,
- C continuò videtur nullos requirere omnino. Quod fortasse nō ita est. Initio enim dixi beatitudinem in actione quadam consistere, & perspicuum est actionem gigni, non adesse, nec permanere ritu possessionis. Quod si beatitas omnis in vita & actione consistit: boni autē viri per se & propter se bona est & iucunda actio, vt initio dictum est: sua etiā quemq; delectant: & cernere proximum quemque magis q̄ nosmetipsos possumus, illorumq; res & actiones, q̄ nostras: bonorum quoq; qui amici sunt actiones bonos viros delectant, præsertim cum iis
- D vterque bonis præditus sit, quæ sua vi & suapte natura bona sunt: efficitur vt beati amicos eius generis desiderent necessario. Si quidem intueri vult actiones & facta præclara & sua, quo ex genere sunt illa amici qui sit vir bonus. Huc accedit q̄ beatum iucundè viuere putant oportere. Itaque in solitudine agenti, molestiarū ac curarum vita plenissima est. Nec enim facile est eum qui degat in solitudine, continue in rerū actione versari: cum aliis & apud alios multo facilius. Futura est igitur ita deniq; actio diuturnior, si iucunditas vera accesserit,

quod inesse debet in beato. Nā vir bonus, quia bon^o est, hone- E
 stis delectatur actionibus, turpibus offenditur. sicuti musico-
 rum aures suauibus sonis permulcetur, offendunturq; cōtra-
 riis. Atq; etiam ex vita victuq; communi, inter bonos exerci-
 tatio quedā virtutis comparatur. vt etiam Theognidi placet,
 Virtutem ex doctis discas verumque laborem:

Improbis inficiet teque animumque tuum.

Qui autem longius à natura causam petunt, iis videtur vir bo-
 nus suapte natura expetendus amicus esse viro bono. Quod
 enim per se suaq; vi bonum sit, id docui bono viro sua spon- F
 te bono esse ac voluptati. Atqui vita in animantibus vi sen-
 sus definitur, in hominibus vi sensus & intelligentiæ. Sed vim
 actio rerum consequitur, & laus omnis in actione consistit.
 Viuere autem est propriè sentire & intelligere. Vita etiam in
 iis est, quæ per se bona sunt & iucunda. Nam definita certaq;
 est: & quod certum est, ad naturam boniviri accommodatum
 est. Quod autem suapte natura bonum est, omne bono viro
 bonum videtur. Quocirca suus status quenque delectat. Sed
 nō est designāda vita vitiosa & deprauata, neq; doloribus cru G
 ciatibusve confecta. Vt enim quæ insunt in tali vita, sic ipsa
 incerta infinitaq; est. Quod ex iis quæ mox de dolore dicam,
 erit multo euidentius. Quod si ipsa vita bonum est, & iucun-
 dum, quod hinc perspicitur potest, quia cum omnes, tum vel
 maximè boni ac beati eius cupiditate ducuntur. Nam & his
 expetenda est maximè, & illorum vita beatissima est. Qui au-
 tem cernit, se cernere sensu percipit: & qui audit, se audire: &
 qui ambulat, se ambulare: itémque in cæteris quiddam est,
 quod nos agere percipit. Atqui sensu aliquid percipere possu H
 mus, quia sensu percipim^o: & mēte agitare quid possum^o, quia
 cogitamus. Sensu porro & animo aliquid percipimus, quia su-
 mus, & in vita manemus. Nā esse, & in vita manere est, vel sen-
 su vel animo percipere. Atqui sentire se quenque viuere in iis
 est, quæ sunt suapte natura iucunda. Nā quia per se vita est in
 bonis, idcirco sensus alicuius rei bonæ quæ adsit, suavis est. Vi-
 ta autem cum omnibus expetenda est, tum maximè bonis, q̄
 eis status suus cuique bono sit & voluptati. Sensus enim eius

- A quod suapte natura bonum sit, eos delectat. Quemadmodum porrò in se bonus vir, sic in amicū animatus est. Est enim amicus alter idem. Ut igitur suus cuiq; sic aut pari propemodum ratione, status amici expetendus est. Status autem ob eam causam expetendus est, ut diximus, quia ipsum sibi bono esse, sensu perciperet, qui quidē sensus per se ipse delectat. Amicum ergo necesse est beatus in vita manere sentiat. Quod vita victusq; cōmunis, sermonumq; ac consiliorū omnium efficiet
- B societas & cōmunio. In ea enim vitæ degendæ ratione hominum inter ipsos cōsistit cōiunctio, non ut pecudum, in pastu cibóq; cōmuni. Quòd si status propterea beati expetendus est, q̄ sit sua sponte in bonis, voluptatēq; afferat, in eodem autem genere est amici status: fit ut amicus in iis numeretur, quē beatus expetere debeat. Quod autem ei optabile est, ei adesse debet, aut hac parte aliquid ei deerit. Amicos igitur veros & viros bonos, qui futurus est beatus, desiderabit. Sed vtrum parandi sunt amici multi, an quemadmodum in hospitalitate rō
- C tē dici videtur, nec multitudine opus esse hospitū, neque omnino desertum esse oportere: sic deceat in amicitia nec desertum esse ab amicis, neq; multitudinē amicorū sibi adiungere, magna quæstio est. Ac in iis quidē qui vtilitatis causa fingunt amicitias, quod dictum est, valere videatur. Difficile est enim multis referre gratiā, neq; ad id agendum satis sit vita. Quocirca plures q̄ res familiaris patiat, superuacanei sint afferantq; impedimentum ad vitam honestè degendā. Non est igitur his opus. Iis etiā qui delectationis iucunditatisq; causa amicitiae
- D præsidia quærunt, pauci satis sunt amici, sicuti in deliciis condimentum. At vero boni viri vtrum multos parare debēt? an ut ciuitatis, sic multitudinis amicorum certi sunt termini cōstituti? Neque enim ex decem hominibus constat ciuitas, nec si in cētum milia excreuerit, etiamnum ciuitas est. numerusq; fortē nullus certus est, nisi is omnis qui inter certos aliquos & definitos constitutus est. Ergo amicorum quoq; multitudinis certi quidā fines & termini cōstituti. Et fortasse multi adiungēdi sunt, quibus cū liceat vitam traducere, cū præsertim id amicitia dignissimū esse videatur. Nec vero dubiū est, fieri

X.

non posse, vt quisquã vitæ societate cū multis cōiunctus, iis se E
 quasi debet & impertiat. Iã vero illi etiã cōiuncti sint amicitia
 oportet: siquidẽ omnes vita victuque cōmuni consociati sint:
 quod certe in multis difficile est. Difficile est etiã & reb⁹ pro-
 speris gaudere, & aduersas grauitè ferre cum multis, vt se ad
 eorũ sensum nutũque accommodet. Concurrere enim hæc
 possunt, vt cum vno voluptate afficiatur, doleatque cum altero.
 Quapropter forte hic præclare agetur, si minus quàm plu-
 rimos amicos quæramus. at tantum certe numerum, quantus F
 fat sit ad vitæ degendæ institutum. Neque enim fieri videtur
 posse, vt cuiquãvalde chari sint plurimi. Itaq; ne amore quidẽ
 flagitioso diligi multi possunt. Vult enim esse excellēs quædã
 ac præstans amicitia, qua vnus cum vno tantum coniungitur.
 Quare si qua sit magna & excellens amicitia, ea vni cum pau-
 cis intercedat necesse est. Quod etiã rerum vsu, ac re ipsa expe-
 rimur. Neq; enim inter multos ea iungitur, quæ sodalibus in-
 ter ipsos est amicitia. Et quæ celebrantur efferunturque laudi-
 bus, eæ inter duos iunctæ feruntur. Qui autem multitudinem G
 & quasi cohortem sibi adiungunt amicorũ, qui que se familia-
 riter gerunt cū omnibus, ij amici nemini videntur, nisi more
 vrbano, quos vocant comes & affabiles. Quapropter vni
 qui etiã ad voluptatem non loquatur, sed qui vere sit bonus,
 amicitia cum multis, ciuium propria illa quidem, intercedere
 potest: amicitia autem quam virtus contrahit & conciliat, non
 potest. Ac rectè agitur, si paucos huius generis reperiamus.

X I.

Atque etiam hoc quæri solet, vtrum rebus secundis ma-
 gis, quàm aduersis amici desiderantur? Nam in vtroque ge- H
 nere quærantur. Nam & ij qui aduersa vtuntur fortuna, opis
 indigent: & qui secunda, conuictores requirunt, & quibus be-
 nigne faciãt, præsertim cum aliis beneficia cõferre velint. Ac
 rebus quidem aduersis magis sunt illi quidem necessarij, q̄ in
 hoc genere ij quærantur, ex quibus fructus percipi possit. sed
 nescio quomodo maius ornãmẽtum rebus secundis adferunt.
 Itaque viros bonos sibi adiungunt, q̄ & iis subuenire, & cum
 iis viuere optabilius ac melius esse videatur. Suauius est enim
 amicorum præsentia & in prosperis rebus & aduersis. Mæro-

- A res enim & luctus facit amicitia communicans patiensque leuiiores. Quocirca quæret aliquis, vtrú doloris quasi oneris socij sint amici, an non ita sit, sed eorum iucunda præsentia, sensusque communis doloris minorem faciat ægritudinem? Ac vtrum ob eas causas, an ob rem aliquam aliam leuetur eorum dolor, omittamus exponere. quâquam id, quod dixi, euenire videmus: & eorum quodâmodo mixta præsentia videtur. Nâ amici aspectus suavis est ei præsertim, qui in miseris luctuq; B verferetur: in eóq; ad depellendum dolorem præsidium quoddam est paratum & constitutum. Amicus enim si verus sit ac ingenuus, aspectu & sermone consolari potest. Nam cum eius habeat mores cognitos, quibus ille rebus moueatur, & offendatur, intelligit. Sentire autem alterum suis incommodis dolere, molestum est. Nam quoniã omnes cauent, ne amicis causas doloris afferât, idcirco qui sunt magno fortiq; animo præditi natura, dant operam, ne amici in partem veniant doloris sui, Quòd si minus superet indolétia, eum qui eos premit, nõ C ferunt dolorem omninóque eos respuunt, qui socios se præbent lamentorum: propterea quòd ne ipsi quidem propensi sunt ad lamentandum. At verò mulierculæ similesq; muliercularum viri eorum potissimú consuetudine delectantur, qui socios se præbent gemitus & lachrymarum, eóque vt amicos & doloris socios diligunt. Sed par est scilicet in omni re optimum quenque imitari. In rebus autem asperis, iucúdam vitæ consuetudinem & coniunctionem, sensumque suauem efficit amicorum præsentia, quòd iisdem rebus bonisq; mouean D tur. Itaque vltro ad societatem & communionem prosperitatum amici vocandi sunt: (nam pulchrum est benignitate vti diligenter) ad societatem verò calamitatum, timidè, ac raro. Neque enim rectum est cū amicis aut bene meritis consociare & coniungere iniuriam. Ex quo factú est prouerbum, Satis ego superque miser sum. Tum autem vocandi sunt maxime, cum leui suscepta molestia, ei profuturi sunt plurimum, Contraque decet ad eos qui calamitate premuntur, inuocatum & studiose venire: siquidem amici est liberalitate vti in eos præsertim qui opis indigeant, & in eos qui non rogarint.

nam in vtroque præclarius & suavius est. At verò in prosperi E
tate, si actionis officiique causa postulet, studiose ad amicum
eundum est. eius enim rei gratia, amici desiderantur: sin vt be-
neficium accipias, sensim id timidè que facièdum. Non enim
decorum est, vltro paratum esse ad petendum præsidium. Sed
tamen vitanda est forsitan in denegando quod petitur, offen-
sionis quæ nonnūquam suscipitur opinio. Ergo hoc quidem
perspicuum est, in omni fortuna amicorum esse expetendam
præsentiam.

XII.

Sed vtrum vt amantibus ipse aspectus charissimus est, ii-
que sensum hunc præ cæteris expetunt, quòd in eo potissimū
amor versetur, indeque nascatur: sic amici vitam victūque
communem maximè exoptant? Nam & communitas quæ-
dam amicitia est, & quo modo in se quisque affectus est, eo-
dem erga amicum. Atqui suus cuique in semetipso optabilis
est sensus & in amico igitur. Eius autem sensus munus & of-
ficium in vita victūque communi cernitur. Iure igitur vitæ
societatem expetunt. Itaque in quo quisque statum vitam- G
que ponit, & quòd omnes vitæ degendæ rationem referunt, in
eo vitam volunt cum amicis cōsumere. Quocirca alij vnà cō-
uiuuntur, alij vnà se talorum ludo oblectant, nonnulli se exer-
cent vnà & venando & philosophando: in iis que totos dies &
ætates conterunt, quæ quisque in vita maxime adamavit.
Quoniam enim viuere cum amicis vnà cupiunt, ea faciunt
ipsi: earūque rerum cōiunguntur communiōne, in quibus
consuetudinem vitæ putant consistere. Quapropter impro-
borum mala amicitia est, qui cum instabiles inconstantésque H
sint, rerum malarum ineunt societatem: similésque ac pares
inter se, facillè corrumpuntur. At verò bonorum præclara &
honestā est amicitia, quæ vsu & consuetudine confirmatur.
Videntur etiam progressum in virtute facere, officiis emenda-
tionè que communi. Alter enim ab altero ea exprimit, quibus
percipiunt voluptatem. Hinc illud,
Virtutem ex doctis discas verū que laborem.

Ac de amicitia quidem hæcenus.

REQVITVR forſitan vt deinceps de voluptate differamus, quando quidem generi noſtro videtur eſſe coniunctiſſima. Itaque pueros inſtituunt voluptate, ac dolore gubernare. In eo etiam vis maxima eſt ad virtutem, quæ more perficitur, ſi

B quis bonis rebus lætetur, doleatque cõtrariis. Patet enim hæc omnia per omnem vitam latiſſimè, in iisque magnum momentum, viſq; magna eſt ad virtutem & beatam vitam. Nam & quæ iucunda ſunt, omnes ſequuntur, & quæ moleſta declinant. Quæ cum ita ſint, minimè prætermittenda ſuit hæc diſputatio, præfertim cum magnam hæc ipſa adferant dubitationem. Alij enim, vt Eudoxus, voluptatè bonum eſſe dicunt, alij contrà valde magnum malum. Ac illi quidem adducti ſunt fortè, vt ita eſſe credant. hi ita denique melius actum iri putant cum vita noſtra, ſi voluptas, quanquam non ſit, tamè ponatur in malis. procliuem enim ad eam multitudinem eſſe, ac ſeruire voluptatibus. Itaque flectendam & deducendam eſſe in partem cõtrariam. Sic enim perueniri poſſe ad medioeritatem, atque perfectum. Sed hæc nulla ex parte vera eſt aut honeſta oratio. Omnis enim quæ de perturbationibus & officiis inſtituitur oratio, minorem quàm facta ipſa, habet auctoritatem. Cùm igitur dicta ab iis diſcrepât, quæ perſpicua ſunt ſenſibus, tum ea contempta, veritatè ipſam tollunt funditus. Nam qui voluptatem quam viſus eſt ſequi aliquando, vituperat, is ad eã procliuis videtur, quaſi nõ ſit ex eo genere quælibet. Non enim multitudinis eſt diſcernere. Quapropter oratio ſi vera ſit, nõ ſolú ad intelligendum, verum etiam ad viuendum valet plurimum. Si enim factis & vitæ cõgruat, tum comprobatur. Quocirca eos hortatur, à quibus intelligitur, vt vitam ad ſe quaſi ad normam dirigant. Sed hæc hæctenus. Nunc ea explicanda ſunt quæ de voluptate feruntur.

Eudoxus quidem voluptatem ſummũ bonum dicebat, quòd omnia videret eam ſequi, & quæ ratione vterentur, & quæ eſſent expertia. In omni autem re quod bonum ſit, expe-

I.

II.

tendum esse, & optimum quicque maximè. Atqui eam summum bonum esse omnibus, ex eo declarari, quòd ad eã toto impetu omnia ferrentur. Omnes enim quod sibi bono sit reperire, sicuti cibum. Quod igitur omnibus bono sit, quodq; omnia expetant, id summum bonum esse. Quæ eius rationes comprobatae sunt, non sua vi solum & pondere, sed multo magis bonitate ipsius & moribus. Præstanti enim ac singulari habitus est temperantia. Non igitur tanquam voluptatis amans hac vti oratione videbatur, sed quòd res re vera ita haberet. Nec verò ex contrario minus perspicuum fieri putabat. Dolorem enim omnibus per se esse fugiendum, itemque expetendum contrarium. Maximè autem expetendum esse, quod rei nullius causa sequeremur, qualis esset voluptas, consensu omnium. Neminem enim quærere, quam obrem voluptate afficiatur, quòd per se & propter se fit voluptas expetenda. Quæ si ad bonum quoduis adderetur, veluti ad ea quæ iusta & modesta sunt, magis id expetendum efficere. Accessionem igitur bonorum ipsius accessione fieri. Atqui hæc quidè oratio non magis voluptatem in bonis videtur, quàm aliud ponere. Quicquid enim bonum est, omne coniunctum cum alio, optabilius est & magis expetendum quàm ipsum separatim. Qua etiam ratione Plato refellit esse summum bonum voluptatem. Magis enim expetendam cum prudentia coniunctam iucundam vitam, quàm ipsam separatim. Quod si pluris sit coniuncta voluptas, non esse in ea summum bonum. Nullius enim accessione boni, summum bonum magis expetendum effici posse. Illud autem perspicuum est, non posse quicquam aliud summum bonum esse, quod coniunctum cum alio quod per se bonum sit, magis expetendum & optabilius existat, Quid ergo est eiusmodi, cuius nos etiam participes sumus? nam tale quæritur. Qui nanque negant summum bonum id, quod omnes appetunt, ij nihil dicunt. Quod enim videtur omnibus, id esse dicimus. Nec qui tollet hanc fidem & opinionem, aliquid verisimilius probabiliusve dicat. Etenim si sola mentis expertia eam expeterent, aliqua esset eorum oratio. Sin ea etiam quæ prudentia vtuntur, quid est quod

A possint dicere? Atq; etiam corruptis & deprauatis hominibus fortasse à natura quædam boni particula tributa est, præstantior & melior quàm sint ipsi per se, quæ bonum naturæ accommodatum expetit. Nec etiam videtur vera, quæ de contrario adfertur, oratio. Negant enim si dolor malum sit, cõtinuo voluptatem esse bonum. Malum enim malo esse contrarium & neutri vtrunque. Quæ cùm dicunt, nihil illi quidem absurdum dicunt, sed ab iis tamen quæ dicta sunt, dissentiunt. Si enim vtraque sint in malis, fugienda etiam esse oporteret: si neutrum sit, aut alterum, eadem ratio est. Nunc constat homines voluptatem sequi vt bonum, & dolorem fugere vt malũ. Ita inter se sunt contraria.

Nec si voluptas qualitas nõ est, idcirco in bonis nõ est: quippe cùm nec virtutis actiones qualitates sint, nec beatitudo. Contendunt autem bonum certum esse & finitum, voluptatem infinitam & incertam, propterea quòd accessiõnem & decessiõnem admittat. Atqui si ex voluptate id iudicant, idẽ valebit in iustitia cæterisq; virtutibus omnibus, quibus
 C aiunt constare, homines esse cuiusdam modi, id est, virtutibus esse præditos & magis, & minus. Alij enim aliis sunt & iustiores & fortiores. Et potest aliquis quæ iusta & modesta sunt & contentius facere, & remissius. Quòd si in voluptatibus nunquam causam adferat, cur sint aliæ immixtæ & simplices, aliæ mixtæ & coniunctæ: quid prohibet, vt valetudo quæ certa sit & finita, firmior est & infirmior, sic maiorem fieri & minorẽ voluptatem? Non enim vel omnium est eadem tẽperatio, vel
 D aliqua certa semper in eodem, sed remissa ad tempus permanet: differtq; accessiõne & decessiõne à superiore: quod idem in voluptate potest cõtingere. Præterea cum summum bonũ perfectum quiddam & absolutum ponunt, motiones autem & ortus inchoatos: voluptatem quidem motũ & ortum ostendere conantur, quod mihi in seicet videntur dicere. Neq; enim motus est voluptas, quando quidem propria est omnis motio nis velocitas & tarditas: & si non per se, velut eius quæ mundo attributa est ad aliud. At neutrum horum voluptati accidit. Fieri enim potest, vt quẽadmodum in ira, sic aliquis citò

fit in voluptate vt autem voluptatem capiat cito, non potest, E
 ne cum alio quidem. At vt ingrediatur quis, & crescat, potest,
 & si qua sunt eiusdem generis. Fieri ergo potest vt celeriter
 tardè ex dolore mutemur in voluptatem. vt autem cito cō
 uenienter voluptati agamus, id est gaudeamus & afficiamur
 voluptate, non potest. Ortus porrò quo tandem pacto ea futu
 ra est? Non enim ex re qualibet quiduis oritur, sed occidunt
 in id omnia, vnde orta sunt: & cui rei causam ortus adfert vo
 luptas, eidē est dolor interitus causa. Atque etiā dolorem di- F
 cunt, indigentiam esse eius quod naturæ accommodatum est:
 voluptatem eius expletionem atque satietatem, quæ sunt per
 turbationes corporis. Si ergo voluptas expletio est eius, quod
 naturæ accommodatum fit: in quo fuerit expletio, id profectò
 percipiat voluptatem necesse est. Ita corpus capiet voluptatē.
 At nō est ita. Non est igitur expletio voluptas, sed cū adest
 satietas & expletio, tum quis voluptate afficitur: & cū seca-
 tur, dolet. Ac mihi quidem certè hæc manasse sententia vide-
 tur ex iis voluptatibus & doloribus, quæ ex cibo alimentoq; G
 capiuntur. Cū enim homines aliquid dolentes desiderant,
 post eius satietate capiuntur, quanquam non omnibus id vo-
 luptatibus contingit. Vacant enim dolore Mathematicæ vo-
 luptates, eaq̄ue omnes quæ sensibus olfactuq̄ue percipiūtur:
 atque etiam auditiones & aspectus: multæ præterea recorda-
 tiones & expectationes dolore carent. Quæ quidem cuius tã
 dem rei ortus sunt futuræ? præsertim cum nullius fuerint in-
 digentiæ quam explere possint. Nam iis quidem hominibus,
 qui obscenas voluptates adferunt, respondendum est, nō esse H
 iucunda illa, ex quibus illæ capiuntur. Non enim si homini
 bus malè affectis & constitutis iucunda ea sunt, idcirco. putan-
 da sunt iucunda esse omnino & absolutè, nisi fortè his tali-
 bus: sicuti ne ea quidem salubria sunt quæ egris vidētur, nec
 dulcia, nec amara: nec rursum alba ea sunt, quæ alba lip-
 pis videntur. Aut certè hoc modo dicatur, voluptates quas-
 dam expetendas esse, at non eas quidem quæ hæc consequun-
 tur: vt sunt diuitiæ expetendæ, at non proditori. & valetudo
 est illa quidem expetenda, sed tamen non ei qui vescatur re-

A qualibet. Aut specie voluptates differre. Aliæ enim ex honestis rebus capiuntur, aliæ ex obscœnis & turpibus. Nec quenquam delectare potest voluptas, quæ ex rebus iustis capitur, nisi idem sit iustus: nec quæ ex musicis, nisi idem sit musicus. Eadem est ratio cæterarum. Atque etiam amicus, qui ab absentatore abest distatque plurimum, facillè declarat, non esse voluptatem bonum, aut eas certè specie differre. Ille enim boni honestique causa congressus & consuetudines sequitur, quod laudi ducitur: hic voluptatis, quod vitio datur. Nemo-
 B que est qui iis velit voluptatibus perfluens, quibus pueri quàm maximè putant, in puerili mente degere omnem ætatem neque ex obscœnis & turpibus factis voluptatem capere, nullo vnquam impendente doloris metu. Multarum etiam rerum studio trahamur, etiam si nullam voluptatem adferant. vt videndi, vt recordandi, vt sciendi, actionisque virtutum. Nec interest, vtrum ex iis voluptas consequatur necessario: quippe cū ea sequeremur, etsi nulla ex iis gigneretur voluptas. Ergo illud quidem perspicuum est, nec bonum voluptatem esse, nec omnem expetendam: etiam illud, per se expetendas aliquas, quæ specie inter se differant, aut iis rebus ex quibus oriuntur. Ac de iis quidem quæ de voluptate & dolore disputantur, hæctenus.

Quid autè, qualisve sit, facilius, si paulo altius repetamus, intelligetur. Aspectus enim perfectus est quouis tempore. Nichil enim desiderat, quod factum in posterum ipsius genus possit absoluere. Huic est similis voluptas, quæ tota est & perfecta. nullo enim tempore quisquam capere voluptatem potest, vt si maiore tempore gignatur, eius genus possit absolui. Ita ne motus quidem est. Motus enim omnis in tempore cernitur, finemque aliquem & terminum spectat. veluti actio quæ in edificando suscipitur, tum perfecta absolutaque est, cum id quò refertur, absoluerit, aut certe in eo toto tempore. At in partibus temporis omnes inchoatæ sunt: differuntque specie à perfecta actione, & illæ etiam inter se. Lapidum enim compositio à columnæ erectione differt, & hæ ipsæ à templi perfectione. Ac templi quidem edificium & structura vndique

IIII.

perfecta est, quum ei nihil desit quod propositum fuerat: fun- E
 damenti autem & laquearium inchoata, non perfecta, quip-
 pe cum vtraque partis sit propria. Quapropter specie inter se
 differunt, nec potest in vlllo, nisi in toto tempore, reperiri mo-
 tus in suo genere perfectus. Similis est ratio ingressus & mo-
 tionum cæterarum omnium. Etenim si trāslatio motus est quo
 hinc illuc itur, & huius genera sunt volatus, ingressus, saltatio,
 & alia eiusdem generis. nec solū ita, sed in ipso etiam incessu.
 Terminus enim ex quo mouemur in aliū, non est idem in sta-
 dio & in parte, neque in alia atque alia parte. Nec idem est hu- F
 ius & illius lineæ trāsitus. Non enim solum linea præteritur,
 sed etiā linea quæ in loco sita est. At in alio loco hæc atque il-
 la præteritur. Ac de motu quidem aliis libris accurratè dispu-
 tauimus, qui quidem nō in omni perfectus tempore videtur,
 inchoatūq; sunt ac non perfecti multi, qui etiam specie inter se
 differāt siquidem termini, à quo motus incipit, & in quo de-
 finit, speciem conficiunt. At verò voluptatis est in quolibet
 tempore perfectum genus. Ita perspicuum est & inter se spe-
 cie differre voluptates, & in iis esse, quæ vniuersa, totaque sint G
 atq; perfecta. Quod etiam hinc perspicui potest, quia nihil mo-
 ueri nisi in tempore potest, at voluptate affici potest: quan-
 doquidem quod in puncto est temporis, id totum est etiam
 atque vniuersum. Ex quibus hoc quoque perspicuum est, in-
 scitè ab his in motu & ortu poni voluptatem. Neque enim
 hæc ipsa sunt rerum omnium, sed earum duntaxat quæ par-
 tes sunt, nō etiam tota. Nec enim aspectus ortus est, nec pun-
 cti, nec vnius: nec quicquam eorum est motus aut ortus. Nec
 igitur voluptatis quidem, quæ est res quædam tota & vniuer- H
 sa. Cum verò sensus omnis in eo munus suū exequitur, quod
 sub ipsum cadit: tum is qui bene affectus est, in eo probè mu-
 nus officiūmq; suum tuetur, quod omnium quæ sub sensum
 illum subiecta sunt, est præstantissimum siquidem tale quid-
 dam perfecta actio, perfectusque vsus videtur maximè. Ac v-
 trum sensum agere dicamus, an id ipsum in quo ipse sit, ni-
 hil interest. Atqui in omnibus actio est optima eius qui opti-
 mè ad id effectus est, quod est omnium, quæ sensui subiecta

A sunt, nobilissimū, quæ eadem sit necesse est & absolutissima & suauissima. Est enim sua cuiusque sensus voluptas propria, itemque mentis & contemplationis. Vt autem quæque actio plurimum habet iucunditatis, ita est perfectissima. At ea demum perfectissima est, quæ ab eo proficitur qui bene affectus aptusque est ad eam rem gerendam, quæ omnium optima est earum, quæ propositæ sunt sensui. Perficit autem actionem voluptas, nec verò ita voluptas perficit, vt res sensui subiecta, & sensus ipse, cum sunt integra. sicuti ne valetudo quidem & medicus eodem modo causa sunt cur valeamus. Illud autem perspicuum est, in omni sensu versari voluptatem, siquidem aspectus & auditiones iucundas esse dicimus. Ac illud quidem etiam perspicuum est, ita denique summam voluptatem futuram, si sensus sit integerrimus, & in re aliqua eius generis occupatus: eiusmodi etiam sit res sub sensum subiecta, & res sensu percipiens. siquidem adsit quod agat quodque patiat. Sed actionem absoluit voluptas, nõ vt ingenitus quidam habitus, sed vt quidam finis accedens, veluti hominibus corroboratis iam confirmatisque ætatibus, pulchritudo solet accedere. Quandiu porrò res subiecta sensui vel intelligentiæ talis manet, qualis debet, itemque & quod iudicat & quod cõtéplatur: tãdiu futura est voluptas in actione. Etenim si quod agit quodque patitur similia sint, eodemque modo inter se affecta: eadem res solet existere natura. Et quoniam voluptate nemo continenter afficitur, aut laborem subit (humanæ enim res laborem sempiternum non possunt pati) idcirco ne voluptas quidem manet vlla sempiterna, cum præsertim actionem comitetur. Res autem quædam placent illæ quidem & delectant cum nouæ sunt: sed in posterum ob eam ipsâ causam nõ item. Primum enim inuitatur & allicitur animi cogitatio, & in res ipsas tota intenditur: vt aciem oculorum intendunt ij omnes qui res considerant: deinde actio eiusmodi non consequitur, sed multo remissior. Ita voluptas quoque omnis obfcuratur. Omnes autem voluptatem appetere, hinc intelligi potest, quod omnes vitæ cupiditates ducuntur. Atqui vita quædã actio est. In iisque rebus & his quisque elaborat & versatur,

quas maximè adamat. vt musicus auditu in cantu, vt discendi E
 cupidus, intelligentia in rerù cognitione & contemplatione,
 item que ceteri. At rerum actiones vndique absolutas volu-
 ptas efficit, vitã etiam cuius cupiditate incensi sumus omnes.
 Ergo voluptatem quoque expetunt, nec sine causa, quippe cù
 vitam quam quisque expetit, absoluat. Vtrum autem vitam
 voluptatis causa expetamus, an ad vitam voluptatem refera-
 mus, nunc omittamus quærere. Copulata enim hæc inter se
 videntur, vt neutrum ab altero nec diuelli possit nec distra-
 hi. Nam & voluptas esse sine actione nullo modo potest, & F
 V. perficit omnem actionem voluptas. Ex quo perspici
 potest, voluptates differre specie. Quæ enim differētium sunt
 generum, ab aliis atque aliis perfici putamus. Differūt autem
 mentis voluptates ab iis quæ percipiuntur sensibus. Constat
 enim sic habere omnia, & quæ natura, & quæ arte solent effi-
 ci. Vt animalia, vt arbores, vt pictura, vt statua, vt domus, vt
 vas. Patet igitur eodem modo actiones etiam quæ specie diffe-
 runt, ab iis cõpleri quæ specie differant. Atqui quæ mente ge-
 runtur ab iis quæ sensibus, & hæc inter se diuersæ sunt. Et volu- G
 ptates igitur quæ eas complent & absoluunt. Idque ex eo etiã
 intelligi potest, quòd vnaquæque voluptas cum ea coniuncta
 est actione, quam compleat. Auget enim actionem sua volu-
 ptas. Acrius enim & accuratius iudicant exquiruntque omnia
 ij, qui rem gerunt & tractant libèter. Vt geometræ fiunt ij qui
 rebus geometriæ subiectis delectantur. ijque omnia melius in-
 telligunt. Item que & musicæ & architecturæ studiosi, & cæ-
 terarum artium singuli artifices suo quisque operi accessione
 reperit, eo delectatus. Adaugent igitur voluptates. At quæ ré H
 augent, maiorem que efficiunt, finitima ac propria videntur.
 Quæ autem iis rebus quæ specie differunt, finitima ac pro-
 pria sunt, ea etiam specie differunt. Iam verò hinc etiam faci-
 lius hoc ipsum intelligi potest, quòd que à diuersis rebus ortæ
 sunt voluptates, actiones impediunt. Qui enim tiliarum can-
 tu tenentur, non possunt verba quæ interim fiunt, aduertere,
 si tibicinem modulantem audiant, cum maiorem voluptatē
 ex numeris capiant, quàm ex præsentī actione. Voluptas igitur

A tur quam parit tibi arum numerus, eam labefactat actionem, quæ in oratione versabatur. Quod idem in aliis cõtingit, cum simul in duas res intendimus. Quæ enim plus habet oblectationis, excludit alteram: eo que magis, quo maior voluptatis præstantia est, ut nihil agamus in altera. Itaque cum vehementer nos res quælibet delectat, nõ admodum aliud agimus: aliæque facimus, dum ex aliis leuem capimus voluptatem. Quod iis vsuuenit, qui in theatro edunt bellaria: idque faciunt tum vel maximè, cum imperiti ignobilisque concertant. Quoniã autè

B voluptas propria & delectatio accuratas facit & diuturniores & meliores actiones: quæ autem alienæ sunt, corrumpunt & labefactant, perspicuum est inter eas interesse plurimum. Ferè enim idem faciunt alienæ voluptates, quod proprii dolores. Auferunt enim molestiæ propriæ actiones. Ut si cui iniucundus molestusque est scribendi labor, alteri ratiocinandi: ille scribere, hic ratiocinari non solet, quod molestiæ plena sit actio. Contingit ergo in actionibus cõtrà, ac in voluptatibus iis que naturæ accomodatæ sunt, atque doloribus. Accommodatæ autem sunt & propriæ eæ, quæ actionem per se consequuntur. Alienæ verò dictæ sunt, quæ simile quiddam faciunt doloris. Interimunt enim, etsi non eodem modo. Præterea cum actiones aliæ bonæ sint, aliæ malæ, earumque nonnullæ expendæ, quædam fugiendæ, aliæ indifferentes, eadem est ratio voluptatum. Sua enim cuiusque actionis voluptas est & delectatio. Quæ ergo prauæ propria est, eadem inhonesta & mala: quæ bonæ & honestæ, bona. Etenim rerum honestarum laudandæ sunt cupiditates, turpium vituperandæ. Sed

D actionibus interiores sunt & magis propriæ: quæ in ipsis insunt voluptates, quàm appetitiones: quoniam hæ sunt ab illis disinctæ & temporibus & natura: voluptates autem ita propè accedunt ad actiones, adeoque indistinctæ sunt, ut idemne sit voluptas quod actio, sit quæstio. non tamen videtur quidè quoniam absurdum est, voluptas esse cogitatio aut sensus. Sed quia nõ separatur, idè videntur esse nonnullis. Ut igitur actiones, sic voluptates differunt. Interest autè aspectus à tactu puritate, & à gustatu tactus & odoratus. Similiterque differunt in-

ter se sensuum voluptates, & ab his quæ mentis sunt propriæ E
 & inter se utræq; videnturq; vt opus, sic sua cuique animalium
 voluptas esse attributa. siquidē quæ actionem cōsequitur. Id
 quod singula spectāti videbitur. Alia est enim voluptas equi,
 alia canis, alia hominis. Verumque est illud Heracliti, Asinos
 stramen malle quàm aurum. Est enim asinis stramen pabulum,
 quàm aurum suauius. Atque eæ quidē quæ propriæ sunt eo-
 rum quæ specie differūt, diuersorum etiam sunt generū. Quæ
 autem eiusdē sunt generis, ea consentaneum est, vt non diffe-
 rant. At verò in hominibus magna earum distinctio est. Eadē F
 enim res alios offendit, alios delectat: nonnullisq; molesta ac
 odiosa est, quibusdam suavis & optanda. Quod etiam in re-
 bus dulcibus contingit. Non enim eadē res dulcis videtur ei,
 qui feбри afficitur, & valenti: neque idem calidum ei, qui
 imbecilla & infirma est valetudine, & ei qui bene habet cor-
 pus constitutum. similiterq; fit in cæteris. In quibus omnibus
 id videtur verum quod sapienti videatur. Quod si præclarè ac
 verè dicitur: profectò vt videtur, sic etiam est rerū omnium
 mensura virtus, & sapiens, quia talis est. voluptatēsq; eæ sunt G
 habendæ, quæ huic videntur: & iucunda ea, quibus hic gau-
 det. Quæ autem ei grauias & molesta sunt, ea si cui suauia vi-
 deantur, nihil mirum. Multæ enim sunt hominum deprauatæ
 infectæque affectiones, nec ea voluptatem efficiunt, nisi fortè
 istis, & qui ita affecti sunt & constituti. Ac eas quidem quas
 obscœnas & turpes constat esse, perspicuum est non esse no-
 minandas voluptates, nisi fortè deprauatorum hominū. Ea-
 rum autem sunt quæ veræ voluptates, quæ tandem, qualisvè
 hominis propria voluptas habēda est? an id perspicui potest ex H
 actionibus: eas enim voluptates consequuntur. Siue ergo vna
 siue plures habendæ sunt perfecti & beati viri actiones, pro-
 fectò quæ has cōplebunt & absoluent, eæ propriè & verè dici
 possunt hominis voluptates. Cæteræ secundum locum & eum
 perexiguam, vt etiam actiones, obtinebunt. Reliquum est,
 quoniam de iis disseruimus quæ ad virtutes, amicitias, & volu-
 ptates pertinebāt, vt populariter ac planè de beatitudine dica-
 mus, præsertim cum in ea rerum humanarū finem vltimūmq;

- A** ponamus. Quòd si quæ suprà dicta sunt paulo altius repeta-
mus, multo breuior futura est oratio. Habitum quidem eam
esse negauimus, quòd dormienti per omne tempus ætatis ad-
esse possit, etiam ei qui vitam plantarum degeret, ei que qui
in maximis calamitatibus miseriusque versaretur. Quæ si mi-
nus probantur, potiùsque in actione quadam ponenda est, vt
suprà docuimus: actiones autem aliæ sunt necessariae & pro-
pter aliud expetendæ, aliæ vi sua & propter se: perspicuum est
in iis quæ propter se, non propter aliud sunt petendæ, beatam
B vitam esse numerandam. Nihil enim beata vita desiderat, ni-
hil requirit, nullo eget, sed seipsa contenta est. Sunt autè pro-
pter se expetendæ, ex quibus sola actio petitur, ex quo sunt ge-
nere virtuti consentaneæ actiones. Bene enim & præclarè fa-
cta omnia in iis ducuntur, quæ vi sua per se & propter se expe-
tuntur, atque etiam eæ quæ pueris gratæ sunt atque iucundæ
ludorum oblectationes, quòd eas nusquam illi referat. Dant
enim eis incommoda potius, quàm vtilitatem afferant: vide-
musque eos nec valetudinis, nec rei familiaris habere rationem.
- C** & confugiunt ad hæc vitæ instituta plerique eorum, qui beati
putantur. Itaque apud tyrannos honorati sunt ij qui in rebus &
institutis huiusmodi comes se facerentque præbent. Quarum enim
rerum illi cupiditate incensi sunt, in iis se iucundos & affabi-
les esse volunt. quales illi homines requirunt maximè. Atque hæc
ipsa quidem videtur, propterea vitam beatam complere, quòd
homines principatu, imperio, & potestate præditi iis rebus o-
peræ plurimum tribuunt. Sed fortassis in his talibus nihil ex-
empli est constitutum. Neque enim in potestate & imperio
- D** uirtus ac ratio, à quibus honestæ actiones proficiscuntur, po-
sita sunt. Nec si propterea quòd partem nullam liqui de vo-
luptatibus & liberè vnquam gustarunt, se corporis uoluptati-
bus dedant, idcirco eæ putandæ sunt optabiliores. Nam pue-
ri etiam quæ apud ipsos sunt in honore & precio, optima exi-
stunt. Consentaneum est igitur, vt alia pueris, alia viris in
honore sunt, sic improbis esse & bonis. Quare ea demum, vt
sæpe dixi, habenda sunt honorata & iucunda, quæ bono vi-
ro eiusmodi videbuntur. Singulis autè hominibus quæ à sua

cuiusq; affectione & voluntate ducitur, maximè expetenda **E**
 actio est. Et sapienti ea, quæ virtuti congruit. Non igitur est in
 ludo beata vita. Nam absurdum fit profectò, finem rerum om-
 nium in ludo ponere. totq; ac tantas res gerere, tot vitæ
 pericula adire, tanta mala per omne tempus ætatis perferre,
 ob eam vnam causam, vt possis ludere. Omnia enim verè, vt
 dicam, excepta beata vita, propter aliud expetimus. Est enim
 ea finis & extremum omnium. Multum autem studij curæq;
 ponere, & laborem ferre, vt ludas, stultum quiddã & nimium
 puerile est. At ludere, vt serias res gerere possis, Anacharsidis **F**
 sententia concessum est. Quoniam enim ludus requieti & ces-
 sationi similis est, quoniámque laborem ferre sempiternum
 minimè possumus, cessatione opus est. Non est igitur in ocio
 & cessatione finis positus, quippe quæ ad actionem referat-
 ur. Beata autem vita, quæ bona est & seria, non in ludo, sed
 in virtute consistit. Quæque res bonæ & seriæ sunt, eas me-
 liores dicimus iocis & lusibus, vt optimæ cuiusque partis &
 hominis actio & virtus sit præstantissima. At optimæ cuiusq;
 partis actio optima est, & beatæ iam vitæ maximè propria **G**
 videtur. Voluptatibus autem corporis frui quiuis potest, etiam
 mancipium, non minus quàm vir optimus. At beatitudinem
 mancipio nemo tribuat, nisi etiam vitam beatam. Non enim
 in his vitæ degendæ rationibus beata vita, sed in virtute con-
 sentaneis, vt antè dixi, actionibus officiisque cernitur.

VII.

Quòd si beatitudo actio est virtuti congruens, consen-
 taneum est, vt sit optimæ consentanea, quam eandem sitam
 esse necesse est in parte optima, siue ea quidem mens est, siue
 alia pars aliqua, quæ naturæ lege imperare debet ac regere **H**
 notitiámque in se rerum honestarum ac diuinarum conti-
 nere, seu diuina quædam res etiam est, seu in nobis ea nihil est
 diuinius: in eius certè actione virtuti propriæ consentanea
 completa & absoluta beatitudo ponetur, quam eandem in
 cognitione & contemplatione consistere, suprà demonstra-
 tum est. Id quod videri potest & superioribus respondere, &
 conspirare cum veritate. Omnium enim actionum nulla est
 hac præstantior, nulla melior. Nam & mente, & iis quæ sub

- A mente subiecta sunt, nihil in nobis est ad cognoscendum, diuinius. Eadémq; contēplari diutius, quàm quiduis agere possumus. Præterea voluptatem putamus copulari & connecti debere cum beatitudine. Omnium autem actionum quæ à virtute manant, nulla est iucundior omnium consensu, nulla suauior ea, quæ à sapientia proficiscitur. Itaq; mirabiles quasdam sapientia puritate & stabilitate habet oblectationes. Atqui consentaneum est doctos quàm dubitantes & inscios, ex studio maiorem percipere voluptatem. Illaque quæ fertur satis ampla, & se ipsa contenta ratio, in rerum cognitione & contemplatione consistit maxime. Omnium enim rerum quæ ad vitam degendam sunt necessaria, & sapiens vir & iustus, & ceteris omnes indigent. Quorum omnium ut satis magnis copiis abundet, tamen vir iustus apud quos & quibus cum res iustas tractet, desiderabit. Itemque moderatus & fortis & ceteri. At verò sapiens etiam solus potest in rerum cognitione versari, eoque magis quo erit maiore sapientia ornatus & instructus. Cui quanquam fortassis melius est ministros præsto esse, tamen se ipse est contentus maximè. Beatitudo etiam ipsa propter se sola videtur expeti, quippe ex qua præter contemplationem nihil consequatur, & ab iis rebus quæ geruntur præter actionem plus minusque præterea assumamus. Quæ eadem in otio & cessatione videtur consistere. Negotia enim suscipimus, ut in otio simus: & bella gerimus ob eam causam, ut in pace viamus. Ac virtutum quidem usus & munera earum quæ ad actionem rerum valent, in ciuilibus bellicisque rebus vigent maximè, quæq; in his versantur actiones & officia, negotiosa videtur. Ac bellicæ quidem omnino. Nemo enim bellum quia bellum est gerere instituit, neque bellum parare. Crudelis enim videatur omnino, si quis contra amicos bellum instruat, ut pugna edatur, fiantque cædes. Est autem ciuile officium in negotio, eique præter Reip. administrationem proposita sunt imperia & honores: aut certe beatam vitam ille sibi ciuibusque eam quærit, quæ est ciuilis scientiæ propria, atque ab hac longe diuersa, quam quærimus, quamque ab illa differre constat. Quod si virtutum actionibus & officiis bellica & ciuilia multo præstant & dignitate, & magnitudine:

hæc autem actuosa sunt, ad finem quæ aliquem referuntur, nec E
 propter se expetuntur: certè mentis & animi sapiens actio lon-
 gè excellere videatur, quæ & cognitione dirigitur, & præter se
 finem sibi nullum proponit, & propriam habet oblectationem,
 qua ipsa maximè augeatur. Quocirca & quod satis est, & otium,
 & vacuitas defatigationis, quantum natura humana patitur, cæ-
 tera quæ omnia quæ beato viro tribuuntur, hac ipsa actione
 continentur. Hanc igitur, si perfectæ & absolutæ vitæ vsura
 accesserit, completam beatam vitam hominis licet dicere. Ni- F
 hil enim in beata vita non perfectum potest existere. Quæ ta-
 lis vita profectò melior est, quàm vt attribuere eam sibi homo
 debeat. Eam enim agat, non quia homo est, sed quia in eo di-
 uinum quiddam inclusum est, quod quanto præstat ei quod
 cōcretum est, tãto eius actio ei quæ ab alia parte proficiuntur,
 antecellit. Vt igitur diuinum quiddam mens est cum homine
 comparata, sic vita ei congruens & consentanea, diuina est ad
 humanam. Omnesque debemus, non, vt hortantur quidã, spe- G
 ctare humana cum simus homines, nec mortalia cum morta-
 les: sed quoad possumus, niti ad immortalè gloriam, omnia quæ
 perficere, vt vitam ex eo degamus, quo nihil est in nobis præ-
 stantius. Et si enim mole exiguum est, at vi certè & dignitate
 multum rebus omnibus antecellit: quæ pars cuiusque is est quis-
 que siquidem in nobis summa omnis eius est, eaque nulla præ-
 stantior. Quo indignius videatur, si nõ suã quisque vitã sequa-
 tur, sed alienã. Accedit huc quod & antea diximus, & nũc dici
 par est, quod cuique tributum sit à natura, id cuique esse & optimum
 & suauissimum. Et vita igitur homini est suauissima, menti con- H
 gruens. siquidem est homo hæc pars maximè, quæ eadem vita
 etiam beatissima sit necesse est. Secundo loco vita di-
 citur ea, quæ reliquis virtutibus congruit, quæ actiones illis con-
 sentaneæ sint humanæ. Nam & iustitiæ nos & fortitudinis cæte-
 rarumque; virtutum muneribus officiisque vltro & citro fungi-
 mur, cum in rebus cōtrahēdis, in indigētia, in omnibus actioni-
 bus & perpeffionibus suum cuique; tribuimus pro dignitate, quæ
 ad naturam humanam perspicuum est omnia pertinere. At-
 que etiam à corpore quædam officia ducuntur, habetque; cum

- A perturbatione bonitas morum & virtus magnum commercium. Copulata etiam est & connexa prudentia cum virtute, quæ spectatur in moribus: & hæc ipsa cum prudentia. Nã & prudentiæ initia manant ab iis virtutibus, quæ more perficiuntur: & quicquid in eis est quod bonum rectumq; sit, id omne à prudentia ducitur. Atqui hæ ipsæ in perturbationibus inheerent, in eóq; toto quod ex anima & corpore concretum est, fixæ sunt. cuius quoniam humanæ sunt virtutes, necesse est
- B etiam vitam eam quæ ad eas dirigitur, & beatitudinẽ esse humanam. At verò quæ à mente vita & beatitudo proficiscitur, ab illa separata est. Hęc enim de ea dicta sinthactenus: quoniam de ea subtilius disputare, maioris negotii sit quàm quod suscepimus. Sed paulum admodũ hęc fortunæ bona & affluentiam, aut minus etiam quàm quæ more perficitur, videtur requirere. Nam vt rerum ad viuendum necessariarum vsus vtriq; par sit & æquus, etiam si maior quædam ei qui in Rep. versatur ad res corporis ceterisq; omnes eiusdem generis procurandas adhibenda sit diligentia (perexigua enim est distinctio) at certe in officiis & actionibus sequendis, plurimũ inter eos intererit. Nam & liberali ad tuenda officia liberalitatis, pecunia opus erit: & iusto quidem ad referendam gratiam. Incertæ enim sunt voluntates hominũ, multiq; cum iusti non sint, præ se ferunt iustitię speciem & opinionẽ. Forti verò vis est necessaria, siquid virtute gerere velit: & moderato viro licentia. Quomodo enim perspici poterit, utrũ hac virtute præditus sit, an ab ea alienus? Vtrum autẽ voluntas & prima susce
- D ptio plus in virtute possit, an effectus, quoniã in vtroq; consistit, quæstio est. Nec dubiũ quidem quin in iis duobus perfectio & quasi summa consistat. Sed actiones multa desiderant, eóque plura & maiora, quo maiores & clariores. At homo is qui in rerum cognitione versatur, res eiusmodi ad actionem nihil requirit, quin etiam vere vt dicam, impediunt contemplationem. Sed tamẽ quia homo est, vitæque usu cum multis implicatur, vt officia sequatur, idcirco his ei opus erit, vt more hominum vitam possit degere. Hanc autem vndique completam & absolutam beatitudinem in actione quadam esse

cognitionis & contemplationis, hinc etiam perspici potest. E Deos enim putamus esse beatissimos: quas tandem iis actiones, quæ officia tribuemus? Num iustitiæ? At nonne ridiculi videbuntur, si & res contrahant, & deposita reddant, cæteraque faciant eiusdem generis? An fortes dicemus eos qui res asperas perferant, periculaque adeant ob eam causam, quia deceat? Num liberales? At cui largientur? Absurdum etiam videatur, si nummum, aut tale quid habeant. An verò temperantes? At quæ esse possunt? An non laus sit violenta & importuna, pravis eos vacare cupiditatibus? Atqui si per omnia actionum officiorumque genera expatiemur, per exiguam sane laudem & Deorum maiestate indignam continere videbuntur. Attamen eos vivere omnes existimant. Agere ergo etiam eos putant. Non enim par est, eos tanquam Endymionem, dormientes facere. Sublata igitur agendi, faciendique ac multo etiam magis, ratione, quid tandem viventi Deo præter contemplationem relinquitur? Ita Dei præstas beatitudine actio in cognitione & contemplatione consistat necesse est. Atque etiam hominum actio, ut quæque ad hanc proximè accedit, ita est beatissima. Idque ex eo intelligi potest quod cætera animalia sunt omnia expertia beatitudinis, cum huius sint generis actione priuata. Nam omnis est Deorum beata vita, hominum autem quatenus in ea elucet quoddam eius actionis exemplar. At ex cæteris animantium generibus nullum beatitudinem consequitur, quod cognitionis & contemplationis nullo modo sit particeps. Quam ergo latè patet contemplatio, tam etiam beatitudo: & quo maior aliquibus inest cognitio & contemplatio, eo ampliorem beatitudinem consequuntur, non temere & casu, sed contemplatione. Est enim per se plena dignitatis. Ita est in contemplatione beatitudo. Commodis autem externis, cum homo sit, indigebit. Imbecilla enim natura est ad rerum contemplationem. Sed certè opus est corpus valere & vigere, præsidiaque alimento necessaria reliquumque cultum suppeterere. Nec si beatus sine bonis externis esse nemo potest, idcirco multis & magnis beato fore opus putandum est. Non enim in nimia quadam rerum omnium abundantia & affluentia,

- A fatietās posita est vel officium . possunt enim ij etiam qui terra marique non imperant, res gerere & magnas & dignitatis plenas. Nā cui adsint modicæ ac moderatæ opes, is potest ea efficere, & præstare omnia quæ virtuti congruunt. Quod plañe cernere licet. Priuati enim homines, nihilo minus, ac multo etiam magis virtutem colunt, quàm ij qui sunt in magistratu. Atque hæc tales satis magnæ sint copiæ . quandoquidem vita futura est beata eius qui virtutem colet . Et Solon quidem beatos rectè profectò eos dixit, qui moderatis externis copiis & commodis præditi, res gessissent illustrissimas, & temperate moderateque vixissent. Fieri enim potest, vt qui mediocres opes habeant, officium sequantur. Anaxagoras verò nec diuitem nec potentem quenquam beatum iudicat, quòd neget sibi mirum visum iri, si quis multitudini, quæ ex bonis externis, quorù solum sensum habet, homines iudicaret, ineptus & stultus videretur. Cum rationibus sapientum quoque sententiæ congruunt, quæ magnam quandam habent illæ quidem auctoritatem : sed tamen cum de officiis agitur, tum ex factis & vita, in quibus laus omnis versatur, veritas iudicatur. Spectanda igitur sunt antedicta omnia : quæ si cum factis consentiant, comprobare : sin discrepant, verba existimare debemus. Vt autem quisque rationem vitæ actionisque ducem maximè sequitur & colit, estque optime animo constitutus, ita est Deo charissimus. Etenim si Dij res curant humanas, sicuti curant, profectò illud quidem est consentaneum, vt re delectentur & optima, & quæ generis societate cum ipsis sit coniunctissima, qualis mens videtur esse : iisque hominibus, qui eam rem maximè ament & colant, beneficia reddant, quod res eas curent illi quas habent charas, recteque ac præclare facta sequatur. Nec verò dubium est, quin hæc ipsa insint omnia sapienti . Ergo Deo charissimus est, idemque beatissimus debet esse. Ita sapiens maximè est beatus futurus. Sed quoniam de his rebus, de virtutibus, de amicitia, de voluptate satis multa dicta sunt dilucidè, ac pingui quadam Minerua : quæret aliquis, Nūc finis instituti mei venisse putandus sit, an, vt aiunt, cum officia & actiones tra-

duntur non est finis in cognitione positus, sed actione potius E
singulorum? Atqui ne virtutem quidem satis est habere co-
gnitam, dandaque opera est, ut & habere eam & colere possi-
mus. aut si quo alio modo mouemur, ut boni simus. Nam si in
verbis satis magna vis esset ad virtutem, iure profecto Theo-
gnidis sententia, magnū illa quidem fructum ferret, eaque ad-
hiberi oporteret. Nunc verò valere illa quidem videntur ad hor-
tandos excitandosque; adolescentes liberaliter educatos: valent
etiam ad mores ingenuos imbuendos, & ad honestatis studiū,
cum iam mores recta educatione exculti sunt: sed plerisque F
ad virtutem non possunt traducere. Neque enim pudore pa-
rere solent, sed metu: nec deterret eos à facinorosa vita ipsa
turpitudine, sed poena. Cum enim in vita animi perturbationi-
bus obediunt, suas quisque voluptates persequuntur, eaque
omnia ex quibus oriuntur, fugiuntque dolores contrarios.
Honesti autem veraque voluptatis, quam nunquam degusta-
runt, nec partem norunt ullam, nec unquam nosse voluerunt.
Hos ergo tales homines quae tandem vis orationis possit à per-
uerfa illa & facinorosa vita ad rectam honestamque deduce- G
re? Non enim potest, aut non facile potest, si quid est penitus
insitum moribus, id oratio euellere. Sed contenti esse debemus
profecto, si iis omnibus adhibitis, quibus probi videmur fie-
ri posse, virtutis copotes simus. Probos autem fieri alij natu-
ra putant, alij consuetudine, plerique doctrina. Ac illud quidem
perspicuum est, quod à natura ducatur officium, non esse illud
quidem in nostra situm potestate, sed à diuina quadam vi iis
suppeditari, qui verè sint beati. Orationis autem & doctrinae H
via nunquam apud omnes idem valet, sed debet ante ut humus
quae semen futura est, sic impotentis animus quibusdam mo-
ribus excoli, ut rectè lætari ac dolore possi. Non enim audiat,
intelligatve orationem dehortantis is qui pareat perturbatio-
nibus. Qui ita sit affectus, quo tandem modo verbis poterit
deduci de sententia? Omnino vero non oratione videtur, sed
vi perturbatio posse sanari. Quocirca mores quodam modo
ante inesse oportet virtuti accommodatos, qui & honestatis
amore & turpitudinis offensione moueantur. Difficile au-

Atem est, cum his legibus talibus nō sis educatus ab ineunte ætate, rectam vitæ viam ad virtutem ferentem assequi. Nam cū plerisque moderatè & constanter viuere molestum est, tum adolescentibus maximè. Itaque præscribi educatio & studia debent legibus, quæ minus molesta futura sunt, si consuetudo adhibeatur. Nec verò fortasse satis est quidem ab ineunte ætate educationem rationemque viuendi rectam sequi, sed cōfirmatis iā ætatib⁹ ōnes oportet in his ipsis studiis versari ad eaque adiungere cōsuetudinē. Atque in his quidem omninoq;

Bper omne tēpus ætatis legibus opus est. Plerique enim vi potius quàm ratione, & pœna magis quàm honestate ad officiū impelluntur. Quocirca quidam latores legum putant debere adhortari & incitare ad virtutem honestatis studio, quod consuetudine in primis sint obtēperaturi boni: in eos autem qui parere nolint, nec generosi sint, pœnas & supplicia constituere. At eos qui à peruersa vita detorqueri nullo modo possint, ex corpore Reip. exterminare omnino. Nam & bonum virū qui honestè viuat, rationi obœditurum: & improbum, qui voluptatis cupiditate incensus sit, tanquam iumentum, malo demū coërceri posse. Itaque pœnas aiunt eiusmodi extare oportere, quæ voluptatibus, quibus erant dediti, repugnent maximè. Si quis igitur bonus futurus est, primū rectè, vt dixi, educari debet, consuetudinēque exercitationis capere: deinde honestis studiis ætatem cōterere: quæque flagitiosa sunt, nec inuitus, nec sua sponte admittere. Quæ quidem omnia ita fient denique, si quis vitæ ducem rationem sequatur, & cui vis insit, rectam præscriptionem. Ac patrium quidem imperiū

Dnec cogit, nec vim aut necessitatem affert: neque cuiusquam hominis vnus omnino, nisi qui rex sit, aut simili aliqua potestate præditus. At verò lex vim habet ad cogendum idoneam, quæ sit mens ratioque prudentis. Et improbi quidem eos oderunt qui ipsorum obsistant cupiditatibus, etiam si rectè hoc facere videantur. At lex nō est inuisa, quippe quæ bonum æquumque decernat. In sola autem Lacedæmoniorum ciuitate, ac paucis aliis, legislatori curæ fuit educationis disci-

plinæque ratio. In plerisque hæc neglecta sunt omnia, in qui- E
 bus pro sua quisque libidine vitam agit: Cyclopumque mo-
 re & liberos instituit & vxorem. Ergo omnium rerū nihil est
 melius, nihil præstantius, quàm si recta disciplina publicè san-
 ciatur, quam omnes sequi possint. Quæ si publicè negligatur,
 tū par erit omnes ad virtutem adiumentum adferre suis liberis
 & amicis, aut certè velle. Quæ omnino facultas penes eū erit
 maximè, qui superiora hæc præcepta secutus, facultate legū fe-
 rēdarū multū valebit. A lege autem publicæ disciplina du- F
 cuntur, sed rectè à bonis. Vtrū autem scriptæ sint, an non scri-
 ptæ: aut vnū an multi his instituantur, nihil interfit: sicuti
 nec in musica, nec in gymnasticè aliis que studiis. Vt enim in
 Rep. ius legitimum & cōsuetudo, sic domi priuatim rationes
 paternique mores & instituta valēt: eoque magis, q̄ generis in-
 ter eos & beneficiorum intercedit communitio. Amicitia enim
 natura inter eos, animorumque ac voluntatum consensione
 peperit. Iā verò vt in medicina, sic hic priuatæ à publicis disci-
 plinæ differūt. Nam generatim omni homini qui est febrīq; G
 ia ctatur, prodest inedia & quies. at alicui forsan non prodest.
 Nec certè ludimagister pugilibus omnibus idem genus pu-
 gnæ præscribit & cōstituit. Priuatæ autem res ita demū tracta-
 buntur accuratius, si disciplina priuata adhibeatur. Omnes
 enim vtilitatem sequuntur libentius. Sed ita denique summā
 curam & diligentiam rebus singulis & medicus & gymnastes
 & quiuis alius adhibiturus est, si genus totū intelligat omnib⁹
 prodesse, vel his, vel illis. Scientiæ enim dicuntur, ac sunt rerū
 vniuersarum propriæ. Et quanquam nihil fortè prohibet re- H
 ctè curare aliquid eum, qui sit ille quidem incius, sed tamen
 omnia notauerit & obseruarit, quæ quaque rem consequā-
 tur: sicuti etiam sunt quidam medici, qui suo iudicio sunt cla-
 rissimi, & tamen alteri nihil opis ferre possunt: tamen nihilo-
 minus ad res vniuersas debet fortasse contēdere, easque tene-
 re quoad fieri poterit, is quidem qui se doctū & artificem es-
 se velit. In his enim artes dicimus consistere. Ac si quis forsan
 suo studio & diligētia siue multos, siue paucos meliores velit
 efficere, ei danda opera est, vt ad leges imponendas aptus esse

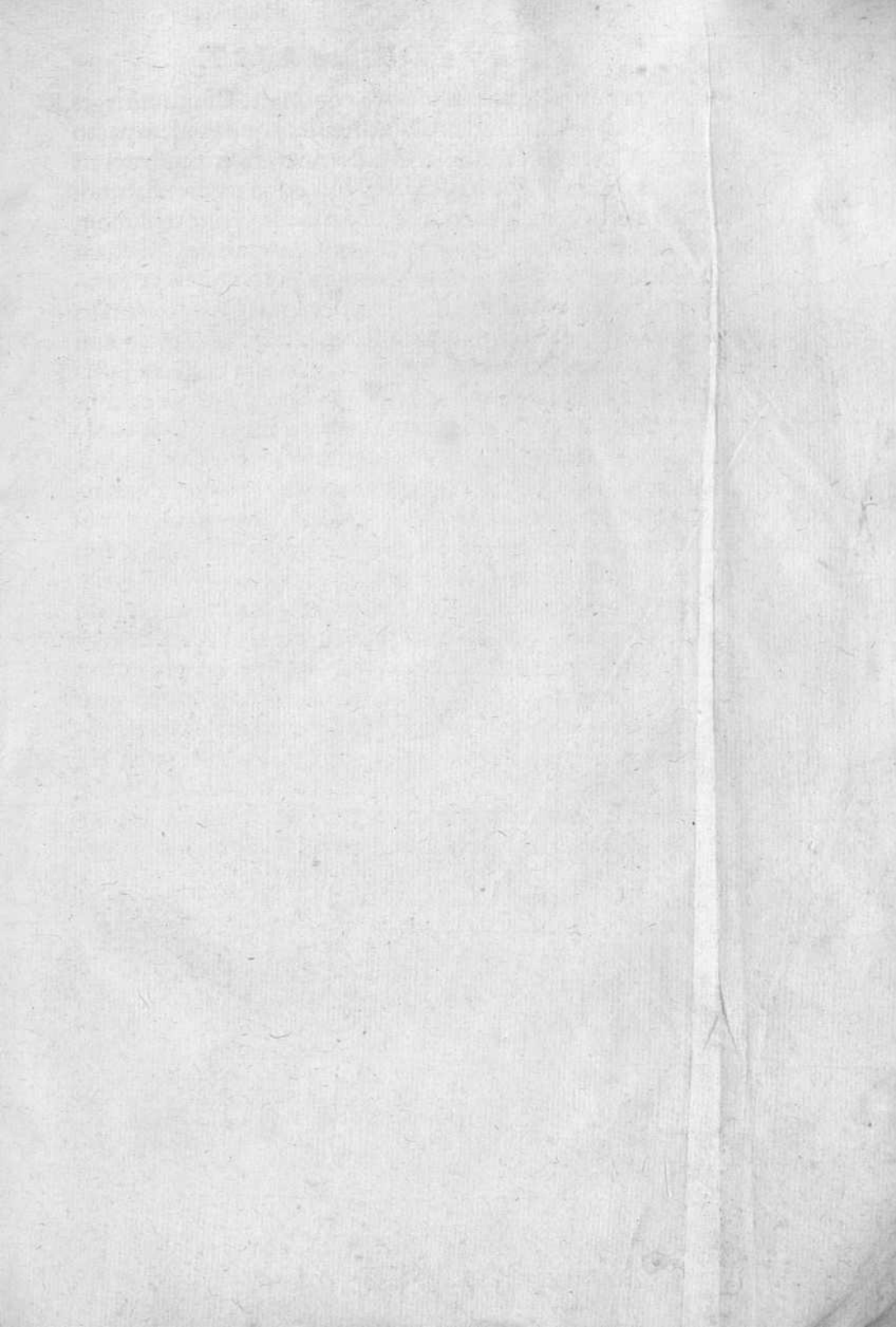
- A videatur, si quidem boni futuri sumus legibus. Neque enim in cuiuslibet situm est potestate, ut quævis etiam quem sibi proposuerit, rectè efficiat: sed si quis hoc potest, profectò peritus & doctus. id quod in medicina videre licet, reliquisque rebus omnibus quarum est disciplina. Sed deinceps exquirèdum est, unde aut quo tandè modo quis rationè condendarum legum possit assequi: an ut in cæteris sit, ab iis id petendum est, qui civili scientia sunt præditi? pars enim civilis scientiæ videbatur: aut certè
- B nõ idè fit in civili scientia, quod in reliquis scientiis & facultatibus omnibus. In aliis enim eisdem constat, & artem ipsam tradere, & eadem duce fungi munere, ut medici & pictores faciunt. Atqui res civilis scientiæ subiectas se profitentur. Sophistæ esse docturos, se autem eas gesturum esse nemo profitetur, sed ei qui Remp. gerunt: qui hoc ipsum vi quadam & usu potius præstare videtur, quàm cõsilio atque ratione. Neque enim aut hæc mandant literis, aut de iis disserunt, etsi præstantius sit profectò, quàm vel iudiciales orationes vel cõciones. Nec verò civili scientia erudierunt suos liberos, vel alios amicos, quod certè consentaneum fuisset, id si præstare potuissent. Non enim aut Reip. quicquam melius hac vi & facultate relinquerent, aut sibi adesse malint, aut iis etiam quos habent charissimos. Non tamen videtur parum adiuuare exercitatio. Neque enim scientiæ civilis consuetudo eos ad Remp. gerendam paratiorès & instructiores faceret. Quocirca qui civilis scientiæ studio trahuntur, iis necessaria experientia est. Qui autem Sophistæ hanc profitentur scientiam, procul admodum ab eo absunt ut
- D doceant: quippe qui omnino nec quid sit ipsa norint, nec quibus in rebus versetur. Nõ enim eandè quam Rhetoricen, nec inferiorem ponerent: nec facilius esse putarent ferre leges ei qui probatas leges unum in locum contulisset: licere enim deligere optimas, quasi delectus non sit prudentiæ, & iudiciu verum non sit omnium maximu. Quod in musicis animaduerti potest. Qui enim in rebus singulis exercitati sunt, ij verè de officiis factisque iudicant: quibusque rebus & quemadmodum perficiatur decorum, intelligunt, & quæ quibus congruant. At imperiti contenti sunt, dum non ignorent, rectène res acta

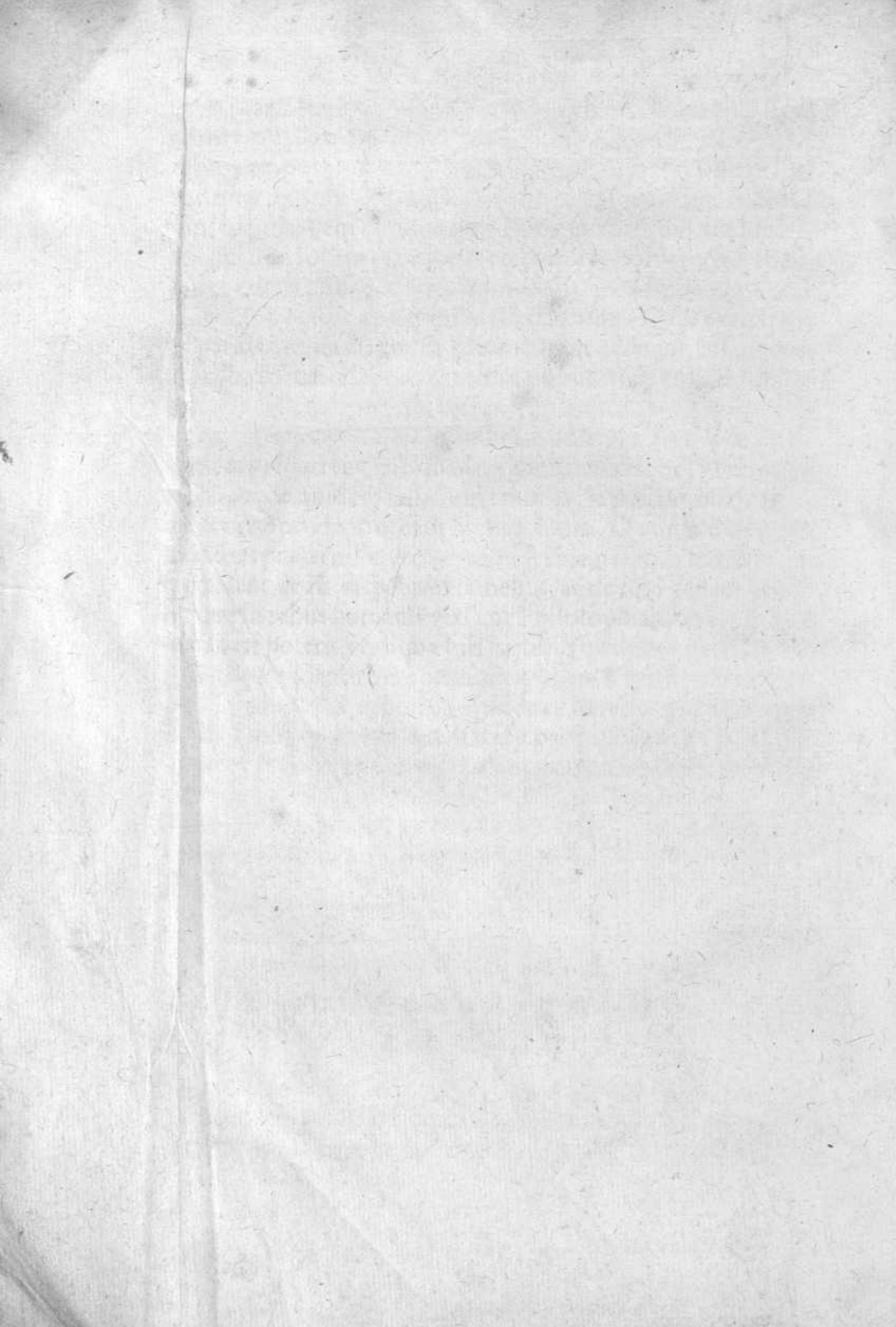
fit, an præposterè, quod in pictura contingit. Cùm autè leges E
 rebus ciuili scienciæ subiectis sint similes, quo tandem pacto
 quisquam per eas sciencia legum ferendarum erit instructus?
 aut quæ optimæ sint iudicabit? Non enim medici habendi
 sunt ij qui habent cognita quæ libris medicorum traduntur,
 etiamsi non solùm curationes conentur nominare, sed etiam
 ægros curari posse, & quemadmodum sint adhibendæ cura-
 tiones, suis cuiusque expositis affectionibus. Quæ exercitatis
 & peritis omnia magnum adiumentum adferant, insciis non
 item. Ita fortassis legum ac rerum publicarum collecta insti- F
 tuta eos adiuuabunt, qui rectène, an contrà, aut quæ quibus
 conueniant, cognoscere ac iudicare poterunt. At qui ea euol-
 uent & percurrent, sine quadam animi affectione, vt nunquã
 verum inde quidem iudicium comparare possint, nisi fortui-
 tu, at certè prudentiores in his sunt futuri. Quoniam igitur su-
 periores prætermiserunt, quæ ad scienciam legum ferendarum
 pertinent, de iis disputare est melius, ac de toto genere Reip.
 vt quæ in rebus humanis versatur Philosophia, à nobis, quoad
 eius fieri poterit, vndique suis partibus omnibus perfectæ ab- G
 solutæque videntur. Ac primum quidem si quid à maioribus
 rectè traditum sit, exponam: deinde ex iis rebus publicis quas
 collegimus, quæ res euertant Resp. perspiciemus, & quæ con-
 seruent: & quid ita aliæ rectè, aliæ contrà, administrantur. His
 enim cognitis, facillimè fortassis & quæ omnium optima sit,
 & quemadmodum singulæ constitutæ sint, & quibus legibus
 institutisque vtantur, intelligemus.

P A R I S I I S,

E X C V D E B A T T H O M A S

R I C H A R D V S.

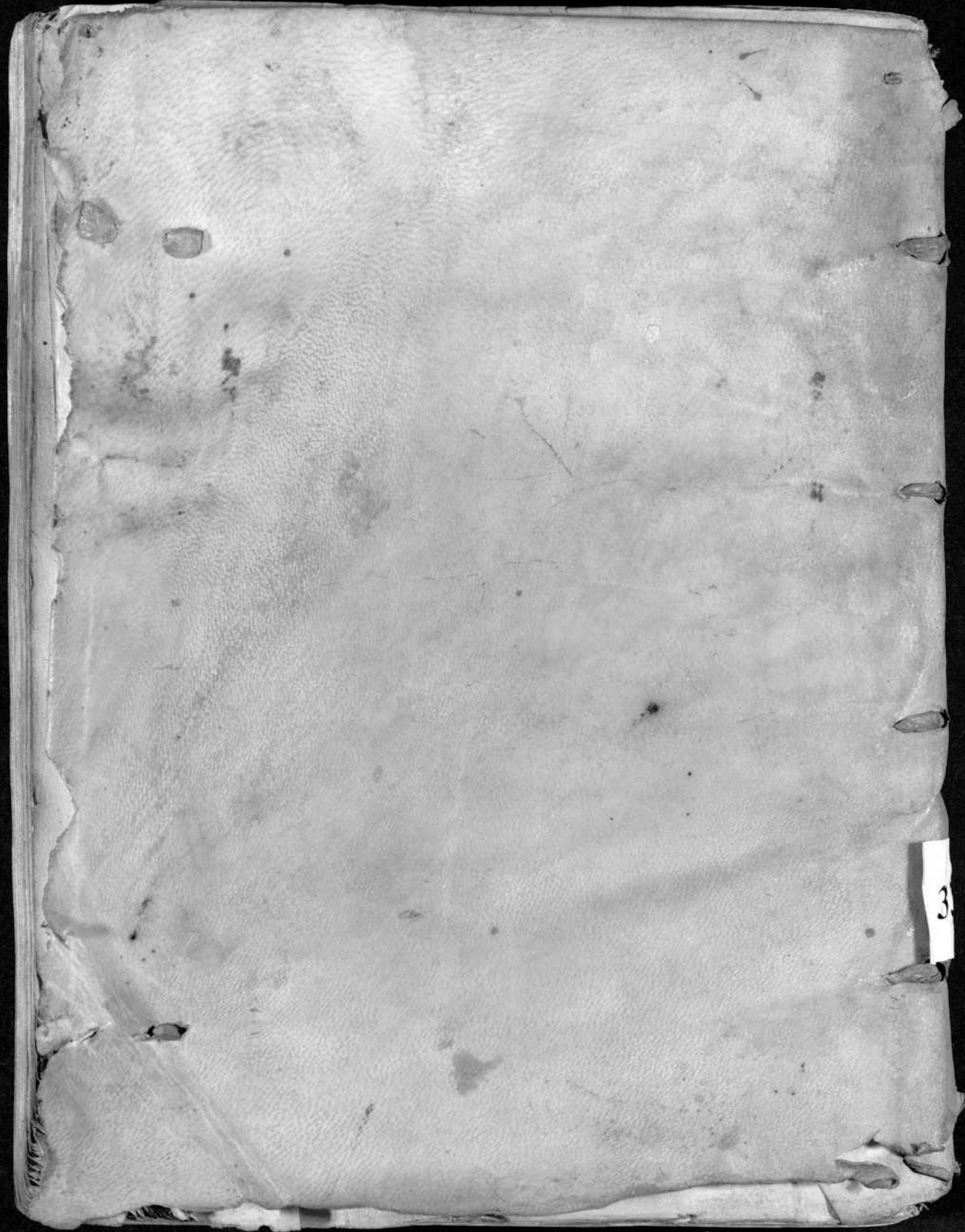

3

3.384